

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 4 **DİN EĞİTİMİNDE DİL VE İLETİŞİM ETKİNLİĞİ OLARAK DİNLEME**
LISTENING, AS AN EFFECTIVE ACTIVITY OF LANGUAGE AND COMMUNICATION
Dr. Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU
- 35 **DÂRÜLMUALLİMİN İLE İLGİLİ BİR NİZAMNAME LAYİHASI VE DÂRÜLMUALLİMİN'E GİRİŞ SÜRECİNDE BİR İMTİHAN**
A REGULATION AND AN ENTRANCE EXAMINATION ABOUT DARULMUALLİMİN
Dr. Umur KAYA
- 55 **ŞER'İ HÜKÜMLERİN TA'LİLİ VE İBADETLERDE İÇTİHAT MESELESİ ÜZERİNE**
DEDUCTION OF RELIGIOUS JUDGEMENT AND THE QUESTION OF JURISPRUDENCE ON WORSHIPS
Dr. Mehmet ÖZKAN
- 76 **"KORUNMAYA MUHTAÇ YAŞLILARA EVDE SAĞLIK VE BAKIM HİZMETİ SUNULMASI" ADLI PROJE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**
A RESEARCH STUDY ON A PROJECT NAMED "PROVIDING HEALTH AND CARE SERVICE AT HOME FOR SENIOR PEOPLE IN NEED OF PROTECTION"
Yrd.Doç.Dr. Yusuf GENÇ - Doç.Dr. Kamil ALPTEKİN
- 93 **FÜTBOL TARAFTARLARININ YENİ MABEDİ: DISNEYSTAT'LARIN DOĞUŞU**
THE NEW TEMPLE OF FOOTBALL FANS: THE BIRTH OF DISNEYSTATS'S
Ayhan DEVER
- 107 **FACEBOOK VE MAHREMİYET: GÖRMEK VE GÖZETLE(N)MEK**
FACEBOOK AND PRIVACY: SEE AND WATCH/BEING WATCHED
Arş.Gör. İlhan KORKMAZ
- 123 **JAPON ATASÖZLERİNDE AİLE VE AKRABALIK KAVRAMI**
FAMILY AND KINSHIP CONCEPTS IN JAPANESE PROVERBS
Yrd.Doç.Dr. Okan Haluk AKBAY
- 139 **BİR DOĞU LİDERLİĞİNİN BATI LİDERLİK YAKLAŞIMLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: KONOSUKE MATSUSHİTA**
EVALUATING AN EASTERN LEADER FROM THE VIEW OF WESTERN LEADERSHIP APPROACHES: KONOSUKE MATSUSHITA
Yrd.Doç.Dr. Sümevra ALPASLAN DANIŞMAN
- 151 **TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNİN YABANCI YATIRIM ENDEKSLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**
A COMPARISON BETWEEN TURKEY AND BRICS COUNTRIES IN TERMS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT INDEXES
Arş.Gör. Yılmaz Onur ARİ
- 161 **MİLLİYETÇİLİK ve DİL: DİL MİLLİYETÇİLİĞİNİN BAŞARI ve BAŞARISIZLIKLARI**
THE SUCCESS AND FAILURES OF THE LANGUAGE NATIONALISM
Alper KASIMOĞLU
- 174 **GENEL ÇEVİRİ KURAMLARININ SÖZLÜ ÇEVİRİYE ETKİSİ VE SÖZLÜ ÇEVİRİYİ YAZILI ÇEVİRİDEN AYIRAN ÖZELLİKLER**
THE IMPACT OF GENERAL THEORIES OF TRANSLATION ON INTERPRETING AND THE FEATURES DISTINGUISHING INTERPRETING FROM TRANSLATION
Doç.Dr. Muharrem TOSUN- Sevinç KABUKÇİK
- 182 **DİE OGHUSEN IN DİVAN-İ LUGAT-İT TÜRK VON MAHMUD KASCHGARİ**
KAŞGARLI MAHMUD – DİVAN-İ LUGAT-İT TÜRK'TEKİ OĞUZLAR
Dr. Fehmi ALTIN
- 201 **AVRUPA BİRLİĞİ DİL POLİTİKALARI EKSENİNDE ÇOKDİLLİLİK UYGULAMALARI VE KARŞILAŞILAN DİL SORUNU**
MULTILINGUALISM PRACTICES IN THE AXIS OF EUROPEAN UNION LANGUAGE POLICIES AND THE LANGUAGE ISSUE
Murat YORULMAZ
- 219 **TÜKETİCİLERİN ALGILADIKLARI RİSKLERİN AZALTILMASINDA PAZAR EKSPERLERİNİN ROLÜ**
THE ROLE OF MARKET MAVENS IN REDUCTION OF PERCEIVED RISKS OF CONSUMERS
Dr. Dursun YENER
- 235 **INGEBORG BACHMANN'IN "MALİNA" ADLI ESERİNİN FEMİNİST AÇIDAN İNCELENMESİ**
FEMINIST LITERATURE CRITICISM AND A STUDY ON INGBERG BACHMANN'S "MALINA"
İnci KARABACAK

BU SAYININ HAKEMLERİ -5- THE REFEREES OF THIS ISSUE

Prof.Dr. Ömer TORLAK

KTO (Konya Ticaret Odası) Karatay Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr. Ali SEYYAR

Sakarya Üniversitesi İİBF. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Prof.Dr. Saffet KÖSE

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Prof.Dr. Selçuk HÜNERLİ

İstanbul Kültür Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu Müdürü

Prof.Dr. Şükrü ÖZEN

Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Prof.Dr. Yahya FİDAN

Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekan

Doç.Dr. Alev ERKİLET

Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Doç.Dr. Ersin TERES

İÜ. Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Doç.Dr. Faruk YÜCEL

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim - Tercümanlık Bölümü

Doç.Dr. Ferda Yerdelen TATOĞLU

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü

Doç.Dr. Hikmet ASUTAY

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü

Doç.Dr. İsmail HİRA

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Doç.Dr. Kadri CANATAN

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Doç.Dr. Mehmet ADAK

Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Doç.Dr. Muammer SARIKAYA

Yalova Üniversitesi İİBF. Sosyal Hizmet Bölümü

Doç.Dr. Recep AKAY

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doç.Dr. Selami ÖZCAN

Yalova Üniversitesi İİBF. İşletme Bölümü

Doç.Dr. Servet BAYINDIR

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Doç.Dr. Sueda ÖZBENT

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü

Yrd.Doç.Dr. A. Muhsin YILMAZÇOBAN

KTO Karatay Üniversitesi İİBF. Sosyal Hizmet Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Aysel Nursen DURDAĞI

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Aysun Altunöz YONUK

Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Yrd.Doç.Dr. Ayşe ÖZTÜRK SAMUR

Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Edip A. BEKAROĞLU

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Fethi GÜNGÖR

Yalova Üniversitesi İİBF. Sosyal Hizmet Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Gülüm ŞENER

Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi

Yrd.Doç.Dr. Mehmet BİRSİN

Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

Yrd.Doç.Dr. Mesut HAZIR

Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Murat ÖZKUL

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Mustafa CAN

İÜ. İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Şeyma ARSLAN

İstanbul Üniversitesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü

Yrd.Doç.Dr. Talat Fatih ULUÇ

İstanbul Üniversitesi HA.Yücel Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

Öğr.Gör. Dr. Ahmet GÖKGÖZ

Yalova Üniversitesi Yalova Meslek Yüksek Okulu

Arş.Gör.Dr. Esra EKİNCİ ÇELİKPAZU

Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Editörden

Değerli okuyucu,

Teorik ve uygulamalı lisansüstü eğitim faaliyetleri yanında akademik camianın entelektüel ürünlerini toplumla paylaşmak amacıyla yola çıkan **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, sosyoloji, iktisat, sosyal hizmet, çalışma ekonomisi, uluslararası ilişkiler, dil, edebiyat, tarih, coğrafya, eğitim, ilahiyat, psikoloji, felsefe, arkeoloji, sanat tarihi vb. tüm sosyal bilimlere ait araştırmalara yayın desteği vererek toplumumuzun gelişmesine katkı yapmak amacıyla, özgün bilimsel makaleler yayımlamaktadır.

Ekim-Mart ve Nisan-Eylül dönemlerinde altışar aylık periyotlar halinde yayınlanmakta olan dergimize gönderilecek yazılar yurt içinde ve yurt dışında faaliyet gösteren çeşitli üniversitelerden farklı hakemler tarafından değerlendirilmektedir. Dergimize gönderilen yazılar yayımlanmasa da iade edilmemektedir. Hakemlerden ve Yayın Kurulu'ndan olumlu değerlendirme alarak yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına, telif hakkı ise Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir.

Yalova Sosyal Bilimler Dergisi'nde, üniversitemiz öğretim elemanlarının çalışmaları öncelikli olmak üzere yurt içinden ve dışından yaygın dillerde yazılar kabul edilmektedir. Üniversite kütüphaneleri başta olmak üzere önemli kütüphanelerde araştırmacıların hizmetine rahatlıkla sunulabilmesi için kâğıt baskısını yaptığımız dergimizin kolay ve yaygın erişimini temin maksadıyla elektronik nüshasını da internet sitemizde yayınlıyoruz. İlk sayıdan elinizdeki 5. sayımıza kadar makale göndererek ya da hakemlik yaparak katkıda bulunan tüm akademisyenlere şükranlarımı sunuyorum. Nisan 2013 sonunda çıkacak 6. sayımızla yeniden buluşmak dileğiyle...

Yrd.Doç.Dr. Fethi GÜNGÖR
Yalova Üniversitesi
İİBF. Sosyal Hizmet Bölümü

DİN EĞİTİMİNDE DİL VE İLETİŞİM ETKİNLİĞİ OLARAK DİNLEME

LISTENING, AS AN EFFECTIVE ACTIVITY OF LANGUAGE AND COMMUNICATION IN RELIGIOUS EDUCATION

Dr. Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU

sgumrukcuoglu@hotmail.com

Özet

İnsanlar arasında sağlıklı ilişkilerin kurulabilmesi için etkili iletişime ihtiyaç vardır. İnsanların her devirde en yaygın kullandıkları iletişim aracı olan dil; dinleme, konuşma, okuma ve yazma olmak üzere dört temel dil becerisinden oluşmaktadır. Bu dil becerileri içerisinde ilk kullanılmaya başlanılan ve en çok kullanılanı ise dinlemedir. Dinleme faaliyeti, öğrenme sürecinde ve sosyo-kültür ilişkilerde belirleyici en temel unsurdur. İnsanın gerek günlük yaşantısında gerekse eğitim faaliyetinde bilgi edinme ve öğrenme imkânını bu etkinlikle gerçekleştirmektedir. Bunun için yaşam sürecinin her basamağında karşımıza çıkan dinleme etkinliği, insanların iletişim kurma, bilgi edinme ve anlama faaliyetlerinin başında gelir. Sağlıklı bir din eğitiminin gerçekleşmesinde; düşünme, anlama, anlamlandırma, değerlendirme, kıyaslama, ayırt etme yetenekleri, belli ölçüde gelişmiş ve geliştirilmiş bir dinleme yeteneğine bağlıdır. Dolayısıyla dinlemenin de bir becerisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu becerinin eğitim yoluyla geliştirilebileceği rahatlıkla söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dinleme, Eğitim, Dinleme Eğitimi, Dinleme Etkinliği, İletişim.

Abstract

Effective communication is necessary to be able to establish healthy relationships between people. The most common communication tool used by people in every era is the language; constitute from four basic language skills consist of listening, speaking, reading and writing. Listening is the first one to be starting to use and the most commonly used skill within language skills. Listening activity is the key element in the learning process and determiner in the socio-cultural relations. Learning possibility of human both during daily life and during educational activities substantiates with this activity. Therefore the listening activity that we come across in every step of life is the leading activity of all communication, receiving information and understanding tasks. For a healthy religion education to take place; reasoning, understanding, interpretation, evaluating, comparing, differentiating abilities relies on a developed and improved listening talent at some level.

Keywords: Religion, Listening, Education, Listening Education, Listening Activity, Communication.

Giriş

İnsanlık tarihi ile başlayan insan-din ilişkisi, tarihin hiçbir döneminde sekteye uğramamıştır.¹ Dolayısıyla din, insan hayatına anlam katan ve ona yön veren en temel manevi duygudur.² Bunun için din, bir fert ve toplum gerçeği olup, manevi hayatı zenginleştiren ve derinleştiren unsurların başında gelir.³ Bu yönüyle din, bütün boyutlarıyla insan-varlık ilişkisini ele alan ve insanın kendisiyle Allah'a ulaştığı bir kurum olmakla, eğitimin konusu olmuştur.

Günümüzde din eğitimi, örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki alanda faaliyetini yürütmektedir. Din eğitimi bütün bu alanlarda, birey ve toplum sosyo-kültürel yapısını dikkate alarak ve gelişen yeni metot ve tekniklerden hareketle, insanların dini ihtiyaçlarını karşılama, dini sorunlarına çözüm üretme fonksiyonunu icra etmektedir. Din eğitiminde bu hedefleri gerçekleştirmede kullanılan birçok metot vardır.⁴ Bu metotlar sayesinde, mesajın muhataba ulaşması, anlaşılabilirliği ve kalıcılığı sağlanmaktadır. İnsanların anlamaları, öğrenmeleri, anlatmaları, konular arasında mantıksal ilişkiler kurmaları, başkalarını etkilemeleri ancak dinleme yoluyla gerçekleşebilmektedir. İyi bir dinleyici zamanın % 70'ini dinlemeye, % 30'unu ise konuşmaya ayırmaktadır.⁵ Araştırmalar insanoglunun hayatı boyunca elde ettiği bilgilerin % 80 gibi büyük bir çoğunluğunu dinleme yolu ile elde ettiğini ortaya koymuştur.⁶ Bir dil ve iletişim becerisi olan dinleme yeteneği, bilginin öğrenilmesine katkı yaptığı gibi, bireyler arası iletişimin sağlıklı gelişimine de katkı yapmaktadır.

Daha anne karnındayken kullanılmaya başlanan bu dil becerisi, kişinin hem aile hem de okul ve iş hayatında büyük işlevler üstlenmektedir. Bunun öneminden dolayı dinleme becerisinin; örgün eğitimden önce aileler, çocuğun okula başlaması ile birlikte de okulda öğretmenler tarafından bilinçli bir şekilde ele alınması ve bu becerinin çocuğa kazandırılması gerekmektedir. Dinleme becerisi gelişmiş çocuklar, çevrelerinde bulunan herkesle sağlıklı bir iletişim kurabilecek, okulda başarıları artacak, çevresinde sevilen ve saygı gösterilen bireyler olacaktır. İnsanlar arasında yaşanan en önemli sorunlardan birinin iletişim kopukluğu olduğu göz önüne alındığında bu becerinin önemi daha net bir şekilde ortaya konmuş olacaktır. İşte bu yüzden dinleme becerisinin ihmal edilmemesi, eğitim ve öğretimi konusunda özen gösterilmesi gerekmektedir.

Dinlemenin insan hayatında bu denli önemli bir yer tutmasına rağmen din eğitimi alanında yeterince incelenmediği görülmüştür. Bunun için dinleme etkinliğinin çeşitli

¹ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, trc. Turgut Kalpsüz, AÜİF Yayınları, Ankara 1964, s.31.

² Mualla Selçuk, "Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s.340.

³ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.41-42.

⁴ Bkz. Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, s.190 vd.; Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yayınları, Ankara 1991, s.240 vd.

⁵ Zeynep Cihangir-Çankaya, *Kişiler Arası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s.7.

⁶ Rebecca Brent and Patricia Anderson, *Developing Children's Classroom Listening Strategies* The Reading Teacher Volume 47 No. 2 October 1993 (<http://search.ebscohost.com>), (18.06.2012, 22: 36), s.123.

yönleriyle ele alınıp incelenmesi, konunun genel hatlarla ortaya konması, din eğitimi çalışmalarına katkı yapacaktır.

A. DİNLEME VE ÖNEMİ

“*Dinleme*” bir dil becerisi olduğu için, bu kavramın açıklanmasına dil ile başlamakta yarar görülmektedir. İnsanoğlunun kullandığı en önemli etkinlik olan dil; insanın doğuşu ile edinilmeye başlanan, bilgi aktarma ve iletişim sağlamaya imkân veren çok yönlü ve karmaşık bir yapıdır. İnsanın varlık âlemindeki yerini belirlemede temel bir ölçü olan konuşma yeteneği; duygu ve düşünceleri açıklamaya ve başkalarıyla iletişim kurmaya etki eden en önemli iletişim unsurudur.⁷

İnsanoğlunun biyolojik ve metafizik yapısının sürekliliği için konuşma vazgeçilmeyecek bir eylemdir. Çünkü konuşmak yaşam sürecinin temelini oluşturan, bütün insanî ilişkilerin başlangıcı ve iletişimdeki sürekliliği sağlayan en temel etkidir.⁸ Aynı zamanda dil insanların düşündüklerini ve duyduklarını birbirlerine iletme için geliştirdikleri sözcük ve işaretlerden oluşan bir iletişim ve etkileşim aracıdır.⁹ Câhız (öl. 255) “*Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık...*”¹⁰ âyeti hakkında yaptığı yorumda, insanların dilleri sayesinde diğer varlıklardan üstün olduğunu ifade ederek, düşünme özelliğinin dil aracılığıyla gerçekleştirilebileceğine vurgu yapmıştır.¹¹ Bu açıdan dil, çok yönlü çağrışımları olan, insanlara bilgi ileten, bilgi iletirken başka işlevlere de sahip olan, canlı bir yapı olarak düşünülebilir.¹²

Dil, “*dinleme, konuşma, okuma ve yazma*” dan meydana gelen dört temel beceriden oluşmaktadır. Dinleme ve okuma, anlamaya yönelik dil becerilerini; konuşma ve yazma da anlatmaya yönelik dil becerilerini oluşturur. Okuma ve yazma becerileri genellikle etkileşim gerektirmez. Kişi bu dil becerilerini tek başına kullanabilir. Ancak dinleme ve konuşmada genellikle bir etkileşim söz konusudur. Konuşma olduğunda dinlemenin, dinleme olduğunda da konuşmanın var olduğu bir gerçektir.

Söz konusu dil becerilerinin en çok kullanılanı *dinlemedir*. Anlama becerisi içerisinde yer alan dinlemenin birçok tanımı yapılmıştır. Dinleme; konuşan veya sesli okuyan bir kişinin vermek istediği mesajları doğru algılama ve anlayabilme¹³, söyle-

⁷ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yayınları, Ankara 1990, c. I, s.11; Berke Vardar, *Dilbiliminin Temel Kavramları ve İlkeleri*, ABC Kitapevi, İstanbul 1998, s.57.

⁸ Zillioğlu, *İletişim Nedir?*, Cem Yayınları, İstanbul, 2007, s.37 vd.

⁹ İbrahim Ethem Özgüven, *Bireyi Tanıma Tetkikleri*, Ankara 2002, s.1; İrfan Erdoğan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yayınları, Ankara, 2002, s.105.

¹⁰ İsrâ Sûresi 17/70.

¹¹ Ebû Osman Amr b. Bahr Cahız, “*Risaletü Tafdili'n-Nutk Ale's-Samî*”, *Resailü'l-Cahız -er-Resailü'l-Edebiyye*, Daru ve Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1991, s.304.

¹² Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsametdin Arslan, , Paradigma Yayınları, İstanbul 1998, s.33 vd.

¹³ Murat Özbay, *Dinleme Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s.11; İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınları, Ankara 1996, s.283; Özcan Demirel, *Türkçe Öğretimi*, Pegem Yayınları, Ankara 2000, s.35.

nenler arasında bağlantı kurabilme¹⁴, söz konusu uyarıya karşı olumlu veya olumsuz tepkide bulunabilme etkinliğidir.¹⁵

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, dinleme birçok konu ve mesajdan istenilenin seçilmesidir. Dolayısıyla dinleme, bilinçli ve işlevsel (anlama, yorumlama ve iletişim) bir faaliyetken; işitme, fiziksel bir faaliyettir. Bunun için insan, her şeyi işitebilir, fakat dinlemeyebilir. Çünkü insan dinleme etkinliğini gerçekleştirirken, aktif bir zihinsel süreç içindedir.

Kur'an, Hz. Peygamberi zaman zaman dinlemeye gelen, fakat onu ve onun getirdiği mesajları önemsemeyen, Hz. Peygamberin söylediklerini işitse de, gönülden bir ilgi göstermeyen, işittikleri konu ile ilgili düşünce ve tutumlarında herhangi bir değişiklik olmayan kimselerin durumundan bahsetmektedir: "*İçlerinden, gelip seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıktıkları zaman kendilerine bilgi verilmiş olanlara: 'Demini ne söyledi derler...'*"¹⁶ Âyette zikri geçenlerin dinleyişleri görünüşte ve yüzeysel olan işitmeden öte gitmeyen fiziksel bir etkinliktir. Çünkü onlar, Hz. Peygamber ile birlikte oturuyorlar, söylediklerini işitiyorlar fakat önem vermiyorlardı. Hz. Peygamber'in yanından çıktıklarında da diğer dinleyenlere "*Muhammed demini ne dedi?*" diye küçümser tutum takınıyorlardı.¹⁷ Bu insanlar mesaja önem vermediklerinden, söylenenleri işitmelerine rağmen mesaj üzerine yoğunlaşmıyorlardı.

Subjektif eğilimlerinin baskısından kurtulamamış kimselerin dinleme ve anlama pozisyonlarının da Kur'an'da şöyle ifadelendirildiğini görmekteyiz: "*Nefsinin arzusunu tanrı edineni gördün mü? Sen ona koruyucu olabilir misin? Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetini dinleyeceğini, yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? ...*"¹⁸ "*Ona âyetlerimiz okunduğu zaman sanki bunları hiç işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi, kibirlenerek yüz çevirirler*"¹⁹

İnsanlar çoğu zaman karşısındaki kişileri kendi algısına göre anlamaya çalışmakta ve kendi algısal dünyalarına uymayan mesajları reddetmektedirler. Bu da etkili iletişim kurulmasını olumsuz etkilemektedir. İletişimde ortaya çıkan engelleyici davranışları ortadan kaldırıp, muhatabı anlama gayretiyle dikkatle dinlemek, onun ne hissettiğini anlamaya çalışmak, mesajın doğru anlaşılmasını sağlayacaktır.²⁰ Dolayısıyla dinleme sürecinde dinleyicinin, konuşmacının ilettiği mesajı anlamak ve yorumlamak için çaba göstermesi gerekmektedir.

İnsan beyniyle ilgili yapılan çalışmalarda dinlemenin konuşmadan daha aktif bir faaliyet olduğu ifade edilmektedir. Çünkü normal bir konuşma hızında insanlar, dakikada ortalama 150-250 kelime kullanırken; 600-750 kelime anlayabildikleri

¹⁴ Özbay, age, s.55.

¹⁵ Sedat Sever, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayıncılık, Ankara 2000, s.9; Demirel, age, s.35.

¹⁶ Muhammed 47/16.

¹⁷ Seyyid Ebü'l-A'l-el-Mevdûdi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Ahmed Asrar, Bengisu Yayınları, İstanbul 1997, c. V, s.557.

¹⁸ Furkân 25/43-44.

¹⁹ Lokman 31/7.

²⁰ Zeyyat Sabuncuoğlu ve Murat Gümüş, *Örgütlerle İletişim*, Arıkan Yayınları, İstanbul 2008, s.179, 184; Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s.73, 77.

saptanmıştır.²¹ Dolayısıyla 450 -500 kelimelik bir zaman süresi beynimiz atıl kalmaktadır. Bu da dinleyici zihninin 10 dakikalık bir dinleme sürecinde ise 4500-5000 kelimelik bir zaman süresi kadar boş kaldığı anlaşılmaktadır. Boş kalan bu zaman, zihin tarafından çeşitli etkinliklerle doldurulmaktadır. Bu sebeple bir konuşmayı bütünüyle anlayarak dinlemek, basit bir etkinlik değildir. Çünkü düşünme etkinliği konuşmadan daha hızlı gerçekleşir. Bu hız farklılığı, zihnimizin temel konudan ayrılıp, diğer ilgisiz konulara yönelmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir.²²

Okulda öğretmenin, camide vâizin, sosyal ilişkilerde bireylerin, kısacası iletişim olduğu her ortamda kaynağın, mesajı açık, anlaşılır tarzda hedef kitleye aktarması, sağlıklı öğrenme ve iletişimin gerçekleşmesine zemin hazırlayacaktır. Hz. Aişe, Hz. Peygamber(sav)'in ileticeği ilâhî mesajları, insanlar doğru anlasın diye, kelimeleri tane tane söylediğini nakletmiştir.²³ Dini tebliğden amaç; mesajın hedef kitleye aktarılması, anlatılması ve bu mesajların insanların gönüllerinde yer etmesi olduğuna göre, bunun gerçekleşmesinde insanların dinleme ve öğrenme isteklerinin dikkate alınması önemlidir. Bu durumu her zaman dikkate alan Hz. Peygamber (sav); ashâbın kendisini dinlemekten büyük haz duydukları ve dikkatle dinledikleri halde, onları usandırmamak için sohbetlerine zaman zaman ara verir ve dinlemeye müsait bir ortamın oluşmasına dikkat ederdi.²⁴ Zira insanların içinde bulunduğu psikolojik durum, alacağı ve vereceği bilgilerin seçimini etkilemektedir. Kişinin aşırı heyecanlı ya da stres altında olması, dinleme ve mantıklı düşünme sürecini olumsuz etkileyeceği gibi, mesajın amaçlanandan daha olumlu ya da olumsuz algılanmasına da zemin hazırlayacaktır.

Öte yandan Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde işitme kelimesinin görme kelimesinden önce geçmesi²⁵ işitme ve dinleme etkinliklerinin bilgiye ulaşmada görmeden daha etkin olduğunu kanıtlar mahiyettedir. Görme yeteneğini yitiren kimselerin, eğitimde başarı sağladıkları görülmekle birlikte, işitme yeteneğini kaybetmiş olanların aynı başarıya ulaşamadıkları görülmektedir. Bunun en temel nedeni ise, bilgi aktarım vasıtası olan dilin, işitme engelinden ötürü öğrenilememesidir.²⁶

Ayrıca konu ile ilgili hadisler incelendiğinde Hz. Ayşe'den rivâyet edilen bir hadiste, işitme kelimesinin görme kelimesinden önce geçtiği görülmektedir. Hz. Ayşe: "Rasûlullah (sav) secdede: "*Alım, güç ve kuvvetiyle yaratana, işitme ve görmesini ayırana secde etti.*"²⁷ diye dua ederdi." demektedir. Hz. Peygamber (sav) duymanın

²¹ Akif Ergin ve Cem Birol, *Eğitimde İletişim*, Ankara 2005, Anı Yayınları, s.125; Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1998, s.171; Alemdar Yalçın, *Türkçe Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar*, Ankara 2002, Akçağ Yayınları, s.126; Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yayınları, İstanbul 2003, s.297.

²² Enise Kantemir, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991, s.13; Başaran, age., s.283.

²³ Ebû Dâvud, İlim 24.

²⁴ Buhârî, İlim 11, 12.

²⁵ "Doğrusu biz insanı karışık bir nüfeden (zigot) yaratık, bir takım safhalardan geçirdik de onu işitici, görücü yaptık." (İnsan 76/2); "...ve sizin için kulaklar, gözler ve gönüller yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!" (Secde 32/9); "De ki, sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve gönüller veren O'dur..." (Mülk 67/23).

²⁶ Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*; trc. Mustafa Işık, , Fecr Yay, Ankara 2000., s.235.

²⁷ Ebû Dâvud, Sucûd 7.

oluşumunu görmeden önce dile getirmesi embriyoloji biliminin de ortaya koyduğu ceninde "duymanın, görmeden önce oluşumunu tamamladığı" verileriyle birleşmektedir.²⁸

Öğrenme sürecinin ilk etkinliği olan duyum, insanın ana rahminde elde ettiği ilk etkinlik olmakla birlikte, ölümden önce de işlevini yitiren en son etkinliktir.²⁹ İşitme, bütün insanların olduğu gibi anne karnındaki bebeklerin de en önemli ihtiyaçlarından biridir. Bebekler bu beceriyi daha dünyaya gelmeden kullanmaya başlarlar. Ana karnındaki bebeğin, frekansı yüksek bir ses duyduğunda buna tepki vermesi dinlemenin anne karnında aktif olarak geliştiğinin göstergesidir. Bebeğin gösterdiği bu tepki özellikle hamileliğin son dönemlerinde daha da belirgin hale gelmektedir.³⁰ Uzmanların yeni çocuk sahibi olacak eşlere 7. aydan itibaren, anne karnındaki bebeğe yönelik konuşma yapmalarını tavsiye ettikleri bilinmektedir. Yapılan konuşmaların bebeğin doğumdan sonra anne ve babasının seslerini tanımasına katkı sağladığı muhakkaktır.³¹ Bu da göstermektedir ki çocuğun maddi ve manevi gelişiminde seslerin büyük önemi vardır.

Dinleme becerisinin önemini vurgulayan araştırmacılar, günlük hayatta dinleme becerisinin diğer tüm becerilerden daha yoğun kullanıldığını, ortalama olarak konuştuğumuzun iki katı, okuduğumuzun dört katı ve yazdığımızın beş katı kadar dinlediğimizi ileri sürmüşlerdir. İnsanların günlük yaşam içindeki etkinlik oranlarında; dinlemeye % 42, konuşmaya % 32, okumaya % 15, yazmaya % 11 zaman ayırdıkları ortaya konmuştur. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada ise dinlemeye % 53, okumaya % 17, konuşmaya % 16, yazmaya % 14 zaman ayırdıkları belirtilmektedir. Ayrıca iletişim sürecinde dinlemenin % 40, konuşmanın % 35, okumanın % 16 ve yazmanın % 9 oranında kullanıldığı tespit edilmiştir.³² Bu sonuçlar; örgün ve yaygın eğitimde, sosyo-kültürel faaliyetlerde en fazla kullanılan dil becerisinin "dinleme" olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâmî ilimlerin eğitim-öğretim yöntemleri içinde yer alan, semâ' ve kırâat³³ gibi tahammül yolları; Kur'an âyetlerinin yazılması³⁴ ve Kur'an öğretiminde tilavet kuralına uygun bir okuyuş ve kelimeleri doğru telaffuz edebilmek için hocanın okuyuşunu takip etmek amacıyla kullanıldığı gibi, hadis öğrenme yollarından en kuvvetli ve en üstün hadis alma usûlleri olarak kabul görmüştür.³⁵ Günümüz eğitim-öğretim

²⁸ Necati, age., s.236.

²⁹ Yusuf Doğan, "İlkokul yedinci sınıf öğrencilerinin dinleme becerisi geliştirmede etkinlik temelli çalışmaların etkililiği" TEBD. , Bahar 2008 , cilt, IV, sy. 2, s.261 vd.

³⁰ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1977, s.69; Sabri Akdeniz, *Toplumumuz ve Eğitimimiz*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1982, s. 42.

³¹ Doğan, *Dinleme Eğitimi*, Pegem Yayınları Ankara 2011, s.7.

³² Doğan, age., s.13; Cihangir, age, s.13.

³³ Semâ': Hocanın ezber veya bir metne bakarak naklettiği hadisi talebenin bizzat hocasının dilinden duymasıdır.Kırâat ise talebenin ezbere veya elindeki bir kitaptan hocanın huzurunda hadisi okuyup, hocanın da ezberden veya bir nüshadan talebenin okuyuşunu takip etmesidir.(Bkz. Subhi es-Salih, *Hadis ilimleri ve Hadis Istılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul 1996, s.67-72)

³⁴ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 1991, s.56.

³⁵ Subhi es-Salih, *Hadis ilimleri ve Hadis Istılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, İFAV Yayınları, İstanbul 1996, s.67.

yöntemlerinde ‘takrir’ adı verilen hocanın dersi anlatıp talebinin dinlemesi şeklinde yapılan eğitim-öğretim *sema’a* karşılık gelirken, öğrencinin bir konu üzerinde araştırma yaparak topladığı bilgileri öğretmenine sunduğu, öğretmenin de eksik kalan yönleri tamamladığı ‘aktif metod’ olarak adlandırılan yöntem *kırâat*’a benzemektedir.

Bununla birlikte fıkıh öğretiminde ise münâzara ve müzâkere metodu sıkça kullanılmıştır. İmam-ı Âzam Ebû Hanife derslerinde bu metodu kullanmış; derslerde fikhî bir konu tespit edilir, her öğrenci söz alarak delilleriyle birlikte kendi görüşünü söyler, yapılan itirazlara cevaplar verilir, mesele olgunlaşınca Ebû Hanife kendi görüşünü söyleyerek konuyu hükme bağlardı.³⁶ Bu yöntemlerde gerek hoca gerekse öğrenci sabırla ve dikkatle konuyu dinler, algılar, anlar, değerlendirir ve çıkarımlarını paylaşırlar.

Dinlemeden amaç, dinlenen şeyin anlaşılması olduğu için dinleme becerisi gelişmiş olan insanlar; bireysel ve sosyal faaliyetlerde daha sağlıklı iletişim ortamı oluşturur. İyi bir dinleyici olmadan başarılı olmayı düşünmek gerçekçi değildir. Hiç şüphe yok ki öğrenmenin ve başarının anahtarı muhatabı gereği şekilde dinlemektir.³⁷

B. DİNLEME SÜRECİ

İnsanlar, duyma ve dinleme kavramlarını özdeş ve çoğu zaman birbiri yerine kullanmaktadırlar. Fakat her iki kavramın görev ve fonksiyonları farklı olduğundan, ayrı ayrı ele alınması ve bağlantılarının somutlaştırılmasında yarar vardır.

İşitme ve dinleme birbiriyle ilişkili, ancak birbirinden ayrı iki eylemdir. İşitme fizyolojik, dinleme ise psikolojik bir süreçtir. Fizyolojik olarak işitme, ses dalgalarının dış kulaktan kulak zarına iletiildiği, orta kulakta mekanik titreşimlere, iç kulakta da beyne giden sinir akımına dönüştüğü süreçtir. İnsanın kulağına gün boyu binlerce ses gelmektedir ve bu işlem insan iradesinin dışında gerçekleşmektedir.

Dinleme adı verilen psikolojik süreçte ise insan, irâdî olarak seslerin ve konuşma görüntülerinin farkına varmaya başlar ve onlara dikkatini vererek anlamlandırır.³⁸ Bu anlamda işitmek pasif bir eylemken, dinlemek aktif ve bilinçli bir gayreti gerektirir. Dinleme, duyma mekanizmalarından geçerek gelen, bilgilerin kayıt edilip, kullanıma hazır hale gelmesine yol açan aktif zihinsel bir yöntemdir. Başka bir ifade ile zihinsel bir etkinlik olarak dinleme, sadece duyma davranışı değil, aynı zamanda anlama, dikkat etme, duyulanı analiz ederek sonuç çıkarıp tepki verme boyutlarını içermektedir.³⁹

³⁶ M. Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, çev. Osman Keskiöğlü, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s.85.

³⁷ Ian Mackay, *Dinleme Becerisi*, çev.: Aksu Bora ve Onur Cankoçak, İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri Ltd. Şti., Ankara.1997, s.9.

³⁸ Ergin ve Birol, age., s.114 vd.; Mevlüt Kaplan. *Çocuk Kitaplarında İçerik, Resimleme, Dil ve Anlatım Özellikleri*, AÜEBF ve TÖMER Yayınları, Ankara 2000, s.7.

³⁹ Cihangir-Çankaya, age., s.24; Başaran, age., s.283.

Dinleme esnasında beyin son derece karmaşık süreçlerden geçmektedir. Dinleme sadece seslerin aktarılması değildir. Dinleme esnasında, kulak vasıtasıyla alınan sesler, psikomotor süreçlerden geçmekte ve çok sayıda bilişsel ve duyuşsal mekanizma harekete geçmektedir. Bunlardan ilki, akustik sinyal ile anlamın iç içe kodlandığı, ses birimlerini, heceleri ve kelimeleri tanıma aşaması olan algısal işlem sürecidir. Bu süreçte küçük çocuklar duygularına, tutkularına, hayal gücüne dayalı sesleri algımlarken, ergenlik çağına doğru bu süreç biçim değiştirerek ayrıntılara, mantık ilgilerine, sesler arasındaki düzenliliğe, anlam ve mantık dokusuna dayalı bir dinlemeye doğru gider. Zamanla kendi düşüncelerini katarak ve eleştirerek dinleyebilme becerisini geliştirir. Bunun için çocuğun bilgi ve algılama yeteneğinin gelişimi ile dinleme yeteneğinin gelişimi arasında da doğrudan bir ilgi bulunmaktadır. Daha sonra, ses şifrelerinin anlama dönüştürülerek kısa dönemli hafızada depo edildiği geçiş süreci adı verilen anlamlandırma aşaması gelir. Son aşama ise eski ve yeni bilgilerin ilişkilendirilerek kavramaya dönüştürüldüğü kullanma aşamasıdır.⁴⁰ Aynı zamanda, algılama, anlama aşamalarına ilaveten anımsama, değerlendirme ve yanıt-lama aşamaları ile dinleme etkinliği dört aşamalı bir süreç sonunda gerçekleşmektedir.

a. Algılama aşaması

Dinleme, insanların gönderdiği mesajların algılanmasıyla başlar. Algı ise, duyu verilerini örgütleyip yorumlayarak çevremizdeki nesne ve olaylara anlam verme sürecidir.⁴¹ Öğrenmenin temeli algıdır ve duyu organlarımız algının araçlarıdır. Algı, duyumların anlamlı bütünlere dönüşmesi anlamına gelir. Çevremizdeki uyarıcılardan alınan uyarılar, duyumlar olarak beyne gider. Bu duyumlar birleşerek anlamlı bir bütün olan “*algı*”yı meydana getirir. Algıların birleşmesi sonucu ise anlamlı kavramlar oluşur. Böylece çevremiz, çevremizdeki olaylar ve varlıklar hakkında bilgi sahibi oluruz. Kavramların birbirleriyle ilişkisini anlar, yorumlar, problemleri çözer, yeni gerçekleri öğrenmek için zihinsel faaliyetler içerisine gireriz.

Algılama sürecinde, insanın daha önceki yaşantıları ve deneyimleri çok önemli bir yer tutar. Bir anlamda her algılama olayı; gelen duyuşsal verilere dayanılarak, dış dünyayla ilgili oluşturulan bir bilgidir. Gelen ilk verilere göre oluşturulmaya başlanan bilgiler, sonraki verilerden hareketle ya kuvvetlenir ya da yerini başka bilgilere bırakır. Bu aşamadan sonra gelen veriler ise o bilgileri sürekli kuvvetlendirir ve kişiyi bir sonuca götürür.⁴² Bunun için kişinin yaşam sürecindeki maddi ve manevi deneyimleri, algıyı doğrudan etkilemektedir.

Deneyim algının temelidir ve deneyimler sayesinde duyum anlama dönüşür. Algıdaki seçicilik sayesinde ise, bizim için önemli olan şeyleri algılarız. Dolayısıyla herkesin duyu, düşünce ve kültürel yapısına bağlı olarak ortaya çıkan algı seçiciliği vaizin, öğretmenin, konuşmacının daima göz önünde bulundurması gereken önemli bir etkidir. Çünkü konuşmacının başarısı, hedef kitlenin(cemaat, öğrenci, insanlar)

⁴⁰ Pat Wilcox Peterson., *Skills and Strategies for Proficient Listening*. (Ed: Celce-Murcia Marianne), The United States of America 2001, s.88; Yalçın, age. s.125.

⁴¹ Cüceloğlu, age. s.98.

⁴² Cüceloğlu, age, s.99.

dikkatini konuya yöneltmesi ile gerçekleşir.⁴³ Bu nedenle Hz. Ali, öğrencilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurulması ve öğrenci-öğretmen arasında sevgi bağının kurulmasını, öğrencinin derse hazır hale gelmesi için gerekli olduğunu, ancak bundan sonra bilginin aktarılması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁴ Sevgi ve saygıya dayalı bu yakınlık teşvik edici etkisiyle öğrencide öğrenme, araştırma isteğini uyanmasını katkı yapacaktır. Din eğitimcisinin bu şekilde ki yaklaşımı çocuğun dine karşı ilgisinin ve algısının uyanmasını sağlayacağı gibi, öğretmenin söylediğini doğru algılayabilmek için sözel ve sözel olmayan mesajlara dikkat etme, sözünü kesmeme, konuşmacının kendini ifade etmesine fırsat vererek, mesajın algılanmasına zemin hazırlar.⁴⁵

b. Anlama Aşaması

Dinlemenin en önemli gerekçesi anlamaktır. Bu aşamada ifade edilen düşünceler ve bu düşüncelere eşlik eden duygular, anlamayı içerir. Öğrenme sürecinin en önemli unsurlarından biri olan anlama, dinleme eyleminin sonunda gerçekleşir.

Dinleyici, verilmek istenen mesaja işitme ve görme duyularıyla yönelir. Duyu organları tarafından algılanan mesajlar zihinde anlam kazanmadıkça öğrenilmiş olmayacağından, dinleyicinin hem algılama hem de düşünme eylemlerini birlikte gerçekleştirmesi gerekir. Bu süreçteki engeller mesajın anlaşılmasını geciktirir veya engeller.⁴⁶ Dinleyici zihni melekelerini anlama ve kavrama yeteneklerini mesaja yöneltmedikçe, mesaj ne kadar ustalıkla sunulmuş olursa olsun onu tam ve doğru olarak alamaz ve anlayamaz. Bu hususa Kur'an da vurgu yapmış ve zihni melekelerini kullanmadan muhatap dinleyenler hakkında "sağır" benzetmesi yapmıştır:

"...onlar arasında sana kulak verip işitirmiş gibi yapanlar var; iyi ama, eğer akıllarını kullanmıyorlarsa sen sağırlara duyurabilir misin?" (Yûnus 10/42).

"Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır." (Yûnus 10/67).

Eğitimin çocuğun gelişim seviyesine uygun olması, onun derse ilgisini artırarak başarısını etkileyecektir. Eğer öğrenci verilen bilgileri anlamakta güçlük çekerse, bu durum kaygılarının uyanmasına ve bıkkınlığa yol açacağından başarısını olumsuz etkileyecektir. Öğretmen konuları anlatırken öğrencilerin anlama ve kavrama yeteneğini göz önünde bulundurmamak durumundadır.

Öte yandan anlama aşamasında, konuşmacıyı ön yargısız dinleme ve geri bildirimde bulunma çabası, verilmek istenen mesajın anlaşılmasını sağlayacaktır.⁴⁷

c. Değerlendirme Aşaması

Dinleme etkinliğinin eylem boyutunu oluşturan bu aşama konuşmacının temel amaçlarının veya gerekçelerinin yorumlanmasını içerir. Bunun için mesajların doğru hatırlamak önemlidir. Çoğu kez insanlar aktarılan mesajı farklı algıladıkları halde

⁴³ Cebeci, age., s.301.

⁴⁴ Afzalur Rahman, Siret Ansiklopedisi, çev: Yusuf Balcı ve Ark, İnkılap Yayınları, İstanbul 1996, c. II, s.257.

⁴⁵ Cihangir-Çankaya, age., s.25.

⁴⁶ Cebeci, age., s.260.

⁴⁷ Cihangir-Çankaya, age., s.26.

doğru algıladıklarını zannederek ona göre bir değerlendirmede bulunurlar. Bu da beraberinde verilmek istenen mesaj ile algılanan mesaj arasındaki farkı ortaya çıkarılmaktadır. Bu sebeple konunun iyi anlaşılması için konuşmacıya soru sormaktan çekinmemek gerekir. Ayrıca soru sadece konuşmacıya sorulmamalı anlatım sırasında sık sık muhatapın fikri de alınmalı, ikna olup olmadığı noktalar belirlenmeli ve ona göre yeni bir konuya ya da üsluba geçilmelidir. Böylece dinleyicinin düşünme melekeleri geliştirilmiş ve dikkat dağınıklığı engellenmiş olur. Kur'an'da peygamberlerin kullandıkları yöntemlere baktığımızda da, "Ey kavmin görüşünüz nedir söyley misiniz?.." ⁴⁸ sorusu, muhatap oldukları kavmin düşüncelerini öğrenme arzusunun göstergesidir. Çünkü insanlar arası iletişimde, kişiler birbirlerinin bir şekilde anlamak zorundadır ki olumlu veya olumsuz bir değerlendirme de bulunabilsinler. ⁴⁹

Kur'an'da soru şekilleri belli bir kalıba sıkıştırılmamıştır. Muhatapın durumuna göre şekillenmiş soru şekilleri vardır. ⁵⁰ Amaç insanların ilgi ve alakasını mesaja yöneltmektir. Bilindiği üzere Kur'an'da Allah tarafından sorulan sorular öğrenmeye değil, öğretmeye yöneliktir. ⁵¹ Kur'an'ın üslubuna bakıldığında şu tespitleri yapmak mümkündür: Kur'an'da sorulan sorulardan maksat, muhatapı sınamak, sorgulamak veya onu zor durumda bırakmak değildir. Aksine zihinleri uyandırmak ve dikkatleri toplamak, bilinen gerçeklerin hatırlanmasını sağlamak, birtakım bilgiler vererek düşündürmek ve akli çıkarımlar yoluyla gerçeğin bulunmasına yardımcı olmaktadır. ⁵²

Hiç şüphe yok ki ancak sağlıklı algı ve anlamının sonunda doğru bir değerlendirme ortaya çıkmaktadır. Bunun için konuşmacı ve dinleyicinin mesajın doğru anlaşılması için gerekli etkinlikleri yapması önemli ve gereklidir.

d. Geribildirimde Bulunma Aşaması

Bilgi aktarımı karşılıklı bir etkileşim süreci olduğundan, kaynaktan çıkan mesajın "alıcı"da ne tür bir etki yaptığı da önem taşımaktadır. Karşımızdaki kişinin gönderdiği mesajı, alıcının algılayıp algılamadığı, algılamışsa tavrının ne olduğu hakkında bilgi ve izlenim, geribildirim sürecini oluşturur. ⁵³ Konuşan kişi aldığı geribildirimlere göre ya sözünü tekrar edecek veya daha anlaşılır açıklamalar yapacak ya da aynı minval üzere konuşmasına devam edecektir.

Bu süreç, alıcının mesaja karşı alacağı tavrı ifade eder. Bu tavır, aynı anda alıcıdan kaynağa doğru gerçekleştirilen ikinci bir iletiyi de kapsamaktadır. Başka bir ifade ile burada çift yönlü, karşılıklı ve otomatik bir etkileşim söz konusudur. Bu durumda mesaj, hedefte amaca uygun etki yaparsa tepki "olumlu", amaca aykırı bir etki yaparsa, tepki "olumsuz" olacaktır. ⁵⁴

⁴⁸ Bkz. Hüd 11/28, 63, 88; Saffât 37/87; Necm 53/19.

⁴⁹ Hacı Mustafa Açıköz, *Etkili İletişim*, Elis Yayınları, Ankara 2005, s.118.

⁵⁰ Hüseyin Atay, *Kur'an'da İman Esasları*, Atay Yayınları, Ankara 1998, s.100.

⁵¹ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s.504.

⁵² Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s.182.

⁵³ Orhan Gökçe, *İletişim Bilimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.31; Aysel Aziz, *İletişime Giriş*, Aksu Kitabevi, İstanbul, 2008, s.7.

⁵⁴ Abdülhalim Muhyiddin, *el-İ'lâmu'l-İslâmi ve Tatbikâtuhu'l-Amaliyye*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1984, s.27.

Kur'an'da ilâhi mesaj karşısında insanların verdiği olumlu veya olumsuz tepki ve bunun sonucu gelişen inanç ve davranış hakkında pek çok örnek mevcuttur.

“Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, ‘Rabbimize iman edin’ diye seslenen bir davetçi işittik, hemen iman ettik”,⁵⁵ *“İnananlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer ve Allah’ın âyetleri kendilerine okunduğunda imanlarını artırır; onlar Rablerine güvenirlir. Onlar namaz kılar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan verirler.”*⁵⁶ *“Aralarında hüküm vermesi için Allah’a ve Resûlü’ne davet edildiklerinde, ‘İşittik ve itaat ettik.’ demek, sadece müminlerin söyleyeceği sözdür.”*,⁵⁷ *“O’nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız, İşittik ve iman ettik.”*⁵⁸

İlâhi davet karşısında, muhatabın *“işittik iman ettik”*, *“işittik itaat ettik”* ifadesi, olumlu tepkinin, kaynağa yönelmesidir. Mesaj, alıcı tarafından alınmış, algılanmış, iman ve amele dönüştürülmüştür. İletişim sürecine bağlı olarak gelişen tutum değişikliği, mesajın alıcıda bıraktığı etkiyi görme bakımından önemlidir.

*“Bir zaman Rabbi İbrahim’i birtakım sorularla imtihan etti, o da onları tamamen cevaplandırınca: ‘Ben seni insanlara önder yapacağım’ dedi. İbrahim de, ‘Soyumdan önderler yap!’ “ dedi...”*⁵⁹

Âyette soru-cevap şeklinde gerçekleşen iletişimde, soru soran kaynak Allah, sorulan sorular mesaj, bu mesajları anlayan ve algılayan Hz. İbrahim’dir. Hz. İbrahim’in sorulara başarı ile cevap vermesi olumlu geri bildirimdir.⁶⁰ Bu olumlu bildirim sonucunda Hz. İbrahim, Allah’ın mükafatına (insanlara önder yapma) mazhar olmuştur.

Olumsuz tepkide ise, kaynağın verdiği mesaja, alıcı tarafından olumlu tepki verilmemesidir. Bu olumsuz tutum kimi zaman mesajı ve iletişimi reddetmek, kimi zaman ise karşıt görüşler ortaya koymak şeklinde gerçekleşir. Alıcının herhangi bir mantıksal nedene dayanmaksızın, kaynağın verdiği mesajı dinlemeden reddetmesi, hedefin iletişime karşı gösterdiği tepkidir.⁶¹ Hz. Musa’nın getirdiği mesaja karşı İsrâiloğullarının *“Dinledik ama itaat etmiyoruz”*⁶² şeklindeki tepkileri, daha baştan iletişim sürecinin başlamasını engellemiştir. İsrâiloğullarının da ifadesinden anlaşılacağı üzere kaynak tarafından gönderilen mesajlara önyargılı davranarak iletişime direnme şekli, mantıklı bir görüş ileri sürmeden reddetme şeklinde gerçekleşmiştir.

Muhatap, olumsuz tepkisini hem kaynağa, hem de verdiği mesaja yönelik verebilir. Mesajda yanlışlar bulunduğunu iddia edip, sahip olduğu verilere dayanarak, mesajı çürütme gayreti gösterebilir. Örneğin Kur’an’da öldükten sonra dirilmenin var olduğu gerçeğini içeren mesaja karşı çıkanlar, bunun mümkün olmadığını iddia etmişlerdir. Bu iddialarını da toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra yeniden

⁵⁵ Âl-i İmran 3/193.

⁵⁶ Enfâl 8/2, 3.

⁵⁷ Nur 24/31.

⁵⁸ Bakara 2/285.

⁵⁹ Bakara 2/124.

⁶⁰ Bayraklı, *Din ve İletişim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2009, s.29.

⁶¹ J. L. Freedman ve Diğerleri, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, İmge Kitapevi, Ankara 2003, s.348 vd.

⁶² Bakara 2/93.

diriltilmenin imkânsızlığını dile getirerek yapmışlardır.⁶³ Burada mesajın muhatapları, mesajı reddetmekle kalmamış aynı zamanda içeriğini de kendilerince ileri sürdükleri iddialarla çürütme gayreti göstermişlerdir.

Eğitim ortamının verimli olmasında, öğretmenin hem sınıf ortamında hem de birebir öğrenciyle olan iletişimde sürekli geri bildirim kontrolü yapması önemlidir. Çünkü verdiği mesajların öğrenci tarafında doğru bir şekilde anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol ederken, aynı zamanda öğrencilerden gelen mesajlara karşı geri bildirimde bulunarak bilginin algılanması ve anlaşılması sağlanmaktadır.

Kaynağın iletildiği mesaja karşı verilen tepkiler sözel olabileceği gibi, sözel olmayan mesajlarla da olabilir. Jest ve mimiklerle sözlü mesajı pekiştirmek amacıyla başın onaylama veya onaylamama hareketleri mesaja yapılan vurgudur.

Tepkilerin mesajı ileten kaynağı yargılamaya tabi tutmadan, duruma, davranışa veya konuya ilişkin ne düşündüğümüzü yansıtmak, iletişim ve dinlemeyi daha etkili kılacaktır.⁶⁴

C. DİNLEME TÜRLERİ

Dinlemeye sadece iletilen mesajı duyma, anlama, yorumlama ve tepkide bulunma süreci olarak bakmak yeterli değildir. Çünkü dinlemede yaşanan süreçler, dinlenen materyale ve dinlemenin amacına göre farklılık gösterir. Camide vaazı, sınıfta dersi dinlerken güdülen amaç ve yaşanan süreç ile, örneğin radyo dinlerken güdülen amaç ve yaşanan süreç birbirinden farklıdır. Günlük hayatta, insanlar çeşitli dinleme ortamlarında bulunurlar. Karşılaşılan herhangi bir sorun hakkında bilgi edinme veya söz konusu problemi çözebilmek için mesajın kaynağından yanıt almak amacıyla yapılan farklı dinleme etkinlikleri vardır Bu etkinliklerin birçok ortak noktaları olmalarına rağmen farklı adlandırıldıkları ve farklı sınıflamalara tabi tutulduğu görülmektedir.⁶⁵ Bu nedenle dinleme türlerini genel olarak etkili ve etkisiz dinleme olarak iki başlık altında incelemek mümkündür.

a. Etkili Dinleme

Etkili dinleme, hem öğrenme sürecinde hem de beşeri ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Dinleme davranışı sözel ve sözel olmayan birçok davranıştan etkilenir. Şüphe yok ki etkili dinlemenin temeli, bireylerin birbirine karşı saygı göstermesidir.⁶⁶ Bireyler aynı fikirde olmasalar da konuşmacıyı sonunu kadar dinlemeleri, konuşmacı sözünü tamamladıktan sonra sözel veya sözel olmayan tepkilerle düşüncelerini aktarmaları gerekmektedir. Bu durum sağlıklı bir iletişim için önemlidir. Nitekim kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Hz. Peygamber kendisiyle konuşan herkesi, sözleri bitinceye kadar dinlemiştir. Örneğin peygamberliğin ilk yıllarında Utbe bin Rebîa, Hz. Muhammed'in nübüvvet davasından vazgeçmesi için kendisine bazı tekliflerle geldiğinde, Hz. Peygamber kendisine ileri sürülen bütün teklifleri sonuna kadar, muhatabının sözünü kesmeden dinlemiştir. Utbe bin Rebîa'nın sözleri bitince

⁶³ Vâkıa 56/47-50; Yâsin 36/78-79.

⁶⁴ Cihangir-Çankaya, age., s.28.

⁶⁵ Bkz: Özbay, age., s.75; Cihangir-Çankaya, age., s.34, Yusuf Doğan, age., 29.

⁶⁶ Gökçe, age., s.109; Cihangir-Çankaya, age., s.34.

“Sözlerini bitirdin mi ey Ebûl’ Velid” diye sormuş, evet cevabını aldıktan sonra: “O halde sen de beni dinle...”⁶⁷ demek suretiyle konuşanı sabır ve tahammülle dinlediğini ve kendisinin de aynı dikkatle dinlenmesi gerektiğini ima etmiştir.

Etkili dinlemede, dinleyicinin aktif katılımının sağlanması önemlidir. Çünkü dinleyicinin aktif katılımı, yalnızca fiziksel olarak ilgi göstermesi değil, aynı zamanda zihinsel katılımını da beraberinde getirmesidir. Hz. Peygamber (sav) konuşma yaptığında söz konusu aktif katılımı sağlamak amacıyla, ashabının dikkatini çekmek ve ilgilerini yoğunlaştırmak için bazı sorular sorardı. Anlamaları ve düşünceleri için zihinlerini harekete geçirirdi. Böylece kişinin dinlediklerini sözlü ve sözsüz davranışlarla, konuşmacıya yansıtması mümkün olurdu.⁶⁸ Rasûlullah (sav)’in Veda Haccında kendisini dinlemeye gelenlere yönelttiği sorular konuya örneklik açısından dikkate değerdir. Kaynaklar zikri geçen tarihi konuşmayı şu şekilde aktarmaktadır:

Rasulullah (sav):

- *Bu ay hangi ay?* diye sordu.

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. dedik. Susunca, başka bir isim vereceğini sandık.

- *Zilhicce değil mi?*

- Evet.

- *Bu yer neresi?*

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. dedik. Susunca, başka bir isim vereceğini sandık.

- *Haram Belde değil mi?*

- Evet.

- *Bu gün hangi gün?*

- Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedik. Susunca, başka bir isim vereceğini sandık.

- *Kurban kesme günleri değil mi?*

- Evet.

- Kesinlikle söylüyorum, kanlarınız, mallarınız, namusunuz birbirinize bu günün, bu beldenin, bu ayın kutsallığı gibi haramdır."⁶⁹ buyurdu.

Hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in herkesin cevabını bildiği bu soruları, sorması, dinleyenlerin dikkatini çekmeyi, söylediklerini dinlemek ve anlamak için zihinlerini hazır hale getirmeyi hedefliyordu. Zikri geçen soruların Rasûlullah (sav)’in öğüt ve tavsiyelerini dinleyenlerin dikkatini çekmede etkin bir rolü olduğu muhakkaktır. Her sorudan sonra Hz. Peygamber’in bir süre susması, muhatapların dinleme isteklerini motive etmek ve sorulan soruya verilecek cevaba ilgilerini yoğunlaştırmak amacıyla yöneliktir. Bu yönüyle sahabe bazen Hz. Muhammed (sav)’i sessiz-sakin bir şekilde

⁶⁷ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ven-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut 1966, c. III, s.62.

⁶⁸ Christine E. Bingaman, *Etkili Sunuş*, çev: Erhan Tushan, İstanbul 1995, s.19; Cihangir-Çankaya, age., 34; Doğan, age., 30.

⁶⁹ Buhâri, Hacc 131, Edeb 43.

de⁷⁰, bazen gözyaşları içerisinde⁷¹, bazen de endişe ve korkuyla⁷² ama her defasında dikkatle dinlemişlerdir.

Kaynağın gönderdiği mesajları iyi anlamak ve söylenenleri doğru analiz etmek için, sorgulayıcı bir tarzda dinlemek önemlidir. Söylenenlerin altında yatan anlam ve içeriği ortaya çıkarmak için, mesajları yüzeysel ve ön yargılardan uzak dinlemek, hiç şüphesiz dinlemeyi daha verimli hale getirecektir.⁷³

Etkin dinlemede dinleyici, konuşmacıdan daha aktif ve dikkatli olmalıdır. Kişi, konuşan hatibi dinlerken, konuşma hızını ve konuşmasının içeriğini izlemesi gerekir. Ayrıca sözcükler kadar onların hangi anlamda ve bağlamda kullandığı, konuşmacının jest ve mimikleri de önem arz etmektedir. İnsanların birbirleriyle kurdukları iletişimde sözcüklerin %10, ses tonunun %30, beden dilini oluşturan jest ve mimiklerin önemi ise %60 olarak belirtilmiştir.⁷⁴ Dolayısıyla sözsüz mesajların sözlü mesajı pekiştirme ya da sözlü mesajla çelişmesi mümkündür. Bu nedenle iletişimin sözel olmayan unsurlarının sözlü unsurlar kadar, mesajın anlaşılmasına katkısı vardır.

Öte yandan aktif dinleme de, karşımızdaki kişinin sözsüz mesajlarını (jest, mimikler ve ses tonu) gözlemlemeyi ve anlamayı, sözlü mesajlarını dinlemeyi içerir. Bu süreçte konuşmacı, fiziksel ve psikolojik olarak dikkatle takip edilerek, vermek istediği mesajın taşıdığı bütün anlam ortaya çıkarılmaya çalışılır.⁷⁵

Etkili dinleme, insanların duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlaşılması sağladığından birçok iletişim sorunu kendiliğinden çözülmektedir. Ayrıca karşıdaki kişi tarafından anlaşılmiş olmanın bireyler arasında samimi ilişkilerin oluşmasına yaptığı olumlu etki göz ardı edilemez. Bu süreçte konuşmacıya, duygularını savunmak zorunda kalmadan, tekrar gözden geçirme fırsatı verilir. Ayrıca, anlamlı ve karşılıklı anlamaya dayanan bir iletişim sürecine zemin hazırlayacağı da muhakkaktır.⁷⁶

Etkin dinlemenin gerçekleşebilmesi için şunlara dikkat edilmesi gerekir.⁷⁷

- * Konuşma kesilmemeli,
- * Konuşmacıya, jest ve mimiklerle dinleme isteği gösterilmeli,
- * Konuşmacının ve dinleyicinin dikkatini dağıtan etkenler ortadan kaldırılmalı,
- * Konuşmacı ile empati kurarak dinlenmeli,
- * Dinleyicinin psikolojisi rahat ve huzurlu olmalı ve konuşmaya odaklanmalı,

⁷⁰ Buhâri, Cihâd 37.

⁷¹ Ebû Dâvud, Sünen 39.

⁷² Buhâri, Rikâk 46.

⁷³ Yalçın, age., s.131 vd.; Cihangir-Çankaya, age., 42; Doğan, age., 30.

⁷⁴ Altıntaş, age., s.29; Zillioğlu, age., s.167.

⁷⁵ Bingaman, age., s.19; Cihangir-Çankaya, age.,44; Doğan, age., 30; Özbay, age., s 75 vd.

⁷⁶ Cihangir-Çankaya, age., 46.

⁷⁷ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s.78; Rukiye Karaköse, *“Ergenlerde Etik İletişim”*, Etkili Din Öğretimi, TİDEF Yayınları, İstanbul 2010, s.260 vd.

* Konuyla ilgili eleştiriler sonraya bırakılmalı,

* Konunun anlaşılması için soru sorulmalı, kapalı kalan konular açıklığa kavuşturulması için konuşmacıya yardımcı olunmalı.

b. Etkisiz Dinleme

Bireylerin kullandığı dinleme davranışları, bilgi aktarımını, mesajın anlaşılmasını veya iletişimi engelliyorsa, söz konusu dinleme davranışları etkisiz dinleme olarak vasıflandırılır. Zira bu şekildeki bir dinlemede gaye gerçekleştirilmemiştir.

Etkisiz dinlemede, dinleyici dinliyor gibi görünse de, iç dünyası ve zihni konuşmanın yapıldığı mekânda değildir. Konuşmayı seçerek dinleyip, söylenenlerin altında yatan duygu ve düşünceyi anlamak için gayret sarf etmez. Kimi zaman ise söylenenleri kendisine yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul ederek savunmaya geçer. Öte yandan muhataptan dinlediği bilgilerden yararlanarak, konuşmacıyı zor durumda bırakacak fırsatlar yakalamaya çalışır.⁷⁸ Bu durumlar hem mesajın eksik ve yanlış algılanmasını, hem de konuşmacının duygularına daha az önem verildiğini ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber mesajı, samimi ve içtenlikle dinlemeyen, dolayısıyla da bir sonuç çıkarıp fayda elde edemeyen kişiyi; suyu emip ve tutamayan toprağa benzetmiştir.⁷⁹ Nasıl ki toprağın yeşermesi için suya ihtiyaç varsa, insanında gelişip olgunlaşması için bilgiye ihtiyaç vardır. Bunun da gerçekleşmesinde etkin dinlemenin önemi büyüktür.

Etkisiz dinlemenin bir diğer etmeni de dış etkenlerdir. Şüphesiz ki ortamın çok gürültülü olması ya da hava sıcaklığının yüksek veya düşük olması konuşmacıya karşı kişilerin dinleme arzularını ve dikkatlerini olumsuz yönde etkileyecektir. Öyle ki Hz. Peygamber bir cuma hutbesinde cemaate hitap ederken, cemaatin uzun zamandır beklediği bir ticaret kervanının gürültüsü insanların ilgisini çekmiş, Rasulullah'm konuşmasını dinlemeyi bırakarak mescitten dışarı çıkmışlardır. Kaynaklar Hz. Peygamber'in yanında sadece on iki erkek ve bir kadının kaldığını haber vermektedir.⁸⁰

Dikkat dağıtıcı dış etmenler sadece dinleyicinin değil, aynı zamanda konuşmacının da dikkatinin dağılmasına sebep olmaktadır. Hiç şüphesiz dinlemenin gerçekleştiği ortam, dinlemenin içeriğine, kalitesine ve etkinliğine etkisi büyüktür. Özellikle dini bilgilerin aktarılmasında, kişileri bilgilendirmenin yanında manevi duyguları yaşatma ve kazandırma amacı, dinleyicinin mesajı iyi algılamasına bağlıdır. Bu sebeple dinlemenin gerçekleşeceği ortamın dikkati dağıtacak her türlü unsurdan arındırılmış olması gerekir.⁸¹ Bunun için öğretmenin dikkatini öğrencilerine vermesine engel olacak her türlü maddi ve manevi engellerden olabildiğince sıyrılmış olması gerekir.

⁷⁸ Zıllıoğlu, age., s.237 vd; . Cihangir-Çankaya, age., s.49 vd; Doğan, age., 30; Özbay, age., s 75 vd.

⁷⁹ Buhâri, İlim 20; Müslim, Fezâil 5.

⁸⁰ Buhâri, Cuma 36; Müslim, Cuma 11.

⁸¹ Cebeci, age., s.305.

Etkin dinlememe, yalnızca dinleyicinin yapısından değil, aynı zamanda konuşmacının tutum ve davranışından, konuşma biçiminden de kaynaklanabilir. Etkisiz dinlemeye sebep olacak başlıkları şöyle sıralamak mümkündür.⁸²

- * Konuşmacının dikkat dağınıklığı,
- * Konu hakkındaki önyargısı,
- * Belirgin olmayan ifadelerin kullanımı,
- * Notlara fazla bağlı kalması,
- * Konuşmanın içeriğinden çok sunuş tarzına dikkat etmesi,

Bütün bu unsurlar mesajın algılanmasına ve anlaşılmasına olumsuz etki etmektedir. Konuşmacının bu olumsuz durumlardan mümkün olduğu kadar uzak kalması dinleyicilerin kendisini ilgiyle dinlemesini sağlayacaktır.

c. Etkin Dinleme ile Etkisiz Dinlemenin Karşılaştırılması

Yukarıda ifade edilen dinleme türleri, dinleme etkinliğini gerçekleştirmek için dinleme alışkanlıkları edinmemize yardımcı olacak türlerdir. Dinleme tekniklerini öğrenerek bu konudaki becerilerimizi geliştirmemiz mümkündür. Bunun için aşağıdaki çizelgelerde etkili (iyi) ve etkisiz (kötü) dinleme etkinlikleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.⁸³

Açıklama	Kötü Dinleyici	İyi Dinleyici
Aktif dinleyin	Pasiftir. Geri yaslanır.	Soru sorar. Söyleneni açıklığa kavuşturur.
İlgi alanları bulun	Basit konulara aldırılmaz.	Fırsatlar kollar. Yeni şeyler öğrenmek için araştırır.
Dikkatin dağılmasını engelleyin	Dikkatini kolayca dağıtır.	Konsantre olmasını ve dikkatini toplamasını bilir.
Düşünmenin konuşmadan daha hızlı olduğu gerçeğinden yararlanır.	Yavaş konuşanlar karşısında düş kurma eğilimindedir.	Meydan okur, bekler, özet yapar, olayları tartar, ses tonundaki gizli anlamı yakalar.
Cevap verenlerden olun.	Minimum düzeyde karışır.	Jest ve mimikleriyle olaya katılır, ilgi gösterir. Pozitif geribildirimde bulunur.
Konuşma biçimini değil içeriği yargılayın	Konuşma biçimi zayıfsa içeriği önemsemez.	İçeriği yargılar. Konuşma hatalarını önemsemez.

⁸² Sayers, age., s.59 vd.

⁸³ Gökçe, age., s.114; Sabuncuoğlu, Gümüş, age., s.76. Açıkoğuz, age., s.90.

Eleştirileri erteleyin.	Ön yargıları vardır. Tartışmaya başlar.	Anlamadan yargılamaz.
Fikirler için dinleyin.	Olaylar için dinler.	Ana tema için dinler.
Dinlemek için çaba gösterin.	Enerji sarf etmez. Dikkat kesilmez.	Çabalar, vücudunun aktif tutar. Göz teması kurar.
Zihninize egzersiz yaptırın.	Zor konular yerine, hafif eğlenceli materyaller ile uğraşır.	Zihinsel egzersiz yapmak için ağır konuları seçer.

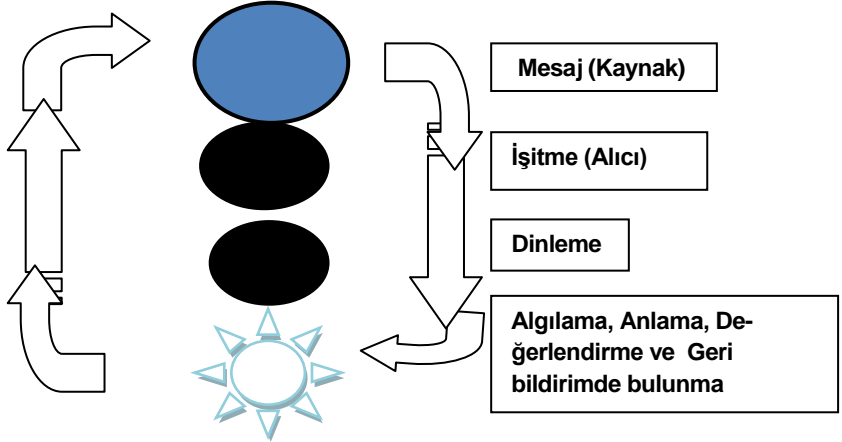
Dinleme becerisinde sözel olmayan davranışlar ise şu şekilde ifade edilebilir.⁸⁴

Etkili sözsüz mesajlar	Etkisiz sözsüz mesajlar
Etkili göz teması kurmak.	Doğrudan veya boş boş bakmak.
Konuşan kişiye dönük ve eğik olmak.	Gözleri sık sık kaçırmak.
Rahat ve açık bir beden pozisyonu almak.	Sorgulayıcı ve şüpheci bir bakış.
Sessizliğe izin vermek.	Arkaya veya yan dönerek dinlemek.
Bedensel yakınlık oluşturmak.	Kolları kavuşturmak.
Jest ve mimikleri etkili kullanmak.	Jest ve mimikleri çok sık veya çok seyrek kullanmak.
Karşıdaki kişiyle fiziksel olarak eşit düzeyde durmak.	Hareket halinde olmak.
Sesi etkili kullanmak.	Herhangi bir nesneyle oynamak.
Bedensel temasta bulunmak.	Konuşan kişiden daha yüksekte durmak.
Uygun anlarda gülümsemek.	Hiçbir bedensel tepki vermemek.
Baş hareketlerini etkili kullanmak.	Baş hareketlerini çok sık kullanma.

⁸⁴ Cihangir-Çankaya, age., s.22.

D. DİNLEMİYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dinleme, sözel olması nedeniyle kalıcılığı diğer anlama faaliyetlerine göre daha azdır. Bununla birlikte dinleme sırasında oluşan şartlar da dinlemeyi büyük ölçüde olumlu ve olumsuz olarak etkilemektedir. İnsan iletişiminin %90'nını sözel olarak yapmaktadır. Bu iletişimin ancak yarısı kısa bir süre sonra hatırlanabilmektedir. Aradan geçen zamana göre mesajın %20-25 ini bile hatırlamak zordur. Bu oranı yükselttiğimiz ölçüde iletişimi artırıyoruz demektir.⁸⁵

Şekilde de görüldüğü gibi, işitme ve dinleme sürecinde mesajın algılanmasını azaltıcı engeller vardır. Bu engeller; dinleyicinin kendisine bağlı olabileceği gibi, konuşmacıya ve çevreye de bağlı olabilir. Bunun için dinlemeyi etkileyen faktörleri genel olarak; Kaynak(konuşmacı), alıcı(dinleyici) ve ortam(çevre)'a bağlı faktörler, olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür.

a. Kaynak (konuşmacı)

İnsanlararası iletişimin en önemli unsuru olan kaynak; mesajı sözcükler, sayılar, şekiller, hareketler ve semboller vasıtasıyla formüle eden ve alıcıya ileten kişi ya da kişilerdir.⁸⁶ Kaynağın mesajı oluştururken kullandığı semboller, alıcının zorlanmaksızın anlayıp çözebileceği şekilde olmalıdır. Kullanılan semboller, mesajı alan kimse tarafından tam çözülemiyorsa, yanlış anlamaya zemin hazırlar.⁸⁷

Kaynağın hem mesaj hem de alıcı hakkındaki bilgi birikimi, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olan insanı tanımada, ona yönelik bir faaliyette başarılı olmada önemlidir.⁸⁸ Nitekim pek çok âyette, inanç özelliklerine göre insan toplumlarından⁸⁹,

⁸⁵ İlker Cenani Bıçakçı, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, Media Cat, Ankara 1998, s.48.

⁸⁶ İlhan Erdoğan, *İşletmelerde Davranış*, İÜİF Yayınları, İstanbul 1997, s.282 vd.; Zillioğlu, *age.*, s.93; Gökçe, *age.*, s.27; Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.29.

⁸⁷ Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, Seçkin Yayınları, Ankara 2003., s.212.

⁸⁸ Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Dâvet Metodu*, Esra Yayınları, Konya 1990, s.274; Mehmet Faruk Bayraktar *Türkiye'de Vaizlik*, İstanbul 1997, s.79 vd.

⁸⁹ Bakara 2/6-7; Âl-i İmrân 3/64-65, 75, 78; Mâide 5/77, 82-83; Ankebüt 29/46.

tebliğ karşısındaki tutum ve tavırlarına göre insan ve insan guruplarından⁹⁰, insanların ya da toplumun inanç ve düşünce yapılarından⁹¹ ve bunların kaynaklandığı sebeplerden⁹² bahsedilmektedir. Ayrıca insanların akli ve zihinsel durum ve seviyelerinden, bazı insanların tutum ve kişisel özelliklerine de atıfta bulunularak⁹³, insan tanıtmakta ve kaynağın muhatapı tanımının önemi ve gerekliliği vurgulanmaktadır. Böylece peygamberlere, muhataplarına karşı nasıl davranacağı ya da tebliğde nasıl bir metot takip edecekleri konusunda rehberlik edilmektedir. Bu şekilde mesajın alıcı tarafından dikkate alınması ve dinlenmesi büyük oranda sağlanmış olur.

Öte yandan konuşmayı etkili bir şekilde dinlemeyen kimselerin maddi ve manevi özelliklerinin dikkate alınmaması, mesaja karşı ilgisizliği beraberinde getirir. Kaynağın hedef kitleyi iyi tanınması; muhatapın neye ihtiyacı olduğunu, ona nasıl yaklaşılmaması gerektiği konusunda daha az hata yapmasını sağlar. Bu şekilde konuşmacı konuların hangi metotla sunulmasının daha faydalı olacağını belirleyerek mesajın alıcıya ulaştırılmasındaki başarıyı arttırır.

Hız. Peygamber'in uygulamalarına bakıldığında, O'nun da muhatapın ihtiyaçları ve özelliğine göre tebliğde bulunduğu görülür. Zira değişik kişiler tarafından sorulan aynı anlamdaki sorulara, soran kişilerin durumuna, bulunulan yere ve zamana göre farklı cevaplar verdiği bilinmektedir. Mesela, farklı zamanlarda değişik kişiler tarafından sorulan "*Amellerin en faziletlisi hangisidir?*" sorusuna verdiği cevaplar her defasında farklılık arz etmiştir. Şöyle ki; bir sahabiye: "*Az da olsa, devamlı olandır.*"⁹⁴, derken, diğerine "*Oruca devam et, çünkü o benzeri olmayan bir ibadettir.*"⁹⁵ demiştir. Başka bir zamanda aynı soruya verdiği cevap ise "*Yemek yedirirsin, tanıyıp tanımadığına selam verirsin.*"⁹⁶ şeklindedir.

Yukarıda zikredilen cevaplardaki farklılıklar soruyu soranların sosyo-kültürel ve ekonomik durumları; bunlardan öte algı düzeyleri ile yakından ilgili olsa gerekir. Hız. Peygamber bu çeşitliliğe dikkat ederek mesajın muhatapta olumlu bir etki yapmasını sağlamıştır. Öte yandan soruyu soranların beklentileri de göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir.

Kaynaktan gelen mesajların insanlar tarafından kolay algılanması, onlarda düşünce, anlayış ve tutum değiştirmesi,⁹⁷ ancak kaynağın bulunduğu davranış düzlemine uygun hareket etmesi ile mümkün olur. Başka bir ifade ile kaynağın göndermek istediği mesaj ile kendi sergilediği rol davranış arasında uyum olması, mesajın eksiksiz bir şekilde algılanmasına yardımcı olacağı muhakkaktır. Zira söz ve davranışlar arasındaki çelişki kaynağın inandırıcılığını olumsuz etkileyeceğinden, ilettiği mesajlar çok değerli ve anlamlı da olsa dinleyenler üzerinde beklenen etkiyi yapmayacak-

⁹⁰ Bakara 2/2-3, 8-9; Âl-i İmrân 3/199; Nisâ 4/142-143; Tevbe 9/124-12; Hac 22/71.

⁹¹ Nisâ 4/51, 142; Tevbe 9/30-31; Münâfikûn 63/1-4.

⁹² Necm 53/23.

⁹³ Bakara 2/142; Hucurât 49/4.

⁹⁴ Buhâri, Rikak 18; Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn 30.

⁹⁵ Nesâi, Sıyam 43.

⁹⁶ Buhâri, İman 20.

⁹⁷ Cebeci, *age.*, s.167; Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.30; İlhan, *age.*, s.283.

tır. Böyle bir durumda mesaj ya alıcılar tarafından değerlendirilmez ya da etkili bir iletişim gerçekleştirilemez.⁹⁸

İslâm literatüründe, mesajın kaynağın bulunduğu davranış düzlemi ile uyum içinde olmayışı “*ilmi ile amel olmama*” diye nitelendirilir ve dini bakımdan olumlu bir tutum olarak değerlendirilmez.⁹⁹ Kaynak gönderdiği mesajla herhangi bir davranış şeklini öneriyor, kendisi başka bir davranışta bulunuyorsa, hedef kitlenin tepkisizliği ya da olumsuz bir tepki ile karşılaşacağı bilinmelidir. Nitekim Sâf Süresinde, inanan insanda bulunması gereken en önemli özelliğın; söylediğı sözlerle, ortaya koyduğu davranışların tutarlı oluşu zikredilmiştir.¹⁰⁰

Kişi doğruluğuna inandığı her hangi bir mesajı başkasına tavsiye etmeden önce bizzat kendisi benimsemeli ve davranışa dönüştürmelidir. Nitekim Kur’an, Hz. Şuayb’ın kavmine, “...Size yasak ettiğım şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum...”¹⁰¹ dediğini haber vererek mesajın ruhuna uygun bir yaşayışın, kaynağın en temel vasfı olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Hz. Peygamberin söz ve davranış uyumu, davetinin en temel prensibi olarak vurgulanmıştır.¹⁰² Sonuç olarak kaynağın söz ve davranış uyumu, mesajın alıcı tarafında dinlenmesi açısından önemlidir.

Ayrıca mesaj gerek dil, üslup ve kavramlar bakımından gerekse muhteva bakımından muhatabın doğru algı ve anlayışa ulaşmasını sağlayacak şekilde sunulmalıdır. Aksi halde ya verilen mesaj hiç anlaşılmayacak, ya da yanlış veya eksik anlaşılacaktır. Kaynağın verdiği mesajın doğru ve eksiksiz anlaşılması; alıcının anlayacağı sembol ve kelimelerin kullanılmasına bağlıdır.¹⁰³ Soyut ifadeleri anlama ve anlamlandırmadaki güçlüğü ortadan kaldırmak için, somut semboller ve işaretlerle konuyu kolay algılanır hale getirecek açıklamalara yer verilmelidir.¹⁰⁴

Mesajın açık ve anlaşılır bir şekilde muhataba sunulmasında, kaynağın konuşma yetisinin de önemli bir etkisi de vardır. Kur’an’da Hz. Musa’nın “*Rabbim..... Dilimden bağı çöz ki sözümü anlansınlar. Bana ailemden bir de yardımcı ver.*”¹⁰⁵; “*Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür...*”¹⁰⁶ ifadesi, akıcı konuşma yetisinin öneminin göstergesidir. Hz. Musa, hem mesajını anlaşılır kılmak hem de Firavun ve adamlarını etkilemek ve dinlenir olmak için diline acıcılık verilmesini Allah’tan niyaz eder.¹⁰⁷ Zira insanların sosyo-kültürel seviyeleri ve kavrayış düzeyleri eşit olmadığından, seviyelerine göre mesajın açıklanması ve izah edilmesi gerekme-

⁹⁸ Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.30; Şanver, *age.*, s.86.

⁹⁹ Cebeci, *age.*, s.169.

¹⁰⁰ “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niye söylersiniz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok sevimsiz bir davranıştır.*” (Sâf 61/2-3)

¹⁰¹ Hüd 11/88.

¹⁰² “... sen davet et ve emrolunduğı gibi dosdoğru yürü...” (Şûrâ 42/15)

¹⁰³ Cebeci, *age.*, s.199; Ergin ve Birol, *age.*, s.122.

¹⁰⁴ Bayraktar, *Türkiye’de Vaizlik*, s.90; Eroğlu, *age.*, s.212.

¹⁰⁵ Tâhâ 20/25-29.

¹⁰⁶ Kasas 28/34.

¹⁰⁷ Esed, *age.* c. II, s.627.

dir. Bunun yapılabilmesi için de açık, anlaşılır ve akıcı bir dil ve üsluba ihtiyaç vardır. Bu da beraberinde muhatapta iyi bir intiba ve kalıcı bir etki bırakmasını sağlar.

Sonuç olarak konuşmacı açısından iyi dinlemeyi engelleyen sebepler şöyle sıralanabilir.¹⁰⁸

- * Kişilik ve bilgi yetersizliği,
- * Konuşmacının söz ve davranış uyumunu sağlamaması,
- * Dinleyicilerin sosyo-kültür seviyelerine dikkat etmemesi,
- * Ortak kavram ve dil özelliklerini kullanmaması,
- * Ses tonu ve ses yüksekliğini, konuşma hızını ayarlayamaması,
- * Jest ve mimiklerin abartılı olması ve konumuna uygun giyinmemesi,
- * Bireysel ve toplumsal görgü kurallarına uymaması,

b. Alıcı (Dinleyici)

Dinleyici özel bir amaçla bir araya getirilmiş, kaynaktan gelen iletileri belli biyolojik ve psiko-sosyal süreçlerden alıp yorumlayan ve bunlara sözlü sözsüz tepkide bulunan kişi ya da kişilere denir.¹⁰⁹

Bunlar, farklı geçmiş deneyimleri, kişisel ihtiyaçları, inançları ve anlayışları olan insanlardır. Dolayısıyla konuşmacıya, sözlü veya sözsüz olarak enformasyon gönderir. Dinleyiciden gelen geri dönüşüm, anlatımın ve sunuşun içeriğini etkiler. Bu sebeple daha önce de ifade edildiği gibi, dinlemek pasif değil aktif bir süreçtir.

İletişim sürecinin işleyişinde, olumlu ya da olumsuz sonuçlar vermesinde alıcı konumunda olan tarafın etkisi, hemen hemen iletişim kaynağının(konuşmacı) etkisi kadardır.¹¹⁰ Bilindiği gibi iletişimde dinleyici olmaksızın iletişimin varlığından bahsedilemez. Kaynağın söylediği her şey dinleyicilerin bilgisi, tecrübesi, hedefleri, değerlerinin süzgecinden geçer. Kaynak ve alıcılar farklı sosyo-kültürel yeterliliklere sahip olduklarından, kaynağın gönderdiği mesajın anlamı ile dinleyicinin o mesajdan anladığı anlam her zaman örtüşmeyebilir. Zira konuşmacının bilgi birikimi, yetiştiği çevre ve tecrübeleri, gönderilen mesajın karakterini etkilediği gibi, dinleyicilerinin bilgi birikimleri ve tecrübeleri de mesajın alınma şeklini etkiler. İletişimden beklenen faydanın sağlanması için kaynağın mesajını iletirken dinleyici merkezli olmasında yarar vardır.¹¹¹

Eğer alıcı kaynağın gönderdiği mesaja karşı kayıtsız ise mesaj algılayamayacak, iletişim gerçekleşse bile etkin bir iletişim olmayacaktır. Alıcının mesaj karşısında ilgisizliği, kaynağa veya konuya ilgisizliğinden ileri gelebilir.¹¹² Bu bakımdan alıcının iletişime istekli hale getirilmesi ve mesaja yönelme isteğinden emin olunmalı-

¹⁰⁸ Bayraktar, *age.*, s.79 vd.; Cebeci, *age.*, s.291 vd., Mackay, *age.*, s.17; Yalçın, *age.*, s.125-126.

¹⁰⁹ Zillioğlu, *age.*, s.93; Cebeci, *age.*, s.243.

¹¹⁰ Türkmen, *age.*, s.296; Birol ve Ergin, *age.*, s.120.

¹¹¹ Cebeci, *age.*, s.243.

¹¹² Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.39; Erdoğan, İlhan, *age.*, s.284.

dır.¹¹³ Bunun için dinleme ortamındaki dikkatini dağıtacak uyarıcılara dikkat etmek gerekir.

Öte yandan alıcı, mesajı ne kadar dikkatli dinlerse dinlesin, belirli bir zaman sonra fiziki yorgunlukla birlikte dinleme düzeyi azalacaktır. Bu durum göz önünde bulunduran Hz. Peygamber, insanların eğitim ve öğretime uygun olacakları zamanlara dikkat etmiştir. Muhatablarında yorgunluk emaresi gördüğünde konuşmasını kısa tutup, insanları sıkıkmaya özen göstermiştir. Konuşmasını yaparken daima kolay ve güzel olanı öncelemiştir. Nitekim şu ifadeleri bu fikriyatın göstergesi saymak mümkündür. “*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyin, nefret ettirmeyiniz.*”¹¹⁴ “*Nerede yumuşaklık ve kolaylık varsa, orada güzellik vardır. Kolaylığın bulunmadığı her şey çirkindir.*”¹¹⁵ tavsiyeleri bütün eğitimcilerin dikkat etmesi gereken önemli kriterlerin başında gelmelidir. Bu nedenle dinleyicilerin algı düzeylerinin yüksek kalması için dinleme süresi oldukça önemlidir. Dinleme süresi kişiye, gruba, sınıfa göre değişiklik gösterir.¹¹⁶ Mesajın doğru algılanmasında konuşmacının muhatapın ilgi ve merakını harekete geçirip, onun dinleme, anlama ve kavrama yeterliliklerini üst düzeyde mesaja yönlendirilmesi gerekir.¹¹⁷ Çünkü iletişim sürecinin başarısı, alıcının dinleme becerisi ve amacı ile doğrudan ilgilidir. Bunun için mesajın aktarılmasında muhatapın seviyesinin göz önünde bulundurulmasına dikkat edilmelidir. Hz. Peygamber bu durumu şu şekilde ifadelendirmiştir:

“*Halka anladıkları ve akılları erdiği şekilde konuşunuz, anlayamadıkları şekilde ve seviyelerinin üstünde hitap etmek suretiyle onların Allah'ı ve Resûlünü yalanlanmasını mı istiyorsunuz?*”¹¹⁸ Hadisten anlaşıldığı üzere kişilere seviyelerinin üzerinde mesajlar vermek, söylenilene kavrayamamalarını ve mesajı yalanlamalarını beraberinde getirecektir. Hz. Peygamber müslümanların tebliğ vazifesini yaparken bu yanlışa düşmemeleri için muhataplarına anlayacakları seviye ve üslupla hitap etmelerini vurgulamıştır.

Öte yandan dinleyici zihni melekelerini anlama ve kavrama yeteneklerini mesaja yöneltmedikçe, mesaj ne kadar ustalıkla sunulmuş olursa olsun doğru olarak algılanamaz. Kur'an bu durumu şu şekilde ifadelendirmiştir: “*Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat kulaklarını kapatıp kafalarını çalıştırmayanlara sen mi duyuracaksın*”¹¹⁹ Ayrıca ‘Abese Sûresinin ilk âyetlerinde ilahi mesajı anlama ve algılamaya hazır kişi ile bundan uzak kişinin durumunu konu edilmektedir. Âyetin nüzül sebebi olarak Hz. Peygamberin insanlara dini anlatırken, öğrenmeye istekli olan kişiyi dikkate almaması ve buna karşılık isteksiz olana yönelmesi zikredilir.¹²⁰ Âyette Hz. Peygamberin bu tutumu eleştirilerek bundan vazgeçmesi istenmiştir. “*Kendisine*

¹¹³ Cebeci, *age.*, s.246.

¹¹⁴ Buhâri, İlim 11, Edep 80.

¹¹⁵ Ebû Dâvud, Edep 40.

¹¹⁶ Özcan Demirel, *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*, Pegem A Yayınları, Ankara 2003, s.71

¹¹⁷ Ramazan Abacı, *Yaşamın Kalitelendirilmesi*, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002, s.107.

¹¹⁸ Buhâri, İlim 49.

¹¹⁹ Yunus 10/42.

¹²⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi Vahidi, *Esbâbu'l- Nüzûl*, thk. Seyyid Cümeyli, Dâru'l- Kitabi'l- Arabi, Beyrut 1999, s.379-380.

*âmâ geldi diye yüzünü ekşitti ve döndü. Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı? Yahut öğüt dinleyecek de öğüt kendisine yarayacaktı. Kendisini zengin görüp tenez-zül etmeyene gelince; sen ona yöneliyorsun. Onun arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak sana gelen, saygı duyarak gelmişken, sen onunla ilgilenmiyorsun.*¹²¹

Kişi diğer insanlarla iletişim kurmaya çaba gösterirken, muhataplarının da en az kendisi kadar iletişim kurmaya açık ve istekli olması gerekir. Aksi takdirde bir iletişimden değil, monologtan söz edilebilir. Yukarıda ifade edilen âyetlerden ilâhi davete yaklaşımda, iki farklı insan tiplerine rastlıyoruz. Birincisi, zengin, malına ve sosyal statüsüne güvenerek ilâhi mesajları, dinlemeye öğüt almaya, tenezzül etmeyen kişiler. Bunlar ilâhi mesajların rehberliğine ihtiyaç duymayan, isteksiz ve kibirli kişilerdir. İkinci tip ise; ilâhi mesajları öğrenebilmek için can atan, öğrendikleri ile doğru yolu bulabilmek için gayret sarfeden kimselerdir.¹²²

Dinleyicinin mesajı dinlemedeki amacı neyi, nasıl dinleyeceğini belirleyen en önemli etkidir. Eğer muhatap verilmek istenen mesaja karşı ilgisiz ve olumsuz bir tavır içinde ise, mesajın özünü tahrir ve tahrif ederek, fiziki ve psikolojik olarak kendini mesajı algılamaya kapatır.

Kişiler eğitim ve kültür düzeylerine, ihtiyaçlarına, olaylara, alışkanlıklarına, değer yargılarına göre mesajları değerlendirirler. Dolayısıyla dinleyici, mesajı objektif bir biçimde almak istese dahi, yeterliliği itibariyle seçici olmaktadır.¹²³ Dinleyicinin mesajı almak için hem algılama hem de düşünme eylemlerini birlikte gerçekleştirmesi gerekir. Bu bakımdan iletişim sürecinde alıcı eylemi olan dinleme, duyuları algılamanın yanında zihinsel eleştiri ve düşünme çabası olarak da kabul edilir. Bu çabayı göstermeyen alıcı iletişim sürecine katılmamış demektir.¹²⁴ Bu anlamda dinleme becerisinin gelişimini etkileyen faktörlerin başında zekâ yer almaktadır. Nitekim zekanın düşüklüğü hem mesajın algılanmasında hem de doğru yorumun yapılmasında engel teşkil etmektedir. Düşünce sisteminin gelişimi ile dil becerilerinin gelişimi arasında sıkı bir ilişki olduğu için iletişimde zekâ, öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken bir unsurdur.

Dinlemeyi etkileyen faktörlerden biri de dinleme-anlama hızıdır. Dinlemeye hazır olma, dikkat ve motivasyon özelliklerini bir yana bırakırsak, dinleme-anlama hızı büyük ölçüde zekâyı bağlı olarak değişir. Ortalama olarak bir insan beyni, dakikada 600-750 kelimeyi algılama gücüne sahiptir. Buna karşılık, bir konuşmacının ise dakikada en çok 150-250 kelime konuşabildiği kabul edilmektedir.¹²⁵ Bu da konuşmacı ne kadar hızlı konuşursa konuşsun, dikkatli bir dinleyicinin dinleme hızına yetişemeyeceğini gösterir. Dolayısıyla da konuşmacı, dinleyici ilgisinin mesajdan kopmaması için sözel etkinliklerin yanında sözel olmayan(jest ve mimik) etkinlikleri de kullanmalıdır.

¹²¹ 'Abese 80/1-10.

¹²² Râzi, *age.*, c. XVI, s.55 vd.; İbn Kesir, *age.*, c. III, s.599.

¹²³ Cebeci, *age.*, s.267; Tutar ve Yılmaz, *age.*, s.40.

¹²⁴ Gökçe, *age.*, s.109 vd.; Aziz, *age.*, s.45; Cebeci, *age.*, s.261.

¹²⁵ Ergin ve Birol, *age.*, s.125; Cüceloğlu, *age.*, s.171; Yalçın, *age.*, s.126; Cebeci, *age.*, s.297.

Alıcı açısından dinlemenin önündeki engeller için şu tespitler de bulunmak mümkündür.¹²⁶

- * Dinleyicinin sosyo- kültürel ve psikolojik durumu,
- * Algılama ve anlama yetersizliği,(işitme ve zeka yetersizliği)
- * Kaynağa(konuşmacıya) ve mesaja(konuya) karşı ilgisizliği,
- * Dinleme amacına uygun dinleme çeşidinin seçilmemesi,
- * Dinlemenin bilgi kazandırma ve doğru düşünmeye katkısını anlayamama,
- * Dilin anlam ve yapı özelliklerinin bilinmemesi,

c. Ortam

Ortam; dinleme sürecinde iletişimin gerçekleştiği çevre ve zaman gibi fiziki özellikleri ifade etmektedir. Bu fiziki özellikler dinleme etkinliğinin içeriğine ve kalitesine olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir.¹²⁷

Etkin ve sağlıklı bir iletişim sürecinin kurulmasını engelleyen pek çok faktör vardır. Bu faktörler (gürültülü, stresli, havasız, sıcak, soğuk, dar, geniş, aydınlık-karanlık ortamlar, çeşitli sözsüz mesajlar veren eşyaların yerleştirilme düzeni vb.) iletişim ortamının doğal ve fiziksel koşullarını olumsuz etkilemektedir.¹²⁸ Bu olumsuzluklar iletişim sürecinin çeşitli unsurlarını etkileyerek iletişimde aksaklıklara neden olabilmektedir.

Dinleme için uygun olmayan sesli ortamlar, önemli bir dikkat dağıtıcıdır. Kulaklarımız çok sayıda sesi algılayarak konuşmayı dinlemek oldukça zorlaşır. Seslerin dikkati dağıttığı ölçüde etkili bir diğer etken de görüntülerdir. Konuşmacının arkasında duran ilginç bir tablo, takvimde yer alan resimler, duvarların boyası dahi dinleyicinin dikkatini rahatça dağıtabilmektedir.¹²⁹ Konuşmacı vereceği mesajın doğru ve eksiksiz bir şekilde dinleyiciye ulaşması için konuşmaya başlamadan önce dinleyicilerin dikkatini dağıtacak unsurları ortadan kaldırılmasını sağlamalıdır.¹³⁰ Ayrıca mesajın doğru bir zaman diliminde alıcıya ulaştırılmaması dinleme engelini oluşturan diğer bir unsurdur. Normal zamanda insanların ilgisini çekecek bir konunun, insanlar meşgul, hasta veya stresli olduğu bir zaman diliminde anlatılması, konuya karşı ilginin azalmasına neden olacaktır.¹³¹

Son olarak insanlar dinleme etkinliğinde sadece işitme organlarıyla yönelmeyip aynı zamanda gözleri ve hislerini de aktif halde kullandıklarından, konuşmacının ilgi

¹²⁶ Murat Özbay, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I.*, Öncü Basımevi, Ankara 2006, s.54 vd.; Kenneth D. Moore., *Öğretim Becerileri*, çev.: Nizamettin Kaya, ed. Ersin Altuntaş, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s.121; Cebeci, age., s.296 vd.

¹²⁷ Sabuncuoğlu ve Gümüş, age., s.18; Mackay, age., s.17.

¹²⁸ Sabuncuoğlu ve Gümüş, age., s.176.

¹²⁹ Gökçe, age., s.108; Mackay, age., s.17.

¹³⁰ Cebeci, age., s.304.

¹³¹ Cebeci, age., s.302; Tutar ve Yılmaz, age., s.85.

çeken kılık kıyafeti, aşırıya kaçan jest ve mimikleri, mekânın ilginç dekoru, konuşmacının görünmemesi dinleyicinin mesaja olan ilgisini etkileyecektir.¹³²

E. DİNLEME EĞİTİMİ

Dinlemen faaliyeti gerek eğitim-öğretim gerekse sosyo-kültürel etkinliklerde önemli bir yere sahiptir. Birçok araştırmanın ortaya koyduğu gibi insanlar konuşmadan daha çok dinleme etkinliğini gerçekleştirmektedir. İnsan günün %45'ini dinleyerek geçirmesine rağmen, dinleme verimliliği %25'in altında kalmıştır.¹³³ Dolayısıyla insan öğrendiklerinin %80'ini dinleme ile elde ederken, bu süreci etkin dinleyerek geçiren yetişkin sayısının %25'in üzerinde olmadığını tespit edilmiştir.¹³⁴ Verimliliğin bu denli düşmesinin sebebi şüphesiz işitsel iletişimdeki bozukluklardır.

Bunlar arasında konuşmacı, dinleyici ve ortamdaki kaynaklanan olumsuzluklar yer almaktadır. Sayısal verilerin de gösterdiği gibi insanlar, iletişim sürecinin genel olarak %45-50'sini dinlemeye ayırmaktadır. Ayrıca öğrenciler, öğretmenlerini ve arkadaşlarını günde 2,5- 4 saat dinlemektedir. Bu nedenle okul başarısının dinleme yeteneği ile sıkı bir ilişkisi vardır.¹³⁵ Yapılan araştırmalarda, ilköğretim öğrencilerinin genellikle zayıf dinleyiciler olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedenleri arasında; sınıf içinde dinleme eğitimine doğrudan ve yeteri kadar yer verilmemesi, dinleme becerisini geliştirecek uygulamaların günlük hayat içinde yer almaması, anne babaların evde çocuklarıyla, onların dinleme becerilerini geliştirecek etkileşimde bulunmalarını gösterilmektedir.¹³⁶

Bu nedenle işitme-dinleme sürecinin fiziksel sorunlardan olabildiğince arındırılmak, bireyi fiziksel olarak dinlemeye hazırlamak gerekmektedir. Fiziksel olarak hazırlığını yapan birey konuşmacıya yönelip daha yoğun bir dikkat ile dinleyecektir. İnsanlar sadece işittikleri sözcükleri dinlemezler. Sembollerini, resimleri, tabloları, haritaları, görüntüleri, konuşmacının jest ve mimiklerini, davranışlarını da izler ve dinlerler. Günlük hayatımızda bu denli yer alan dinlemenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için okulun ilk yıllarından itibaren dinleme becerilerini geliştirmek amacıyla eğitim verilmesi gerekmektedir. Çünkü, dinleme alanında yeterli beceriye sahip olmayan bir öğrencinin zihinsel kapasitesi zayıf olmamasına rağmen verimsiz bir öğrenim süreci yaşayacağı anlamını taşımaktadır.¹³⁷ Bir ders süreci içinde bilgi edinmedeki en önemli kaynak dinlemedir. Öğrencilerin ders içinde dinleyerek ve izleyerek öğrenebileceği bir konuyu ders dışında öğrenebilmesi için üç katı fazla

¹³² Cebeci, age., s.305; Gökçe, age., s.109; Tutar ve Yılmaz, age., s.84.

¹³³ Hacı Kaplan, *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004, s.14.

¹³⁴ Brent, age., s.123.

¹³⁵ Beşir Göğüş *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınları, Ankara 1978, s.227.

¹³⁶ Burrows, L. K., Guthrie, D., Peterson, D., Rakow L. *Improving Listening Skills In Children* Saint Xavier Üniversitesi 1999 (<http://search.ebscohost.com>), (18.06.2012, 22: 36), s.29.

¹³⁷ Musa Çiftçi, *Dinleme Eğitimi ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Afyon 2001, c.II, sy.2, s.169.

zaman ayırması gerekmektedir.¹³⁸ Bu özellikler, dinlemenin sınıf içinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Öğrencilerin, çevrelerindeki işitsel kaynaklara yönelik ilgilerini oluşturmak ve geliştirmek, dinleme eğitimi açısından son derece önemlidir. İlköğretim yılları boyunca çocuklara çeşitli dinleme etkinlikleri uygulamak, onların ilerleyen yıllarda, yetişkinlik dönemlerinde daha iyi dinleyiciler olmalarına katkı yapacaktır. Çocukların, duydukları hakkında nasıl düşüneceklerini ve duyduklarına nasıl tepki vereceklerini öğrenmeleri ilköğretim yıllarında başlamalıdır. Öğrenim hayatları boyunca ilköğretimdeki çocukların; sorgulamasına, sınıflandırmasına, organize etmesine, değerlendirmesine ve seçmesine zemin hazırlayacak çalışmalara katılmaları gerekir. Bu tür çalışmalar öğrencilerin, dağınık olarak algıladıkları bilgi parçalarını hatırlamalarını ve bütünleştirmelerini; farklı gibi görünen düşüncelerin, olayların aslında bir bütünü parçaları olduğunu fark etmelerini sağlayacaktır.¹³⁹

Öğrencilerin ders içi iletişim becerileri ile beraber iyi bir dinleyici olmaları için öncelikle onlara nasıl dinlemeleri konusunda model olunmalı, dinleme öncesi yapılacak fiziksel hazırlıklar gösterilmelidir.¹⁴⁰ Dinleme eğitiminde öğretmenin öğrenciyi karşı en önemli sorumluluğu, öğrencinin “*Ne için?*” dinlediği bilincinin kazandırılmasıdır. Bunun için çocuklara her dinleme çalışması için belirli bir amaç verilmelidir. Çocuk dinlemeye başlamadan önce ne için dinleyeceğini bilmelidir.¹⁴¹ Dolayısıyla dinleme etkinliğinden beklenen sonucun elde edilmesinde amacın belirlenmesi önemlidir. Ayrıca etkili dinleme alışkanlığı kazandırmada kullanılacak materyal çocuğun gelişim düzeyine uygun ve öğrenci merkezli olmalıdır.¹⁴²

Eğitimin her aşamasına olduğu gibi dinleme eğitiminde de ailenin desteği ve katkısı önemli bir etkidir. Aileler bu becerinin kazandırılmasına yapacağı katkı ile daha kalıcı ve olumlu sonuçlara ulaşılması sağlanmış olacaktır. Ailede içinde günlük 20 dk. dinleme becerisini geliştirici etkinlikler uygulandığında, çocukların dinleme becerilerinde önemli gelişmeler sağlandığını görülmüştür.¹⁴³ Yetişkinler çocuklarına dinlendiklerini gösteren sözel ve sözel olmayan davranışları gösterdikleri gibi, çocukların başkalarını nasıl dinleyeceklerini gösterir etkinlikler hususunda model olmalılar. Bu etkinlikler gerçekleştirilirken ebeveynler çocuğa odaklanarak onunla empati kurmalı, olumsuz tepkilerde bulunmamalı, yargılamadan kaçınmalı, sıkıcı sorulardan uzak durmalıdırlar. Dinleme becerisi, problem çözme, empati ve sosyal becerilerinin önemli bir boyutunu oluşturması yönüyle iletişim becerilerinin de önemli bir kısmını oluşturmaktadır.¹⁴⁴

¹³⁸ Demirel, age. s.71; Özbay, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri*, s.53.

¹³⁹ Kingen, S., *Teaching Language Arts in Middle Schools*, Lawrence Erlbaum Ass., Mahwah, New Jersey 2000, s.271; Winn, J. Developing Listening Skills as a Part of the Curriculum, *Reading Teacher* 1998, pp. 144-146.

¹⁴⁰ Özbay, *Dinleme Eğitimi*, s.132.

¹⁴¹ Funk ve Funk, age., s.660.

¹⁴² Kingen, age, s.76.

¹⁴³ Doğan, *Dinleme Eğitimi*, s.20.

¹⁴⁴ Cihangir-Çankaya, age., s.59 vd.

Yapılan çalışmalar çocukları hayata hazırlayacak nitelikte olmalıdır. Bu şekilde, öğrenciler dinlemenin hayatın her aşamasında kullanılan hayati bir beceri olduğunun farkına varması sağlanacaktır.

Sonuç

Eğitimin genelinde olduğu gibi, din eğitiminde de dinleme etkinliği önemlidir. Çünkü eğitim aynı zamanda bir iletişimdir. Mesajın hedef kitleye ulaşması, iletişim becerilerinin ve eğitim metodlarının kullanılması ile doğru orantılıdır. İnsanı merkez alan ve onun geliştirilip olgunlaştırılmasını esas alan bir eğitim anlayışı içinde, dinleme zorunlu bir faaliyettir. Çünkü hiç kuşkusuz insanın bilgi edinmesindeki en büyük kaynak dinlemedir. İnsan hayatının büyük bir bölümü mesaj vermekten ziyade almakla geçtiğinden, dinleme bireyin sosyo-kültürel hayatının en çok zaman harcadığı faaliyetidir. Bu becerinin gelişimi, model alma yoluyla sağlanmaktadır. Bireyler öncelikle dinleme becerilerini farkındalık kazanarak, yetersiz gördükleri noktaları fark ederek ve o alanlarda çalışarak becerilerini geliştirebilirler. Bunun gerçekleşmesinde aile ve okul en önemli etkindir.

Vahyin muhatabı olan insanın, sözel bir kitap olan Kur'an'ın mesajlarını algılaması ve anlaması, dinleme etkinliğini gerçekleştirebildiği oranda mümkün olmuştur. Kur'an, mesajın ulaşmasında muhatabın özelliklerinin bilinmesi ve ona göre mesajın düzenlenmesine vurgu yapmış, Hz. Peygamber de tebliğ ve davetlerinde buna dikkat etmiştir. Ayrıca İslâm eğitim sisteminde bilgi alma ve aktarma ile ilgili geliştirilen dinlemeye dayalı metodlar İslam eğitim sisteminin en temel öğelerini oluşturmuştur.

Dinleme'den amaç, dinlenen şeyin anlaşılması olması sebebiyle dinleme becerisinin gelişmesi, bireyin hayattaki başarısını doğrudan etkileyecektir. Bunun sonucu olarak da gerek eğitim-öğretim hayatı gerekse sosyo-kültürel hayat içinde, dinleme-anlama eksikliğinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşılmayacak, sağlıklı ilişkiler kurulabilecektir.

Sonuç olarak bugün verimli bir din eğitimi faaliyetinin gerçekleşmesinde, etkin dinlemenin önemi dikkate alınmalıdır. Bunun için din eğitimcilerinin iyi bir dinleyici olmaları ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını örnekleyerek, etkili bir eğitime kapı aralamaları gerekir.

KAYNAKÇA

- Abacı, Ramazan, *Yaşamın Kalitelendirilmesi*, Değişim Yay., Adapazarı 2002.
- Açıköz, Hacı Mustafa, *Etkili İletişim*, Elis Yay., Ankara 2005.
- Afzalur Rahman, Siret Ansiklopedisi, çev.: Yusuf Balcı ve Ark, İnkilap Yayınları, İstanbul 1996.
- Akdeniz, Sabri, *Toplumumuz ve Eğitimimiz*, İstanbul Batbaası, İstanbul 1982.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay., Ankara 1990.
- Atay, Hüseyin, *Kur'an'da İman Esasları*, Atay Yay., Ankara 1998.
- Aziz, Aysel, *İletişime Giriş*, Aksu Kitabevi, İstanbul 2008.
- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yay., Ankara 1996.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, İFAV Yay., İstanbul 1989.
- , *Din ve İletişim*, Bayraklı Yay., İstanbul 2009.
- , *Fârâbî'de Devlet Felsefesi*, Şehir Yay., İstanbul 2000.
- Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İFAV, İstanbul 1994.
- , *Türkiye'de Vaizlik*, İFAV Yay., İstanbul 1997.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, AÜİF Yay., Ankara 1988.
- Bingaman, Christine E., *Etkili Sunuş*, çev: Erhan Tushan, Rota Yay., İstanbul 1995.
- Bıçakçı, İlker Cenani, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, Media Cat, Ankara 1998.
- Bolay, Süleyman Hayri ve Mümtaz'er Türköne, *Din Eğitimi Raporu*, TDV Yay., Ankara 1995.
- Brent, Rebecca and Patricia Anderson, *Developing Children's Classroom Listening Strategies*, The Reading Teacher Volume 47 No. 2 October 1993. (<http://search.ebscohost.com>).
- Buhâri, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1987.
- Cahız, Ebû Osman Amr b. Bahr, "*Risaletü Taftîlî'n-Nutk Ale's-Samî*", *Resailu'l-Cahız - er-Resailu'l-Edebiyye*, Dâru ve Mektebetü'l-Hilal, Beyrut 1991.

- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1977.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Cebeci, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, İz Yay., İstanbul 2003.
- Cihangir-Çankaya, Zeynep, *Kişiler Arası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Yay., Ankara 2011.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- , *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Usûlü*, İFAV Yay., İstanbul 1991.
- Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003.
- , *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, İFAV Yay., İstanbul 1994.
- Çiftçi, Musa, *Dinleme Eğitimi ve Dinlemeyi Etkileyen Faktörler*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Afyon 2001, c.II, sy.2, s. 169.
- Demirel, Özcan, *Türkçe Öğretimi*, Pegem Yay., Ankara 2000.
- , *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*. Pegem A Yayınları. Ankara 2003.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *İbn-i Sina Felsefesinde Eğitim*, İFAV. Yay., İstanbul 1995.
- , *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İFAV Yay., İstanbul 1999.
- Doğan, Yusuf, *Dinleme Eğitimi*, Pegem Yay., Ankara 2011.
- , *“İlkokul yedinci sınıf öğrencilerinin dinleme becerisi geliştirmede etkinlik temelli çalışmaların etkililiği”*, TEBD, Ankara 2008.
- Elbâni, Muhammed Nasırüddin, *Sahihü Süneni'n-Nesai bi-ihisari's-Sind*, tsh: Muhammed Zühayr eş-Şaviş, Mektebü't-Terbiyyeti'l-Arabi li-Düveli'l-Halic, Riyad 1988.
- Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay., İstanbul 1998.
- Erdoğan, İlhan, *İşletmelerde Davranış*, İÜİF Yay., İstanbul 1997.
- Erdoğan, İrfan, *İletişimi Anlamak*, Erk Yay., Ankara 2002.
- Ergin, Akif ve Birol, Cem, *Eğitimde İletişim*, Anı Yay., Ankara 2005.
- Eroğlu, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Seçkin Yay., Ankara 2003.
- Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yay., İstanbul 1996.
- Freedman, J. L. ve Diğerleri, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, trc. Turgut Kalpsüz, AÜİF Yay., Ankara 1964.
- Göğüş, Beşir *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınları, Ankara 1978.
- Gökçe, Orhan, *İletişim Bilimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.
- Hökekleli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 1998.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ven-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut 1966.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1990.

İbn-i Haldun, *Mukaddime*, (çev. Z. Kadiri Ugan), MEB Yay., İstanbul 1990.

İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb, *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Kilani , y.y., Mısır 1961.

Kantemir, Enise, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991.

Kaplan, Hacı, *İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2004.

Kaplan, Mevlüt, *Çocuk Kitaplarında İçerik, Resimleme, Dil ve Anlatım Özellikleri*, AÜEBF ve TÖMER Yay., Ankara 2000.

Karaköse, Rukiye, “*Ergenlerde Etkili İletişim*”, Etkili Din Öğretimi, , TİDEF Yay., İstanbul 2010.

Kerim, Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, ÇÜİF Yay., Adana 1998.

Mackay, Ian, *Dinleme Becerisi*, çev.: Aksu Bora ve Onur Cankoçak, İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri Ltd. Şti., Ankara 1997.

Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'la, *Tefhimu'l- Kur'an*, çev. Ahmed Asrar, Bengisu Yay., İstanbul 1997.

Moore, Kenneth D., *Öğretim Becerileri*, çev.: Nizamettin Kaya, ed. Ersin Altıntaş, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.

M. Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, çev. Osman Keskiöglü, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.

Muhyiddin, Abdulhalim, *el-İ'lâmu'l-İslâmî ve Tatbikâtuhu'l-Amaliyye*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire 1984.

Münziri, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi, *Muhtasarı Süneni Ebî Davud*, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Hamid Fiki, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut t.y.

Necati, Muhammed Osman, *Hadis ve Psikoloji*, trc. Mustafa Işık, Fecr Yay, Ankara 2000.

Nevevi, Ebu Zekeriyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri, Şerhu'n-Nevevi ala Sahihi Müslim el-Minhac fi Şerhi Sahihi Müslim b. Haccac, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004.

Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yay., Ankara 1991.

Önkâl, Ahmet, *Resulullah'ın İslâm'a Dâvet Metodu*, Esra Yay., Konya 1990.

Özbay, Murat, *Dinleme Eğitimi*, Akçağ Yay., Ankara 2005.

-----, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri 1*, Öncü Basımevi, Ankara 2006

Özbek, Abdullah, “*Din Eğitiminin Problemleri*”, DEAD, İstanbul 1999.

Özgüven, İbrâhim Ethem, *Bireyi Tanıma Tetkikleri*, Nobel Yay., Ankara 2002.

Peterson, Pat Wilcox., *Skills and Strategies for Proficient Listening*. (Ed: Celce-Murcia Marianne), The United States of America 2001.

Sabuncuoğlu, Zeyyat ve Murat Gümüş, *Örgütlerle İletişim*, Arkan Yay., İstanbul 2008.

Selçuk, Mualla, “*Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu*”, Gençlik Dönemi ve Eğitimi, Ensar Neş., İstanbul 2000.

Sever, Sedat, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yay., Ankara 2000.

- Sezen, Yümnü, *Sosyoloji Açısından Din*, İFAV Yay., İstanbul 1998.
- Şanver, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul 2004.
- Tutar, Hasan ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yay., Ankara 2005.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem A Yay., Ankara, 2001.
- Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, *Esbâbu'l- Nüzûl*, thk. Seyyid Cümevli, Dâru'l- Kitabi'l- Arabi, Beyrut 1999.
- Vardar, Berke, *Dilbiliminin Temel Kavramları ve İlkeleri*, ABC Kitapevi, İstanbul 1998.
- Winn, J., *Developing Listening Skills as a Part of the Curriculum*, *Reading Teacher* 1988.
- Yalçın, Alemdar, *Türkçe Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar*, Akçağ Yay. Ankara 2002.
- Zilloğlu, Merih, *İletişim Nedir?*, Cem Yay., İstanbul 2007.

DÂRÜLMUALLİMİN İLE İLGİLİ BİR NİZAMNAME LAYİHASI VE DÂRÜLMUALLİMİN'E GİRİŞ SÜRECİNDE BİR İMTİHAN

A REGULATION AND AN ENTRANCE EXAMINATION ABOUT DARULMUALLİMİN

Dr. Umut KAYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

umut.kaya@basbakanlik.gov.tr

Özet

Bu çalışmada 1848–1924 yılları arasında faaliyet gösteren Osmanlı'nın öğretmen yetiştiren okulları ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde yer alan vesikalara dayanarak bir değerlendirme yapılacaktır. Buna göre, Dârülmualimîn'in 1851 ve 1892 yıllarında yayınlanan iki nizamnamesine ve 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin Dârülmualimîn ile ilgili maddelerine atıfta bulunulduktan sonra Osmanlı Arşivi'nde yer alan "Dârülmualimîn'in idadilere öğretmen yetiştirmek için açılan bölümü" için 1908 yılında kaleme alınan bir nizamname layihası ile 1914 yılında Dârülmualimîn öğrencilerine yöneltilen imtihan soruları ve bu sorulara bir öğrencinin vermiş olduğu cevabı içeren iki belgenin transkripsiyonu verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Dârülmualimîn, Nizamname, Öğretmen

Abstract

In this study, an evaluation about teacher training school being active in the Ottoman period between the years of 1848-1924 on the basis of the primary documents in the Prime Ministry Ottoman Archives will be done. Accordingly, a regulations' draft concerning the department of high school teacher training of the "Dârülmualimîn" written in 1908 and the transcriptions of two documents included questions being asked to the Dârülmualimîn students and answers of one student to these questions will be given after referring to two regulations of "Dârülmualimîn" published in 1852 and 1892 and the articles related "Dârülmualimîn" of the Maârif-i Umûmiye Nizâmname" published in 1869.

Keywords: Ottoman, Dârülmualimîn, Regulations and Teacher

Giriş

Eğitim alanında yapılan değişiklik ve düzenlemelerin sonuçları uzun yıllar sonra ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple eğitim alanında yapılan değişiklikler, ilk önce pilot olarak seçilen bölgelerde uygulanmakta, bu bölgelerden alınan neticelere göre gerekli düzenlemeler yapılarak daha sonra yapılan değişiklik genele uygulanmaktadır. Eğitim sahasının ana faktörlerinden birisi olan öğretmenlerin yetiştirilmesi yani öğretmenlik mesleği ile ilgili yapılan yenilik ve düzenlemelerin bütün eğitim sistemini etkileyen sonuçlar doğuracağı düşünüldüğünde, bu alanda yapılan düzenlemelerde daha dikkatli olunması gerektiği sonucu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu çalışmanın ana amacı, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı'daki öğretmen yetiştiren okullar ile ilgili yapılan düzenlemeleri ortaya koyarak bu düzenlemelerin günümüz için de geçerli olan alanlara ışık tutmasını sağlamaktır. Çünkü geçmişten ders almadan geleceği inşa etmeye çalışmak, tarihin tekrerrür etmesinden başka bir şeye sebep olmayacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak Dârümuallimler hakkında kısa bir bilgi verilip, Dârümuallimînlerle ilgili daha önce yayınlanmış belgeler ışığında yapılan düzenlemelere yer verilecektir. Daha sonra ise Dârümuallimînler ile ilgili daha önce yayınlanmamış birincil kaynaklara inilerek bu belgelerin muhtevaları ile ilgili değerlendirme yapılacaktır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu belgelerden iki tanesi daha sonra transkribe edilerek geçmiş dönemle günümüzdeki öğretmen yetiştiren kurumların sorunları arasında bağlantılar kurulmaya çalışılacaktır. Bu belgelerden ilki Dârümuallimîn'e giriş sınavı ile ilgiliyken, diğeri ise XX. yüzyılın başında Dârümuallimînler ile ilgili bir nizamname layihasıdır. Bunlar yapılırken, Dârümuallimînler ile ilgili daha önceden yapılmış diğer çalışmalar da gözden geçirilerek yer yer onlara da atıfta bulunulacaktır.

Dârümuallimîn'in Kuruluşu

Osmanlı'da 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile beraber her alanda bir yenileşme çabası görülmüyordu. Ancak Tanzimat'ın içeriğinde, Osmanlı'nın eğitim sistemini doğrudan ilgilendiren bir madde yoktu. Ancak devletin askeriye başta olmak üzere sosyal, politik ve mali alanlardaki yenileşme çabaları eğitim sahasının da bu yenileşme çabalarından nasiplenmesini sağlamıştır diyebiliriz. Bu doğrultuda Osmanlı'da eğitim sistemi gelişmelerden etkilenerek eğitim-öğretim sisteminde bir takım değişikliklere uğramıştır. Osmanlı aydınları Osmanlı'nın yeniden güçlenmesini sağlayacak düzenlemelerin eğitimden bağımsız olmayacağını farkındaydılar ve bu doğrultuda bazı düzenlemeler yapılmasının gereğine inanıyorlardı. Bu düzenlemelerin en önemlilerden bir tanesi örgün eğitim sisteminde medreselerin yanına ihdas edilen mekteplerdir. Açılan bu mekteplerde görev yapacak personelin yetiştirilmesi için de bir öğretmenlik okulu açılması gerektiği düşünülüyordu. Açılan bu öğretmen okulundan beklenti, çağdaş uygarlığa girmenin biricik yolu olarak görülen Tanzimat reformuna uygun öğrenciler yetiştirecek öğretmenler yetiştirmektir (Güven, 2010: 143-144). Resmi kaynaklarda da böylesi bir kuruma olan ihtiyaç açık bir şekilde dile getirilmektedir. Böylesi bir ihtiyacın sebepleri arasında, çağın gereksinimlerine cevap verecek ilimleri okutacak öğretmen olmaması ve eğitim-öğretim yöntemlerini bilen öğretmenlerin yetiştirilmesinin gerekliliği gibi hususlar zikredilmektedir (BOA, İrade Dahiliye: 155 / 8034). Tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda İstanbul Fatih'te

rüştiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla daha sonra Dârümuallimîn-i Rüşdî ismiyle anılacak olan ilk öğretmen okulu 16 Mart 1848 yılında açıldı. Kesin tarih konusunda çeşitli görüşler olsa da Akyüz çalışmasında kesin tarihin 16 Mart 1848 olduğunu ifade etmektedir (Akyüz, 2006: 28-31). Bu kurumun açılması ülkemizde öğretmen yetiştirme tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu okul açılırken, medrese dışında sistemli bir şekilde öğretmen yetiştirmenin yanında yetişen bu öğretmenlerin modern öğretim sistemlerini bilmele-ri, geliştirmeleri ve yaygınlaştırmaları gibi bir amaç da güdülmüştür (Hayta, 2009: 1014). Bu kurum sayesinde, Fatih Sultan Mehmet döneminden beri devam eden öğretmen yetiştirme sorunu ilk defa resmi olarak ele alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet zamanında çocuklara öğretmenlik yapacak kimselerin eğitim bilgisi tartışılmış ve Sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için özel bir program uygulanarak Ayasofya ve Eyüp Medreseleri'nde "âdâb-ı mübahase" ve "usul-ı tedris" gibi pedagojik formasyon derslerine yer verilmiştir (Öztürk, 1993: 551; Kazıcı, 2004: 105).

Dârümuallimînler Hakkında Yapılan Düzenlemeler

Dârümuallimîn hakkındaki ilk nizamnamenin, Dârümuallimîn'i yani öğretmen yetiştiren kurumları, mekteplerin ruhu mesabesinde kabul eden Ahmet Cevdet Paşa tarafından yapıldığını görmekteyiz. Ahmet Cevdet Paşa bu görüşü ile okulları yaşatan ve ayakta tutan asıl unsurun öğretmenler olduğuna dikkat çekmektedir (Akyüz, 2006: 33-41). Akyüz tarafından açıklama ve yorumları ile beraber yayınlanan 1 Mayıs 1851 tarihli bu nizamnamede Dârümuallimîn'in idari ve mali yapısı, öğretmen adaylarının sosyal ve mali haklarına dair hususlar, talebe sayısı, talebenin girişte Arapça'yı anlayacak ve ifade edebilecek bir seviyede bilmesi, talebenin Farsça ve Riyaziyeyi (Matematik) öğrenme kabiliyetine sahip olması, güzel ahlâk sahibi olması, Dârümuallim'e girişlerin imtihanla olacağı, öğrenim süresinin üç yıl olacağı, öğrencinin okula senenin on ayı ve haftada beş gün devam edeceği, mezuniyetlerinden sonra rüştiyelerde görev alacaklarına dair kendilerinden senet alınacağı, eğer görevi kabul etmezlerse bir daha Maarif Nezareti'nde görev alamayacakları bildirilmektedir (İrade Meclis-i Vâlâ 211 / 6894; Akyüz, 1990: 3-20).

1869 yılı Türk eğitim tarihi açısından önemli bir noktadır. Bu tarihte, Türk eğitim sisteminin ilkokuldan üniversiteye kadar bütün öğretim kademelerindeki eğitim-öğretimi, dersleri, kayıt şartlarını, eğitim kurumlarının nasıl idare edileceğini, hizmetli ve öğretmenlerin aylık maaşları gibi konuları düzenleyen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Dârümuallimînler hakkında ikinci düzenleme işte bu 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile olmuştur (Yıldız Esas Evrâkı, 112 / 6). Eğitim tarihimiz için önemli bir dönüm noktası olan bu nizamname Cahit Yalçın Bilim tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır (Bilim, 2002: 437-474).

Bu nizamnameye göre, mekteplerin her seviyesi için (ilk, orta, lise) için mükemmel muallimler yetiştirmek amacı ile büyük bir Dârümuallimîn kurulması öngörülmüştür. Bu Dârümuallimîn, Rüştiye, İdadiye ve Sultanîye olmak üzere üç şubeden oluşacak, her şubenin de Edebiyat ve Fen olmak üzere iki bölümü bulunacaktı. Ayrıca bu nizamname ile Dârümuallimât adıyla bir kadın öğretmen yetiştirme okulu kurulmasına da karar verilmiştir. Beş bölüm ve yüz doksan yedi

maddeden oluşan nizamnamenin 57–67. maddeleri Dârümuallimîn, 68–78. maddeleri ise Dârümuallimât ile ilgilidir. Bu maddelerde, Dârümuallimînlerde görev alacak öğretmenlerin sayısı ve maaşı, okula alınacak öğrencinin giriş şartları (rüştüye, idadi ve sultani mezunlarına öncelik tanınarak imtihansız alınacaklar), öğrencilere verilecek burs miktarı (rüştüye şubesinde bulunanlara 80, idadi şubesinde bulunanlara 100, sultaniye şubesinde bulunanlara 120 kuruş aylık burs verilmesi öngörülüyordu), erken mezun olmanın şartları, öğretmenlerin terfi şartları ve mecburi hizmet gibi hususlar yer alıyordu. Bu nizamnamede yer alan dikkat çekici hususlardan birisi de, bu nizamname ile öğretmenlerin, okullarda öğretmen olarak görev alma konusunda bir öncelik hakkı (hakk-ı rüçhan) kazanmalarıdır.

Tanzimat dönemi aydınları, öğretmenlik okulu mezunu olmayan, eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerini yeterince bilmeyen kişilerin eğitim kurumlarında görev almasının sakıncalarının farkındaydılar. Bu yüzden bu tarihe kadar olan iki düzenlemede de, konu hakkında öğretmenler lehine maddeler koymuşlardır. Ancak özellikle ilk nizamnamenin mimarı Ahmed Cevdet Paşa'nın ve ilgili yöneticilerin okul sayısının artmasına paralel olarak öğretmen ihtiyacının da artacağını tahmin edememesi sonucu, çıkan bu nizamnamelerle birlikte mevcut öğrenci sayısını artırmak yerine öğrenci sayısını azaltmaya gitmeleri yeni mektepler adına talihsizlik olmuştur diyebiliriz. İleriki yıllarda yeni açılan mektepler için öğretmen ihtiyacı baş gösterince de, dönemin yöneticileri artan öğretmen ihtiyacını karşılamak için dışarıdan öğretmen alma yoluna gitmişlerdir. Dönemin Dârümuallimîn öğrencileri bu uygulamaya tepki göstererek Sadâret'e şikayet dilekçeleri yazmışlardır. Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu dilekçeler Akyüz tarafından değerlendirilmelerle birlikte yayınlanmıştır (Akyüz, 1998: 6-16). Bütün bu uygulamaların olumsuz sonuçlarını göz ardı ederek, günümüzde de öğretmen ihtiyacının yakın bir zamana kadar pedagojik formasyona sahip olmayan üniversite mezunlarından karşılanması tarihten ders almayanlar için tarihin tekerrür etmesinden başka bir şey değildir. Yahya Akyüz, öğretmenlik mesleğine dışarıdan ilk başlarda "geçici kaydı" ile yapılan bu tür alımların süreklilik ve yasallık kazanarak daha sonra günümüze kadar geldiğini ifade etmektedir. Akyüz, 1996 yılında elli bin kadar üniversite ve yüksek okul mezununun sınav bile yapılmadan hem de ilköğretim okullarına atanmalarını eleştirerek, devlet yönetimlerinin temel ilkelerinden birinin geçmişten ders alınıp aynı yanlışlara düşmemek olduğunu belirtmektedir (2006: 54).

Osmanlı Devleti'nin yenileşme çabaları içinde olduğu bu dönemde, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlandığı yıl tam anlamıyla uygulanamamıştır. Bu nizamname 1869 yılında yayınlanmasına rağmen, Dârümuallimîn'in idadi kısmı ancak 1874 yılında açılabilmiştir. Osmanlı Devleti'nde talimatnamelerin kâğıt üzerinde kalarak hayata geçmemesi nadir rastlanılan bir durum değildi. Eğitim sahasında bazı uygulamaların kâğıt üzerinde kalması ya da geç uygulanabilmesinin sebepleri olarak maarif teşkilatının düzenli ve yeterli gelir kaynaklarının olmaması, çocukların beslenmeden, sağlık ve bakımdan yoksun olmaları, kurumlarda görev yapan hocaların çoğunun doğru dürüst ilköğrenimi bile almamış, kaba, pedagoji nedir bilmez adamlar olması olarak gösterilebilir (Sakaoglu, 1991: 113).

Dârümuallimînler ile ilgili ikinci bir nizamnamenin tarihi ise (25 Rebiül Evvel 1309) 1891'dir (İrade Meclis-i Mahsus 126 / 5394). Bu nizamnameyi ilk olarak günümüz harflerine çevirerek aynen yayınlayan Cahit Külekçi, belgenin tarihini miladi olarak 1892 olarak zikretse de, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin kullandığı kılavuza göre belgenin hicri 25 Rebiül Evvel 1309 olan tarihi, miladi olarak 29 Ekim 1891'e tekabül etmektedir (Külekçi, 2010: 150-156). Külekçi çalışmasında, bu Nizamname'nin Dârümuallimînlerin ikinci ve son nizamnamesi olduğunu ifade etse de, gerek yayınlayacağımız nizamname layihasının sonunda yer alan "*İşbu nizamname ile Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin Dârümuallimîn hakkında ahkâmı ve Dârümuallimîn için ayrıca tanzim olunmuş olan 13 Muharrem (1)312 tarihli nizamname ahkâmı mefsuhtur*" ibaresi gerekse hem Cemil Öztürk'ün hem de Yahya Akyüz'ün 1915 yılındaki başka bir nizamnameden daha bahsetmesi bu iddianın bir daha düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Öztürk, 1993: 551-552; Akyüz, 2001: 255).

Bu nizamname ile daha önceki eksikliklerin giderilmesi amaçlanarak bir takım yeniliklere gidilmiştir. Bu nizamname ile Dârümuallimînlerin üç senelik öğrenim süresi iki yıla indirilmiş, Dârümuallimînlerle girmek için yaş şartı (18–30 arası) getirilmiştir. Önceki nizamnamelerden farklı olarak ayrıntılı bir şekilde her şubenin ayrı ayrı ders programlarına yer verilen bu nizamnamede, 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde ilk defa belirtilen rüçhan hakkı, çalışma mecburiyeti, giriş şartları, öğretim sürecince hangi bölümün ne kadar maaş alacağı gibi konular aynı şekilde bu nizamnamede de kendisine yer bulmuştur.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz üç Osmanlı arşiv belgesine baktığımızda bu nizamnamelerin öğretmenlik mesleği ile ilgili bir takım yenilikler getirdiğini görürüz. Bu nizamnameler ile dönemin idarecileri eğitim ve öğretim yöntemlerinde kolaylık ve etkinlik sağlayacak yetişkin bir insan gücü hedeflemişlerdi. Öğretmenler mekteplerin ruhu mesabesinde görülüp, yapılan düzenlemelerle öğretmenlik mesleğinin saygınlığının artırılması amaçlanmıştır. Bu hususta ilk Dârümuallimîn müdürlerinden Ahmed Cevdet Paşa, Dârümuallimîn'de okuyan öğrencinin cerre çıkmasını¹ yasaklamıştır. Ona göre, üç aylarda halka vaaz ederek, onlara imamlık ederek halktan yiyecek, giyecek ve para toplamak dilenciliktir ve öğretmene mesleğinde gerekli olan vakar ve saygınlığını da kaybettirmektedir. Ahmed Cevdet Paşa, öğrencilerin cerre çıkmasının yerine, öğrencilere dolgun burs veya maaş verilmesini uygulamaya çalışmıştır.

Nizamnamelerle düzen altına alınmaya çalışılan konulardan birisi de öğretmen adaylarının mezun olduktan sonraki durumlarıdır. İlk nizamname ile öğretmenlerin sadece Dârümuallimîn mezunlarından alınması şartı yer alırken, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde ise artan öğretmen ihtiyacı da göz önünde bulundurularak dışarıdan da öğretmen alınmasının yolu açılmıştır. Bununla birlikte Dârümuallimîn mezunlarına ise "hakk-ı rüçhan" (öncelik hakkı) verilerek ilk tercihin bu okulun mezunlarından olması garanti altına alınmıştır. Bu hak,

¹ Cerre Çıkmak: Medrese talebesinin, mübarek üç aylarda köylere dağılıp halka, dîni öğütlerde bulunmak, namaz kıldırmak veya müezzinlik etmek suretiyle bu hizmetlerinin karşılığında para ve erzak toplaması.

öğretmen okullarının açılmasından sonra, öğretmenliğin ülke genelinde ayrı bir meslek olarak tanınması açısından önemli bir gelişmedir.

Dârümuallimîn'e Giriş Sürecinde Bir İmtihan

Şimdiye kadar atıfta bulunduğumuz belgelerde daha çok Dârümuallimîn talebesine ne kadar maaş verileceği, Dârümuallimîn'de öğrenci sayısının ne olduğu gibi daha çok nicilikle alakalı konulara yer verilmişti. Dârümuallimîn talebesinin nasıl bir bilgi birikimine sahip olduğuna dair gerek atıfta bulunduğumuz belgelerde, gerekse Dârümuallimîn ile ilgili okuduğumuz kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki araştırmalarımız sırasında rastladığımız bir belgenin bize bu açıdan ışık tutacağı kanaatindeyiz. Söz konusu belge, Dârümuallimîn'de görevli Dârümuallimîn Muallim-i Evveli, Dârümuallimîn Müdürü ve Maarif Müdürü nezaretinde yapılan ve imzadan okuyabildiğimiz kadarı ile Reşadiye Sakinlerden Tınıslı Mehmed'e ait olduğu anlaşılan Rumî 6 Nisan (1)330² tarihine ait bir yazılı yoklama kâğıdıdır. Söz konusu sınavda talebeye, biri Arapça, biri Farsça, biri Türkçe ve iki tanesi de ulûm-ı diniye ile ilgili olmak üzere toplam 5 soru yöneltilmiştir. Dârümuallimîn'in ilk açıldığı yıllarda talebenin giriş imtihanında Arapça seviyesi ölçülür, daha sonra ders programlarında ise Arapça dersine yer verilmezdi. Ancak daha sonraki yıllarda özellikle Doğu illerinde (Suriye, Irak) görev alacak olan öğretmenlerin Arapça'ya ihtiyaçları göz önüne alınıp programlara Arapça dersi de eklenmiştir. Belgede yer alan Arapça sorusuna cevap veren Tınıslı Mehmed Bey'in ayrıntılara yer veren cevabına baktığımızda Arapça düzeyinin oldukça iyi olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle, metnin irabında vermiş olduğu detaylar Arap diline ne kadar vakıf olduğunu göstermektedir. Arapça soruları vesilesi ile ön plana çıkan önemli bir husus, zamanın idarecilerinin yetişecek öğretmenlerin görev yapacakları yerin diline ve kültürüne hâkim olmalarını sağlamak istemeleridir. Günümüzde de özellikle Batı'da doğup büyüyen ancak Doğu bölgelerimizde görev alan öğretmenlerin görev yaptıkları bölgeye intibaklarının zor olduğu, bölge insanı ile iletişiminin sınırlı olduğu bilenen bir gerçektir. Bu şekilde günümüzde farklı bölgelerde görev alan öğretmenlerin bölge insanı ile en azından asgari derecede iletişim kuracak kadar yerel kültüre sahip olması hem öğretmenin bölgeye daha çabuk adapte olması hem de daha verimli olabilmeleri açısından faydalı olacaktır.

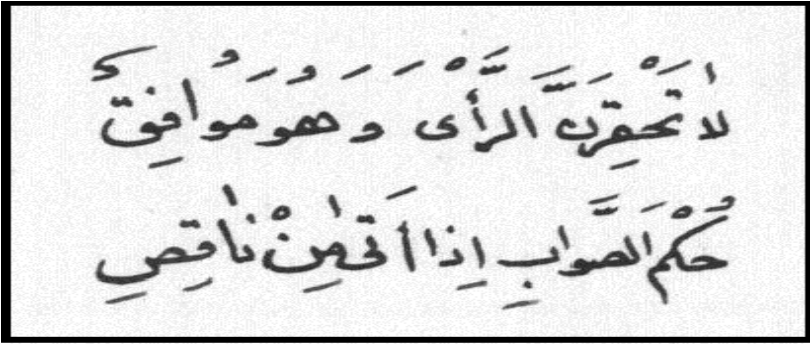
Tınıslı Mehmed'in diğer cevaplarına baktığımızda Farsça olarak bir metni tercüme ettiğini görmekteyiz. Türkçe bölümünde ise "Muallim bir bahçivana benzer" ana fikrini açıklarken kullandığı benzetmeler oldukça kayda değerdir. Tınıslı Mehmed, medreseyi bahçeye, öğrencileri ise meyvelere benzettiği cevabında muallimin vazifesini ise bu meyveleri dışarıdan gelen zararlara karşı koruyarak, meyve veren ağaçları düzenli bir şekilde sulamak olarak açıklamaktadır. Tınıslı Mehmed'e göre meyveleri dışarıdan gelen etkilere karşı korumak, öğrenciyi kötü ahlâk ve yanlış inançtan korumaya; onları düzenli bir şekilde sulamak, öğrenciyi güzel ahlâk sahibi yapmaya çalışmaya ve dinî bilgilerin öğretilmesi ise

** Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin kullanmış olduğu tarih çevirme kılavuzunda bu tarih Hicri 23 Cemaziyel Evvel 1332, Miladî ise 19 Nisan 1914'e tekabül etmektedir.

vatana ve millete faydalı olarak yetiştirmeye benzemektedir. Tınıslı Mehmed'in cevabında dikkatlerden kaçmayan bir ayrıntı ise bahçeye benzettiği eğitim müessesesidir. Mehmet Bey, mektep yerine medreseleri bahçeye benzetmiştir. Tınıslı Mehmed'in Dârümuallimîn'in dışarıdan giriş imtihanlarına katıldığı göz önüne alınırsa -buradaki ayrıntıdan da yola çıkarak- medrese tahsili yapmış olduğu sonucuna varılabilir. Bu küçük ayrıntı bize Dârümuallimîn'in (Edebiyat bölümü için) talebe kaynaklarından birisinin de medreseler olduğunu göstermektedir.

Tınıslı Mehmed ulûm diniye sorularında ise "salat"ın sözlük ve terim anlamı ile dinin toplum için lüzumuna cevap vermektedir. Tınıslı Mehmed Bey, dua manasına gelen salat'ın dinî bir terim olarak ise, belirli zamanlarda tekbir ile başlayan ve selam ile sona eren bir ibadet olarak tarif etmektedir. Dinin toplum için lüzumu sorusuna vermiş olduğu cevapta ise akli delilleri ön plana çıkararak dinin toplum için saadet kaynağı olduğunu, insanların birbirlerine kötülük yapmamaları için sadece devletlerin kanunlarının yeterli olamayacağını, insanların zapt altına alınmalarının akıl ve fikre sahip olmaları hasebiyle hayvanların zapt altına alınmaları gibi olmayacağını, bilakis insanların gerek karşılaşmış oldukları bela ve musibetlere gerekse gelecekteki beklentilerine karşı din sayesinde ayakta durabileceklerini ifade etmektedir. Söz konusu belgenin transkripsiyonu şu şekildedir (Maarif Tedrisât-ı Âliye, 61/33):

Arapça

Tercümesi

Yani katiyyen "re'y"i hor ve küçük eyleme ki sevabın hükmüne muvâfık olmak halinde olsun deyü nâkis ve alçak ve küçük adamdan gelmiş olduğu zamanda olsun. Yani savab olan "re'y"i her kimden sâdır olmuş olursa olsun zinhâr küçük ve hor sayma. Zira "dur" ki her bir şeyi mektebe ve müntahabenin en a'zamu'l-kadri en kıymetlisidir. Onun kıymetini gavvâslık (dalgıçlık) edip de çıkararak adamın denâeti (alçaklık) noksan etmemiştir.

Terkîb

“لا” fiil-i müzârinin câzimi (cezm eden) nehy manasını ifade ettiren bir harftir. “تحقرن” fiil-i müzâri, binâ-yı malûm, müfred, müzekker, muhâtaba, mevzû-ı bâb-ı sâni'den müteaddî “لا” ile meczûm bir kelimedir. Cezmi ise harf-i hareke iledir. Âhîrindeki fetha ise ârizîdir. Musakkal ve muttasıl olan “ن”, nun-ı te'kidîdir. Fâili vâcibu'l-istitâr olan (انت) zamiri damme ile mahalli merfu'dur. “الرأى” mansûben mefûlûdür. “و” haliye'dir. “هو” mahalli merfûan mübtedâdır. “موافق” ism-i fâil, müfred, müzekkerdir. Mübtedânın haberidir. “حكم” lafzı mansûben “موافق”ın mefûlûdür. Burada ism-i fâil kendi mübtedâsına itimâden ism-i zâhirde amel etmiştir. “الصواب” lafzı, mecrûren “حكم” kelimesine muzâfu'n-ileyh'dir. İşbu cümle-i ismiye, mahallî mansûben “الرأى” i kelimesinin halî'dir. Rabıtası ise “و” ile zamirdir. Beytin evvelinden buraya kadar cümle-i fi'liye mahallî irabtan yok iken, müteahhir olan “إذا”ya cüz'ü'ş-şarttır ki “إذا” câzim değildir. “إذا” şartiyyet manasını zımında tutan bir zarf-ı zamandır. “فى” harfinin takrîri ile mahallî mansûben “تحقرن” kelimesine mefûlu'n-fih'dir. “أتى” fiil-i mehmûzu'l-fa, nâkıs, mazi, binâ-yı malûm, müfred, müzekker, gâip, takdîren âhîrinin binası fetha iledir. Fâili câizu'l-istitâr hüve'dir. “من” harf-i cârre ibtidâen gaye manasını veren bir kelimedir. Onun ile mecrûr olan “ناقص” ikisi mâan câr ve mecrûr'dur. Zarf-ı lugavî “أتى”ya müteallikan mefûlu'n-bihi gayr-i sarîh'dir. İşbu cümle-i fiiliye, mahallî mecrûren “إذا” kelimesinin muzâfu'n-ileyh ve fiil-i şartıdır. Beytin evvelinden buraya kadar bir cümle-i şartiyedir ibtidâiyedir, irabtan mahallî yoktur. “فا” tafsilî tahlilî bir harftir. “لدرو” lafzı merfûan mübtedâdır. “و” haliyedir. “هو” müpteda'dır. “أجل” ef'âlû't-tafdîl'dir. Ve bu müptedâ'nın haberidir. “شيء” “ecel” kelimesine muzâfu'n-ileyh'dir ve mufazzalü'n-aleyh'dir. “يقتنا” fiil-i müzâri, nâkıs, binâ-yı meçhûl, müfred, müzekker, gâip, takdîren re'fî damme iledir. Fâilin nâibi câizu'l-istitâr hüve'dir. İşbu cümle-i fiiliye mahallî mecrûren “شيء” kelimesine sıfattır. İşbu “وهو” cümle-i ismiyesi mahallî mansûben “لدرو” kelimesinin halidir. “ما” harf-i nâfiye, “حط” fiil-i mazi, muzâf, binâ-yı malûm, müfred, müzekker, gâip, lafzı fetha ile mebnîdir. “قيمته” lafzı mansûben mefûlu'n-bih'tir, zamiri mahallî mecrûren muzâfu'n-ileyh'dir. “هوان” lafzı merfûan “حط”nin failidir. Zarûret-i şîirden müteahhir olmuş “الغائص” ism-i fâil, marife, lafzı mecrûren muzâfu'n-ileyh'dir. İşbu “ما حط” ile müteallakatı olan cümle-i fiiliye-i menfiye mahallî merfûan “لدرو” kelimesinin haberidir. “فاللدرو”dan nihayetine kadar olan cümle-i ismiye-i istinâfiye'dir. İrabta mahallî yoktur.

Ulûm-ı Diniyye

1. Salat'ın mana-yı lugavî ve şer'îsi
2. Cemiyet-i beşeriyenin temin-i bekâ ve saadeti için dinin lüzumu

Cevaplar

1. Salat-ı lugavî dua manasıdır. Salat-ı şerî' evkât veya esbâb-ı mahsûsaya müteallikan ve tekbir ile müftetihan ve teslîm ile mühtetimen şer'an ma'hûd olan furûz ve vacibât ve şurûtta mürekkep ve ibaret olan ibadettir.

2. Elbette cemiyet-i beşeriyenin bekâ ve saadeti hiçbir vakit dinsizlikte temin edilemeyeceği aklen dahi bedihîdir. Zira beşer yaratıldığı zamanda tabiatında iki hâsiyet (özellik) dahi derc edilmiştir ki biri bela ve felaketlerden tevkî ve diğeri ebede doğru imtidâd eden tûl-i emeldir. Birincisi bir istinâd-gâha, ikincisi bir istimdâd-gâha muktezîdirler ki bu her iki noktalar ancak dindir. Ve dahi dinsizler kendi hukuku ile diğlerinin hukukunu ve ırz ve namusu ve haysiyetin hududunu ve ne gibi mütearız-aleyh ve ne gibi taarruzdan masûn olabileceğini ve kâffe-i umûr-ı dünyeviye ve uhreviyenin mehâsini ile mehâzîrini yekdiğerinden fark (ve) temyiz edebilecekleri de aklen melhûz olamaz. Yalnız devletlerin kanunu da kâfi değildir. Zira dinsizler büyüğünü ve büyüğün kadrini ve itaat(in) ne derece lüzum geleceğini ve itaatin mehâsinini ve isyanın mehâzîrini bilmedikleri için yalnız kuvve-i kâhire ve icbâr dahi kâfi değildir. Zira insan cibilliyetinde sâir hayvanâtta mûmtaz ve daha akıllı ve fikirli ve hileli³ yaratılmış olduğu için sâir hayvanat gibi zabt gelebilmesi tabii değildir.

Reşadiye Nahiyesi Sakinlerinden Tınıslı Mehmed
6 Nisan (1)330

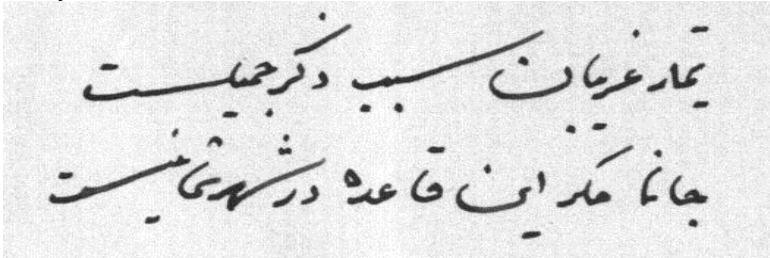
Türkçe

“Muallim bir bahçivana benzer” bu fikri tevsi’ ediniz.

Hakikaten muallim bir bahçivana, medrese bahçeye ve müteallimler eşcâr semerelere bir müşabehet-i karîbe ile benzerler. Öyle ise bu bahçeye hariçten yani fesâd-ı akîde ve seyyiât-ı ahlâktan hiçbir taarruzât vukuuna meydan vermemek için ahlâk-ı mühezzebden sedîd bir sur çekmek ve o eşcârın tesmîrinden kuvvet almaya çalışan ve kuru dallar makamına kâim olan ahlâk-ı seyyieyi kesmek ve nur-ı seyyide-i dalları makamına kâim olan ahlâk-ı hamîdeye kuvvet ve meydan verdirmek ve ulûm-ı diniye ile devlet ve millet-i İslâmiye’nin terakkisine ve temîn-i refah ve hüsn-i muaşerete dair ve badîi ve bais olan maarifin sû-i zelâlleri ile o eşcârı suvarmak ve esmâr-ı naziklerini âlem-i İslam’a ta’min ettirmeye hakkıyla çalışmak muallimin cümle-i vezâifindedir.

Reşadiye Nahiyesi Sakinlerinden Tınıslı Mehmed
6 Nisan (1)330

Farsça

³ “Hile” Arapça’da ekseriya çare ve tedbir manasında kullanılmaktadır. Dilimizde bu manada pek kullanılmasa da bu metinde Arap dilindeki manaya gelmektedir.

Metin

Tımâr-ı gariban sebeb-i zikr-i cemil-est

Canâ meğer in kaide der şehri-şuma nîst

Garip diyar adamları perverde etmek yani beslemek ve kadr u riayetini yerine getirmek iyilikle bahs ve hikâye etmenin sebebidir. Yani bu vazifeyi ifa eden zat, iyilikle yâd u tezkâr olunmasına bir sebep yapıyor. Ey can! İlla olabilir mi ki bu kaide sizin de şehrinizde bulunmaz ola...

Reşadiye Nahiyesi Sakinlerinden Tınıslı Mehmed

6 Nisan (1)330

İşbu imtihan maarifimizle huzurumuzda icra olunduğu tasdik olunur.

7 Nisan (1)330

Dârümuallimîn Muallim-i Evveli Dârümuallimîn Müdürü

Maarif Müdürü

İmza

İmza

imza

Dârümuallimîn'e Dair Bir Nizamname Layihası

Bu çalışmada yayınlayacağımız ikinci belge ise Rumi 10 Mayıs 1324⁴ tarihinde Dârümuallimîn Nizamnamesi'ni tadil etmek için kaleme alınan ve Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'ne takdim olunan bir nizamname layihasıdır (Maarif Tedrisât-ı Âliye, 15 / 114). Belgenin transkripsiyonunu vermeden önce belgenin içeriği hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

Yirmi sekiz maddeden oluşan söz konusu belgede Dârümuallimîn'in dayandığı temel ilkeler, Dârümuallimîn'e giriş şartları, imtihanlarının nasıl olacağı, Dârümuallimîn'den mezun olanların istihdamları ve Dârümuallimîn ders programları yer almaktadır.

Nizamname'nin ilk maddesinde Dârümuallimîn'in Mekâtib-i İdadiye'ye öğretmen yetiştirmek için kurulduğu yazılıdır. Dârümuallimîn, ilköğretim ve orta-öğrenim için de öğretmen yetiştiren bir kurum olduğunu bildiğimizden, söz konusu nizamnamenin Dârümuallimîn'in İdadi kısmı için kaleme alındığı söylenebilir. Dârümuallimîn talebesine aylık burs olarak verilen 20 kuruşun kitap ve kırtasiye bedeli olduğu belirtilmektedir. Oysaki daha önceki nizamnamelere baktığımızda genelde öğretmenlik mesleğinin itibarını arttırmak maksadı ile burs miktarının yüksek tutulduğunu, hatta 100 kuruşa kadar çıktığını görmekteyiz. Dârümuallimîn ilk nizamnamesi olan 1851 tarihli Nizamname'de aylık 30 kuruş olan burs miktarının öğretmenin saygınlığının artması ve kendisini başarılı bir şekilde mesleğine verebilmesi için 80 kuruşa yükseltilmesini öngörmekte, bu miktar 1891 yılındaki Nizamname'de de ufak tefek farklılıklarla korunmaktadır. Öğretmenin ekonomik refahı ile mesleğin itibarının paralel olduğunu ifade eden

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin kullanmış olduğu tarih çevirme kılavuzunda bu tarih Hicri 21 Rebiül Ahir 1326, Miladi 23 Mayıs 1908'e tekabül etmektedir.

bu husus ilk defa Ahmed Cevdet Efendi tarafından dile getirilmiştir. Ahmed Cevdet Efendi, öğretmenın vakar, saygınlık ve ağırbaşlılığını muhafaza etmesi için başka bir işle meşgul olmaması gerektiğini, başka işe ayırdığı zamanı da kendisini geliştirmeye hasreterek iyi birer öğretmen olacaklarını belirtmektedir (Akyüz, 2006: 34). Yakın zamana kadar öğretmenlerin ailelerini geçindirmek için pazarcılık yapmaları, boya-badana işi yapmalarını öğretmenin öğrenci nezdindeki konumunu nasıl değiştirdiği hatırlanabilir.

Geçmişte bu saygınlığın sağlanabilmesi için ilk olarak öğretmenlerin ekonomik durumlarının düzeltilmesi hedeflenmiştir. Aynı durum günümüz şartları içinde geçerli olabilir. Dünya Bankası 2011'deki raporuna baktığımızda Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin tercih sebeplerinin işsiz kalmamak ve uzun tatil imkânlarından faydalanmak olduğunu görmekteyiz. Üniversitelere girişin sınavla olduğunu ülkemizde öğretmenlik puanlarının çok yüksek olmadığı da bilinmektedir. Tüm bu sebepler öğretmen ihtiyacının daha çok düşük vasıflı öğretmenlerle karşılandığını göstermektedir. Çünkü kalifiye öğrenciler öğretmenlik mesleğini tercih etmemekte ve geliri yüksek başka alanlara müracaat etmektedirler. Milli Eğitim Bakanlığı'mızda görevli öğretmenlerimizin ortalama bir OECD ülkesine göre genç, deneyimsiz ve az etkin kişilerden oluştuğunu yine bu rapordan çıkartıyoruz. Türkiye'de bir öğretmen OECD ülkeleri ortalamasının çok altında maaş almaktadır (OECD, 2011). Eğitimden istenilen neticelerin alınması, eğitimcinin kalitesi ile paraleldir. Eğitimcinin kalitesinin artmasının etkenlerinden birisi ise öğretmenlik mesleğini seçen öğrencilerin kalitesi ile ilgilidir. Bu yüzden öğretmenlik mesleği, istediği yerlere (üniversite giriş) puanı yetmeyen öğrencilerin işsiz kalmamak korkusuyla seçtiği bir alan olmaktan çıkarılıp, öğretmenlere sağlanacak maddi ve manevi imkânlar sayesinde yüksek puanlı öğrencilerin seçtiği bir alan haline getirilmelidir.

Nizamnamenin diğer maddeleri, okulun yatılı olmakla birlikte, isteyenlerin gündüzleri devam edebileceği, öğrencilerin askerlik hizmetinden mezun oldukları zaman öğretmenlik mesleğini yapmak şartı ile muaf oldukları, Dârümuallimîn'in öğrenim süreleri ikişer yıl olan Edebiyat ve Fen şubelerine ayrıldığı ile ilgilidir.

Nizamname'nin Dârümuallimîn'e giriş şartları ile ilgili bölümüne baktığımızda, daha önce yayınlanan nizamnamelerden daha detaylı olduğunu görmekteyiz. Giriş şartlarından ilki, öğrencilerin 19–25 yaş arası olması, bulaşıcı bir hastalığa ya da öğretmenlik mesleğini yapmasına engel olacak bir hastalığa sahip olmamasıdır. Aynı şekilde bunlara ek olarak suça karışmamak ve güzel ahlâk sahibi olmak da aranan şartlar arasındadır. Osmanlı'da günümüzdeki karşılığı olarak sabıka kaydı diyebileceğimiz, kişinin suça karışmadığını ve güzel ahlâk sahibi olduğunu belirten ve adına Hüsn-i Hal Şahadetnamesi denilen bir belge türü vardı.

Yukarıdaki şartları taşıyan kişilerden Fen Şubesi'ne girmek isteyenlerin, mutlak surette idadi mezunu olmaları ve sayısal derslerinin ortalamasının da en az beş üzerinden dört olması istenmektedir. Edebiyat Şubesi ise Fen Şubesi'nden ayrı olarak açılacak sınavlarda başarılı olmaları halinde dışarıdan da öğrenci kabul etmektedir. Edebiyat Şubesi'ne giriş sınavında öğrencinin Arapça, Farsça

ve Türkçe seviyesinin ölçecek soruların yanında dört işlem ve coğrafya bilgilerini de ölçen sorular sorulacağı belirtilmektedir.

Nizamname'de Dârümuallimîn'in dersleri, haftalık ve yıllık öğrenim süresi planları ve imtihanlarını ne suretle yapılacağı gibi konular ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Buna göre Dârümuallimîn'inde her dersin 75 dakika olduğu günlük dört ders ve haftalık 24 ders yapılacaktır. Öğrenim süresi on ay sürecek olup yaz tatili Temmuz'un başından Ağustos'un on beşine kadar sürer. Ramazan Ayı'na denk gelen takvimde ise günlük iki ders yapılacağı yazmaktadır. Dersine göre imtihanların sözlü veya yazılı şeklinde yapılacağı belirtilen nizamnamede ders geçme notu ise on üzerinden beş olarak belirtilmiştir. Son sınıf talebelerinin ise her dersten beş almanın yanı sıra, mezun olmak için ortalamalarının yedi olması gereklidir.

Dârümuallimîn'in ders programlarına baktığımızda, Edebiyat ve Fen Şubesi'nin programlarının farklı olduğunu söyleyebiliriz. İki şubenin ortak dersleri "Ahlâk" ve "Usûl-i Tedris ve Terbiye" yani "Ders Verme ve Öğretim Yöntemi" dersleridir. Dârümuallimîn programlarında yer alan bu dersin, Türkiye'de eğitim bilimlerinin öneminin farkına varılıp kurumsallaşması yolunda Tanzimat Dönemi'nde atılan ilk önemli adım olduğunu ifade edilmektedir (Akyüz, 2006: 53). İki şube arasındaki diğer dersler ise farklıdır. Fen şubesinin derslerini günümüzdeki sayısal dersler olarak nitelendirilen dersler, edebiyat şubesinin derslerini ise günümüzdeki sözel dersler olarak nitelendirilen derslere benzetebiliriz. Bunun yanında iki programda yer alan yabancı dil dersleri arasında da farklılık vardır. Edebiyat Şubesi'nde Arapça ve Farsça derslerine ilk yıl altı, ikinci yıl beş ders ayrılırken, Fen Şubesi'nde yabancı dil olarak yer alan Fransızca iki yıl boyunca haftada dört ders olarak verilmektedir. Fen Şubesi'nin ders programında dikkati çeken diğer bir husus, programda dinî konular ve ortak kültürel değerlerle ilgili hiçbir dersin yer almamasıdır. İki şubenin ders programları çalışmanın sonunda belgenin transkripsiyonu içinde verileceğinden ders programı burada tek tek sayılmayacaktır.

Dârümuallimîn-i Âliye Şubesi'nin Fen Sınıfının ders programında dinî bir dersin bulunmamasının sebeplerini Batılılaşma çabası içinde arayabiliriz. Osmanlı Devleti bu dönemde Batı tarzlı eğitimi Osmanlı'nın ihtiyaçlarına uyarlamak suretiyle eğitim sistemini düzenlemeyi hedefliyordu. Osmanlı'nın bu alandaki çıkış noktasının Fransız modeli olduğunu söylemek mümkündür (Fortna, 2005: 32). Bu dönemde özellikle fen ve tıp alanında verilen eğitimde sekülerleşmenin etkilerini açıkça görmek mümkündü. Bu konuda 1847 yılında Mekteb-i Tıbbiyye'yi ziyaret eden Mac Farlane'nin aktardıkları kayda değerdir. Mac Farlane'in belirttiğine göre burada tamamen materyalist bir eğitim yapılmaktaydı. Mac Farlane, Fransız devrimini hazırlayan materyalist filozofların hemen tüm kitaplarının burada okunduğunu görmeye hayrette kaldığını belirtir. Bu fakültenin kitaplığı hakkında, "Çoktan beri bu kadar düpedüz materyalizm kitaplarını toplayan bir koleksiyon görmemiştim", diyerek kütüphanede Fransız Baron d'Holbach'ın *Systeme de la Nature*'i gibi birçok materyalizm ve dinsizliğin önde gelen kitaplarının okunduğunu belirtir (Karlaelçi, 1986: 196-200).

Nizamname, Dârümuallimîn talebesinin mezun olduktan sonraki hak ve sorumlulukları ile de ilgili bir takım düzenlemeler getirmektedir. Buna göre, Dârümuallimîn'den mezun olan talebeler beş yüz kuruş karşılığında haftada on sekiz saat olmak üzere idadilere öğretmen olarak tayin edileceklerdir. Daha sonra ise bu öğretmenler onar yıllık çalışma sürelerinden sonra terfi alabilecekler ve maaşları sırasıyla yedi yüz elli ve bin kuruşa çıkacaktır.

Günümüzde de önemli bir sorun olarak yer alan atanamayan öğretmenler konusunda, nizamname dönemin şartlarına göre bir düzenleme yapmaktadır. Buna göre, Dârümuallimîn'den mezun olup henüz bir muallimliğe tayin olunamayanlar muavin ünvanıyla Dersaadet Mekteb-i Âliye ve İdadiyesi'nde görev alıp bunun karşılığında ise yüz kuruş maaş alacaklardır. Ancak, bu muallim adayları kendilerine teklif edilen muallimliği kabul etmediklerinde ise bu ödeme kesilecektir.

Nizamnamede yer alan bir başka konu ise, Dârümuallimîn'de kimlerin hocalık yapacağı meselesidir. Nizamname layihasının yirmi üçüncü maddesinde Mekâtib-i İdadiye müdür ve muavinlerinin öğretmen kadrosu içerisinde ehliyetli kişiler tarafından seçileceği, aynı şekilde kendilerini bilgisi ve eserleri ile ön plana çıkartanların da Mekâtib-i Âliye'de öğretmenliğe tayin kılınacakları belirtilmektedir. Mekâtib-i Âliye, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin elli birinci maddesine göre, Dârümuallimîn, Dârümuallimât ile Fünûn ve Sanayi-i muhtelif mektepleri olarak tanımlanmaktadır (Yıldız Esas Evrâkı, 112 / 6). Bu uygulama öğretmen adaylarını yetiştiren hocaların aynı zamanda meslekten gelmiş olmalarını da gerektirmektedir. Dolayısı ile mesleğin zorluklarını ve püf noktalarını bilen bu kişilerin öğretmen adaylarına neyin nasıl öğretileneceğinin bilgisinin verilmesi noktasında önemli bir avantajları olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde eğitim fakültelerine yöneltilen eleştirilerden birisinin eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirmekle görevli kadroların, alan eğitiminden gelip, okulda ve sınıfta ne olup bittiğini bilmemeleri olduğunu düşündüğümüzde, Dârümuallimîn mekteplerindeki öğretmen seçimi daha anlamlı olacaktır. Bu konuda Ali Türer, Milli Eğitim sistemine yabancı öğretmen yetiştiricilerini eleştirmektedir. Ona göre mevcut sistem, lineer cebir konusunda uzman, ancak dört işlemi 3. sınıf öğrencisine nasıl öğreteceğini bilmeyen; aruz kalıplarının nasıl kullanılacağını çok iyi bilen, ama Türkçe derslerinde asıl olanın metinlerdeki düşüncüyü öğrenciye belletmek olduğunu sanan; sanatsal değeri yüksek resimler ortaya çıkarmanın resim yapma sevgisini kazandırmaktan daha önemli bulan öğretmenler yetiştirmektedir. Türer, bu soruna çözüm olarak öğretmen yetiştiren öğretim elemanlarının seçiminde kullanılacak ölçütlerin yeniden belirlenmesini ve bu öğretim elemanlarının en az beş yıl öğretmenlik yapmış olmasını önermektedir (Türer, 2006).

Transkripsiyonunu vereceğimiz bu nizamname layihasında da daha önceki nizamnamelerde yer alan Dârümuallimîn mezunlarına öğretmen atamalarında öncelik tanınması hakkı devam etmektedir. Ancak bu layihada lisan dersi öğretmenlikleri bunun dışında tutulmuştur. Nizamname layihasının son maddesi ise bu nizamname ile daha önceden yürürlükte olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin Dârümuallimîn ile ilgili maddeleri ile ayrıca Dârümuallimîn için tanzim olunmuş olan 13 Muharrem (1)312 tarihli nizamname hükümlerinin geçersiz

olacağı ile ilgilidir. Sözüünü ettiğimiz nizamname layihasının transkripsiyonu şu şekildedir (Maarif-i Tedrisât-ı Âliye, 15/114):

Dârümuallimîn Nizam-nâmesi'ni tadilen kaleme alınan nizam-nâme lâyihasıdır.

Mekâtib-i Umûmîyenin teşkilatına dair Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesine takdim olunan fî 10 Mayıs sene 1324 tarihli lâyihanın dört numaralı melfûfudur.

Mevâdd-ı Esasiye

1. Dârümuallimîn Mekâtib-i İdadiye'ye muallim yetiştirmek üzere tesis olunmuş bir mekteptir.
2. Dârümuallimîn'in talebesi leylîdir. Kendilerinden ücret alınmaz. Arzu edenler nehârî devam edebilirler.
3. Dârümuallimîn'in müdâvim ve mezuniyetleri hizmet-i askeriye hususunda efrâd-ı me'zuneden ma'dudtur. Ancak terk-i devam edenler ve şahadetname aldıktan sonra muallimliğe sülûk etmeyenler hizmet-i mezkûre ile mükellef olurlar.
4. Dârümuallimîn müdâvimînine kırtasiye ve ders kitapları bedeli namıyla şehriye yirmişer kuruş verilir.
5. Dârümuallimîn edebiyat ve fûnûn şubeleri namıyla iki şubeye münkasımdır. Müddet-i tahsiliyeleri ikişer senedir. Her şubenin mecmu'-ı müdâvimîni yirmişer talebedir. Binaenaleyh, her şubeye senevî onar talebe kabul olunur. İleride lede'l-icap tezyîd olunabilir.

Şerâit-i Duhûl

6. Dârümuallimîn'in her iki şubesine girmek isteyenler evvela on dokuz yaşından aşağı ve yirmi beş yaşından yukarı olmamak, saniyen bir maraz-ı sârîye ve muallimlik hizmetine mani olacak ilel ve eskâm ve uyûba mübtela olmadıkları ve aşılı buldukları Maarif Nezareti Heyet-i Sıhhiyesi tarafından bi'l-muayene tasdik kılınmak, sâlisen tezkire-i Osmaniyelerini ve râbian cünha ve cinayet ile mahkum ve su-i ahlâk ile maruf olmadıklarını mübeyyin usulü dairesinden ve resmi bir hüsn-i hal şahadetnamesini mektep idaresine ibraz eylemek lazımdır.
7. İşbu şerâitten maada fûnûn şubesine dâhil olacaklar behemehal yedi senelik idadiyelerde ekmel-i tahsil etmiş ve şahadetnamelerinde ulûm-ı riyaziye, ilm-i hikmet, kimya, mevâlif derslerinde aliyü'l-a'lâ veya a'lâ mertebelerini kazanmış olmak lazımdır. İşbu şerâiti haiz olmayanlar hiçbir suretle fûnûn şubesine kabul olunmazlar.
8. Edebiyat Şubesi'ne idadi mezunları ve hariçten talip olacaklar kabul olunur. Bu şubeye dâhil olacaklar yedi senelik idadi şahadetnamesi haiz iseler

fünûn-ı edebîye derslerinden iktidarları tahrîren ve şifâhen yoklanmak ve değil iseler madde-i âtiyede gösterildiği vechle duhûl-ı imtihanî vermek meşrûttur.

9. Edebiyat Şubesi'nin duhûl imtihanı ber vech-i âtidir: Bir ibare-i arabîyeyi hatasız yazıp manasını vermek ve sarf-nahiv ve belâgat kavâidine tatbîkan tahlil etmek, bir ibare-i Fârisîyeyi yazıp manasını vererek tahlil etmek, tarif olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak, hesaba dair âmal-i erbaa ve kûsûrattan ve muhtasaran coğrafyadan irâd olunacak esileye cevap vermek.

Mekâtib-i idadiye mezunlarının yoklaması dahi tarif olunacak bir makale veya bir mektubu Türkçe kaleme almak ve badehu lisân-i Osmanîye'de müsta'mel olan kavâid ve terakîb-i Arabîye ve Fârisîye üzerine irâd olunacak sualleri cevap vermek suretleriyle icra olunur. İşbu yoklamada zayıf görülenler kabul olunmaz.

10. Dârümuallimîn şubelerine girmek isteyip de istihkakları sabit olan talebenin adedi beher şube için onarı tecavüz eylediği halde beyinlerinde müsabaka imtihanı icra olunur. Fünûn şubesinin müsabakası cebir, hendese ve hikmet-i tabiiyeden tahrîren icra olunur. Edebiyat şubesinin madde-i sabrîkade tarif olunan duhûl imtihanı ve yoklaması müsabaka makamına kaim olur. Ve müsabaka sırasıyla beşi idadî mezunlarından ve beşi hariçte tahsil edenlerden olmak üzere ber vech-i bâla on talebe ahz olunur.

Dersler ve İmtihanlar

11. Dârümuallimîn şubelerinde yevmiye dört ders okunur. Derslerin müddeti bir saat bir çâr-yektir. Hüsn-i hat mütalaa zamanında gösterilip yarım saat imtidâd eder. Her şube talebesine yevmiye lâ ekal beş saat mütalaa vakti tahsis olunur. Her muallim talebeye sık sık vazife verecek ve vazifelerin kaffesini bi't-tashîh iade eyleyecek ve kitâbet muallimi vazifeleri bade't-tashîh en iyisini numune ittihaz ederek veya kendisi bir numune kaleme alarak talebeye imla edecektir.
12. Her şubede okunacak derslerin cetveli işbu nizamnameye zeyl olunmuştur. Derslerin ta'dil ve tevsi'i Meclis-i Maarif'e aittir.
13. Dârümuallimîn sene-i dersîyesi on ay imtidâd eder. Haziran'ın on beşinde dersler kesilerek hemen imtihanlara bedâ' olunur. Ve iki haftada imtihanların arkası alınarak Temmuz ibtidâsından Ağustos'un on beşine kadar dersler tatil edilir. Ramazan-ı Şerif'te yevmiye iki ders okunur.
14. İmtihân-ı umumîler, dersine göre şifahî veya tahrîrî veya hem şifahî hem tahrîrî olur. Hangi fennin imtihanı şifahî veya tahrîrî olmak lazım geleceği imtihanlara mübaşeretten evvel Dârümuallimîn müdürüyle, kudemâ-yı mualliminden iki zat tarafından bi'l-müzakere kararlaştırılır.

15. Mûntehî sınıflar için evvel iki nev' fûnûndan birer imtihan tahriri variddir şöyle ki; Fûnûn şubesinde derslerin inkıtının ertesi günü ulûm-ı riyaziye muallimleri mektepte bi'l-müzakere birkaç sual tertip eyleyerek talebe o suallerin cevabını o gün muallimîn tarafından tensîp olunacak müddet zarfında ve muallimîn dershanede hazır olduğu halde yazacaklar. Ve evrâk-ı imtihâniye imtihanı müteakip muayene olunarak akşama kadar numaraları va'z ile müdüriyete tevdi' edilecektir.

Ertesi günü ulûm-ı tabiiye muallimleri dahi aynı tarzda bir imtihan tertibi ile evrâk-ı imtihâniyeyi akşama kadar müdüriyete tevdi eyleyeceklerdir. Evrâk-ı imtihâniyesi makbul olmayan talebe asıl imtihanlara kabul olunmayıp sınıfta ibkâ olunur ve ikmale kalır.

Edebiyat şubesinde bu tarzda icra olunacak tahrirî imtihan birinci günü Türkçe bir makale yazdırılmak ve ikinci günü dahi Arabî ve Farisî'den imla edilecek birer kıtanın meali istihraç ve tahrîr ve kavâide tatbîkan tahlil ettirilmek suretiyledir. Birinci sual edebiyat ve ahlâk ve usul-ı terbiye ve tedris muallimleri tarafından bi'l-müzakere ve ikinci sualler dahi Arabî ve Farisî muallimleri tarafından bi'l-müzakere tertip olunacaktır.

Her iki şubeden işbu tahrirî imtihanda muvaffak olanlar on dördüncü maddede muharrer usûle tevfiikan kâffe-i dürûsdan sırasıyla imtihan olunurlar.

16. Terfi-i sınıf etmek her dersten lâ-ekall beş numara almaya mütevakıftır. Yalnız iki dersten beşten aşağı numara alanlar, o iki dersin imtihanını ikmal edebilirler. Mektebin küşâdını müteâkip nihayet iki hafta zarfında ikmal imtihanlarının arkası alınmak katiyyen lazımdır.
17. Bilâ-özüri meşru bir dersin imtihanında bulunmayanlar o dersten sıfır almış ad olunur. Mazûr olanlar ikmale kalır. Fakat özüri makbul olmak için gele-meyecek şakird yevm-i imtihanda mazeretini mektep idaresine bildirmek ve mektep idaresince kanaat hâsıl olmak lazımdır.
18. Mûntehî sınıflar talebesi için dahi imtihan-ı umumîde her desten lâ-ekall beş numara almak ve on beşinci maddede zikrolunan tahrirî imtihanların bu numaraları dahi dahil olduğu halde üs mizanı doldurmak yani mecmu'-ı dürûstan tam numaralar yekûnunun yüzde yetmişini kazanmak lazımdır.
19. Mûntehî sınıfların ikmal imtihanına mektebin küşâdından on beş gün sonra mübâşeret olunur. Ve günleri bi't-tayin mümeyyizler davet olunur. On beşinci maddede beyan olunan tahrirî imtihanda muvaffak olup da sıra imtihanlarında kâfi numara kazanamayanlar hakkında mezkûr tahrirî imtihan tekrar ettirilmez. Ve ikmal için muayyen olan günlerde gelemeyenler bir daha imtihana kabul olunmayıp sınıflarında ibkâ olunurlar. Gerek birinci ve gerek ikinci sınıftan hiçbir şakird hiçbir sebeple senesi içinde aynı dersten iki defa ikmal imtihanına giremez.

Füyûzât

20. Dârümuallimîn şubelerinden şahadetname alanlar haftada nihayet on sekiz ders vermek şartıyla ve beş yüz kuruş maaş ile mekâtib-i idadiyeye muallim tayin olunurlar.
21. Mekâtib-i idadiye muallimlikleri üç sınıf üzerine müretteptirler. Birinci sınıfın maaşı beş yüz, ikinci sınıfın maaşı yedi yüz elli ve üçüncü sınıfın maaşı bin kuruştur. Okutacakları nev'-i fûnûnun maaşa tesiri olmayıp muallimîn-i kadem ve hüsn-i hizmet ile terfi-i sınıf eylerler. Ancak işbu sınıf usulü yalnız Dârümuallimîn mezunları hakkında câfîdir.
22. Dârümuallimîn'den mezun olup da bir sınıfta bilâ-terakkî on sene mütevâliyen hizmet edenler Maarif Nezareti'nde Mekâtib-i Âliye muallimlerinden Meclis-i Maarifçe intihap olunacak heyet-i mümeyyize huzurunda bir dersi takrîr ve tahrîrî suretiyle isbat-ı liyâkat eyledikleri takdirde mafevkindeki sınıfa teraffu' eylerler. Ve bu suretle terfi-i sınıf eden muallim sınıfının maaşını almak için mahalline intizar etmez. Maarif bütçesinde bu misüllü zamâim için ihtiyat tahsisatı bulundurulur.
23. Mekâtib-i İdadiye müdür ve muavinleri mualliminin kudema ve müstehıkkinininden ve maarif müdürleri dahi kezâlik mektep müdürlerinin ehliyetlilerinden intihap olunur. İçlerinde tevsî-i malûmat ile temeyyüz edenler ve telifât-ı makbûle ile kendilerini tanıtanlar Mekâtib-i Âliye muallimliğine dahi tayin kılınırlar.
24. Dârümuallimînden şahadetname alıp da henüz bir muallimliğe tayin olunmayan efendiler muavin namı ile Dersaadet Mekâtib-i Âliyye ve İdadiyesinde muvakkaten istihdam olunurlar. Ve kendilerine yüz kuruş müteferrika ita olunur. İlk teklif olunan muallimliği bilâ özr-i meşru kabulden istinkâf eyledikleri takdirde müteferrikaları kat' olunur.
25. Mekâtib-i İdadiye muallimlikleri için Dârümuallimîn mezunları Mekâtib-i Âliye-i saire mezunlarına tercih olunur. Yalnız lisan dersleri müstesnadır.

İdare-i Dâhiliye

26. Dârümuallimînin idare-i dâhiliyesi leyfî mektepler idare-i dâhiliyesi için merî' olan talimata tabidir.
27. Dârümuallimînin mükemmel alât-ı fenniyesi ve talebenin müracaat ve mütalaasına mahsus bir kütüphanesi bulunacaktır.

Lâhika

28. İşbu nizamname ile Maarif-i Umumîye Nizamnamesi'nin Dârümuallimîn hakkındaki ahkâmı ve Dârümuallimîn için ayrıca tanzim olunmuş olan 13 Muharrem (1)312 tarihli nizamname ahkâmı mefsûhtur.

Ders Cetveli / Fünûn Şubesi

Birinci Sene	Haftada Ders	İkinci Sene	Haftada Ders
Hesâb-ı Nazarî	2	Cebr-i A'lâ	2
Cebr ve Müsellesât	3	Hendese	3
Hendese	2	Kimya	2
Kimya	2	Hikmet-i Tabîye	2
Hikmet-i Tabîye	2	İlmu'l-arz	1
İlm-i Hayvanât ve Nebatât	2	Makine	1
Ziraat	2	Kozmografya	1
Usul-ı Defterî	1	Ahlâk	1
Usûl-ı Terbiye ve Tedris	1	Ziraat	1
Türkçe Kitâbet	2	Usûl-ı Terbiye ve Tedris	2
Fransızca	4	Fransızca	4
Resim	1	Türkçe Kitâbet	1
Hüsn-i Hat	(Yarım Saat)	Hıfzı's-sıhha	1
Resim	2	Hüsn-i Hat	(Yarım Saat)
(Toplam)	24 saat	(Toplam)	24 saat

Ders Cetveli / Edebiyat Şubesi

Birinci Sene	Haftada Ders	İkinci Sene	Haftada Ders
Akâid	2	Akâid	2
Arabî	4	Arabî	3
Farisî	2	Farisî	2
Belâgât-ı Osmaniye ve Kitâbet	5	Edebiyat-ı Osmaniye	4
İlm-i Servet	1	Usûl-ı Terbiye ve Tedris	2
Kavânîn	1	İlm-i Servet	2
Tarih-i Düvel-i İslamiye	2	Ahlâk	1
Coğrafya	2	Kavânîn	1
Hikmet-i Tabîye (Muhtasaran)	1	Tarih-i Düvel-i İslamiye	2
Usûl-ı Terbiye ve Tedris	1	Coğrafya	2
Ahlâk	1	Fünûn-ı Tabîye	3
Hesap ve Hendese	2		
Hüsn-i Hat (Yarımşar saatten üç defa)		Hüsn-i Hat (Yarımşar saatten iki defa)	
(Toplam)	24 saat	(Toplam)	24 saat

Sonuç

Bu çalışmamızda kullanmış olduğumuz arşiv belgelerinde sürekli olarak öğretmenlik mesleğinin prestijinin artırılmasının hedeflendiğini söyleyebiliriz. Geçmişte bu saygınlığın sağlanabilmesi için ilk olarak öğretmenlerin başka işlerle meşgul olmamaları (cerre çıkmak gibi) ve ekonomik durumlarının düzeltilmesi hedeflenmiştir. Bu sayede öğretmenlerin aynı zamanda hem kendilerini geliştirebilecekleri hem bilgilerini tazeleyebilecekleri boş zamana sahip olmaları amaçlanmıştır. O dönemin eğitimle ilgilenen devlet idarecileri, ülkeyi Batılı devletlerin seviyesine ulaştıracak olan reformların başarıya ulaşmasının iyi yetişmiş öğretmenlerin yetiştirdiği talebelerle olacağını farkındaydılar. Bu sebeple zaman zaman istikrarsızlar yaşansa da, öğretmen yetiştiren kurumlar ile ilgili ihtiyaç duyuldukça düzenlemeler yapmışlardır.

Dârümuallimîn ile ilgili nizamnamelerde eğitim ve öğretim yöntemlerinde kolaylık ve etkinlik sağlayacak öğretmenlerin yetiştirilmesi hedeflenmişti. Günümüzde de aynı şekilde eğitim-öğretim kurumlarında pedagojik formasyon almış öğretmen adaylarına öncelik verilmektedir. Aynı önceliğin “hakk-ı rüçhan” ismi ile geçmişte de verildiğini görmekteyiz. Ancak geçmiş uygulamalarda günümüzden farklı olarak atanamayan öğretmenler konusuna değinilerek bu konuda gerekli önlemler alınmıştır.

Dârümuallimînlere giriş imtihanları ile yıl sonunda yapılan imtihan-ı umu- milerin de eğitim sistemi adına olumlu bir uygulama olduğu söylenebilir. Giriş imtihanlarında başarı gösteremeyenlerin Dârümuallimîn’e kabul edilmemeleri kaliteyi sağlayan bir uygulama olarak ön plana çıkarken, yılsonunda heyet Dârümuallimîn müdürü ve hocalarının oluşturduğu bir heyet tarafından yapılan imtihan-ı umumi’nin de iltimasın önüne geçilmesi ve adaletin sağlanması yönünden yerinde bir uygulama olduğunu söylenebilir.

Ele aldığımız belgelerde, öğretmen yetiştirme okullarında kimlerin öğretmen olacağı meselesi de açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre, bu kurumlarda görev yapacak öğretmenlerin aynı zamanda meslekten yetişmiş olmaları şartı aranarak, öğretmenlik mesleğinin inceliklerini ve sıkıntılarını bilen kişilerin bu kurumlarda görev yapmaları hedeflenmiştir.

Sonuç olarak eğitim alanında yapılan düzenlemeler ve değişikliklerin günümüzdeki sorunlar ile benzerlik taşıdığı ifade edilebilir. Bu konuda karar alacak kişilerin ise geçmişten ders alıp aynı hatalara düşmemesi gerekir. Bu da ancak, eğitim tarihi alanı ile ilgili gerekli incelemelerin yapılıp, değerlendirilmesi ile mümkündür. Geçmişin bıraktığı miras idareciler, öğretmenler, eğitimciler tarafından araştırılmalı, değerlendirilmeli ve üzerinde kafa yorulmalıdır. Aksi takdirde, tarihin bizler için anlamı tekrardan öteye gidemez.

Kaynakça

Akyüz, Yahya; (1990), “Dârümuallimîn İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa”, *Milli Eğitim*, Mart, sy. 95, s.3–20.

Akyüz, Yahya; (1998), “Öğretmen Okulu Dışından İlk Kez Öğretmen Atanmasına İlişkin Orijinal Belgeler (1860–1861) ve Tarihi Gelişim”, *Milli Eğitim*, Ocak-Şubat-Mart, sy. 137, s.6–16.

Akyüz, Yahya; (2001), *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Akyüz, Yahya; (2006), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. yılında Dârümuallimîn’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulamaları Merkezi Dergisi)*, sy. 20, s.17–58.

Altın, Hamza; (2008), 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13, s.271–283.

Bilim, Cahit Yalçın; (2002), *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Eskişehir.

BOA, İrade Dahiliye, 155 / 8034.

BOA, İrade Meclis-i Mahsus 126 / 5394.

BOA, İrade Meclis-i Vâlâ 211 / 6894.

BOA, Maarif Tedrisât-ı Âliye, 15/114.

BOA, Maarif Tedrisât-ı Âliye, 61/33.

BOA, Yıldız Esas Evrakı 112 / 6.

Fortna, Benjamin; (2005), *Mekteb-i Hümayun*, İstanbul.

Güven, İsmail; (2010), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara.

Hayta, Necdet; (2009), “XX. Yüzyıl Başlarında Dârümuallimîn”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.29, no: 5, s.1013–1022.

Karalaelçi, Murtaza; (1986), *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, İstanbul.

Kazıcı, Ziya; (2004), *Osmanlı’da Eğitim-Öğretim*, İstanbul.

Külekçi, Cahit; (2010), “Dârümuallimîn Nizamname-i Cedîdi”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, sy. 3, s.150–156.

OECD 2011 Yılı Raporu, <http://www.oecd.org/dataoecd/61/27/48631286.pdf>, http://www.oecd.org/document/2/0,3746,en_2649_37455_48634114_1_1_1_37455,00.html

Öztürk, Cemil; (1993), “Dârümuallimîn”, *DİA*, İstanbul, s.551–552.

Sakaoğlu, Necdet; (1991), *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul.

Sakaoğlu, Necdet; (2003), *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul.

Türer, Ali; (2006), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve Sorunlar”, *Abece Dergisi*, Mart/Nisan.

ŞER'Î HÜKÜMLERİN TA'LİLİ VE İBADETLERDE İÇTİHAT MESELESİ ÜZERİNE

DEDUCTION OF RELIGIOUS JUDGMENT AND THE QUESTION OF JURISPRUDENCE ON WORSHIPS

Dr. Mehmet ÖZKAN

Balıkesir Muharrem Hasbi Anadolu Lisesi Din Kültürü
ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni
ozkanihl@hotmail.com

Özet

Allah ve Rasülü'nün, mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı olan şer'i hükümlerin gerekçelerinin bilinip bilinmemesi hususu İslam hukuk tarihi boyunca tartışılmıştır. Söz konusu tartışma ibadetler muamelat ve ukubat konuları ile ilgili şer'i hükümlerin geneli üzerinden yapılmıştır. Bir kısım müçtehitler şer'i hükümlerin gerekçelerinin mükelleflerce bilinemeyeceğini (şer'i hükümlerin taabbudi olduğunu) bu nedenle de şer'i hükümlerde içtihat yapılamayacağını söylemişlerdir. Müçtehitlerin çoğunluğu ise şer'i hükümlerin bir takım hikmet, maksat ve illetleri olduğundan ta'lil edilebileceğini, dolayısıyla içtihadı açık olduğunu ifade etmişlerdir. Bu tartışmada ibadetlerin asıllarıyla ilgili konular her iki grup tarafından da taabbüdi kabul edilmiş, değişim ve içtihadı kapalı bir alan olarak değerlendirilmiştir. Ancak ibadetlerin uygulamasına ilişkin detay konularda zamanın ve şartların değişmesiyle ibadetlerin ifasını kolaylaştırmak amacıyla bir takım içtihatların yapılabileceği de ifade edilmiştir. Klasik İslam hukuku kaynaklarını incelediğimizde ibadetlerin uygulamasına ilişkin birçok düzenlemenin yapıldığını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: İbadet, İctihat, Şer'i Hüküm, Talil, Taabbud.

Abstract

Whether it should be known or not the reasons of religious judgment which is an addressing of God and His Prophet concerned the acts of the obliged? This question had been discussed throughout the history of Islamic law. These discussions were in general about religious judgments related to transactions and punishments. Some interpreters of Islamic law said that jurisprudence could not be done about religious judgment because the obliged do not know reasons of canonical judgments. But some other interpreters of Islamic law said that jurisprudence is always possible because canonical judgments have a lot of wisdom and purpose; canonical judgments are related to worshipping therefore they are open to jurisprudence.

In this discussion, issues about originals of worship have been considered as a field related to worshipping therefore closed to jurisprudence by both groups. However, details on issues concerning the implementation of worship had, by the time, a number of changing, and circumstances always change, therefore some jurisprudence should be done in order to facilitate the acts of worship. When we examined the Islamic law sources, we found that many arrangements concerning the implementation of worship had been made throughout the history of Islamic law.

Keywords: Worship, Jurisprudence, Canonical Judgment, Islamic Law, Deduction.

Giriş

Fıkıh usulünde Allah ve Rasulü'nün emir, yasak ve muhayyerlik bakımından mükelleflerin fiiline ilişkin olan hitabı¹ olarak tanımlanan hüküm, çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Bunlardan biri, konularına göre; ibadetler, muamelât ve ukûbat şeklinde yapılan tasniftir. Diğeri, usul kaynaklarında yer alan ve mükellefiyet ifade etmesi bakımından yapılan “teklîf” ve “vad’î” şeklindeki ikili taksimdir. Bir diğer taksim de, hükmün amaç ve araç olması bakımından yapılan sınıflandırmadır ki, buna göre hükümler makâsîd nitelikli olanlar ve vesâil türündeki hükümler şeklinde ikiye ayrılır. Vesâil türünden olan hükümler, makâsîd nitelikli (asıl) hükümlerin gerekçeleri kendilerine bağlı olan aracı hükümlerdir. Meselâ, namaz kılma emri asıl hüküm iken namaz için gerekli olan abdest, aracı (vesile) bir hükümdür.²

İbadet konuları klâsik fıkıh kitaplarının genel olarak ilk bölümlerinde yer alır³ ve bunlar temizlik (abdest, teyemmüm, gusül), namaz, oruç, hac, kurban ve bazen de nikâh veya cihad şeklinde sıralanır. Bu sıralama mezheplere veya müelliflerin şahsî tercihlerine göre kısmî değişiklikler gösterebilmektedir. Maddî ve hükmî temizlik âdeti ibadetlerin ifasının ön şartı veya hazırlık safhası sayıldığı için en başta yer almış, daha sonra mükellefiyetin yaygınlığı esas alınarak diğer ibadetlere geçilmiştir.⁴

Çalışmamızda şer'î hükümleri taabbüd ve ta'lil açısından değerlendirdikten sonra taabbüdî hükümlerin ta'lili ve ibadetlerde içtihat meselesi üzerinde duracağız. Hz. Peygamber'in ve sahabenin uygulamalarını incelediğimizde onların ibadetler de dâhil olmak üzere şer'î hükümleri kimi zaman hikmetle kimi zaman da illetle ta'lil ettiklerini görebilmekteyiz. Klasik fıkıh usulü ve fûrû fıkıh kaynaklarına baktığımızda da şer'î hükümlerin gerekçelerinin araştırılması ve tespit edilmesi yoluyla yeni meselelere çözüm bulunması bağlamında rey ve içtihat konularının tartışıldığına tanık olmaktadır. Fıkıh usulü eserlerinde ta'lil ve taabbüd ile ilgili verilen örneklerin çoğunu ibadet konularının oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar bağlamında Yusuf el-Karadâvi'nin *el-İbâdetü fi'l-İslâm*, Mustafa eş-Şelebî'nin *Ta'lilü'l-Ahkâm*, Şihâbüddin Muhammed ez-Zencânî (ö. 656/1258)'nin *Tahrîcü'l-Fürû ale'l-Usûl*, Ebû İshak eş-Şâtîbî (ö.790/1338)'nin *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şerîa* adlı eserlerini sayabiliriz. Ülkemizde yapılan çalışmalardan bazıları ise, Hayrettin Karaman'ın *İslam Hu-*

¹ **Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö.1250/1384), *İrşadü'l-Fuhûl ilâ Tahkiki İlm'l-Usûl*, Tahkik: Ebû Mus'ab Muhammed Said el-Bedrî, Müessesetü'l-Kütüb es-Sekafiyye, Beyrut 1992, s.23; **Atar**, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, MÜFVY., İstanbul 1998, s.113- 114

² **Erdoğan**, Mehmet, *İslam Hukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1994, s.101; **Döndüren**, Hamdi, “Zamanın Ve Şartların değişmesiyle İslami Hükümler Değişir mi?”, UÜİF Dergisi, Yıl. 1998, sy. 7, s.79–81.

³ Bk. **Döndüren**, Hamdi, “Günümüzde İslâm Hukuku Araştırmaları”, (U.Ü.İlâhiyat Fakültesi Öğretim Elemanı ve Öğrencilerine Sunulan Konferans Metni, Bursa 1987).

⁴ **Koca**, Ferhat, “İbâdet”, DİA, XIX, 242.

kukunda İctihad, Yunus Vehbi Yavuz'un *Hanefî Mezhebinde İctihad Felsefesi*, Mehmet Erdoğan'ın *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* ve Abdullah Kahraman'ın *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği* adlı çalışmalarıdır. Bunlar arasında ahkâmın değişmesi bağlamında ibadetlerle ilgili hükümlerde değişimin olup olmayacağını inceleyen Abdullah Kahraman'ın çalışması bizim konumuz açısından ayrı bir önem arz etmektedir. İbadet konularıyla ilgili hükümleri ta'lil ve taabbüd açısından inceleyen Kahraman, bu çalışmasının esas hedefinin ibadetlerin değişmezliğini kanıtlamak olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma, ibadetlerin değişime açık olup olmadığı konusunda Türkiye'de yapılmış ilk kapsamlı çalışmadır. Bu konuda yapılan diğer bir çalışma ise tarafımızca hazırlanan *Hanefî Mezhebine Göre Uygulama Açısından İbadet Konularındaki İctihatlar* adlı doktora tezidir.

1. Taabbüdülik (Ta'lil Edilememe) Açısından Şer'i Hükümler

Taabbüd sözlükte; boyun eğme, alçak gönüllü olma, itaat etme, tapma, kulluk etme gibi anlamlara gelen "abd" kökünden türemiştir. Kelime olarak, Allah'a ibadette aşırı gayret göstermek, ibadet etmek, kendini ibadete vermek gibi anlamlara gelen taabbüd, kulların Allah'a karşı mükellefiyetlerle yükümlü tutulması anlamına gelmektedir.⁵ Taabbüdü kelimesi ise bir hükmün taabbüd alanına dâhil olduğunu veya taabbüd özelliği taşıdığını ifade etmek için kullanılır. Taabbüd özelliği taşıyan hükümlere "el-Ahkâmü't-Taabbüdiyye" denmesinin sebebi budur.⁶

Taabbüdü hüküm ise şöyle tanımlanmaktadır: Aklın alanına girmeyen, vazediliş gerekçesi (illeti) akılla tam olarak anlaşılabilen, Şârî'nin kendisiyle neyi amaçladığı gizli kalmış hükümlerdir.⁷ Hanefî usul âlimleri nazariyede ibadetler, hadler, kefaretlar, miktarlar, ruhsatlar ve belirli kişilerle durumlara mahsus ya da genel kurala aykırı hükümleri ta'lilin dışında bırakarak taabbüd kapsamında değerlendirmişlerdir.⁸ İbadetler de dâhil şer'i hükümlerin ne kadarının bu kapsamda değerlendirildiği konusu ise ileride ele alınacaktır.

Hükümlerde taabbüdü esas alan yaklaşımın biri ılımlı, diğeri aşırı olmak üzere iki çizgisi vardır. İlimli çizgiyi benimseyenlere göre, illeti nass ve icmâ ile sabit olanlar hariç, hükümlerde asıl olan taabbüddür. Bu nedenle herhangi bir delile dayanmadan hükümler ta'lil edilemez. Çünkü hükmün gereği illetten değil sığadan anlaşılır. Zahirîlerin başını çektiği aşırı çizgiye göre ise, ister ibadet ister

⁵ **İbn Manzur**, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn (ö.711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ty, "a.b.d." md. III, 270-280.

⁶ **İbn Abidin**, Muhammed Emin (ö.1252/1836), *Reddü'l Muhtâr ale'd- Dürri'l-Muhtâr*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984., I, 447.

⁷ **Kahraman**, Abdullah, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, Akademi Yayıncılık, İstanbul 2002, s.8.

⁸ **Serahsî**, Muhammed b. Ahmed b.Ebî Sehl (ö. 483/1090) *Usûl*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984,II, 111, 112, 142, 144-51,153; *el-Mebsût*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, XVI, 132; XIV, 6-7; **İbn Rüşd**, el-Hafîd, Muhammed b. Ahmed (ö.520/1126), *Biddâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, II, 257; **Şevkânî**, a.g.e., s.224.

muamelât konuları olsun bütün dini hükümler taabbüdüdür, ta'lil edilemez.⁹ Bu yaklaşımı benimseyenlerin taabbüdden kastettikleri şey, ana hatlarıyla şudur: Şer'i hitap ve hükümlerin asıl maksadı insanları Allah'a kulluğa, onun hükmü ve emri altına girmeye (itaate) alıştırmaktır. Onlara göre Allah ile insan arasındaki ilişki efendi ile kölesi arasındaki ilişkiye benzer. Efendi, ister aklına yatsın ister yatmasın her hususta kendisine kayıtsız ve şartsız olarak itaat edilmesini ister. İşte buna taabbüd ve tahakküm denir. Efendisinden emir alan kölenin bu emri kendisine göre anlaması, yorumlaması veya emrin maksadını anlamadığı zaman, emri yerine getirme konusunda tereddüde düşmesi köle açısından iyi bir durum değildir. Bu anlayışa göre, kula yaraşan, hükümlerdeki maksadı ister tamamen ister kısmen anlasın veya hiç anlamasın Allah'ın emri olduğu için hükmün gereğini yerine getirmektir. Eğer kul, Allah'tan aldığı emri kendi aklına ve idrakine göre anlar, yorumlar ve tatbik ederse bu emirle gözetilen illet ve maksat yani taabbüd anlamı zayi olur. Bu yaklaşıma göre, emir ve yasakların sebep ve maksatlarını kendi aklına göre yorumlayıp davranışlarını ona göre ortaya koyan bir kimse iyi bir kul olamaz. Her ne kadar Allah'ın emir ve yasaklarında bir takım maksat ve hikmetlerin bulunduğu hususunda şüphe yoksa da bu hükümlerin ilk ve temel gayesi sözü edilen maksat ve hikmetler değildir. Bu nedenle bunlar ikincil gayeler olarak kabul edilebilir.¹⁰

Kur'an'a bakıldığında, buradaki hükümlerin delâlet ve bağlayıcılık açısından aynı derecede olmadığı görülecektir. Kur'an-ı Kerim'de, hükme delâleti kesin ve açık olan ayetler yanında delâleti zannî olan ve yoruma açık ayetler de vardır. Delâleti açık ve kesin olan hükümler taabbüdü hükümler kapsamında değerlendirilmiştir. Bu gibi hükümlerin içtihadı konu olmayacağı da ifade edilmiştir. "Mevrid-i nassda icthada mesağ yoktur"¹¹ kaidesi bu yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Taabbüdü olarak kabul edilen bu tür hükümler başta inanç, ibadet, miktarlar, kefaretlar ve hadler olmak üzere fıkıhın birçok konusunda görülebilmektedir. Fakat şunu da belirtelim ki söz konusu konularla ilgili hükümler arasında delâleti zannî ve yoruma açık hükümler de yok değildir. Mukayeseli hukuk kitaplarına bakıldığında başta temizlik ve ibadetler olmak üzere birçok konuda müçtehitler arasında farklı anlaşılmış hükümlere rastlanabilmektedir. Fıkıh mezheplerinin oluşmasına kadar varan ihtilâfların önemli bir kısmı –özellikle ibadetler konusunda- söz konusu hükümlerin delâletinin zannîliği, umum, husus, mutlak, mukayyet ve benzeri diğer kavramlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹²

Kur'an-ı Kerim'in, gerek ibadetler gerekse fıkıhın diğer konularındaki bazı hükümleri "hududullah" olarak adlandırması, bu hadlerin aşılmasını istemesi de bu hükümlerin taabbüdülik özelliğini güçlendirmektedir.

⁹ **İbn Kayyim el-Cevziyye**, Muhammed b. Ebî Bekr (ö.751/1350), *İ'lâmü'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1991, I, 270 vd.

¹⁰ **Şatbî**, Ebu İshak (ö.790/1338), *el-Muvâfakât, fi Usûli's-Şerîa*, Beyrut ty, II, 311-313; **Uludağ**, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV. Yayınları, Ankara 2001, s.21-22.; **Kahraman**, a.g.e., s.35.

¹¹ **Mecelle**, md. 14.

¹² **Serahsî**, *Usul*, II, 122. **Şatbî**, a.g.e., II, 300-302.

Hükümlerde taabbüdü asıl kabul edenler Kur'an'dan; "Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslamı seçtim."¹³ mealindeki ayeti; Sünnetten de "Allah'ın kitabında helal olarak belirlediği helal, haram olarak ifade ettiği ise haramdır. Sükût edip değinmediği hususlar ise insanların muaf tutulduğu hususlardır. Allah'ın muaf tutmasını kabul etmişsiniz. Zira Allah hiçbir şeyi unutmaz."¹⁴ hadisini delil getirmişlerdir.

Hükümlerde taabbudun esas olduğuna dair delil getirilebilecek sahabe sözlerinden bazıları şu şekildedir:

Hayızlı kadının orucu kaza edip namazı kaza etmemesi hükmü Hz. Aişe'ye sorulmuş o da soruyu sorana: "Sen Harûrî misin?" diyerek onu azarlamış ve "biz orucu kaza etmekle emr olunur, namazı kaza etmekle emr olunmazdık." demiştir.¹⁵

Hz. Ömer, Haceru'l-Esved ile ilgili olarak "Vallahi senin fayda veya zarar vermeyecek bir taş olduğunu çok iyi biliyorum, fakat Rasulü Allah'ın seni istilâm ettiğini gördüğüm için ben de istilâm ediyorum"¹⁶ şeklindeki sözü ile; yine onun tavaf sırasında yapılan remel (adımları kısaltarak ve omuzları silkerek çalınmış bir biçimde koşmak) hakkında "Biz neden bu remele devam ediyoruz? (vaktiyle) Biz, müşriklere remel ile (kuvvetli) görünmek isterdik. Hâlbuki Allah onları helâk etmiştir. Remel, Hz. Peygamber'in yaptığı bir uygulamadır. Biz Peygamber'in bu sünnetini terk etmeyi sevmeyiz." şeklindeki sözü her iki uygulamanın da taabbüdü olduğunu göstermektedir.¹⁷

Hükümlerde taabbüd özelliği bulunduğu işaret eden sahabe sözlerinden biri de Hz. Ali ve Hz. Osman'a nispet edilen şu sözdür: "Din (sırf) akılla olsaydı mestin üst kısmı yerine altını mesh etmek daha makul olurdu. Hâlbuki ben Rasulü Allah'ı mestlerinin üzerine mesh ederken gördüm."¹⁸

Hükümlerde taabbüdün esas olduğu görüşünü benimseyenlerin, biri ılımlı diğeri ise aşırı olmak üzere iki gurupta mütalâa edildikleri ifade edilmişti. Bunlardan aşırı gurubu temsil edenler temelde dini hükümlerde kıyasa karşı çıkan Haricîler, İmâmîyye, Zahirîler ve Mutezile'den bazı âlimlerdir. İlimli yaklaşımı ise bazılarına göre İmam Şafîi, bazılarına göre ise Şafîiler temsil etmektedir.¹⁹

Haricîlerin geneli, hükümlerin hiç bir şekilde ta'lil edilemeyeceği görüşündedirler. Hatta onların değerlendirmesine göre, şayet sahabe rey ve kıyasa başvurarak nassları ta'lil yoluna gitmeyip, emrolundukları ve yükümlü oldukları şekilde onlarla amel etselerdi aralarında kan dökmeye kadar varan ihtilâflar meydana gelmezdi. Zahirîler de ibadet ve muamelât ayırımı yapmadan bütün hükümlerin

¹³ Mâide 5/3.

¹⁴ **Tirmîzî**, *Libas*, 6.

¹⁵ **Buhârî**, *Hayız*, 20; **Şelebî**, *a.g.e.*, s.69.

¹⁶ **Buhârî**, *Hac*, 50, 57, 58; **Şelebî**, *a.g.e.*, 70.

¹⁷ **Buhârî**, *Hac*, 57; **Müslim**, *Hac*, 248, 251; **Ebû Davud**, *Menâsik*, 46.

¹⁸ **Ebû Davud**, *Tahâre*, 63.

¹⁹ **Serahsî**, *Usûl*, II, 144; **Kahraman**, *İslamda İbadetlerin Değişmezliği*, s.36.

taabbüdî olduğu inancını taşımaktadır. Onlara göre dini hükümler ta'lil edilemez.²⁰

Şafîilerin ise, ta'lil edileceğine dair bir delil bulununcaya kadar hükümlerde taabbüdün asıl olduğunu benimsedikleri ve birçok hükmü bu anlayış üzerine bina ettikleri²¹ ifade edilse de onların bundan farklı görüşte olduklarına dair bazı değerlendirmeler de vardır. Meselâ, İmam Serahsi bazı alimlerin hükümlerde asıl olanın ta'lil olduğu, fakat ta'lilin caiz olması için her hüküm (asıl) için mümeyiz (ayırt edici) bir delil gerektiği görüşünde olduklarını ifade etmiştir.²² Şafîî mezhebine nispet edilen bu görüş onların ta'lili esas alan yaklaşıma daha yakın olduklarını göstermektedir. Fıkhın ibadetler konusu dâhil, bütün konularında kıyası delil olarak kabul etmeleri bu değerlendirmeye haklılık kazandırmaktadır.

2. Ta'lil Edilebilme Açısından Şer'î Hükümler

Hükümlerin vazediliş gerekçesini tespit için yapılan işleme ta'lil denir.²³ Bu işlemi yapan İslâm hukukçuları hükmün gerekçesini ifade etmek için daha çok illet kavramını kullanmışlardır. Fakat bu kavramın hikmet, maslahat ve sebep terimleri ile eş anlamlı olarak kullanıldığı da olmuştur.²⁴ Bu kavramlar her ne kadar bir birine yakın anlamlar taşısa, hatta zaman zaman biri diğerinin yerine kullanılsa da aralarında bazı farklar vardır.

Uslucülere göre illet; hükmü alâmet olan, hükmün varlığı kendisine bağlı bulunan, değişmesi halinde mevcut hükmü de değiştiren şeydir.²⁵ Hanefî fakihlerinden Serahsî, illeti “nasslarda bulunan hükmü değiştiren anlamdır”²⁶ şeklinde tanımlarken illetin, hükmü değiştirme niteliğine vurguda bulunmuştur.

İlletle ta'lil, illetin taşıdığı özellikler sebebiyle maslahat veya hikmetle ta'lile nazaran daha objektif kabul edilmiştir.²⁷ Özellikle illetin asıldan fer'e geçişe elverişli (müteaddî) olması niteliği illetle ta'lilin kıyas ve içtihat kavramlarıyla aynı anlamda kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Hanefilere göre, illette bulunan ta'diye (geçişlilik) özelliğini taşımaları nedeniyle ta'lil ve kıyas aynı anlamda kullanılmaktadır.²⁸

Şer'î hükmün ta'lil edilebilmesi için önce hükümdeki illetin tespit edilmesi gerekmektedir. İlet ise ya Şârî tarafından konur (vad'î illet) ya da müçtehitler

²⁰ Bk. **Apaydın**, H. Yunus, “Nassları Anlamada Yetki ve Yöntem Sorunu”, Marife Der. Yıl. 2; sy. 1; Konya, 2002. s.18–21

²¹ Bk. **Zencânî**, Muhammed b. Ahmed, *Tahrîcü'l-Fürû ale'l-Usûl*, Beyrut 1987, s.38–40,41.

²² **Serahsî**, *Usul*, II, 144.

²³ **Şelebî**, Muhammed Mustafa, *Ta'lilü'l-Ahkâm*, Daru'n-Nehda el-Arabiyye, Beyrut 1981, s.12.

²⁴ **Şevkânî**, *a.g.e.*, s.351-353.

²⁵ **Şevkânî**, *a.g.e.*, s.352.

²⁶ **Serahsî**, *Usul*, I, 301.

²⁷ **Ebu Zehra**, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, İstanbul ty., s.239.

²⁸ **Hâdimî**, Ebû Said (ö.1176/1762), *Mecâmiu'l-Hakâyk*, İstanbul ty., s.232

tarafından ortaya çıkartılır (içtihadî illet).²⁹ Hükümün illeti nass ve icma ile sabit değilse bu durumda içtihadı başvurulur ve illet içtihatla tespit edilir. Bu da olayın çeşitli unsurları ve bunlardan hangisinin hüküm için elverişli bir illet olduğu tespit edilerek yapılır. Bu, bir ibadet olan Ramazan orucu kefaretinde yapılan illet tespitiyle örneklendirilebilir. Bu örnek aynı zamanda ibadet konularında yapılan içtihatların bir örneğini teşkil edecektir. Şöyle ki; Hz. Peygamber'e bir bedevî gelip Ramazan orucu tutmaktayken karısıyla cinsel ilişkiye girdiğini söylemiş, o da bunun için bir köle azat etmesini buna gücü yetmezse peş peşe iki ay oruç tutmasını, buna da güç yetiremezse altmış fakiri doyurmasını emretmiştir.³⁰ Bu hüküm bir illete bağlıdır. Fakat bu illetin ne olduğu tam olarak belli değildir. Acaba bu illet, adamın Ramazan günü karısıyla cinsel ilişkide bulunması mıdır? Yoksa sadece (salt) orucu bozmuş olması mıdır? Esasen adamın eşiyle cinsel ilişkide bulunması haram değildir. Ancak onun bu fiili için bir ceza belirlenmiştir. Çünkü bu fiil Ramazan orucuna karşı saygısızlık anlamı taşımaktadır. Bu durumda orucu bozan her hareket bu fiile (cinsel ilişkiye) eşittir. Buradan Ramazan ayında kasten orucu bozmaya sebep olan her davranış için aynı şekilde kefarete gerekeceği sonucuna varılmıştır.³¹ Hanefilere göre Ramazan ayında bilek yemek içme yoluyla oruç bozmanın kefareti gerektirmesi bu gerekçeye dayanmıştır. İletin bu şekilde bir içtihatla tespit edilmesine fıkıh usulünde "tenkîhu'l-menât" denir.³²

Ta'lilin illet ile yapılması halinde ortaya çıkacak faaliyetin teknik anlamda bir içtihat faaliyeti olacağını düşünmekteyiz. Maslahat veya hikmetle ta'lil ise daha çok mevcut hükümün sağladığı fayda veya def ettiği zararları ortaya koyduğundan hükümün sonucuna yöneliktir, mevcut hükümden farklı bir sonuç doğurmaz.

Nasslarda ta'lilin esas olduğunu savunanlar, Kur'an'dan, sünnetten, sahabe ve tabiin dönemi uygulamalarından deliller getirmişlerdir.

A. Kur'an-ı Kerim Ayetleri

Nasslarda ta'lilin esas olduğunu savunan bu anlayışın değerlendirmesine göre, Kur'an, hükümleri beyan ederken tekdüze bir üslup kullanmamış, çoğu kez hükümün illetini ve hükümde gözetilen maslahatı belirtmiştir. Kur'an'ın bu üslubu nasslarda ta'lilin esas olduğuna dair delil getirilmiştir.³³ Aşağıda zikredilen ayet mealleri bu konuda verilebilecek örneklerden sadece birkaçıdır.

²⁹ **Döndüren**, Hamdi, "Zaman ve Şartların Değişmesiyle İslâmî Hükümler Değişir mi?", UÜİF Dergisi, Yıl. 1998, sy. 7.

³⁰ **Buhârî**, *Savm*, 30.

³¹ **Ebû Zehra**, *Usûlü'l-Fıkıh*, s.244.

³² Tenkîhu'l-Menât: Bir hükümün talili ile ilgili olarak, nassta yer alan vasıflar üzerinde illet olarak kabul edilemeyecek olanları ayıklamak ve nassın göstermek istediği esas illeti belirlemek maksadıyla yapılan içtihat demektir (Bk. **Erdoğan**, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s.455).

³³ **Erdoğan**, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, s.49.

1. “Ey İman edenler, Allah’a yakın olmanız için sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin.”³⁴ Bu ayette Allah’a kulluk için gösterilen gerekçe takvadır. Çünkü kulluk insanı takvaya götürür. Takva ise kişinin Allah’tan sakınması, Allah’a yaklaşarak ve ondan güç alarak kendini koruma altına almasıdır. Bu gerekçe sonsuza dek devam edeceği için kulluk görevi de ömür boyu devam edecektir.³⁵

2. “Namaz kıl! Çünkü namaz insanı çirkin işlerden ve kötülüklerden alıkor.”³⁶ ayetinde ise namazın hedefinin insanı çirkin işlerden ve kötülüklerden uzaklaştırmak olduğu açıklanmıştır.

3. “İnsanlara kılavuzluk eden, hidayet türünden beyyineler kapsayan Kur’an, Ramazan ayında indirildi. Kim bu aya erişirse Ramazan boyu oruç tutsun. Kim hasta olur yahut yolculukta bulunursa, başka günlerde, (tutamadığı) sayılı günleri tutsun. Allah size kolaylık vermek ister, zorluk göstermek istemez. Bu kolaylık, süreyi tamamlamanız size doğru yolu gösterdiği için Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”³⁷ Bu ayette geçen kolaylık hükmü yolculukta veya hastalık durumunda oruç tutulmamasına verilen ruhsatın gerekçesi olarak zikredilmektedir.

4. “Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size tedirginlik vermesinden korkarsanız namazların bir kısmını kısaltmanızda sizin için bir sakınca yoktur.”³⁸ Bu ayette Allah, yolculuğu, namazı kısaltmak için bir illet (gerekçe) kılmıştır. Onları, namazı tamamlamaları halinde yaşayabilecekleri sıkıntıdan kurtarmıştır. Bu ruhsat yolcuyu hem namazı tam kılmanın doğurabileceği sıkıntıdan hem de yolculuğun verdiği meşakkatten kurtarmaya yöneliktir. Dikkat edilirse burada Allah yolculuk sebebiyle namazı ertelemeyi değil, kısaltarak, bir bakıma hafifleterek kılmayı uygun görmüştür.³⁹

Sadece ibadetlerle ilgili verdiğimiz bu örneklere bakıldığında genel olarak hükümlerin ta’lil edildiğini, taabbüd sınırının oldukça dar tutulduğunu söylemek mümkündür.

B. Hz. Peygamber’in Söz ve Uygulamaları

Hz. Peygamber karşılaştığı problemleri çözerken ta’lil metodunu kullanmıştır. Hz. Peygamber’in bu konudaki uygulamalarından şu örnekleri verebiliriz.

³⁴ Bakara 2/21.

³⁵ Geniş değerlendirme için bkz. **Yavuz**, Yunus Vehbi, “Kur’an Hükümlerinin Amaçları”, Yayınlanmamış makale, Bursa, 1998, s.5.

³⁶ Ankebut 29/45

³⁷ Bakara 2/185

³⁸ Nisa 4/101.

³⁹ **Şelebî**, a.g.e., s.20.

1. "Ey Gençler topluluğu, sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü evlilik gözü haramdan ve iffeti zinadan korumaya daha uygundur. Kimin buna gücü yetmezse oruç tutsun, çünkü oruç şehveti kırar."⁴⁰ Burada evlenme, gözü ve iffeti haramdan koruma; oruç tutma ise şehveti kırma illetine bağlanmıştır.

2. Hz. Peygamber imamlık yaparken namazı çok uzatan kimi sahabeye şöyle buyurmuştur: "Ey İnsanlar, cemaati usandırılıyorsunuz. Sizden kim insanlara namaz kıldırırsa hafif tutsun. Şüphesiz onların içinde hasta, zayıf ve ihtiyaç sahibi kişiler bulunabilir."⁴¹ Burada namazı kısa tutmanın gerekçesinin cemaat içinde bulunan aciz, yaşlı ve ihtiyaç sahibi kişilere kolaylık sağlama olduğu görülmektedir.

3. Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamalarından biri de kurban etleriyle ilgilidir. Hz. Peygamber, Medine'ye azık istemek maksadıyla dışarıdan gelen bedevî Araplar sebebiyle⁴² onların maslahatını göz önüne alarak kurban etlerinin üç günden fazla evlerde tutulmasını yasaklamıştır.⁴³ Rivayete göre o gün Rasulullah ashabına "Üç günlük yiyeceğiniz kadar (kurban eti) saklayın, gerisini tasadduk edin." buyurmuştur. Uzunca bir süre sonra, ashab: "Ey Allah'ın Rasulü! İnsanlar kurbanlarından istifade ediyorlar; yağlarını çıkarıyorlar ve kirba yapıyorlardı." deyince Hz. Peygamber merakla: "Ya şimdi ne oldu?" diye sordu. Ashab da: "Ya Rasulallah! Sen kurban etlerinin üç günden fazla tutulmasını yasaklamıştın." şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Rasulullah, "Ben bunu size sadece o kurban bayramı günü gelen bedevîleri düşünerek yasaklamıştım. Şimdi ise ondan istediğiniz gibi yiyin, tasadduk edin ve saklayın." buyurdu.⁴⁴

Kurban etlerini üç günden fazla saklamanın yasaklanma gerekçesi o yıl Medine'ye gelen fakirlerin çokluğudur. Hz. Peygamber'in, insanların kurban etlerini stok etmemelerini, bunun yerine fakirlere vermelerini teşvik için maslahat gereği bu şekilde bir içtihatta bulunduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda, kurban etlerini üç günden fazla saklamayı yasaklayan hükmün kıtlık ve ihtiyaç sebebiyle Hz. Ali ve Hz. Osman döneminde de birkaç kez uygulandığına dair bilgilere rastlanmaktadır.⁴⁵

4. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, aşırı ibadet yüzünden ailevî görevlerini ihmal etmişti. O, gündüzleri oruç tutar geceleri de namazla geçirirdi. Rasulullah, ona şöyle buyurdu: "Sen böyle yapma, oruç tut, tutmadığın da olsun. Gece ibadet et ve uyu. Şüphesiz senin üzerinde bedeninin, gözünün, eşinin ve ziyaretçinin hakkı vardır."⁴⁶ Rasulullah'nın ayda üç gün oruç teklifini Abdullah'ın az bulması ve

⁴⁰ **Buharî**, *Savm*, 10; **Müslim**, *Nikâh*, 1,3.

⁴¹ **Buharî**, *İlim*, 28; *Ezan*, 63; **Müslim**, *Salât*, 182; **Şelebî**, *a.g.e.*, s.24.

⁴² **Müslim**, *Edâhî*, 37; **Tirmîzî**, *Edâhî*, 14.

⁴³ **Yerinde**, Adem, "Hz. Peygamber'in İctihadı Meselesi", Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)- Özel Sayı- Ankara, 2003, s.382.

⁴⁴ **Müslim**, *Edâhî*, 1; **Nesâî**, *Dahâyâ*, 38,

⁴⁵ **Şelebî**, *a.g.e.*, s.29.

⁴⁶ **Buharî**, *Savm*, 55, 57, 59.

bundan daha fazlasına güç yetirebileceğini söylemesi üzerine kendisine Hz. Davud'un orucu gibi bir gün oruç tutmak, bir gün iftar etmek üzere izin vermesi bazı maslahatları dikkate aldığını göstermektedir.⁴⁷

C. Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i Tabiîn Dönemi Uygulamaları

Sahabe döneminde ortaya konan hükümlerde de ta'lilin esas alındığını gösteren örneklere rastlamak mümkündür. İbadetlerle ilgili hükümlerden bazılarını burada zikretmek istiyoruz.

1. Yolculukta dört rekâtlı farzların iki kılınması (kasr) Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanlarında uygulanmıştır. Hz. Osman, hilâfet yıllarının ortalarına doğru bir hac seferinde Mina'da namazı tam olarak kılmış ve bir hitabede bulunarak: "Ey İnsanlar! Şüphesiz sünnet, Rasulullah ile iki dostunun sünnetidir, fakat bu yıl anlayışsız, cahil kimseler çoğaldı, onların bunu görüp namazın devamlı olarak iki rekât olduğunu zannetmelerinden korktum." demiştir.⁴⁸ Burada Hz. Osman, namazın kısa kılınmasının meşru olduğunu kabul etmekle birlikte kimi zararların ortaya çıkmasından korktuğu için tam kılma yoluna gitmiştir.⁴⁹

2. Hz. Ömer'in içtihatlarından biri de hac mevsimi dışında Ka'be'nin ziyaretçisiz kalmaması için temettü⁵⁰ hakkını yasaklamasıdır.⁵¹ Kaynaklarda bu yasağın "tahrim (haram kılma)" manasında değil de "efdaliyet (daha faziletli olma)" şeklinde anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Hz. Osman'ın da bu konuda Hz. Ömer gibi düşündüğü, kendi döneminde Hz. Ali karşı çıkmasına rağmen hacıları kıran veya ifrat haccına teşvik ettiği nakledilmiştir.⁵² Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ne Hz. Ömer ne de Hz. Osman, temettü hakkının meşru olmadığını söylememiş, belki insanları, daha faziletli olan amele yöneltmişlerdir. Burada sahabenin nassları illet, hikmet ve maslahat açısından ne derece inceledikleri ve Şari'in maksadını anlamaya çalıştıkları görülmektedir.⁵³

⁴⁷ Bu örneğin yanı sıra Hz. Peygamber'den konuyla ilgili başka örnekler de vardır. Farz olur endişesiyle teravih namazını cemaatle kılmaktan vazgeçmesi, kadınların adet halleri, artık sular, hurma suyu ile abdest, yatsı namazının geciktirilmesi, dış fırçalama emrinden vazgeçmesi, kerahet vakitlerinde namaz kılmayı mekruh sayması gibi örnekler ve bunların tahlilleri için bkz. Şelebî, a.g.e., 23-24.

⁴⁸ **Muvatta**, Hac, 19.

⁴⁹ **Şelebî**, a.g.e., s.45-46; **Karaman**, Hayrettin, *İslam Hukukunda İctihad*, MÜIFY, İstanbul 1989, s.68.

⁵⁰ Temettü Haccı, hac mevsiminde ihrama girip umre yapmak ve ihramdan çıkarak Mekte'de hac vaktine kadar ihramsız durmak, hac vakti gelince bu kez hac için ihrama girmek şeklinde yapılan hacdir. (Bk. **Algül**, Hüseyin, v.dğr., *İlmihal*, I, 549)

⁵¹ **Şelebî**, a.g.e., s.47.

⁵² **Şelebî**, a.g.e., s.48.

⁵³ **Döndüren**, a.g.m, s.94. Müellefe-i Kulûp'ten zekatın düşürülmesi, Kadınların cemaate çıkmaları, Hz. Ömer'in teravihi cemaatle kıldırması, Hadlerin düşürülmesi, Talak-ı Selâse, Hz. Osman'ın Cuma için dış ezanı okutması gibi başka örnekler için bkz. **Şelebî**, a.g.e., s.37-40.

3. Bazı kimselerin gönüllerini İslâm'a ısındırmak ve zararlarını önlemek veya onları dinde sebat ettirmek için Hz. Peygamber, müellefetü'l-kulûb çerçevesinde zekâtтан bir hisse ayırmıştır.⁵⁴ Bu uygulama Hz. Ebû Bekir döneminde de devam etmişti. Bu kapsamda zekât alan iki kişi bir arazi parçasının kendilerine verilmesini istediler. Halife Ebû Bekir araziyi onlara verdi ve bunu bir belgeyle sağlama bağladı. Daha sonra onları o sırada mecliste bulunmayan Hz. Ömer'e gönderdi. Hz. Ömer kâğıdı ellerinden alarak onlara şöyle dedi: "Müslümanlar az iken Rasûlullah sizin kalplerinizi İslâm'a ısındırmak için zekâtтан pay ayırıyordu. Şimdi ise, Allah İslâm'ı sizlere muhtaç olmaktan kurtardı. Haydi, gidip çalışın..."⁵⁵

Müellefe-i kulûb'e zekâtтан hisse verilmesi Hz. Ömer'in sözünde ifade ettiği illet ve maslahata bina edilmişti. Bu illet ortadan kalkınca söz konusu uygulama Hz. Ömer'in içtihadıyla durdurulmuş, sahabe de bunu onaylamıştır.⁵⁶

Emevî Halifesi Ömer b Abdilaziz (ö.101/719) dönemine gelindiğinde ise, Hz. Ömer'in uygulamasının değiştiği görülmektedir. Ömer b. Abdilaziz'in, Hıristiyanların dinî lideri Patrik'e bin dinar, diğer bazı Hıristiyanlara da değişik miktarlarda para aktardığı nakledilmektedir.⁵⁷ Bu uygulamada Ömer b. Abdilaziz'in zekât ayetinin illetini "Müslümanların zayıflaması" yerine "kalplerin İslâm dinine ısındırılması" olarak algıladığı görülmektedir.

4. Bir başka örnek, kadınların cemaatten nehyedilmesiyle ilgilidir. Rasûlullah (sav): "Sizden izin istediklerinde kadınlarınızın mescitlere gitmelerine engel olmayın" buyurarak kadınların camilere gitmelerine izin vermiş ancak; buralara, dikkat çekici güzel kıyafet ve kokularla gelmemelerini istemiştir.⁵⁸ Fakat zamanla toplumun ahlâkî değişmiş, buna paralel olarak kadınlar da kendilerini bir miktar modaya kaptırmışlardı. İşte o zaman Hz. Aişe, şöyle buyurmuştur: "Eğer Rasûlullah, kadınların bu gün moda haline getirdikleri (giyim ve süsü) görseydi İsrailoğullarının kadınlarının men edildiği gibi o da bunları camiye gitmekten menederdi."⁵⁹

Abdullah b. Ömer'in Vâkıd adındaki oğlu da -yukarıda ifade edildiği üzere- Hz. Peygamber kadınların mescide çıkmalarına izin vermesine rağmen Hz. Aişe'nin ileri sürdüğü gerekçelerle, şartların değiştiğini ve bu durumun kötüye kullanılabileceğini öne sürerek özellikle gece namazlarına izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur.⁶⁰

⁵⁴ Tevbe 9/60.

⁵⁵ Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi (ö.370/980), Ahkamu'l-Kur'an, el-Evkafu'l-İslamiyye, 1338, III, 153., Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, s.64-65; bk. Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, s.399 vd.

⁵⁶ Karaman, a.g.e., s.65; Yavuz, a.g.e., s.406.

⁵⁷ İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed (230/844), *et-Tabakaatü'l-Kübra*, Leyden 1325, V,262.

⁵⁸ Müslim, *Salât*, 135, 138, 140; Ebû Davûd, *Salât*, 52; İbn Mâce, *Mesâcîd*, 18.

⁵⁹ Müslim, *Salât*, 135, 138, 140; Karaman, a.g.e., s.65.

⁶⁰ Müslim, *Salât*, 139.

Rasulullah'ın kadınlara verdiği izni o günkü ahlâkî şartlara bağlayan Hz. Aişe, şartların değişmesiyle hükmün de değişebileceğine işaret etmiştir. Vâkid da savunduğu görüş ile toplumdaki ahlâkî yozlaşma gerekçesiyle hükmün değişmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Kur'an'da görülen talil örnekleri ile sözünü ettiğimiz Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiin dönemi uygulamaları, nassların yorumunda ta'lilin esas alındığını, bunun da kıyas metodunun gelişmesine yol açtığını göstermektedir. Zira kıyas ve içtihat, illetlere ve maksatlara istinaden yapılır. Zaman, mekân, ortam ve şartların değişmesiyle hükümlerin de değişmesinin nedeni budur.

Kıyası ta'lili esas alanlara göre, bütün dinî hitap ve hükümlerde bir takım illet, sebep ve maksatlar vardır. Bunlar olmazsa söz konusu hüküm ve hitaplar gereksiz ve keyfî olur. Bu ise her şeyi hikmetle yapan Allah'ın hikmetine sığmaz.⁶¹

D. Müçtehitlerin Konuyla İlgili Yaklaşımları

Hükümlerde ta'lilin esas olduğu görüşü İslâm hukukçularının çoğunun benimsediği görüştür.⁶² Kıyası şer'î delil olarak kabul eden müçtehitlerin çoğu bu görüştür. Bu yaklaşımı benimseyenler genel olarak Hanefiler, Malikiler ve bazı Hanbelî hukukçulardır.

Hanbelîlerden İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) bu yaklaşımın ılımlı olanını,⁶³ Necmeddin et-Tûfî (ö.716/1316) de aşırı olanını⁶⁴ temsil etmektedir. Fakat meşhur dört fıkıh mezhebinin tamamı bu yaklaşımın mutedil temsilcileri olarak zikredilebilir. Çünkü söz konusu mezhepler kullandıkları terimlerden ve bazı meselelere farklı yaklaşımlarından dolayı aralarında kısmî farklar olsa da hükümlerde kıyas metodunu kabul etmektedir. Kıyası kabul edenlerin ise hükümlerde ta'lili kabul etmemeleri düşünülemez.⁶⁵

Hanefiler, Allah'ın şer'î hükümleri kulların maslahatı dışında bir gerekçe ile teşri kılmadığı görüşünü benimsemişler, detay ve uygulamaya ilişkin birçok hükmü bu anlayış üzerine bina etmişlerdir. Zencânî (ö. 656/1258) ibadet konuları da dâhil şer'î hükümlerde kulların maslahatlarının gözetildiğini; ibadetlerde maksadın ahirette mutluluk; muamelât ve ukûbat ile ilgili hükümlerdeki maksadın ise dünyada geçimi sağlama maslahatını elde etmek olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra da Hanefî ve Şafîîlerin bu konudaki yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Zencânî'nin ifadesine göre, İmam Şafîî, taharet, necaset, köle hukuku ve diğer şer'î hükümleri gayr-i muallel yani taabbüdî kabul etmiştir. İmam Şafîî'ye göre, Allah bu gibi hükümleri taabbüdî ve tahakkümî olarak sabit kılmıştır. İnsanların zayıf aklı, sınırlı fikirleri şer'î hükümlerin hakikatine vâkif olma hususunda ye-

⁶¹ Şelebî, *a.g.e.*, s.14 vd.; Uludağ, *a.g.e.*, 21.

⁶² Serahsî, *Usûl*, II, 138.

⁶³ Bk. İbn Kayyim, *İ'lam*, II, 3–50; Apaydın, H. Yunus, “İbn Kayyim el-Cevziyye” DİA, XX,109–117.

⁶⁴ Tûfî, Necmüddin (ö.716/1316), *Risale fi' Riâyeti'l-Maslaha*, Tahkik ve Ta'lik: Dr. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih, Kahire1993, s.23 vd.

⁶⁵ Bk. Apaydın, “Nassları Anlamada Yetki ve Yönten Sorunu”, s.10–18.

tersizdir. Ona göre bütün hükümlerde belirli bir maslahat vardır, fakat asıl olan maslahat değil taabbüddür.⁶⁶

Zencanî, Hanefîlerin de şer’i hükümleri kulların maslahatlarıyla muallel kılındığı görüşünde olduklarını, fûru meselelerini de “şer’i hükümlerde asıl olan ta’lildir” ilkesine dayandırdıklarını söylemiştir.⁶⁷ Söz konusu ilke (asıl) üzerine bina edilen fûru meselelerden bazıları şöyledir:

1. Hanefilere göre, necaseti temizleme özelliğine sahip ve temiz olan sıvı, temizlik için elverişli olur. Çünkü bu konu ta’lilin galip olduğu bir konudur. Şafîilere göre ise burada taabbüd galip olduğundan suyun yerine başka bir sıvı temizleyici olarak geçmez. Çünkü su necaseti gidermek için şer’an tayin edilen temizleyicidir. Bu nedenle Za’feran vb. temiz şeylerle evsafı değişen su ile, değişiklik fahiş derecede olması halinde su olmaktan çıkacağından, böyle bir su ile İmam Şafî’ye göre temizlik yapılamaz.⁶⁸

2. Yolculuk halinde su bulunmadığı durumlarda hurma suyu ile abdest almak Şafîilere göre caiz değil iken Ebû Hanife’ye göre caizdir. Hanefî mezhebinde esas alınan görüş bu şekildedir. Ebû Yusuf’a göre, bu durumda hurma suyu kullanılmaz, teyemmüm ile yetinilir. İmam Muhammed’e göre ise hem bu su ile abdest alınır hem de ihtiyaten teyemmüm edilir.⁶⁹

Bu iki örnekten anlaşıldığına göre temizlik konusunda Hanefîler suyun bir araç olarak kullanılmasının gerekçesini araştırmış, bu gerekçeyi temizliği daha iyi sağlayan bir vasıta olarak belirlemişlerdir. Dolayısıyla Hanefîlere göre burada önemli olan bizzat su değil suyun taşıdığı temizleyicilik vasfıdır. Bu vasfı taşıyan bütün sıvılar temizlik aracı olarak kullanılabilir.

3. Namaza başlamada “tekbir” lâfzı Şafîilere göre şer’an tayin edilmiştir. Bu nedenle onun yerine aynı manaya gelen başka bir lâfız kullanılamaz. Namazın sonundaki “selâm” lâfzı da aynı şekildedir. Çünkü bunlar taabbüddür. Ebû Hanife’ye göre ise, tekbir (namaza başlama tekbiri) ve teslim (namazdan çıkış selâmı) lâfızları yerine aynı manaya gelen başka lâfızlar da kullanılabilir.⁷⁰

4. İmam Şafî’ye göre, zekât olarak “mal” yerine bunun “bedel”ini vermek caiz değildir. Ona göre, zekâtı kıymet olarak vermek yeterli olmaz. Çünkü malın kendisini vermede taabbüd anlamı vardır. Hanefîlere göre ise, malın kıymeti üzerinden zekât verilebilir. Bu hem kolaylık sağlar hem de fakirlerin ihtiyacını karşılamak bakımından yararlıdır.⁷¹

5. Kefaretler konusunda da taabbüdü esas alan Şafîilere göre, oruç kefaretinde altmış fakiri ayrı ayrı doyurmak gerektiği gibi yemin kefaretinde de aynı şekilde on fakiri ayrı ayrı doyurmak gerekir. Hanefîlere göre ise, oruç kefaretin-

⁶⁶ Zencanî, *Tahrîcü'l-Fürû ale'l-Usûl*, s.38-39 .

⁶⁷ Zencanî, *a.g.e.*, s.40.

⁶⁸ Zencanî, *a.g.e.*, s.42.

⁶⁹ Zencanî, *a.g.e.*, s.45.

⁷⁰ Zencanî, *a.g.e.*, s.44.

⁷¹ Zencanî, *a.g.e.*, s.45

de bir fakiri altmış gün doyurmak veya yemin kefaretinde bir fakiri on gün doyurmak caizdir.⁷²

Şer'i hükümlerin tamamında ta'lilin esas olduğunu kabul edenlerden biri de çağdaş İslâm hukukçularından Tahir b Aşur'dur. Ona göre şer'i hükümlerin tümünde Şârî'in bir takım gayeleri vardır. Bunlar; hikmetler, yararlar (mesâlih) ve çıkarlar (menâfi) dır. Ona göre, hukukçuların bunları bilmeleri ve içtihatlarında dikkate almaları gerekir.⁷³

Malikî müctehit Ebû İshak eş-Şâtübî de şer'i hükümleri taabbüd ve ta'lil açısından değerlendirmiş, hükümler arasında ayırım yaparak ibadetlerle ilgili hükümlerde taabbüd, muamelât ile ilgili olanlarda ise ta'lilin esas olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ Şâtübî, ibadetlerde taabbüdün asıl olduğunu üç delil ile ispatlamaya çalışmıştır. Birinci delil istikrâ (tümevarım) dır. Buna göre, namazlar belli fiillere ve belli şekillere hasredilmiş olup bunların dışına çıkıldığında ibadet özelliğini kaybederler. Yine abdestsizlikten kurtulmak için başka şekilde yapma imkânı bulunsa bile özellikle temiz suya başvurulması istenmiştir. Aynı şekilde maddî bir temizlik özelliği taşımamakla birlikte teyemmüm, hüküm itibarıyla temiz su ile yapılan temizlik gibi kabul edilmiştir. Oruç, hac ve diğer ibadetler de böyledir. Bu durumda genel olarak taabbüdü hükümlerin hikmetinin Allah'ın emirlerine boyun eğmek olduğu anlaşılmalıdır. Burada sözü edilen hikmet, hükmü kıyasla elverişli kılan illet anlamı taşımamaktadır.⁷⁵

İkinci delil, taabbüdü hükümlerde bir genişliğin amaçlanmamış olmasıdır. Eğer böyle bir şey amaçlansaydı Allah bunu açık bir delil ile gösterirdi. Nitekim diğer hükümlerde (âdât) bunu yapmıştır.

Üçüncü delil ise, ibadet şekillerinin akılla tespit edilmesinin imkânsızlığıdır. Eğer böyle bir şey mümkün olsaydı insanlık tarihinin başlangıcından bu yana mevcut ibadet şekillerinin akıl ile bulunmuş olması gerekirdi.⁷⁶

Şâtübî, âdet kabilinden olan hükümlerde taşıdıkları illete itibar etmek gerektiğini ifade etmiş ve bunu delillendirmiştir. Ona göre Şârî'in koymuş olduğu hükümler tümevarım metoduna göre incelendiğinde muamelât hükümlerinde gerekçe (illet) olarak gösterilenlerin çoğunun akılla kavranabilecek ve hükme münasip nitelik taşıdığı görülür.⁷⁷

Sonuç olarak şer'i hükümlerde esas olanın ta'lil mi yoksa taabbüd mü olduğu konusundaki yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde hemen hemen bütün şer'i hükümlerin maslahat, menfaat veya illele ta'lil edilebileceği görülmektedir. Her

⁷² Zencanî, a.g.e., s.46

⁷³ İbn Aşur, Tahir, *Makasidü's-Şer'iati'l-İslamiyye (İslam Hukuk Felsefesi)*, (Çev. Mehmet Erdoğan-Vecdi Akyüz), İklim Yayınları, İstanbul 1988, s.71.

⁷⁴ Şâtübî, a.g.e., II, 300.

⁷⁵ Şâtübî, a.g.e., II, 300-301.

⁷⁶ Şâtübî, a.g.e., II, 301-303.

⁷⁷ Şâtübî, a.g.e., II, 306.

ne kadar bazı hükümlerin taabbüd tarafı ağır bassa da genel olarak şer'i hükümler ta'lil edilebilir niteliktedir.

3. Taabbüdü Hükümlerin Ta'lili ve İbadetlerde İctihat Meselesi

Ta'lil, önceden mevcut olan hükmün dayandığı gerekçeyi tespit edip yeni meseleyi onun hükmüne dâhil etmektir. Yani ta'lil, kıyas yöntemi işletilerek yapılabileceği gibi sadece “hükümde mevcut olan hikmeti açığa çıkarma şeklinde de yapılabilir. Her iki şekildeki ta'lil yöntemi acaba taabbüdü olarak kabul edilen konularda da uygulanabilir mi? Yoksa sadece bunlardan biri mi ta'lil yöntemi olarak kullanılabilir? Bu sorulara verilecek cevaplar ibadetlerin içtihadı açık olup olmadığı, açıksa ne kadar açık olduğu konusuna ışık tutacaktır.

İbadetleri de içine alan taabbüdü hükümlerin ta'lilinden maksat, teknik anlamda kıyas yöntemini işletmekten ziyade mevcut hükmü anlama şeklinde olmaktadır. Bu nedenle ibadetler gibi taabbüdü hükümlerin ta'liline “hükümde mevcut olan hikmeti açığa çıkarma” adı verilmektedir. Taabbüdü hükümlerde bir takım hikmet ve maslahatların olduğu Şatbî, İbn Abidin, İbn Rüşd, İbn Kayyim ve Şah Veliyullah ed-Dihlevî gibi âlimler tarafından savunulmuştur.

Hanefî fıkıh âlimlerinden İbn Abidin'e (ö.1252/1836) göre, İslâm âlimlerinin bu konudaki değerlendirmesi şöyledir: Taabbüdü hükümler, Allah'ın bildiği fakat kullar tarafından bilinmeyen bir takım hikmetlere dayanmaktadır. Bu hikmetler de ta'lilî hükümlerde olduğu gibi kulların maslahatını sağlamak ve onlardan mefsedeti def etmektir. Ancak bir hükmün hikmeti insanlarca bilinebilirse ona, manası akılla bilinebilen anlamında “ma'kûlü'l-mana”, bilinmezse “taabbüdü” denir. Buna göre aslında taabbüdü hükümlerde de bir hikmet vardır, fakat bunu sadece Allah bilir.⁷⁸

Şafiî fakihlerinden Zencânî de ibadetlere ait hükümler dâhil, şer'i hükümlerin tümünün kulların maslahatları için meşru kılındığını ifade ettikten sonra ibadetlerden maksadın ahiret mutluluğu, diğer hükümlerden maksadın ise dünyada geçimi sağlama maslahatı olduğunu vurgulamıştır.⁷⁹ Taabbüdü hükümlerin birtakım maslahatları olduğunu kabul eden fakat onları maslahatla ta'lil etmenin sakıncaları olduğunu söyleyenler de vardır. Örneğin Şelebî, bu şekilde düşünmekte ve şunları söylemektedir:

“Taabbüdü olan yükümlülüklerin teşri kılınmasında ve ifa edilmesinde bir maslahatın bulunduğu kesin olmakla birlikte yine de bunları maslahat esasına göre değerlendirme imkânı yoktur. Aksine bunları olduğu gibi ifa etmek ve dayandıkları nass veya icmâ karşısında yorum yapmadan teslim olmak gerekir. Çünkü ibadetlerde olduğu varsayılan maslahat, bir nass veya icma ile çelişebileceğinden emrin aslını gözden kaçırma riski doğurur. Meselâ, lüks içerisinde yaşayan ve sarayının önünden sessiz bir gemiye binip dalgasız sulara seyahat eden bir krala, meşakkatle karşılaşmadığından namazı kısaltmayacağına dair fetva vermek veya ağır işlerde çalışanlara her an meşakkat içinde olmalarından

⁷⁸ İbn Abidin, Muhammed Emîn (ö.1252/1836), Reddü'l Muhtâr ale'd- Düri'l-Muhtâr, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984, I, 447.

⁷⁹ Zencânî, a.g.e., s.33-34.

dolayı namazı kısaltmaları yönünde fetva vermek böyledir. Oysa böyle bir fetva bâtil, bu fetvanın dayandırıldığı maslahat ise Şârî tarafından dikkate alınmamış (mülga) bir maslahattır. Zira bu şekildeki bir yaklaşım yolculuk yapan herkese namazı kısaltma ruhsatı veren genel nitelikli nassa aykırıdır. Bundan dolayı da hiçbir müçtehit böyle bir yaklaşımı benimsememiştir.⁸⁰

Kanaatimizce Şelebî, bu tür hükümlerin maslahata göre ta'lil edilmesinin keyfilige kapı aralamasından, bu konulardaki dinî bütünlüğün bozulmasından ve dinin esasını oluşturan bu tür hükümlerin ortadan kalkmasından endişe ettiği için böyle bir değerlendirmede bulunmuştur.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelere bakıldığında taabbüdî hükümlerin bir takım maslahatlar ve hikmetler içerdiği, onları bu maslahat ve hikmetlerle ta'lil etmenin mümkün olduğu, fakat bunun, kıyasın unsuru olan illet ile ta'lil gibi olmayacağı anlaşılmaktadır. Bu tür ta'lil olsa olsa hükmün hikmetini ortaya çıkarmaya ve onu anlamaya yönelik bir çaba olarak kabul edilebilir. Böyle bir çalışmayı kıyas merkezli içtihat kavramı içinde değerlendirmek zordur.

Namaz, oruç gibi mersûme (düzenli) ibadetler taabbüd anlamını en yoğun olarak taşıyan hükümlerdir. Hanefî fikhında mükelleflerin fiillerine bağlanan hükümlerin daha önce de ifade ettiğimiz gibi Allah hakkı ve kul hakkı şeklinde iki temel sınıflandırmaya tabi tutulduğu, Allah haklarının da ibadetlerle ilişkili olmak üzere alt kategorilere ayrıldığı bilinmektedir.⁸¹ Bu taksim İmam Serahsî'ye aittir.⁸²

İslâm hukukçuları arasında sırf ibadet niteliği taşıyan hükümlerde kıyasın geçerli olup olmayacağı konusunda iki görüş ortaya çıkmıştır. Çoğunluğa göre bu konularda prensip olarak kıyas caizdir. Ebû Hanife ve Hanefilere göre ise bu hükümlerde kıyas caiz değildir. Burada şu hususu belirtmek gerekir ki, bütün fıkıh mezhepleri ibadetlerin kesin nasslarla belirlenmiş mevcut şekillerinin kıyasla tespit edilemeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. İbadetlerde kıyası caiz görenler bunun ibadetlerin asılları ve nassla tespit edilmiş meseleleri üzerinde olamayacağını bilakis detay ve uygulamaya ilişkin hükümlerde olabileceğini ifade etmişlerdir.⁸³ İbadetlerin kesin nasslarla sabit ve ittifakla kabul edilmiş şekillerini ve hükümlerini ibadetlerin aslı, diğer hususları ve uygulama esnasındaki farklılıkları da detay olarak nitelendirmek uygun olacaktır. İbadetlerde kıyas/ıctihat konusu bu tanımlama çerçevesinde ele alınacaktır.

İbadetlerin asıllarında kıyası caiz görmeyenler, bu hükümlerin ta'lil edilme-
mesi, dolayısıyla akıl yürütme yoluyla ibadetlerde bir ilâve veya eksiltme yapıl-
maması gerektiği düşüncesinden hareket etmişlerdir. Nitekim Hanefiler ibadetle-
rin asıllarında kıyasın yeni bir ibadet ihdas etmeye yol açabileceğini söyleyerek

⁸⁰ Şelebî, *a.g.e.*, s.282.

Bu sınıflandırmada Namaz, oruç, zekât, hac, umre ve itikâf salt ibadetler; fitır sadakası, meûnet (mâlî mükellefiyet/külfet) manası taşıyan ibadetler; öşür, ibadet manası taşıyan meûnetler; kefaretlere ise, hem ibadet hem de ceza (ukûbet) manası taşıyan ibadetler arasında sayılmıştır. (Bk. Serahsî, *Usûl*, s.290 vd.)

⁸² Serahsî, *Usûl*, II, 290–296.

⁸³ Kahraman, *a.g.e.*, 102.

görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır. Onlara göre aslın hikmeti akılla anlaşılamayacağı için bu konularda kıyas caiz değildir.⁸⁴ Örnek vermek gerekirse bilinen beş vakit namaza ilâveten altıncı bir “vakit” namaz, Ramazan orucundan başka farz olan bir oruç, haccin dışında başka bir hac kıyas yoluyla vazedilemez. Çünkü bu çeşit hükümler, zan ifade eden kıyas ve içtihatla değil kesin bilgi ifade eden yöntemlerle sabit olması gereken konulardır.⁸⁵

İbadetlerin asılları ve delâleti kat’î nasslarla tespit edilen hükümlerinin kıyasa konu olamayacağı konusunda her iki yaklaşımın da görüş birliği içinde oldukları görülmektedir. Burada üzerinde ihtilâf edilen konu, ibadetlerin ayrıntı hükümleri ve uygulamaya ilişkin konularında kıyasın cari ve caiz olup olmayacağı hususudur. Cumhur buna cevaz verirken, Hanefilerin teoride bunu caiz görmedikleri ifade edilmiştir. Meselâ, onlara göre, unutarak bir şey yiyip içen ve cinsel ilişkiye giren kimsenin orucu bozulmaz. Fakat namazda unutarak konuşanın namazı bozulur. Bu konuda namaz oruca kıyaslanamaz.⁸⁶

Hanefilerin kıyasa başvurmadıklarına dair bir başka örnek mesh etme ortak illetinden hareketle mest üzerine meshe ve teyemmüm konusundaki meshe kıyasla başa yapılan meshin tekrarlanmamasıdır.⁸⁷

Hanefilerin teorideki bu yaklaşımı ve verdikleri örneklere bakılarak onların ibadetlerin detay hükümlerinde ve uygulamasına ilişkin hususlarda kıyas ve içtihadı başvurmadıklarını söylemek kanaatimizce çok iddialı olacaktır. Çünkü onlar vücûb, sıhhat, farziyet, fesad, şart, sebep, mâni gibi çoğu vad’î veya vesâil türü hükümlerde kıyasa başvurmuşlardır. Bu konularla ilgili hükümler nakille değil, kıyas ve içtihatla sabit olan detay hükümlerdir.

Biz klasik Hanefî kaynaklarında yaptığımız araştırmada ibadetlerin uygulamasına ilişkin birçok içtihat örneği tespit ettik. Bunların kıyas ve delaleti’n-nass’a dayalı olanlarından bir kısmını burada zikretmek istiyoruz.

1. Hanefiler, haber-i vahid ve kıyasla vitir namazının vacip olduğuna hükmetmişler ve bunu şöyle açıklamışlardır: Vitir namazının şer’î bir namaz oluşu ve Allah’a yakınlık vesilesi olması kesindir. İhtilâf ise bu ibadetin vacip olup olmadığı hususundadır. Bu durumun (vaciplik) ise zan ifade eden metotlarla ispatı caizdir. Zira vitir namazının vacip oluşunu tespit için kullanılan yöntem zan yoluyla yeni bir ibadet icat etmeye yol açmaz. Nass ile belirlenmiş nisap

⁸⁴ **Serahsî**, *Usûl*, II, 122; **Şevkânî**, *İrşadü'l-Fuhûl*, s.377; Bk. **Dönmez**, İ. Kafi, *İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları*, İstanbul 1981, 97–99. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

⁸⁵ Kıyasın zann-ı galibe dayanması konusunda bk. **Merginânî**, *a.g.e.*, I, 132.

⁸⁶ **Kâsânî**, Alâuddîn Ebû Bekr (ö.587/1191), *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi 'ş- Şerâi'*, Neşreden:

Zekeriyya Ali Yusuf, Mukaddime ve Tahric: Ahmed Muhtar Osman, Kahire 1972, I, 233;

İbn Abidin, *a.g.e.*, I, 613-615.

⁸⁷ **Kâsânî**, *a.g.e.*, I, 233.

miktarlarına başka malların kıyasında da bu yöntem takip edilebilir. Ebu Hanife'nin hükmettiği gibi iki yüzden fazla devesi olanın nisabı, kıyas ve haber-i vahitle tespit edilebilir.⁸⁸

2. Ebu Hanife'ye göre, secde ayetini Farsça okuyan kimse ile onu dinleyen tilâvet secdesi yapması vaciptir. Dinleyen okunan ayetin secde ayeti olduğunu bilmemesi bu hükmü değiştirmez. Ebu Hanife'nin bu içtihadı kıyasa dayanmaktadır. Ona göre Farsça kıraat, Arapça kıraat gibidir. Hatta namazda Farsça kıraat, kıraat şartının yerine gelmesi için yeterli görülmüştür. Arapça olarak okuması durumunda tilâvet secdesi vacip olduğu gibi Farsça okuması durumunda da vacip olur. Dinleyen kimseler için de hüküm aynıdır.

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, dinleyen kimse okunan şeyin Kur'ân olduğunu bilmesi halinde tilâvet secdesi vacip olur; aksi halde vacip olmaz.⁸⁹ Buna göre, günümüzde secde ayetini Türkçe mealinden okuyan ve onu dinleyen kimseye tilâvet secdesi gerekir. Burada önemli olan hangi dilde olursa olsun okunan ayet(meal)in secde ayeti olduğunun bilinmesidir.

3. Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre; namaz kılariken "avret yeri"nin dörtte biri üç defa "Sühânallah" diyecek kadar bir süre açık olursa, bu durum namazı bozar. Çünkü onlara göre dörtte bir, tam hükmündedir. Bu mesele başın mesh edilmesine kıyas edilmiştir. Başın dörtte birini mesh etmek, tamamını mesh etmek şeklinde kabul edildiği gibi avret mahalli olan bir uzvun dörtte birinin görünmesi de o uzvun tamamının görünmesi gibi kabul edilmiştir. Saç, uyluk ve karın konusunda da hüküm aynıdır.⁹⁰

4. Hanefî müçtehitlerinden İmam Serahsî, yatsı namazından önce kılınan dört rekât namazın, hadislerde ve İmam Muhammed'in kitaplarındaki metinlerde geçmediği için, esas itibarıyla sünnet olmadığını söylemiştir. Bu namaz öğle namazının ilk sünnetine benzetilmiş ve kılınması güzel kabul edilmiştir. Dolayısıyla yatsıdan önce kılınan dört rekât nafilâ namaza kıyasla sabit bir namazdır. Burada, öncesinde ve sonrasında nafilâ namaz kılmanın caiz olması bakımından yatsı namazı öğle namazına benzetilmiştir.⁹¹

Hanefî müçtehitlerinden İbnü'l-Hümâm ise, söz konusu namazın öğle namazının ilk sünnetine kıyasla sünnet olması gerektiğini ifade etmiş ve delil olarak Hz. Aişe'nin, Hz. Peygamber'in yatsı vaktinde evinde altı rekât namaz kıldığını ifade eden sözünü zikretmiştir. Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüş de budur.⁹²

5. Hz. Peygamber'in Ramazan ayında unutarak yemek yiyen hakkında: "*Kim oruçlu iken yer ve içerse orucunu tamamlasın. Şüphesiz onu Allah yedirmiş ve*

⁸⁸ Serahsî, *Usûl*, 194; Kasânî, *Bedâi'*, II, 31.

⁸⁹ Serahsî, *a.g.e.*, II, 133; Kasânî, *a.g.e.*, I, 478.

⁹⁰ Serahsî, *a.g.e.*, I, 197.

⁹¹ Serahsî, *a.g.e.*, I, 157.

⁹² İbnü'l-Hümâm Kemâlüddin Muhammed (ö.681/1457), *Fethu'l-Kadir*, Mısır 1970, I, 443.

içirmiştir”⁹³ buyurmuştur. Bu hadis nassı; ibaresiyle, unutarak yiyen ve içen kimsenin orucunun sahih olduğuna, delâletiyle de unutarak cima eden kimsenin orucunun bozulmayacağına delâlet eder.⁹⁴ Hanefiler burada, “Sözün ibaresiyle delâlet ettiği manadaki illette ortaklığı sebebiyle sözün söylenen kısmındaki hükmün söylenmeyen hususlar için de geçerli sayılması ve nassın bu ikinci alana uygulanması” şeklinde ifade edilen “nassın delaleti”ni esas almışlardır.⁹⁵

Çağımız İslam Hukukçularından İbrahim Kâfi Dönmez, tüm ibadet konularının taabbüdî olduğu şeklindeki görüşün gerçeği tam olarak yansıtmadığını ve ibadet konularında da kıyasa başvurulduğunu ifade sadedinde şunları söylemiştir:

“(Talil edilemeyen) hükümler son derece sınırlı bulunmasına karşılık, bazı eserlerde “taabbüdî hükümler” deyiminin genişletilerek ibadetler sahasındaki bütün hükümlere şamilmiş gibi gösterilmesi gerçeği yansıtmamakta veya hiç değilse yeterli olmamaktadır. Kıyasın, fıkıh eserlerinin “ibâdât” bahislerinde çok sık rastlanan bir delil olduğunu bir yana bıraksak bile, kıyasın teorisini işleyen usul eserlerinde de kıyasla ilgili misallerin gözden kaçmayacak derecede ibadet bahislerinden seçilmiş bulunduğunu, iddiamızı ispat sadedinde belirtebiliriz. Zekâatın farziyeti konusunda dahi namaza kıyas yapıldığı ve bunun önemli ihtilâflara yol açtığı aynı konuda dikkat çekici bir misal olarak zikredilebilir.”⁹⁶

Sonuç

Şer’î hükümler Allah’ın insanlara dünya ve ahrette mutlu olmalarını sağlamak amacıyla bildirdiği emir, tavsiye ve nehiylerdir. Bu nedenle şer’î hükümlerin mükellefler tarafından anlaşılması, hikmet, maslahat ve illetlerinin bilinmesi gereklidir. Bu gerekliliğe insanın diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyen muamele ile ilgili şer’î hükümler kadar insanın Allah ile olan ilişkilerini düzenleyen ibadetlerle ilgili olanlar da dâhildir. Taabbüdî olarak kabul edilen ibadetlerle ilgili şer’î hükümlerin talil edilebilmesi, hikmet maslahat ve illetinin mükelleflerce anlaşılması o ibadetin uygulamasını da kolaylaştırıcaktır.

Fıkıh kitaplarında ibadetlerin uygulamasına ilişkin birçok meselede içtihat yapıldığını, bunlarla daha ziyade, mükelleften zorluğu kaldırmak ve ona kolaylık sağlamanın amaçlandığı görülmektedir. İbadetlerin aslına ilişkin konularda ise özellikle kıyas merkezli ta’lil/içtihat yapmanın doğru olmadığı kaynaklarda ifade edilmiştir. Zira ibadetler dinin sabiteleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Hanefiler ibadetlerin uygulamasına ilişkin konularda delaletü’n-nass, kıyas, istahsan, umumu’l-belva (kaçınılması mümkün olmayan durumlar), teysir (kolaylaştırma), def’u’z-zarar (zararı giderme), ref’u’l-harac (zorluğu ortadan kaldırma), zaruret gibi usul ve gerekçelerle içtihatlarında bulunarak, mükelleflerin ibadet uygulamalarına dair sorunlarına çözüm getirmeye çalışmışlardır.

⁹³ Müslim, *Sıyam*, 171.

⁹⁴ Bk. Serahsî, *Usul*, I, 245.

⁹⁵ Bk. Serahsî, *Usul*, I, 241-248.

⁹⁶ Dönmez, *a.g.tez.*, s.98-99.

KAYNAKÇA

- Apaydın**, H. Yunus, “*Nassları Anlamada Yetki ve Yöntem Sorunu*”, Marife Der. Yıl. 2; sy. 1; Konya, 2002. s. 18–21.
- Apaydın**, H. Yunus, “*İbn Kayyım el-Cevziyye*” DİA, XX,109–117.
- Atar**, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, MÜİFVY., İstanbul 1998, s. 113- 114.
- Cessas**, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi (ö.370/980), *Ahkamu'l-Kur'an, el-Evkafu'l-İslamiyye*,1338, s.153.
- Döndüren**, Hamdi, “*Zamanın Ve Şartların değişmesiyle İslami Hükümler Değişir mi?*”, UÜİF Dergisi, Yıl. 1998, sy. 7, s.79–81.
- Döndüren**, Hamdi, “*Günümüzde İslâm Hukuku Araştırmaları*”, (U.Ü.İlâhiyat Fakültesi Öğretim Elemanı ve Öğrencilerine Sunulan Konferans Metni, Bursa 1987.)
- Dönmez**, İ. Kafi, *İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları*, İstanbul 1981, 97–99. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Ebu Zehra**, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, İstanbul ty., s. 239.
- Erdoğan**, Mehmet, *İslam Hukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1994, s. 101.
- Erdoğan**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s. 455.
- Hâdimî**, Ebû Said (ö.1176/1762), *Mecâmiu'l-Hakâyık*, İstanbul ty., s. 232.
- Hudarî**, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh*, Mısır, 1969, s. 328.
- İbn Abidin**, Muhammed Emîn (ö.1252/1836), *Reddü'l Muhtâr ale'd- Dürri'l-Muhtâr*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984., I, 447.
- İbn Aşur**, Tahir, *Makasidü's-Şeriatü'l-İslamiyye (İslam Hukuk Felsefesi)*, (Çev. Mehmet Erdoğan-Vecdî Akyüz), İklim Yayınları, İstanbul 1988, s. 71.
- İbnü'l-Hümâm** Kemâlüddîn Muhammed (ö.681/1457), *Fethu'l-Kadîr*, Mısır 1970, I, 443.
- İbn Kayyım el-Cevziyye**, Muhammed b. Ebî Bekr (ö.751/1350), *İ'lâmü'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye*, Beyrut 1991, I, 270 vd.
- İbn Manzur**, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn (ö.711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, ty, “a.b.d.” md. III, 270-280.
- İbn Rüşd**, el-Hafid, Muhammed b. Ahmed (ö.520/1126), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, II, 257.
- Kahraman**, , Abdullah, *İslam'da İbadetlerin Değişmezliği*, Akademi Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 8.
- Karaman**, Hayrettin, *İslam Hukukunda İctihad*, MÜİFY, İstanbul 1989, s. 68.
- Kâsânî**, Alâuddîn Ebû Bekr (ö.587/1191), *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's- Şerâi'*, Neşreden: Zekeriyya Ali Yusuf, Mukaddime ve Tahric: Ahmed Muhtar Osman, Kahire 1972, I, 233.
- Koca**, Ferhat, “*İbâdet*”, DİA, İstanbul 1999, XIX, s. 242.
- Merginânî**, Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr (ö.593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, I.Baskı, Mısır, 1970, II, 339.
- Mevsûatü's-Sünne, el-Kütübü's Sittetü ve Şürühühê**, I-XXIII, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1992.

- Serahsî**, Muhammed b. Ahmed b.Ebî Sehl (ö. 483/1090), *Usûl*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984,II, 111, 112, 142, 144–51,153.
- Serahsî**, Muhammed b. Ahmed b.Ebî Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, XVI, 132; XIV, 6–7.
- Şatıbî**, Ebu İshak (ö.790/1338), *el-Muvâfakât, fî Usûli'sh-Şerîa*, Beyrut ty, II, 311-313.
- Şelebî**, Muhammed Mustafa, *Ta'lîlü'l-Ahkâm*, Daru'n-Nehda el-Arabiyye, Beyrut 1981, s. 12.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö.1250/1384), *İrşadü'l-Fuhûl ilâ Tahkiki İlm'l-Usûl*, Tahkik: Ebû Mus'ab Muhammed Said el-Bedrî, Müessesetü'l.Kütüb es-Sekafiyye, Beyrut 1992, s. 23.
- Tûfî**, Necmüddin (ö.716/1316), *Risale fî' Riâyeti'l-Maslaha*, Tahkik ve Ta'lik: Dr. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih, Kahire 1993, s. 23 vd.
- Uludağ**, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV. Yayınları, Ankara 2001, s. 21-22.
- Yavuz**, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, s. 399 vd.
- Yavuz**, Yunus Vehbi, “*Kur'an Hükümlerinin Amaçları*”, Yayınlanmamış makale, Bursa, 1998, s. 5.
- Yerinde**, Adem, “*Hz. Peygamber'in İctihadı Meselesi*”, Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)- Özel Sayı- Ankara, 2003, s. 382.
- Zencânî**, Muhammed b. Ahmed, *Tahrîcü'l-Fürû ale'l-Usûl*, Beyrut 1987, s. 38–40, 41.

“KORUNMAYA MUHTAÇ YAŞLILARA EVDE SAĞLIK VE BAKIM HİZMETİ SUNULMASI” ADLI PROJE ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH STUDY ON A PROJECT NAMED “PROVIDING HEALTH AND CARE SERVICE AT HOME FOR SENIOR PEOPLE IN NEED OF PROTECTION”

Yrd.Doç.Dr. Yusuf GENÇ

Sakarya Üniversitesi FEF Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi
ygenç@sakarya.edu.tr

Doç.Dr. Kamil ALPTEKİN

Karatay Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi
kalptekin@yahoo.com

Özet

Bu araştırmanın amacı; Düzce İli Gümüşova Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yürütülen “Korunmaya Muhtaç Yaşlılara Evde Sağlık ve Bakım Hizmeti Sunulması” adlı projenin, bu projeden yararlanan kişilerin de görüşlerini alarak genel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu araştırma, nicel araştırma yöntemine dayalı bir değerlendirme araştırmasıdır. Araştırma, projeden yararlanan 54 bakıma muhtaç yaşlıdan 45’i ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında; tanıtıcı özelliklere, sunulan hizmetlere ve bu hizmetlere yönelik örneklem grubunun memnuniyetine ilişkin soruları içeren anket formu kullanılmıştır. Yaşlıların tamamına yakınının proje kapsamında aldıkları hizmetlere, bakım ve refakat personelinin davranışlarına, bilgi ve becerilerine ve ihtiyaç duyduklarında bu personele ulaşabilmeye yönelik memnuniyetleri oldukça yüksektir. Yaşlıların % 31,1’i personelin kendilerine daha fazla zaman ayırmasını istemektedir. Bakıma muhtaç yaşlılar proje kapsamında tıbbi hizmetlerden yeterince yararlanamamış olsalar da evlerinde aldıkları bakım hizmetlerinden memnundurlar. Bu durum uygulamanın gerekliliği ve önemini ortaya koymaktadır. Uygulama sürecinde yaşanmakta olan bir takım aksamalara karşılık proje özverili ve başarılı bir şekilde yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evde Bakım, Tıbbi Bakım, Evde Bakım Hizmetleri, Sosyal Dışlanma, Korunmaya Muhtaç Yaşlı.

Abstract

The purpose of the research to make an overall assessment of a project named “Providing Health and Care Service At Home for Senior People In Need Of Protection” which is being conducted by Düzce Province Gümüşova District Foundation for Social Charity and Solidarity based on the opinions of people benefitting from the project. This study is an evaluation research based on quantitative method. This research conducted on 45 of 54 senior people benefitting the project. To collect data, a survey which includes questions

about informative characters, services provided and satisfaction of the group was conducted. In our study we found a considerable relationship between loneliness at home and using of psychological and moral supporting services ($P<0,05$). The satisfaction rate of nearly all elderly people in connecting with received services, the knowledge, experience and behavior of the nursing and attendance staff as well as the possibility of reaching to the staff members is very high. 31,1 percent of the senior people want to spend more time with the staff members. Although the senior people couldn't get enough health services at home during the project many of them were satisfied with the care services. This shows us that this practice is necessary and important. Regardless of some difficulties during the performance we can say that the project was fulfilled with success and devotion.

Keywords: Home Care, Health Care, Home Care Services, Social Exclusion, Senior People in Need of Protection.

Giriş

Toplumsal hareketlilik, (sanayileşme, kırsal bölgelerden kentsel bölgelere göç, terör ve şiddet, çekirdek aileye dönüşümün hızlanması, kadının çalışma hayatına girmesi, ekonomik yaşamda baş gösteren krizler, geleneksel değerlerin aşınması vb.) aile yapısı ve fonksiyonlarındaki değişimlerden etkilenen nüfus gruplarının başında yaşlılar gelmektedir (Genç ve Alptekin, 2010). Ortalama yaşam beklentisinin ve demografik yapıdaki yaşlı oranının sürekli artması yaşlılık olgusunun ve yaşlılara sunulan hizmetlerin tüm yönleri ile gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda günümüzde neoliberal politikaların etkisi altında kalan sosyal hizmetlerin sunumuna ilişkin değişen yaklaşımlar da göz önünde bulundurulduğunda, yaşlılar için evde bakım hizmetleri öncelikle gündeme gelmektedir.

Yaşanmakta olan sosyo-demografik ve ekonomik değişimler, ailelerin evde bakım hizmetlerine destek verilmesine yönelik taleplerini artırmaktadır (Hellström ve Halberg, 2001). Bilimsel ve teknolojik atılımlar, sosyal hakların gelişmesi ve yaygınlaşması, uzun süreli kurumsal bakım hizmetlerindeki yetersizlikler, sağlık hizmetleri harcamalarında artan maliyetler evde bakım hizmetlerini gündeme taşıyan diğer faktörler arasındadır. Tüm dünyada “yerinde yaşlılık” anlayışının yaygınlık kazanmasıyla evde bakıma duyulan ihtiyaç giderek daha da artacaktır (Sims-Gould ve Martin-Matthews, 2010).

Türkiye’de son yıllarda yaşlılara yönelik sosyolojik ve sosyal hizmet orijinli bilimsel çalışmaların sayısında ve niteliğinde artış olduğu görülmektedir. İzlenecek sosyal politikalar doğrultusunda özellikle yaşlılara evde tıbbi ve sosyal bakım hizmeti sunmaya ilişkin eğilim güçlenmektedir. Evde bakım; kişilerin tek başlarına ya da evde bulunan aile bireyleri tarafından gideremedikleri ihtiyaçlarının çeşitli hizmetlerle karşılanarak, yaşlıyı sosyal çevresinden ayırmadan yaşamını evinde devam ettirebilmesini sağlayan bir destek sistemi olarak tanımlanabilir. Güven ve Hazer’in (1998) belirttiği üzere; bu kapsamda verilen hizmetler: “evde kişisel bakım, evde öğün hazırlama, kişisel acil müdahale, bireylerin tek başına gerçekleştiremeyeceği ağır işler, arkadaşlık, ulaşım, beslenme desteği, finansal

danışmanlık, eğitim, ruh sağlığı, rehabilitasyon, infüzyon/ onkoloji ve yara bakımı gibi uygulamalar” şeklinde sayılabilir.

Evde bakım hizmetleri, farklı meslek ve branş üyelerinin işbirliği ve eşgüdümü ile sürekli, kapsamlı ve organize bir biçimde sunulan koruyucu ve mümkünse tedavi edici hizmetlerdir (Seyyar ve Genç, 2010). Bu hizmetlerin ekip çalışmasıyla yürütülmesi verimliliği artıracaktır. Evde bakımın en önemli faydaları, sağlık harcamalarında tasarrufa gidilmesi ve kişinin kendi sosyal ortamından ayrılmadan hizmet almasıdır. Ayrıca kişiye özel bakım sağlanması, aileyi bir arada tutması, yaşam kalitesini yükseltmesi gibi beraberinde birçok fayda da sağlamaktadır (Cindoruk ve Şen, 2009: 110).

Yaşlıların evde bakımı tıbbi ve psiko-sosyal olmak üzere iki boyutta uygulanmaktadır. Hizmet sunumunda her iki boyut bütünleştirilmelidir. Uygulamalarda çok fazla eksiklik hissedilmesine rağmen, özellikle sosyal bakım ayağı zayıf kalmaktadır. Diğer önemli konu ise hizmetlerin kalitesi ve bu hizmetleri sunan bakım personelinin niteliğidir. 1990’lı yılların başlarından itibaren bakım personelinin evde bakıma ilişkin sorumluluklarının artmasıyla birlikte yeni bir eğilime girilmiştir (Cooper ve Urgan, 2005). Bu bağlamda kurum bakımıyla da karşılaştırılabilir olarak evde bakım hizmetlerinden yararlanan yaşlıların bu hizmetlerin kalitesi ve personelin niteliğiyle ilgili ne düşündüklerine ilişkin literatürde çok az bilgi bulunmaktadır (Hasson ve Arnetz, 2011).

Evde bakım hizmeti uygulamaları Türkiye’de dağınık bir görünüm içerisindedir. Hizmet daha çok yerel yönetimler tarafından sunulmakla birlikte yeni düzenlemelerle artık Sağlık Bakanlığının bu alana ağırlık vermesi gereği duyulmuştur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının da bu alanda uygulamaları vardır. Yeni uygulamalarda evde bakım hizmetleri daha çok Sağlık Bakanlığı marifeti ile yürütülmektedir. Bu kurumların kendi paylarına düşen sorumluluğu özellikle taşra örgütlenmesinde (ilçe bazında) de üstlenmesi doğal bir beklentidir. İlçelerde örgütlerin bulunmaması veya donanımının yeterli olmaması hizmet boşluklarının oluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu noktadan hareketle, Düzce İli Gümüşova İlçesinde kamu eliyle önemli bir hizmet açığını kapatma ve toplumdaki sosyal hizmetleri yaygınlaştırma adına Gümüşova Kaymakamlığı’nın “korunmaya muhtaç yaşlı” konumundaki kişilere evde sağlık ve bakım hizmeti sunumuna ilişkin bir projeyi hayata geçirmesi dikkate değer bir nitelik taşımaktadır.

Bu araştırma, Gümüşova Kaymakamlığı’nın yürüttüğü “Korunmaya Muhtaç Yaşlılara Evde Sağlık ve Bakım Hizmeti Sunulması” adlı proje üzerinde odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, projeden yararlanan kişilerin de görüşlerini almak suretiyle projenin uygulama aşamasını inceleyerek genel bir değerlendirme yapmaktır. Bu değerlendirmeler yaşlıların psiko-sosyal durumları, hayat şartlarındaki iyileşmeler, sosyal çevreleri ile uyumları, alınan hizmetten memnuniyet durumları, sosyal dışlanma eğilimlerindeki gerileme ve hayata tutunma ümitleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gerek kamu eliyle taşrada farklı bir sosyal hizmet sunması, gerekse bu projeden yararlanan yaşlıların projeye ilişkin görüşlerine yer vermesi bu çalışmayı önemli kılan unsurlardır.

Arkaplan

“Korunmaya Muhtaç Yaşlılara Evde Sağlık Ve Bakım Hizmeti Sunulması” adlı Proje Düzce İli Gümüşova Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürlüğü tarafından hazırlanmış, bütçesi Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü’nden temin edilmiş ve 2009 yılının Ağustos ayından itibaren Gümüşova İlçe Merkezi ve köylerinde uygulamaya geçirilmiştir.

Gümüşova ilçesi sınırları ilçesinde sosyal ve ekonomik yönden yoksulluk içinde yaşamını sürdüren 60 yaş üzerindeki korunmaya ve bakıma muhtaç yaşlılara kendi ev ortamlarında ihtiyaç duydukları evde bakım hizmetlerini sunma amacı taşıyan proje 1 (bir) yıl (Ağustos 2009/Ağustos 2010) süreli olarak planlanmış ve planlandığı şekilde uygulanmıştır. Birinci yılın bitiminden sonra hizmeti alan yaşlıların talebi, projenin önemi ve gerekliliğine istinaden Gümüşova Kaymakamlığı’nın başvurusu ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü onayı ile projenin süresi iki yıl daha uzatılarak uygulanmaya devam etmiştir.

Projenin uygulama yerinde ikamet etmekte olup bakıma muhtaç olduğu tespit edilen 60 yaş üstü yaşlı ve bakıma muhtaç 54 (elli dört) kişi bu proje kapsamında sunulan hizmetlerden yararlanmış; projede sertifikalı 4 tane bakım destek ve refakat personeli görev yapmıştır. Projeden yararlananların hallerinde meydana gelen iyileşmeler ve yeni müracaatçıların oluşması ile bu sayı artmaktadır. Yaşlılara evde bakım hizmeti sunacak ekipte görev alan sağlık personeli (aile hekimi ve hemşireler) Gümüşova Kaymakamlığının görevlendirmesiyle İlçe Toplum Sağlığı Merkezi’nden temin edilmiştir.

Kaymakamlık bünyesinde, tüm korunmaya ve bakıma muhtaç yaşlıya ortak hizmet verecek üniteler (çamaşırhane, gıda ve giyim malzemeleri için depo gibi) için bir birim tespit ve tedarik edilmiştir. Ayrıca hizmette kullanılmak üzere ulaşım ihtiyacını karşılayacak bir araç, Cumayeri Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürlüğü’nden kiralanmak suretiyle temin edilmiştir.

Proje kapsamında korunmaya ve bakıma muhtaç yaşlı; bedeni, zihni, sosyal ve hissi (duygusal) yönden yoksunluğu olan ya da ihmal ve istismar edilen ya da ekonomik yönden yoksulluğu olan korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi (Seyyar, 2007) olarak tamamlanmıştır. Korunmaya ve bakıma muhtaç olan yaşlılar; köy muhtarları ve öğretmenlerinin referansları sonucu Vakıf bünyesinde çalışan sosyal inceleme görevlisi tarafından yapılan sosyal inceleme sonucunda tespit edildi. Böylece proje bünyesine dahil edilen yaşlılar ihtiyaç ve önem durumuna göre belli periyotlarla yaşadıkları ortamlarda (evlerinde) proje ekibi tarafından ziyaret edilmiş; kendilerine tıbbi muayene, refakat, pansuman ve danışmanlık, öz bakım, evde yardım, ev ve çamaşır temizliği, yemek hazırlama gibi alanlarda çeşitli hizmetler sunulmuştur. Söz konusu hizmetleri sunarken her yaşlı için tutulan kişisel dosyalardan yararlanılmış; böylece hizmet sunumunda “gereksinim temelli” bir yaklaşım gözetilmeye çalışılmıştır.

Gereç ve Yöntem

Bu araştırmada bahse konu projeden yararlanan kişilerin sosyo-demografik özellikleri, sağlık durumları, günlük aktiviteleri yapabilme düzeyleri, psiko-sosyal durumları, projedeki hizmetlerden yararlanma durumları ve proje kapsamındaki hizmetlere yönelik memnuniyet düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu özelliği ile araştırma; tarama modelini kullanan bir ‘Değerlendirme Araştırması’dır.

Değerlendirme araştırmaları özellikle bürokratik organizasyonların (örneğin işletmeler, okullar, hastaneler, yönetim birimleri, kâr gütmeyen kuruluşlar vb.) getirdiği yeniliklerin, sağladığı kazançların ve ürettiği politikaların değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Değerlendirme araştırması bir programın, politikanın veya bir şeyler yapmak için izlenen yolun etkinliğini ölçmekte, bu tür araştırmalarda tarama ve alan çalışması gibi bazı araştırma tekniklerinden de yararlanılmaktadır (Neuman, 2003).

Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2010:77).

Araştırmanın çalışma evreni sözü edilen projeden hizmet alan kişilerden oluşmaktadır. Projeyi yürüten Gümüşova Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürlüğü’nden edinilen bilgilere göre; araştırmanın yapıldığı tarihlerde Düzce ili Gümüşova ilçesinde farklı mahalle ve köylerde ikamet eden 54 “korunmaya muhtaç yaşlı” proje hizmetlerinden yararlanmaktadır. Araştırmanın beş gün süren uygulama süresi (22-26 Haziran 2010) boyunca yaşlıların tamamına ulaşılmak istenmiş; ancak yaşlılardan 45’ine kendi ev ortamında ulaşılabilmektedir. Böylece araştırmanın örneklemini proje hizmetlerinden yararlanan bu 45 kişi (çalışma evreninin % 83.3’ ü) oluşturmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından oluşturulan “Evde Bakım Hizmetlerini Değerlendirme Formu” kullanıldı. Araştırma bu formdan elde edilen bilgilerle sınırlıdır. Formda sırasıyla örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri, sağlık durumları, günlük aktiviteleri yapabilme düzeyleri, projedeki sağlık ve evde bakım hizmetlerinden yararlanma durumları ve bu hizmetlere ilişkin memnuniyetlerine yönelik toplam 35 soru yer almıştır.

Araştırma için Gümüşova Kaymakamlığından gerekli izinler alındı. 2010 yılı Mayıs ayında başlatılan araştırma 2010 yılının Eylül ayında (yaklaşık beş aylık bir süre içerisinde) tamamlandı. Araştırmayı Gümüşova Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı destekledi; araştırma süresince araştırmacıların ulaşım, kırtasiye ve iaa ihtiyaçlarını karşıladı.

Araştırmacılar arasında örneklem grubunun ikamet ettikleri mahalle ve köyler paylaşıldı, projede ulaşım görevlisi olarak çalışan personelle birlikte her bir yaşlı kendi evinde ziyaret edildi. Değerlendirme formu uygulamasından önce

yaşlılara araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verildikten sonra gönüllü olanlarla çalışma yapıldı. Güvenilir bilgilerin elde edilmesi için araştırmacı ve katılımcılar arasında samimi ve güvene dayalı bir ilişkinin kurulmasına ve gizlilik ilkesine bağlı kalınmasına özen gösterildi. Konuşma ve işleme güçlüğü çeken yaşlıların yanında bir yakınının bulunmasına müsaade edildi, hiçbir form doldurmayı bilmediği için değerlendirme formları, yaşlıların verdikleri bilgiler doğrultusunda araştırmacılar tarafından dolduruldu.

Araştırmanın uygulama aşaması tamamlandıktan sonra katılımcılardan elde edilen ham veriler sınıflandırıldı ve “SPSS 15.0 paket programı” yardımıyla betimleyici istatistikler çıkartıldı. Böylece her bir veri grubuna ilişkin sayı ve yüzdelerden oluşan düz tablolar oluşturuldu; birbirleriyle ilişkili olan tablolar birleştirilerek kendi içerisinde tek bir tablo haline dönüştürüldü. Katılımcıların proje kapsamındaki hizmetlerden yararlanma düzeyleri ile bağlantılı bir takım kategorik değişkenler arası ilişkilere bakıldı, bunlar x^2 (ki kare) tekniği ile test edildi, değerlendirmelerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

Türkiye’de evde bakım hizmetleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İstanbul, Ankara ve Kocaeli başta olmak üzere Büyükşehir Belediyeleri, sivil toplum örgütleri ve özel sektör eliyle dağınık bir şekilde yürütülmektedir. Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kurum ve kuruluşları tarafından evde sağlık hizmetlerinin verilmesi amacıyla 01.02.2010 tarihinde 3895 sayılı Makam Onayı ile “Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul Ve Esasları Hakkında Yönerge” yürürlüğe girmiştir. 24.01.2011 tarih ve 8751 sayılı Makam onayı ile de yapılan değişikliklerle yönerge son halini almıştır. Sağlık Bakanlığı bu yönerge çerçevesinde evde bakım ve sağlık hizmetlerini; “tedavinin takibi, gerekli tahlillerin yapılması, heyet raporlarının yenilenmesi, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin hastanın evinde uygulanması, sosyal ve psikolojik destek verilmesi” şeklinde uygulamaktadır.

Sağlık Bakanlığının bu uygulamasından sonra Büyükşehir Belediyeleri bu hizmeti daha çok Sağlık Bakanlığı’nın sunumuna bırakmaya başlamıştır. Anılan kurum ve kuruluşların hedef grupları ve sundukları hizmetlerin içeriği farklılık göstermektedir. Bu hizmetlerin değerlendirmesine yönelik çok az sayıda araştırma vardır. Dolayısıyla bu arka plana dayalı olarak araştırma bulguları ancak sınırlı ölçüde diğer araştırmalarla karşılaştırılabilir.

Bilindiği üzere evde bakım hizmetleri çok geniş bir hizmetler ağını bünyesinde taşımaktadır. Bu araştırma kapsamında evde bakım hizmetleri genel olarak biri tıbbi bakım (tedavi hizmetleri, hemşirelik hizmetleri, destek sağlık hizmetleri vb.), diğeri psiko-sosyal bakım (danışmanlık hizmetleri, gıda ve beslenme hizmetleri, öz bakım hizmetleri, ev işlerine yardım vb.) (Tablo 6) olmak üzere iki boyutta değerlendirildi. Diğerlerinden farklı bir boyut olarak evde bakım hizmetlerinin manevî danışmanlık-telkin ve teselli gibi unsurlar içeren evde manevî bakım hizmeti boyutuna değinilmemiştir.

Bulgular

Bu bölümde öncelikle yaşlıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Daha sonra günlük aktiviteleri yapabilme düzeyleri, psiko-sosyal destek durumları, sağlık durumları, projedeki evde bakım hizmetlerinden yararlanma durumları ve bu hizmetlere ilişkin görüşlerine ilişkin bulgular üzerinde durulacaktır.

Yaşlıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin tanıtıcı bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Araştırma kapsamında 35’i (% 77,8) kadın, 10’u (% 22,2) erkek olmak üzere 45 yaşlı bulunmaktadır. Yaş ortalaması 73,8 olan yaşlılar çoğunluk itibarıyla 70-79 yaş grubu (% 37,8) ile 80 ve daha yukarı yaş grubundadır (% 33,3). Projede hedef grubun minimum yaş sınırının 60 olduğu belirtilmesine karşın bir alt kategori olarak 50-59 yaş dilimi içerisinde 5 kişi (% 11,1) bulunmaktadır. Araştırmanın uygulama aşamasında yüz yüze yapılan görüşmelerde bu 5 kişinin zihinsel veya bedensel yönden özürlü olmaları nedeniyle projeye alındıkları anlaşıldı.

Yaşlıların eğitim düzeyi son derece düşüktür. Çoğunluğu (% 64,4) okuryazar olmayıp okuma yazma bilenler arasında çok az bir grup (% 8,9) ilkokul mezundur. Yaşlıların % 11,1’i dışında hepsinin sosyal güvencesi vardır ve sosyal güvence türü bakımından yeşil karta sahip olanların oranı (% 62,2) belirgin bir şekilde fazladır.

1’i dışında tüm yaşlıların doğrudan ya da dolaylı bir şekilde (eşi veya yakınları tarafından) en az bir gelir kaynağına sahip olduğu görülmektedir. Bunlar arasında % 40,4’ü yaşlılık aylığı ve önemli bir kısmı (% 31,6) Gümüşova Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’ndan yardım almaktadır. Yaşlıların aylık ortalama gelir miktarına bakıldığında yarıdan fazlasının (% 57,8) 100-199 TL arası bir aylık geliri vardır.

Yaşlıların % 36,0’ı dışında kalanların tamamı evde en az bir kişiyle birlikte yaşamaktadır. Bunlar arasında çocuklarıyla birlikte kalanlar (% 40,0) çoğunluktadır.

Tablo 1. Yaşlıları Tanıtıcı Bilgiler

Cinsiyet	Sayı	%	Aylık ortalama gelir	Sayı	%
Kadın	35	77,8	1-99 TL	3	6,6
Erkek	10	22,2	100-199 TL	26	57,8
Yaş			200-299 TL	7	15,6
50-59	5	11,1	300-399 TL	8	17,8
60-69	8	17,8	400 TL ve üzeri	1	2,2
70-79	17	37,8	Toplam	45	100
80 yaş ve üzeri	15	33,3	Birlikte kalınan kişiler		
Eğitim durumu			Yalnız	18	36,0
Okur-yazar olmayan	29	64,4	Eş	8	16,0
Okur-yazar	12	26,7	Çocuklar	20	40,0
İlkokul mezunu	4	8,9	Gelin	3	6,0
Sosyal güvence			Torun	1	2,0
SSK	8	17,8	Toplam	50*	100
Emekli Sandığı	1	2,2	Hastalık durumu		
Bağ-Kur	3	6,7	Var	35	77,8
Yeşil Kart	28	62,2	Yok	10	22,2
Sosyal güvence yok	5	11,1	Toplam	45	100
Toplam	45	100	Sürekli hastalık durumu		
Gelir kaynakları			SVO (felç)	3	7,8
Emeklilik maaşı	3	5,3	Hipertansiyon	10	25,6
Yaşlılık aylığı	23	40,4	Psikiyatrik hastalık	4	10,3
Sakatlık maaşı	6	10,5	Kemik erimesi	5	12,8
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yardımı	18	31,6	Kalp yetersizliği	2	5,1
Fındık geliri	3	5,3	Romatizma ve kireçlenme	5	12,8
Çocukların yardımı	3	5,3	Diyabet (şeker hastalığı)	2	5,1
Gelir yok	1	1,8	KOAH	4	10,3
Toplam	57*	100	Demans	2	5,1
			Diğer	2	5,1
			Toplam	39*	100

Yaş ortalaması: 73,8

* Birden fazla işaretlenmiştir

Tablo 1'den yaşlıların çoğunluğunda en az bir hastalık durumunun olduğu görülmektedir. Yaşlıların hastalıkları incelendiğinde bunların yaşlılık döneminde görülen hastalıklar olduğu anlaşılmaktadır. Hipertansiyonu olan yaşlılar (% 25,6) diğer hastalık gruplarına oranla sayıca daha fazla olup bunu kemik erimesi, romatizma ve kireçlenme (% 12,8), KOAH ve psikiyatrik hastalıklar (% 10,3) izlemektedir.

Tablo 2. Yaşlıların Günlük Aktivitelerini Yapabilme Düzeyleri

Günlük aktivite	Bağımsız		Kısmen bağımlı		Bağımlı		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yemek yeme	33	73,4	6	13,3	6	13,3	45	100
Giyinme	29	64,4	8	17,8	8	17,8	45	100
Tuvalet	31	68,9	8	17,8	6	13,3	45	100
Hareket etme	25	55,6	13	28,9	7	15,6	45	100
Yıkama	21	46,7	12	26,7	12	26,7	45	100
Yemek hazırlama	16	35,6	11	24,4	18	40,0	45	100
Temizlik	8	17,8	14	31,1	23	51,1	45	100
Ulaşım	11	24,4	12	26,7	22	48,9	45	100

Yaşlıların günlük aktivitelerini yapabilme düzeylerine ilişkin verilere bakıldığında, yoğunluk itibarıyla yaşlıların yarısının (% 51,1) temizlik, yarısına yakınınının (% 48,9) ulaşım ve % 40,0 gibi önemli bir kısmının yemek hazırlama konusunda bir başka kişiye bağımlı oldukları görülmektedir. Buna karşılık yine yoğunluk itibarıyla % 73,4'ünün yemek yeme, % 68,9'unun tuvalet ihtiyacını giderme, % 64,4'ünün giyinme ve % 55,6'sının hareket etme konularında bağımsız oldukları tespit edilmiştir (Tablo 2).

Araştırma kapsamında yaşlıların tanıtıcı özellikleri ile proje hizmetlerine ilişkin bir takım değişkenler arası ilişkiler de incelenmiştir. Bunlar arasında Tablo 3'de de görüleceği üzere, evde yalnız kalma durumu ile psikolojik ve moral destek hizmetlerinden yararlanma durumu arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($P<0,05$). Yaşlıların tamamına yakınının projedeki psiko-sosyal destek hizmetlerinden yararlanmış olması evde bakım kapsamında bu tür hizmetlere duyulan ihtiyacı da ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3. Evde Yalnız Kalma Durumu ile Psikolojik ve Moral Destek Hizmetlerinden Yararlanma Durumu İlişkisi

Yalnız kalma durumu	Psikolojik ve Moral Destek Hizmetlerinden Yararlanma Durumu		
	Evet	Hayır	Toplam
Yalnız kalıyor	18	0	18
Yalnız kalmıyor	23	4	27
Toplam	41	4	45

$$\text{Fisher Kesin } X^2 = 4,344 \text{ Sd}=1P<0,05$$

Tablo 4'deki verilere göre; yaşlıların yarıdan fazlası (% 62,2) proje kapsamındaki sağlık personeli tarafından izlenmiş; buna karşılık % 37,8'i izlenmemiştir. Sağlık ekibi tarafından izlenen yaşlıların yarıya yakını (% 46,4) doktor ve hemşire tarafından birlikte, üçte biri (% 32,1) sadece hemşire ve onda biri (% 10,7) sadece doktor tarafından izlendi. Az sayıda da olsa (% 10,7) bir grup yaşlıya tansiyon-nabız ve ateş ölçümü, ilaç tedavisi takibi gibi tıbbi hizmetler, bakım destek ve refakat personeli tarafından sunuldu. Öte yandan tıbbi hizmet sunulan yaşlıların sağlık personeline izlenme sıklığının düşük olduğu görülmektedir. Bu

doğrultuda proje başlangıcından itibaren sağlık personeline sadece iki kez (% 28,6) ve sadece bir kez (% 21,4) izlenenlerin oranının yoğunlukta olması dikkati çekmektedir.

Tablo 4. Yaşlıların Sağlık Ekibince İzlenme Durumu, Proje Hizmetlerive Bakım Destek ve Refakat Personeline İlişkin Görüşleri

Sağlık ekibi tarafından izlenme durumu	Sayı	%	Proje hizmetleri	Sayı	%
Var	28	62,2	İyi	18	40,0
Yok	17	37,8	Çok iyi	23	51,1
Toplam	45	100	Yanıtlamayan	4	8,9
İzleyen sağlık personeli			Personelin davranışları		
Sadece doktor	3	10,7	İyi	6	13,3
Sadece hemşire	9	32,1	Çok iyi	39	86,7
Doktor ve hemşire	13	46,4	Personelin bilgi ve Becerileri		
Bakım destek ve refakat personeli	3	10,7	İyi	19	42,2
Sağlık personeline izlenme sıklığı			Çok iyi	26	57,8
Haftada bir	6	21,4	Personelin ayırdığı vaktin yeterliliği		
İki haftada bir	5	17,9	Yeterli	31	68,9
Ayda bir	3	10,7	Kısmen	14	31,1
Sadece bir kez	6	21,4	İhtiyaç anında personele Ulaşabilme		
Sadece iki kez	8	28,6	Evet	32	71,1
Toplam	28	100	Hayır	8	17,8
			Kısmen	5	11,1
			Toplam	45	100

Yine Tablo 4’de görülebileceği gibi yaşlılar proje kapsamında aldıkları hizmetleri çok iyi (% 51,1) ve iyi (% 40,0) olarak değerlendirmişlerdir. Yaşlıların % 8,94’ü görüş bildirmemiştir. Yaşlılar bakım destek ve refakat personelinin davranışlarını çoğunlukla çok iyi (%86,7); bilgi ve becerilerini çok iyi (% 57,8) ve iyi (% 42,2); kendilerine ayırdığı vakti yeterli (% 68,9) ya da kısmen yeterli (% 31,1) olarak değerlendirdiler. Tablo 4’deki son verilere göre yaşlıların büyük çoğunluğu (% 71,1) ihtiyaç hissetmeleri durumunda bakım destek ve refakat personeli ile kolay iletişim kurmuşlardır. Buna karşılık az bir kısmı ya kısmen (% 11,1) ya da hiç (% 17,8) ulaşamamıştır.

Tablo 5’de yer alan verilere göre proje sağlık ekibi tarafından 2’si dışında tüm yaşlıların tansiyon-nabız ve ateş ölçümü uygulaması yapılmıştır. Bunların yanı sıra yoğunluk bakımından sırasıyla yaşlıların % 57,1’ine ilaç tedavisi takibi yine % 57,1’ine acil durumlarda ambulans hizmeti ve doktora götürme, % 35,7’sine tetkiklerin (açlık, kan şekeri, kolesterol düzeyi vb.) yapılması, yine % 35,7’sine diğer (psikoterapi)ve % 28,6 enjeksiyon (iğne) yoluyla ilaç uygulama gibi tıbbi hizmetler sunulmuştur.

Tablo 5. Yaşlılara Sunulan Evde Bakım Hizmetleri

Sunulan Evde Bakım Hizmetleri			
a) Tıbbi hizmetler (n=28)	Sayı (%)	b) Psiko-sosyal hizmetler (n=45)	Sayı (%)
Tansiyon-nabız ve ateş ölçümü	26 (92,9)	Genel temizlik hizmetleri (mutfak, banyo, oda gibi evin birimleri için)	23 (51,2)
Tetkiklerin (açlık, kan şekeri, kolesterol düzeyi vb.) yapılması	10 (35,7)	Öz bakım hizmetleri (evde veya hamamda banyo, el yüz bakımı, tırnak kesme vb.)	7 (15,6)
İlaç tedavisi takibi	16 (57,1)	Günlük yaşam aktivitelerinin (market alışverişi, fatura ödemesi, maaş çekimi vb.) yerine getirilmesinde refakat hizmeti	5 (11,2)
Damardan sıvı tedavisi (serum bağlanması)	3 (10,7)	Çamaşırların yıkanması ve ütülenmesi	19 (42,2)
Enjeksiyon (iğne) yoluyla ilaç uygulama	8 (28,6)	Yemek yapma veya yapımına yardımcı olma	11 (24,4)
Pansuman ve yara bakımı	1 (3,6)	Ev için orta dereceli tamirat işleri (marangozluk, elektrik, su tesisatı vb.)	3 (6,7)
İdrar sondası uygulaması	1 (3,6)	Gıda malzemelerinin temini	41 (91,1)
Acil durumlarda ambulans hizmeti ve doktora götürme	16 (57,1)	İhtiyaç duyulan bazı eşyaların (elbise, yatak, yorgan soba vb.) temini	11 (24,4)
Diğer (psikoterapi)	10 (35,7)	Haberleşme hizmeti (telefon sağlama, telefon aboneliği vb.)	4 (8,9)
		Psikolojik moral destek hizmeti (sohbet etme, dertlerini dinleme, birlikte gezinti yapma vb.)	41 (91,1)

Proje kapsamında yaşlıların % 91,1'ine psikolojik moral destek hizmeti (sohbet etme, dertlerini dinleme, birlikte gezinti yapma vb.), yine % 91,1'ine gıda malzemelerinin temini, % 51,2'sine genel temizlik hizmetleri (mutfak, banyo,

oda gibi evin birimleri için), ve % 24,4'üne de ihtiyaç duyulan bazı eşyaların (elbise, yatak, yorgan soba vb.) temini gibi psiko-sosyal nitelikli hizmetler sunuldu.

Tartışma

“Korunmaya Muhtaç Yaşlılara Evde Sağlık ve Bakım Hizmeti Sunulması” adlı projede, Gümüşova ilçesinde ikamet edip 60 yaş ve üzerinde olan, sosyal ve ekonomik yönden yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşamını sürdüren, sosyal dışlanma riski yaşayan, gerek ekonomik yoksunluktan gerekse yaşlılıktan kaynaklanan nedenlerle hayatlarını idame ettirmekte zorlanan kişiler hedef kitle olarak belirlenmiştir. Tanıtıcı bulgulardan da anlaşılabilceği gibi projeden yararlananların 5'i dışında kalan kısmı 60 yaşında veya üzerindedir. 5 kişilik grup özürli olduklarından ötürü proje kapsamına alındıkları için kısmen özürliülerin de bu hizmetten yararlandığı söylenebilir. Projenin hedef grubu çoğunluk itibarıyla 70 yaş üzeri olup Gümüşova'nın değişik köylerinde ikamet eden, Sosyal Yardımlaşma Vakfı'nın yardımları, yaşlılık aylığı gibi 200 TL'den az bir maaşla devlet desteği ile ayakta kalmaya çalışan, eğitim düzeyleri son derece düşük, halen en az bir hastalığı bulunan, yeşil kart sahibi kişilerdir. Bulgular çoğunluk itibarıyla, projede tanımlandığı şekliyle hedef grubunun seçildiğini göstermektedir.

Özellikle ekonomik yönden güç koşullar altında bulunan yaşlıların yarıdan fazlası en az bir yakınıyla birlikte oturmaktadır. Yakınlar, yaşlıların ihtiyaç duydukları bakımı sağlayamadıkları halde bu zorlu yaşam koşullarını onlarla paylaşmaktadırlar. Türkiye'de yaşlı bireylerin bakımının daha çok aileler tarafından gerçekleştirilmesi, aile bu görevi yerine getirmede kendini sorumlu hissetmesi ve yaşlıların hali hazırda geleneksel yaşamı büyük ölçüde sürdüren köylerde yaşaması gibi gerekçeler bu durumu olağanlaştırmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgular, yaşlıların ekonomik ve sosyal sorunlar kadar sağlıkla ilgili sorunlarının da olduğunu göstermektedir. Yaşlıların çoğunda en az bir hastalık bulunmaktadır. Literatürde, ülkemizde 65 yaş üzerindeki kişilerin % 90'ında en az bir, % 35'inde iki, % 23'ünde üç, % 15'inde dört ve daha fazla kronik hastalık olduğu belirtilmektedir (Fadıloğlu ve Tokem, 2004). Bu durum tıbbi bakımın gerekliliğini ve önemini ortaya koymaktadır.

Evde bakım hizmetleri, yaşlıların sağlığını ve iyilik hallerini yükseltmektedir. Kendilerini çaresiz hissettikleri bir ortamda kamu eliyle kendilerine verilen bu hizmet onların yalnızlıktan kurtulma ve hayata tutunma ihtiyaçlarına önemli bir çare olmuştur. Orta yaşlarda başlatılan sıkı sağlık hizmetleri programları yaşlılardaki sağlık bakımı gereksinimini düşürmektedir (Şahinöz ve Aydın, 2007: 91). Subaşı ve Öztekin (2006) yaptıkları bir araştırmada, evde bakılma gerekçeleri arasında en önemli nedenlerin sırasıyla ameliyat sonrası bakım, inme ve serebrovasküler olaylar, neoplaziler, diyabet ve kardiyovasküler sistem hastalıkları olduğunu belirtmiştir. Hellström ve Hallberg (2001) evde bakım hizmeti alan yaşlıların ortalama üç hastalığı ve on ayrı şikayet alanının bulunduğunu belirlemişlerdir. Yaşlıların sağlıklarıyla ilgili ana şikâyetler kas-iskelet sistemindeki ağrılarda ve hareket etme güçlüklerinde yoğunlaşmış; iştah kaybı, görme ve

işitme kayıpları ve yalnızlık yaşlıların yaşadığı diğer sorunlar arasında yer almıştır (Hellström ve Hallberg, 2001). Bu araştırmada ise hipertansiyon en çok yaşanan sağlık sorunu olarak gündeme gelmiştir. Yoğunluk bakımından yaşlıların hastalıkları kemik erimesi, romatizma ve kireçlenme, KOAH ve psikiyatrik hastalıklar şeklinde sıralanmaktadır. Bu hastalıkların tamamı insan hayatının ileri yaş dönemlerinde görülme sıklığı artan, beden ve zihin fonksiyonlarındaki kayıp ve gerilemelerle yakından ilgilidir.

Yaşlıların 17'sinin (%31,4) projeden yararlanma süresi boyunca hiçbir sağlık ekibi tarafından izlenmemiş olması, izlenenler arasında ise büyük grubun sadece iki kez izlenmiş olması ve hekim tarafından izlenme oranının düşük olması dikkati çekmektedir. Dikkati çeken bir başka husus tansiyon-nabız ve ateş ölçümü, ilaç tedavisi takibi gibi tıbbi hizmete ihtiyaç duyup sağlık personelinin izleyemediği üç yaşlının, adeta onlar adına bakım destek ve refakat personeli tarafından izlenmiş olmasıdır. Bu tablo yaşlıların yaşadıkları çeşitli sağlık sorunlarına karşın projede öngörülen tıbbi hizmetlerden yeterince yararlanamadıklarını göstermektedir. Projenin kısıtlı bir bütçeyle yürütülmesine bağlı olarak projede kadrolu sağlık personeli istihdamının gerçekleştirilmemesi, bu açığın Gümüşova'daki İlçe Toplum Sağlığı Merkezi'nde çalışan sağlık personelinin kısmi zamanlı kullanmak suretiyle kapatılmaya çalışılması projedeki tıbbi hizmetlerin sunumunun istendiği ölçüde gerçekleştirilmemesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Yaşlıların evde bakımla ilgili yaşadıkları sorunlarda en çok dikkate alınması gereken faktörlerden birisi günlük aktiviteleri yapabilme düzeyleridir. Bu doğrultuda yaşlıların önemli bir kısmı 'temizlik', 'ulaşım' ve 'yemek hazırlama' aktivitelerinde diğer kişilere bağımlı görülmektedirler. Bunların dışındaki aktiviteler bakımından yaşlılar ya kısmen ya da tam bağımsız olarak günlük aktivitelerini yerine getirebilmektedirler. Bulgulara bakıldığında günlük aktivite ile ilgili hizmetlerinin proje çalışanlarıncaya yeterli bir şekilde sunulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle bu hizmetler arasında evinde yalnız yaşayan yaşlıların tamamına ve diğerlerinin çoğunluğuna verilen psikolojik ve moral destek hizmetlerinin epeyce önemli olduğu da belirlenmiştir. İçinde yaşadıkları toplumdan dışlanmışlık sendromu yaşamaları, kendileriyle yakından ilgilenmeyi ve sosyal çevreleriyle ilişkilerini güçlendirme ihtiyaçlarının giderilmesini gerekli kılmıştır. Proje kapsamında psikolog veya sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmediği için bu hizmeti, projede görev alan bakım destek ve refakat personeli sunmuştur. Oysa Sims-Gould ve Martin-Matthews'in (2010) belirttiği gibi evde bakım hizmetlerinde görev alan bakım destek ve refakat personelinin öncelikli görevi günlük yaşam aktiviteleri desteğini içeren banyo, çamaşır, evin düzeni ve rutin ev işlerinin kolaylaştırılmasıdır.

Yaşlılar projede görev alan bakım destek ve refakat personeline ilişkin olumlu görüş bildirmişler, tıbbi hizmetlerden yeterince yararlanamamış olsalar da projedeki hizmetlere ilişkin yüksek düzeydeki memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.

Evde hastabakıcılık yerine bakım odaklı hizmetler söz konusu olduğunda personelin yetkinliği, diğer aile üyeleriyle ilişkileri ve yaşlı için sunduğu hizmetler bakım memnuniyetini artırıcı yönde etkide bulunmaktadır (Hassson, Arnetz,

2011). Nitekim Sims-Gould ve Martin-Matthews (2010) yaptıkları araştırmanın sonuçlarına dayanarak evde bakım sorumluluğunu paylaşmada hizmeti sunan kişi ile hizmeti alan kişi arasında kurulacak ilişkilerin son derece önemli olduğunu saptamışlardır. Kurulacak iyi ilişkilerin diğer aile üyeleri tarafından da iyi olarak algılanması durumunda tüm sürece aile üyeleri de katılabilecek ve böylece ortak amaçların gerçekleştirilmesinde onların da desteği alınmış olacaktır. Öte yandan Bauld ve ark. (Bauld, Chesterman, 2000) araştırmalarda ortaya çıkan yüksek memnuniyet düzeyinin her zaman hizmetin kalitesini doğrudan yansıtmadığını; başta yaşlının bu hizmetleri nasıl algıladığı olmak üzere bağımlılık korkusu, çalışanı eleştirmede isteksizlik, yetki verme, beklentiler, bilgi eksikliği ve katılım düzeyi gibi değişik faktörlerin memnuniyet düzeyinin belirlenmesinde etkisi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bauld ve arkadaşlarına (2000) göre her şeyden önce yaşlılar hizmeti sunan çalışanlara ve programa bir ölçüde bağlıdırlar. Bu nedenle bir memnuniyetsizlikleri varsa bunu kolayca ifade edemeyebilirler. Bu araştırmada ortaya çıkan sonuç itibarıyla proje hizmetlerindeki kimi yetersizliklere karşın memnuniyetin bu derece yüksek oluşunu; içeriği hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları bir hizmeti karşılıksız olarak ilk defa organize bir şekilde almaları ve aksayan yönlerine rağmen bu hizmeti yitirme endişesi taşımaları gerekçelerine bağlayabiliriz. Bu nedenle sonuç hiç de şartıtcı bulunmamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak; uygulama süreci içerisinde bir takım aksamalar yaşanmasına rağmen proje çerçevesinde Gümüşova Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, İlçe Halk Eğitim Merkezi ve İlçe Toplum Sağlığı Merkezi arasında işbirliği sağlanmıştır. Proje ile birlikte ihtiyacı duyulan bir hizmet, yerel kaynakların harekete geçirilmesiyle minimum bir maliyetle sunulmuştur. Projenin resmi olarak ilçe sosyal hizmet örgütlenmesinin henüz kurulmadığı ilçelerde devlet adına yerinden sosyal hizmet sunumuna yönelik gerekli ve başarılı bir örnek olduğu düşünülmektedir. Projenin sağladığı hizmetlerden de anlaşılacağı üzere bakıma muhtaç yaşlıların kendi sosyal ortamlarını bozmadan hayata tutunmalarını sağlamak ve hayatlarını huzurlu bir şekilde sürdürmelerine yardımcı toplumsal duyarlılık ve dayanışma açısından önemli bir adımdır. Projenin bundan sonraki süreçleri ile ilgili önerilerimiz şunlardır.

1- Evde bakımı yapılan yaşlılarımızın psiko-sosyal sorunlarının çözümünde ve desteklenmelerinde çalışma ekibine bir psikolog ya da sosyal hizmet uzmanı ilave edilmelidir. Söz konusu personelin proje ekibine dahil edilmesi kusuz hizmetlerin verimini artıracaktır.

2- Korunmaya muhtaç yaşlılara evde sağlık ve bakım hizmeti sunumu esnasında konu ile ilgili deneyimi ve bilgisi olan, bu alanda tüm İl düzeyinde faaliyet yürüten Düzce İli Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü ve Düzce İl Sağlık Müdürlüğü'nden de destek alınmalıdır.

3- Bilindiği üzere evde sağlık ve bakım hizmeti verilen yaşlıların çoğunun bu hizmete sürekli ihtiyaç duymaktadır. Proje, süresinde bitirildiği takdirde verilen hizmetin yarıda kalacağı ve elde edilen iyileşmelerin tekrar eski haline dönme riskinin yüksek olacağı yapılan gözlem ve incelemeler sonunda anlaşılmıştır.

Üç yıl süreli olarak planlanan ve küçük çaplı bir takım aksaklıklara karşın gayet iyi uygulanan projenin arzu edilen seviyeye ulaşabilmesi için bu süre yeterli değildir. Uygulamanın zamanla sınırlı bir proje mantığından çıkarılıp sürekli uygulanabilir hale getirilmesi gerekli görülmektedir.

Uygulamaya süreklilik kazandırıldığında; uygulama sürecinde görülen aksaklıkları giderebilme ve yeni hizmetleri ilave edilebilme olanağı doğacak, korunmaya muhtaç yaşlılarla birlikte ailelerinin de yaşam kaliteleri artırılabilecek ve hedeflenen potansiyel grubun tamamına ulaşılacaktır. Bu uygulama ile yaşlıların hayata tutunmaları, ömürlerinin son bölümünde daha mutlu bir yaşam sürmeleri ve yakın çevreleriyle daha sağlıklı sosyal ilişki kurmalarına önemli katkılar sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

Bauld L, Chesterman J, Judge K; (2000), “Measuring Satisfaction With Social Care Amongst Older Service Users: Issues From The Literature”. **Health And Social Care in The Community**, 8(5):316–24 (PMID: 11560702).

Cindoruk M, Şen İ.;(2009), “Yaşlının Evde Bakımı”. **Türkiye Klinikleri Dergisi**, 29(Suppl):110-2.

Fadıloğlu Ç, Tokem Y.:(2004), “Geriatrik Rehabilitasyonda Hemşirenin Rolü”, **Turkish Journal of Geriatrics**, 7(4):241-6

Cooper J, Urquart C.; (2005), “The Information Needs And Information-Seeking Behaviours Of Home-Care Workers And Clients Receiving Home Care”. **Health Information And Libraries Journal**, 22 (2):107–16 (PMID: 15910581).

Genç, Y, Alptekin, K.; (2011) “Korunmaya Muhtaç Yaşlılara Evde Sağlık Ve Bakım Hizmeti Sunulması: Gümüşova Örneği”, **Sosyal Hizmet Sempozyumu 2010 (9-11 Aralık) “Sosyal Kalkınma Ve Sosyal Hizmet**, Ankara üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

Güven, S., Hazer, O.; (1998), “Ülkemizde Evde Bakım Sistemlerinin Aile ve Yaşlılık Açısından Gereği, Önemi ve Bu Konuda Ev Ekonomistlerinin Yeri”. **İstanbul: I. Ulusal Evde Bakım Kongresi Kitabı**.

Hasson H, Arnetz JE.; (2011), “Care Recipients’ And Family Members’ Perceptions Of Quality Of Older People Care: A Comparison Of Home-Based Care And Nursing Homes. Department Of Business Administration”, **Lund University School Of Economics And Management, Lund, Sweden. Journal of Clinical Nursing**, 20 (9-10):1423-35 (PMID: 21324007).

Hellström Y, Halberg IR.; (2001), “Perspectives Of Elderly People Receiving Home Help On Health, Care And Quality Of Life”, **Health And Social Care in the Community**, 9(2):61–71 (PMID: 11560722).

Karasar N.; (2010), **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**. 21. Baskı. Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., Ankara, Pp 77-8.

Neuman WL.; (2003), **Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches**. 5th Edition. Boston, Allyn and Bacon, USA: Pearson Education Inc.Pp 24-5.

Seyyar A, (2007). **İnsan ve Toplum Bilimleri: Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü**. İstanbul: Değişim Yayınları.

Seyyar A, Genç Y. (2010). **Sosyal Hizmet Terimleri: Ansiklopedik Sosyal Pedagojik Çalışma Sözlüğü**. Sakarya Yayıncılık, Adapazarı, Pp 214-8.

Sims-Gould J, Martin-Matthews A.; (2010),“We Share The Care: Family Caregivers’ Experiences Of Their Older Relative Receiving Home Support Services”, **Health and Social Care In The Community**, 2010; 18(4):415–23 (PMID: 20298503).

Subaşı N, Özbek Z.; (2006), “Türkiye’de Karşılanamayan Bir Gereksinim: Evde Bakım Hizmeti”, **TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni**, 5(1):19-31.

Şahinöz T, Aydın D.; (2006), **Yerel Yönetimlerde Sağlık Hizmetleri**, Sağlık Eğitimi ve Yönetimi Derneği Sağlık ve Eğitim Yayınları, Ankara, 2007, Pp 91-2.

Ek 1

Extended Abstract

A Research Study on a Project Named “Providing Health And Care Service At Home For Senior People In Need Of Protection”

Introduction: Home care targets meeting the needs of people which could not meet by oneself or by family members in the home. Home care is a support system that helps maintaining his/her life without separating from his/her social environment in the home. In recent years albeit insufficient, in the number of studies and in quality which are origin of social work for elderly people have increased in Turkey. Particularly among these, the trend of providing home care services for elderly people strengthened.

The purpose of the research to make an overall assessment of a project named “Providing Health And Care Service At Home For Senior People In Need Of Protection” which is being conducted by Düzce Province Gümüşova District Foundation for Social Charity and Solidarity based on the opinions of people benefitting from the project.

Method: This study is an evaluation research based on quantitative method. This research conducted on 45 of 54 senior people benefitting the project. To collect data, a survey which includes questions about informative characters, services provided and satisfaction of the group was conducted.

After the data had been obtained, flat tables which consisting of numbers and percentages has been composed. Afterwards tables which were shown to be interrelated has been combined. Thus tables has transformed into a single table. Participant’s utilization level to services covered by the project associated with the relations between categorical variables

were examined, they χ^2 (chi-square) technique has been tested. Level of significance set at $P < 0.05$ was adopted for evaluation.

Results: Total 45 senior people (35 female and 10 male) who need care were included to our study. The average age was 73,8. Many of the elderly people were 70-79 age group. The group has a very low educational level and 62,2 percent of them are using the green card (a card provides free health care service for people in need and don't have social security). 64,0 percent of the group live with at least one person in the family and have at least one illness. The main illnesses are hypertension, Osteo classis hypertension, calcinosis, KOAH and different psychological illnesses.

51,1 percent of the group are dependent to other people for cleaning, 48,9 percent for transportation and 40 for preparing meals. The health staff who participated in the project cared for 62,2 % of the elderly people. Nearly half of elders (46.4%) that has been monitored followed by health team followed jointly by doctors and nurses. Rate of followed only by ratio of nurses (%32,1) is higher than rate of followed only by ratio of doctors. In our study we found a considerable relationship between loneliness at home and using of psychological and moral supporting services ($P < 0,05$).

The satisfaction rate of nearly all elderly people in connecting with received services, the knowledge, experience and behavior of the nursing and attendance staff as well as the possibility of reaching to the staff members is very high. 31,1 percent of the senior people want to spend more time with the staff members.

Conclusion: The services in project was evaluated in two categories: Home care services and medical care services. Among them, any problem has occurred in home care services. A significant relationship determined between the staying at home alone and the use of psychological and moral support services. This result has shown the importance of psychological and moral support services in home care services once again. However it should explained that; sometimes the services which are determined in the medical care services field in working plan, are presented in an inadequately way.

Although the senior people couldn't get enough health services at home during the project many of them were satisfied with the care services. This shows us that this practice is necessary and important. Regardless of some difficulties during the performance we can say that the project was fulfilled with success and devotion.

FUTBOL TARAFTARLARININ YENİ MABEDİ: *DISNEYSTAT*'LARIN DOĞUŞU

THE NEW TEMPLE OF FOOTBALL FANS: THE BIRTH OF DISNEYSTATS'S

Ayhan DEVER

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
ayhandever@gmail.com

Özet:

Günümüz modern toplumu, hemen her şeyin tüketildiği tüketim toplumu olarak tanımlanabilir. Tüketimi temel alan modern toplum, geleneksel hayat stilini ve eğlence kültürünü de değiştirmiştir. Değişen bu yapılardan birisi de futbol stadyumlarıdır. Günümüz futbol stadyumları ekonomik unsur haline dönüştüğü için tıpkı Disneyland gibi eğlence merkezi haline gelmiştir. Milyar dolarlarla ifade edilen futbol ekonomisi, müşterilerine (taraftharlarına) daha konforlu bir hizmet vermeye başlamıştır. Bu nedenle futbol stadyumları, günümüzde eğlence merkezleri haline gelmiş ve eğlence sektörüne bağlı olarak *Disneystat*'lar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Futbol Taraftharlığı, Tüketim Toplumu, Disneyland, Stat, Disneystat.

Abstract:

Today's modern society can be defined as a consumer society in which everything is consumed. Modern society based on consumption has changed traditional life style and entertainment culture. Football stadiums are also affected by this change. Just like Disneyland, Today's football stadiums has become an entertainment center because of transforming football into an economic factor. Football industry expressed by billion dollars start to provide supporters quality service. For this reason football stadiums began to serve as an entertainment center and depending on this Disneystats has emerged.

Key Words: Football Fans, Consumer Society, Disneyland, Stadium, Disneystat.

Giriş

Küreselleşme ile beraber daha da belirgin hale gelen kültür endüstrisi, beraberinde hemen her şeyi değiştirmekte ve bu değişim ile beraber yerel olanı küreselleştirmektedir. Bir nevi evrenselcilik anlayışını aşıl原因 küreselleşme ile beraber yerel farklılıklar ortadan kalkmakta ve dünya üzerinde bulunan her şey, birbirine benzemeye başlamaktadır. Bu noktadan itibaren ise özellikle kültür endüstrisi ön plana çıkmaktadır.

Ahmet Çiğdem, kültür endüstrisi konusunda şöyle demektedir: “Burjuvazi, sadece özerk bir pazar alanı yaratmakla kalmamış, aynı zamanda tabiatı ve toplumu da pazarlamıştı”¹. Bu pazarda hemen her şey satılıktır ve bireyler, tüketici rolündedir. Pazar içerisinde bir kitleleşme durumu söz konusudur. Kitleleşme sonucunda ise hemen herkes aynışlaşmakta, farksızlaşmaktadır. Kitleleşme beraberinde kitle toplumunu getirmektedir.

Kitle toplumu, tüketim toplumdur. “Bugün (altmışlı yıllarda) kitle toplumu, gerçek anlamda kültür değil, eğlence aramakta ve kültür endüstrisi tarafından piyasaya sürülen metaları tüketmektedir”². Birey; erkin, yönetenin, burjuvanın ürettiğini tüketmek zorundadır ki ayakta kalabilsin. Yöneten, kitle toplumuna “deliler gibi tüketim” sloganını zorla da olsa aşıl原因mıştır. Bu nedenle denilebilir ki, kitle toplumu içerisinde, arabası olmayan birisine kolaylıkla araba lastiğı satılabilir. Çünkü Adorno ve Horkheimer’a göre kitle endüstrisinin asıl amacı “üretim tüketilmesi için tüketici de yanlış gereksinimler uyandırmaktır”³.

1. Disneyland ve Futbol

Kitle kültürü, kitle toplumunu; kitle toplumu da beraberinde benzeşmeyi getirmektedir. “Bugün kültür her şeyi birbirine benzetiyor. Sinema, radyo, dergiler bir sistem oluşturuyor. Her alan kendi içinde ve diğeriyle bir sistem oluşturuyor”⁴

Ortaya çıkan bu sistemler içerisinde ön planda olan yediden yetmiş herkesin bildiğı Walt Disney’dir. Büyük bir eğlence merkezi olan, her yaştaki insanı kendisine hayran bırakan ve sadece tüketime yönelik bir kuruluş olan Walt Disney, küre biçiminde olan dünyanın, küresel bir şekilde döndüğünün en güzel örneğini teşkil eder. Walt Disney; düşünmeden ve sorgulamadan, sadece eğlenmeyi aynı zamanda yemeyi-içmeyi, sinemaları, çizgi filmleri ön plana çıkartıp dünyanın

¹Ahmet Çiğdem, (1997), **Akl ve Toplumun Özgürleşimi**, Vadi Yayınları, Ankara, s.24.

²Erhan Atiker, (1998), **Modernizm ve Kitle Toplumu**, Vadi Yayınları, Ankara, s.39.

³M., Horkheimer, T. Adorno, (1996), **Aydınlanmanın Diyalektiğı** “Felsefi Fragmanlar”, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s.7.

⁴M., Horkheimer, T. Adorno, a.g.e. s.7.

küresel bir hale gelmesine diğer bir ifade ile kitle toplumunun güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

1923 yılında kurulan ve ismi 1986 yılında Walt Disney Company olarak değiştirilen bu dev şirket, genel anlamda Amerikan medya şirketler topluluğu olmakla beraber adını kurucu kardeşlerin en büyüğünden almaktadır.

Walt Disney, Dünya genelinde eğlence ve medya sektörünü elinde bulunduran bir kuruluştur. Walt Disney Company'nin sahip olduğu kuruluşlar ise Walt Disney Stüdyoları, American Broadcasting Company (ABC – Amerika'nın en büyük üç radyo –tv kanallarından birisi), Disneyland, Disney Channel, Toon Disney ve Playhouse Disney isimli üç çocuk kanalıdır. Ayrıca Walt Disney Company'nin bazı spor kanallarına olan ortaklığı da bilinmektedir.

Disney, sadece Amerika'ya has bir kuruluş değildir. Tüm dünyayı ilgilendiren, neredeyse hemen herkesin ismini bildiği bir kuruluştur. “Disney yalnızca konulu parklarıyla değil, filmler, televizyon gösterileri ve kablolu yayın gibi birçok başka girişimle de dünya çapında bir varlık haline gelmiştir”⁵.

Walt Disney, genel anlamda çizgi filmleri ve çocuklara yönelik bir takım çizgi sinemalarıyla bilinmektedir. Mickey Mouse, Donald Duck, Goofy, Pluto gibi çizgi filmler, hemen hepimizin en az bir kere izlediği ve eğlenceli vakit geçirdiği Walt Disney ürünleridir. Günümüze doğru geldiğinde ise Walt Disney'in çizgi sinema dünyasına yöneldiğini görmekteyiz. Çizgi sinemanın devlerinden birisi olan Miramax Films, 2010 yılında Walt Disney Corp. tarafından 506 milyon euro'ya Filmyard Holding'e satılmıştı. Ayrıca Pixar Animation Studios (Arabalar, Oyuncak Hikâyesi I-II, Sevimli Canavarlar en bilinen filmleri) gibi çizgi sinemanın en büyük devi de Walt Disney bünyesine katılan şirketler arasında yer almaktadır.

Walt Disney kuruluşu olan Disneyland ise harikalar diyarıdır ve burada sadece eğlenceye yer vardır. Dünya genelinde pek çok yerde kurulu bulunan Disneyland'lar (Amerika'dan Asya'ya), herkesi büyülemekte ve kendisine doğru çekmektedir. Dünya genelindeki Disneyland'lar, temalı parklardan oluşmaktadır.

“Disney Dünyası, hayli öngörülebilirdir. Örneğin yol ortasında ziyaretçileri kandıran dolandırıcı sanatçılar yoktur. Öteki temizlik işlerinin yanı sıra gece gösterilerinden sonra çöpleri temizleyen işçi ekipleri vardır. Böylece ziyaretçiler yanlış bir adım attıklarında hoş olmayan bir sürprizle karşılaşmazlar. Park sürekli temizlenir, onarılır ve boyanır; Disney Dünyası'nda pejmürde hiçbir şey yoktur. Yüksek giriş ücreti, yüksek yemek, alışveriş vb. maliyetleri, ayrıca oraya kadar gitmenin gerektirdiği harcamalar ‘istenmeyenler’i dışarıda tutmayı başarmıştır. Bir Disney yetkilisi, ‘Disney Dünyası’nı suç oranı sıfır olan orta büyüklükte bir şehir olarak düşünün’ diyor”⁶. Disney Dünyası, ne pahasına olursa olsun sadece eğlencenin olduğu, içerisine girildiği andan itibaren sizi eğlendirmek isteyen-

⁵George Ritzer, (2011) **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.20

⁶George Ritzer, a.g.e., s.20.

lerin etrafınızda dolaştığı, içerisinde yüksek fiyatlara da olsa yeme – içme mekânlarının olduğu, kendinizi huzur içinde hissedebileceğiniz bir yer.

Disneyland, eğlence merkezi olarak ifade edilirken, futbol ise tam bu noktada öne çıkmaktadır. Futbol, genel olarak dünyanın en basit oyunu olarak ifade edilmesine karşın, günümüzde küreselleşme ile beraber ekonomik bir unsur haline gelerek metalaşmış ve tüketim toplumunun vazgeçilmez unsurlarından birisi haline gelmiştir. Futbolun küresel süreç içerisinde ekonomik bir meta haline gelmesi ile birlikte, futbolun yapısında da bir takım değişimler gözlemlenmeye başlamıştır. Bu değişen unsurlardan bir tanesi de taraftarların mabedi, futbolun oynandığı yer olan futbol sahalarıdır.

Futbol sahaları, önceleri taraftarlar için pek rahat olmayan, üşüten, devasa yapılar olarak ortaya çıkmıştı. Bu sahalarda taraftar, sadece ve sadece bir spor olan futbolu izlemekte ve 'taraftar' olmanın hazzını yaşamaktaydı. Eski stadyumların genel olarak çekici olmadıklarını, buna karşın gerçek futbolun oynandığı yerler olduğu söylenebilir. Çünkü bu stadyumlarda oynanan futbol, saf, spor olan futboldur. Eski stadyumlarda açık, kapalı, kale arkası tribünler için bilet fiyatı arasındaki farklar son derece azdı. Bu ise futbolun, ekonomik bir unsur haline geldiği dönemlerde gözlenen bir unsurdur. Futbol taraftarları da neredeyse kendi evleri olarak betimledikleri 'stadyumlarda' takımlarını desteklemekteydiler.

2. Taraftarlık: Futbolun Bilinmezi

Küreselleşmenin etkisini en fazla gösterdiği spor dalı hiç kuşkusuz ki Futbol'dur. Futbol, günümüz kitle insanını peşinden en fazla koşturan spor dalı haline gelmiştir. Oynamak için bir top ve iki kaleye, bunlar yoksa iki taş ve bir teneke kutuya ihtiyaç olan bir spor olan futbol, bu kadar basit bir oyun olmasına rağmen, günümüzde en karmaşık spor dallarından birisi haline getirilmiştir. Kulüplerin, oyuncuların kazandığı paralar, şikeler derken futbol köklü bir değişime uğramış ve futbol basit bir oyun olmaktan çıkarak, karmaşık bir hal almıştır.

Futbolda her şey değişmekteyken değişmeyen tek şey ise taraftarlardır. Futbol taraftarlığını tanımlamak kolay bir iş değildir. Can Kozanoğlu "taraftarlığı anlatmak kolay değil. Hakkari'nin dağındaki adam nasıl Fenerli olur, beş yaşındaki çocuk Galatasaray yenildiğinde niçin gözyaşlarını neden tutamaz, ne biçim bir Beşiktaş sevgisidir ki taraftarın biri ta Dünya Kupası'nda tribüne 'Karakartallar' pankartı asar, yine ne biçim bir heyecandır ki Kayserispor için can verilir, cepteki son parayla Tokatspor'un maçına gidilir"⁷ şeklindeki ifadesiyle futbol taraftarlığının bilinmezliğini gözler önüne sermektedir. Taraftarlığı anlamlandırabilmek ve tanımlamak kolay değildir.

Gerçekten de Kozanoğlu'nun sorularına cevap vermek çok güçtür. Buna benzer bir takım ifadelere Artun Ünsal'da değinmektedir. Ünsal "bir Çinlinin yüreği Manchester United kulübü için çarpabiliyor. Taylandlı bir milyoner, üstelik şim-

⁷Can Kozanoğlu, (1990), **Türkiye'de Futbol** 'Bu Maçı Alıcaz', Kıyı Yayınları, İstanbul, s.79-80.

diki başbakan, İngiltere'nin Liverpool kulübünün hisselerinin yüzde 30'unu satın almaya çalışabiliyor, Türk futbolcu İlhan Mansız Japonların idolleri arasına girebiliyor"⁸ şeklindeki açıklamalarıyla taraf tutma konusundaki bilinmezlere değinmektedir.

Basit bir mantıkla bu sorulara cevap vermek isteyenler, futbola olan ilgi ve sevgi gibi kavramlar dâhilinde cevaplar arayacaklardır. Ancak ne var ki, bu kavramlarla 'tarafkarlığı' açıklamak gerçekten de çok zor bir hale geldi. Çünkü günümüzde bu tür masum ifadeler, sporun içerisinde yer almamaktadır.

Tarafkarlık, kelime olarak "taraf olma, yani bir takıma karşı eğilim gösterme, onu destekleme, o takımın davranışlarına taraf olma, sempati duyma"⁹ anlamlarına gelmektedir.

Mehmet Acet'in Meriç'ten aktardığına göre sosyologlar taraftarı "Türk popüler futbol kültürünün, toplumun mikro ekonomik bir temsilini ve yeniden kuruluşunu ifade eden bir cemaat türü"¹⁰ şeklinde açıklamaktadırlar.

O halde taraftar, aslında belli bir kültürün bireylerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve aralarında samimi ilişkilerin bulunduğu bir yığından ibarettir. Ortak bir kültüre sahip olmanın verdiği hazla 'tarafkar olduğu takımın' maçlarını izlemeye giden 'tarafkar' hiçbir zaman yalnız olmamıştır. Taraftar, her zaman kendi cemaatinden (takımından) olan bireylerle iç içedir. Bu nedenle taraftarlıkta, yalnızlık söz konusu olmamaktadır. Bu kalabalığın bütün üyelerinde 'ortak bir amaç' doğrultusunda hareket etmek ve bunun sonucunda da ortak bir haz alma düşüncesi vardır.

İnsan neden takım tutar sorusuna baktığımız zaman ise birbirinden farklı nedenlerle karşılaşırız; kimisi tuttuğu takımı sevdiği için, kimisi büyük bir kalabalığın üyesi olmaktan haz aldığı için, kimisi kendi şehrinin takımı olduğu için...

Aslına bakılacak olursa bu nedenleri daha da uzatmamız mümkündür. Ancak yine de kesin bir kanıya ulaşmamız mümkün olamamaktadır. Futbol taraftarlığının nedenleri, futbolun değişmeye, dönüşmeye başlamasıyla beraber çok değişik boyutlara ulaşır olmuştur.

Neden takım tutulur, neden bir spor kulübünün taraftarı olunur sorusuna verilebilecek ilk yanıt, aileden kalma (vasiyet gibi algılanabilir) bir durum olduğu şeklindedir. Birey, babasının, dayısının ya da amcasının (ki nedense futbol taraftarlığında etkin faktör erkeklerdir) etkisiyle, onların tuttuğu takımı tutar. Onlarla beraber küçüklükten itibaren futbol maçlarına gitmeye başlar ve bu bir gelenek haline dönüşerek, babadan oğla geçen bir saltanat haline getirilir.

⁸Artun Ünsal, (2005), **Tribün Cemaatinin Öfkesi** 'Ticarileşen Türkiye Futbolunda Şiddet', İletişim Yayınları, İstanbul, s.17.

⁹Sabri Özbaydar, (1983), **İnsan Davranışlarının Sınırları ve Spor Psikolojisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.125.

¹⁰Mehmet Acet, (2006), **Sporda Saldırganlık ve Şiddet**, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, s.31.

Takım tutma olgusu, büyüklerle olan özdeşleşme ile de açıklanabilir. Birey, büyümekteyken kendisini her zaman aileden biriyle özdeşleştirir ki bu kişi genelde babadır. O, örnek alınır ve onun gibi olunmaya çalışılır. Bu nedenle de onun tuttuğu takım tutulur.

Neden taraftar olunur sorusuna verilebilecek bir diğer yanıt ise kimlik edinme duygusudur. Taraftar, tuttuğu takım ile bir anda alt bir kimliğe sahip olabilmektedirler.

“Bir insanı bir takıma çeken asıl güçlü halat, kimlik vaadidir. Tek bir kararla, birkaç saniye içinde uğraşmadan, yorulmadan şak diye yepyeni bir kimlik kazanılır. Erzurumlu bakkal Recep, Erzurumlu bakkal Cim Bomlu Recep olur. Milyonlarca kişilik bir “biz” ordusunun parçası haline gelir. Taraftarlık tercihini güçlü bir takımdan yana kullanmak, güçlü bir kimlik edinmenin avantajını da, haliyle birlikte getirir”¹¹.

Taraftarların yalnız olmadığı, her birinin büyük bir ordunun parçalarından biri olduğunu belirtmiştik. Bu noktada taraftarlar arasında “biz” bilincinin oluşması çok doğal bir durum olacaktır. Her zaman ‘biz’ kazanırız ve ‘ötekiler’ (diğer takımlar) ‘biz’e yenilmeye mahkûmdurlar.

Yepyeni bir kimlik kazanan, milyon kişilik ordunun parçası haline gelen bireyin, ilk olarak kendisine olan güveni artacak ve bu moralle daha etkin bir hayat yaşayacaktır. Aidiyet duygusunun farkına varan birey, her zaman için daha mutlu olacaktır.

Futbol, saniyeler içerisinde bireylere yepyeni bir kimlik kazandırma gücüne sahip olan tek yapıdır. Başka hiçbir yapıda böylesine özel bir durum söz konusu olamamaktadır. Bir an da milyonlardan birisi haline gelen taraftar, kendisinin toplum içerisinde daha saygın bir yere geldiğine inanmakta ve işlerinin daha hızlı bir şekilde gerçekleşeceğini düşünmektedir.

Acet, neden spor taraftarı olunur sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

“Futbol takımı taraftarlığının, psikolojik ve sosyal nedenlerle ortaya çıktığı söylenebilir. Her toplumda bireylerin çeşitli gereksinimleri vardır. Bireyler bunları, dürtü ve güdülerıyla davranışlara dönüştürürler ve doyuma ulaşırlar. Taraftarlar, zaman zaman kendi özel yaşamlarındaki beklentilerini ve umutlarını, takım veya kulübün başarıları ile doyurmaktadırlar.”¹²

Toplumsal hayat içerisinde istediği başarıyı yakalayamayan ve bu nedenle sürekli başarısız olan birey, kendi başarısızlığını tuttuğu takımın başarılarıyla bastırmakta ve bu şekilde mutlu olmaya çalışmaktadır.

Taraftarlar, “taraftarı olduğu takımın bir maçını izlemek için saatlerce bilet kuyruğunda beklerler. Yenilgiye karşı kuvvetli bir duygusal tepki gösterirler, kazanma durumunda da azımsanmayacak bir sevinç ve iftihar duyarlar.”¹³ Bu

¹¹Kozanoğlu, a.g.e. s.80.

¹²Acet, a.g.e. s.13.

¹³Acet, a.g.e. s.32.

noktada unutulmamalıdır ki, taraftar, tuttuğu takımla kendisini aşırı derece de özdeşleştirmektedir. Takımının sevincini ve üzüntüsünü aynı derecede hatta daha fazla yaşamaktadır.

Genel yapı itibari ile bakılacak olursa, futbol taraftarları toplumun farklı kademelerinde yaşayan bireylerdir. Aralarında tabakalaşma yönünden pek çok fark vardır. Ancak futbol, bu farklılığı gidermekte ve bireyleri tek bir çatı altında birleştirmektedir. Ekonomik gelir durumuna göre düşünülecek olursa, ülkemizde futbol taraftarları, belli bir tabakalaşma içerisinde takım tutmaktadırlar.

Bu noktada Fişek'in ifadesi ilginçtir. Fişek'in, ülkemizde en fazla taraftara sahip olan üç büyük takımın taraftarları ile ilgili betimlemesinin temelinde yine tabakalaşma durumu yer almaktadır: "Geçen yıl yayınlanan bir TV programında, halka göre Galatasaray'ın aristokrasiyi, Fenerbahçe'nin burjuvaziyi, Beşiktaş'ın da işçiyi simgelediğini, bu simgelemenin ise toplum genelindeki sınıfsal bölünmeleri yansıttığını söylemişim."¹⁴

Taraftarların takım tutmasıyla ilgili bir diğer neden de 'bölgecilik' durumudur. Bu etken içerisinde birey, doğup büyüdüğü yörenin takımını tutmaktadır. Böylece hem memleketine ihanet etmemekte, hem de milliyetçilik duygusunun gelişmesine destek olmaktadır.

Kozanoğlu'na göre takım tutmanın asıl nedeni bölgecilik sendromudur: "Dünyanın hemen her yerinde, taraftarlık tercihlerini belirleyen ana etken bölgeciliktir. "Bizim şehrin takımı, bizim kasabanın takımı" tutulur. İngiltere'de, "Nottingham kömür diyarından Manchester United'a sevgiler getirdik" türünden pankartlara pek rastlanmaz. Oysa Türkiye'de basının ulusal gazete-yerel gazete ayrımı gibi bir ulusal takım-yerel takım ayrımı vardır."¹⁵

Ancak bölgecilik, taraftarı etkileyebilme konusunda pek başarılı bir faktör olamamaktadır. Çünkü Türkiye'nin hemen her yerindeki taraftarlar ki sade taraftarlarda dâhil olmak üzere, üç büyüklerden birisini tutmaktadır. Türkiye'nin bir ucundan diğer ucuna kadar hemen herkes ya Beşiktaşlı, ya Fenerbahçeli ya da Galatasaraylı'dır. Bunun herhangi bir izahı olamaz. İstanbul takımları, taraftar olarak Anadolu'nun her yerinden gelen taraftarları sorgusuz, sualsiz kabul etmektedir. Bunun yanında bazen de öncelikli olarak İstanbul takımları tutulur, bunun dışında da bazen 'bizim yörenin takımları' da tutulabilir. 'Ulusal olarak Fenerbahçe'yi, yerel olarak Sivasspor'u tutuyorum' şeklindeki bir ifade söylediğimizi daha anlaşılır hale getirecektir.

Yıllardır şampiyonluğu kimseye kaptırmamaya çalışan ve üç büyükler olarak adlandırılan Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray, doğal olarak beraberinde taraftar sayısını da yükseltmektedir. Başarılı bir takımın taraftarı olmak isteyen bireyler, otomatikman bu üç takıma yönelmektedir.

¹⁴Kurthan Fişek, (2003), **Sporun Anatomisi**, YGS Yayınları, İstanbul. s.27.

¹⁵Kozanoğlu, a.g.e. s.81.

Bunun yanı sıra hayranı olduğu bir futbolcu için takım tutan taraftarlar da yok değildir. Kendisini 'yıldız bir oyuncu ile' aşırı derece de özdeşleştiren birey, oyuncu hangi takıma giderse, o takımı tutmaktadır.

Ülkemizdeki taraftar olgusuna bakacak olursak, maalesef taraftarlarımızın sadece 'iyi gün dostu' olduğunu görmekteyiz. Çünkü "Türkiye'de taraftar denilen kitle ne yazık ki, hep kendine taraftar olan, takım sevgisini, ancak takım kendisini tatmin ettikçe sürdüren bir güruhtan ibaret"tir.¹⁶

Takımının elde ettiği başarılarla beraber kendisini de başarılı gören, takımına toz kondurmayan, sevgi seli hareketlerinde bulunan taraftar; ne yazık ki başarısızlıklarda da aynı şekilde davranmamaktadır. Yenilgi zamanı taraftar adeta, ruh değiştiren bir yapıya bürünmektedir. Protestolar, sporculara ve yönetime küfürler, saldırılar şeklinde belirtebileceğimiz yenilgi sonraları taraftar davranışları, Türkiye'nin her yerinde görülmektedir.

Kozanoğlu, futbol taraftarlığını genel başlıklar dâhilinde üç grupta ele almaktadır:

"Kimisi hasta taraftardır; dile vurmuş bir hastalık. O da hayatta, bir kez maça gitmiş ama laf futboldan açıldı mı aslan kesilir, takımına toz kondurmaz, münakaşa eder, iddiaya girer. Kimisi dengelidir, öylesine taraftardır, futbola öylesine takılır. Kimisi yine dengelidir, sıkıca taraftardır, takımına ve futbola sıkıca sarılır. Kimisi hafiften dengesizdir; "alaturka holigan" kimliğiyle taraftar çeşidini aşar başka bir boyutun insan çeşidini temsil eder. Kimisi de sıkı, sımsıkı bir taraftardır. Holiganlarla karıştırmayanlar için sevimli, eğlendirici, hoş bir tiptir. Tribünlerin rengi, futbol muhabbetlerinin baş çeşnisidir. Ve taraftarların resmi çekilecekse, en önde, en ortada o durmalıdır. Çünkü o, futbola da takımına da gerçekten çok şey verir, kimi zaman her şeyini."¹⁷

Taraftarlığın, farklı boyutlarının olması durumu, sosyolojik bağlamda son derece ilginçtir. Aynı takımı tutan taraftarların bir kısmı 'başarısızlık' sonrasında ağlarken, kahrolurken; bir kısmı da hiçbir şey olmamış gibi elini kolunu sallayarak çıkıp gitmektedir. Bu durumda asıl taraftar hangisidir, tutulan takımın başarısızlığında ağlamak gerekir mi, ya da hiçbir şey olmamış gibi stattan çıkıp gitmek mi gerekir?

Demek ki taraftarlar kendilerini, her ne kadar büyük bir gurubun parçası olarak hissetseler dahi, kendi aralarında bir uyumun olmadığından söz edilebilir. Bunun sonucunda da maç sonralarında farklı farklı davranış şekillerinin olması durumunu görmemiz son derece doğaldır.

"Fanatikler: Çoğu zaman yanlarında kesici aletler, taş, zincir, sopa gibi alet bulunduran, her zaman kavgaya hazır ve genellikle maç öncesi geceyi stadyum kapısında veya çevresinde geçiren, aynı semtin ve çevredeki gençlerin oluşturduğu gruplardır. Bu gruplar, buldukları tribünde her zaman sivrilen ve hâki-

¹⁶Tanıl Bora, (2001), **Takımdan Ayrı Düz Koşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, s.15.

¹⁷Kozanoğlu, a.g.e., s.76.

miyeti elinde bulundurmak isteyen, seyircilerin ve polislerin yakından tanıdığı kişilerden oluşur.

Mekâncılar: Her karşılaşmada sahanın aynı yerinde olmayı severler. Buldukları yer görüş açısı bakımından çok elverişli olmasa da, onlar başka yerde maç seyretmekten hoşlanmazlar. Eğer bunların sevdikleri yer doluysa, oturanların en arkasında maçı ayakta izlemeyi tercih ederler.

Doymsuzlar: Hiçbir sonuçtan ve başarılı gelişmeden tatmin olmazlar. Tuttukları takım o sene bütün kupaları kazansa da, sezonun son maçındaki bir yenilgi yüzünden teknik direktörü, yönetimi ve sporcuları eleştirebilirler. Karşılaşma esnasında topun sürekli olarak kendi takım sporcuları tarafından oynanmasını ister.

Sabırsızlar: Genellikle karşılaşma saatinden önce stadyuma gelirler. Her şeyin bir an önce olup bitmesini isterler, ancak maç başlayana kadar sıkıntıdan ne yapacaklarını şaşırırlar.

Deplasmancılar: En büyük mutlulukları deplasmana gitmektir. Takımlarının kendi sahasındaki maçları zaten kaçırmazlar. Deplasman maçlarını kaçırmamak için ellerinden geleni yaparlar. Bu tür seyirciler, maddi yönden sıkıştıkları zaman kollarındaki saatleri satarak tuttukları takımın deplasmandaki maçlarına gidebilmektedirler.

Takımla Şahlananlar: Spor sahalarna saatler önce girseler de, tuttukları takım sahaya çıkıncaya kadar sakin otururlar. Tezahürtlara pek katılmazlar. Ancak takımlarının sahaya çıkmalarıyla birlikte kendilerini kaybederler.

Uğura İnananlar: Her ayrıntının, tuttukları takımın lehine ve aleyhine olabileceğini düşünürler. İçlerinde, maça giderken dua almak için otobüste, trende yer verenlere rastlanır. Yanında oturanlarla yer değiştirenler, takımları penaltı atarken gözlerini kapatanlar ve sırtlarını sahaya dönenler de vardır.

Bilmişler: Bunların hepsi kendilerine göre birer teknik direktördür. Kimin iyi oynayıp oynamadığı, taktik hatalar ve oyuncu değişiklikleri konusunda uzmandırlar.”¹⁸

Futbol taraftarları farklı farklıdır. Ama hepsinin ortak bir amacı vardır; karşılaşma sonunda gülen taraf olmak. Bu nedenle takım, farklı şekillerde desteklenir; bilet için yağmur altında kuyruğa girilir, maç yerine saatler öncesinden gelinir, maç ayakta izlenir, bağırırmaktan ses kısılır, itiş kakış yaşanır, dayak yenir. Bunların hiçbirisi acıtmaz taraftarın canını yenilginin acıttığı kadar. Yeni durumunda ise bütün çekilen eziyetler, çoktan helal edilmiştir takıma.

Ayrıca bir taraftar şekli de Ayata'dan gelmektedir:

“Geçici futbolseverler... Onların Dünya Kupaları esnasındaki futbol ilgisi, bir gecelik bir ilişkiye ya da bağlayıcı olmayan bir iş bağlantısına benzer. Dört hafta sonra hayatında temel bir öneminin kalmayacağını bildiği bir şeyle ilgili-

¹⁸Akt: Acet, a.g.e. s.46-49.

niyordur. Bu cins futbol meraklıları, norma bağlı gündelik hayatlarından bir an sapmalarını sağlayacak heyecanlı ve dramatik bir şey ararlar açgözlülükle.”¹⁹

Taraftar konusunda kısa bir bilgiden sonra taraftarlığın, biraz daha üst boyutu, uzantısı olan fanatik taraftar kavramına bakmakta fayda vardır.

Galeano'ya göre fanatik taraftar “tumarhanelik hastadır.”²⁰

Fanatikler, kendi takımlarına daha büyük bir güç ile bağlıdır. Bu güç, yeri gelir ‘senin için ölürüm – öldürürüm’ şeklindeki naralara kadar ulaşabilecek bir boyuta varabilir.

Fanatikler “vurucu, kırıcı ve gürültü yapıcı araçlarla yüklüdür hep. Daha yolda gelirken bile gürültü ve hır gür çıkarır.”²¹

O halde Galeano'nun aktarımından hareketle denilebilir ki, fanatikler şiddet yanlısı taraftarlardır.

Onların yapmak istedikleri, aslına bakılırsa takımlarını desteklemekten daha ziyade ait oldukları ‘gurubun’ tadını çıkartmak olarak açıklanabilir. Çünkü arka-larında ‘biz’in binlerce parçası olduğunu bilmektedirler. Fanatik taraftar, bu sayede hem kendi egosunu tatmin etmiş olur, hem de daha yaptığı eylemlere ‘takımın galibiyetine sevinme ya da takımın galibiyetine üzülmeye’ maskelerini takarak, onları daha masum bir hale getirebilir.

Ancak unutulmamalıdır ki, Galeano'nun fanatikler konusundaki görüşleri oldukça iddialı ve genel anlamda biraz abartılıdır.

Uluğ ise fanatikler hakkında Galeano'nun aksine daha masum bir düşünceye sahiptir:

“Taraftarlığın bir sonrası fanatizm. O da kötü bir şey değil aslında... İngilizce ‘fan’ dan geliyor. Tutku derecesinde seven demek. Tutku derecesinde sevmeye de itirazım yok. Asıl tehlikeli olan holiganizm. Ama bizde öyle bir kavram kargaşası yaratıldı ki, taraftar, fanatik, holigan... hepsi birbirine karıştı. Sabahın beşinde maça gidip, yağmurda sıırılsıklam olanlar taraftar ya da fanatik. Koltukları kırıp sahaya atanlar ise holigan. Bunu iyi değerlendirmek lazım”²².

Gerçekten de bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de taraftar, fanatizm ve nihayetinde holigan kavramları birbirine iyice karışmış durumdadır. Aslına bakılacak olursa, taraftar ve fanatik kavramlarını bir bütün olarak ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü taraftarların çoğu fanatiktir. Fanatik olmanın yükümlülüklerini yerine getirmeseler dahi her taraftar biraz fanatiktir.

¹⁹İmran Ayata, (2002), “Bir Gecelik İlişki: Niçin Bazı İnsanların Futbolu Sırf Dünya Kupası’nda Sevdiklerine Dair” **Dünya Kupası**, (iç) Ed: Bağış ERTEN, s.28-38, İletişim Yayınları, İstanbul, s.35.

²⁰Eduardo Galeano, (2006), **Gölgede ve Güneşte Futbol**, Çev: E. Önalp--M.N. Kutlu, Can Yayınları, İstanbul, s.23.

²¹Galeano, a.g.e. s.23.

²²Yiğiter Uluğ, (2003), **Hatice’ye Mektuplar**, İletişim Yayınları, İstanbul. s.149-150.

3. Taraftarın Yeni Adresleri: *Disneystat*'lar

Futbol stadyumları, genel anlamda basit bir yapıya sahipti. Kapılardan sıkışarak girilen, maç bileti almak için saatlerce kuyrukta beklenen, kışın nezle olunan, yazın güneş çarpması sonucu zaman zaman hastanelik olunan, basit ama adeta kutsal mekânlardı. Oysaki günümüz futbol stadyumları, bu basitliği bir kenara bırakarak, tıpkı futbol gibi karmaşık bir hale gelmiştir.

Futbolun ticari bir sektör haline gelmesiyle beraber, futbol stadyumlarının da bu ticari gelişmeye ayak uydurduğunu ve değiştiğini görmekteyiz. Değişmeyen taraftar düşüncesi, özellikle futbol kulüplerinin baskılarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Küreselleşmeyle endüstriyel bir hale gelmesiyle metalaşan futbol, günümüzde taraftarlara göz dikmiştir. Futbolun şekil değiştirmesiyle beraber ortaya çıkan *Disneystat*'lar taraftarlık olgusunun yeni şekillendiricisi haline gelmiştir.

Disneystat'lar, modernleşmenin ürünleridir ve taraftarı tamamen eğlenceye davet eden, taraftarların rahatlığı için yapılmış olan eğlence merkezleridir. Geçmişteki statların pekte taraftar rahatlığını düşünmediğini, tahta – taş koltukları olan, ite kalka yer kapılan, soğukta üşünülen ve genelde hasta olunan ama buna karşın takımın galibiyetiyle beraber her şeyin unutulduğu alanlar olarak bilinmektedir. Günümüz *Disneystat*'ları ise küreselleşmenin ve futbolun meta haline gelmesiyle beraber dayatılan, yapımı milyonlarca dolara mal olan ve içinde pek çok alanın olduğu futbol katedralleridir.

Alışveriş merkezleri, insanların tüketim dinlerini yerine getirmek için gittiği yerler olarak tarif edilir²³. *Disneystatlar* ise, taraftarın futbol ibadetini yerine getirdiği, kışın ısıtılan, yazın serinletilen, içerisinde eğlence merkezleri, sinemalar, alışveriş merkezleri, localar, tuttuğu takımın ürünlerini satan store'lar, hediye eşya dükkânları, lokantalar, lüks restoranlar bulunan ve asla çıkmak istemedikleri, rahat bir şekilde maçı izledikleri ve futbolun yeni merkezleridir.

Dünya genelinde *Disneystat*'ların sayısı günden güne artıyor. Futbol, artık özel alanlarda oynanıyor. Çünkü futbol, artık seyir oyunu olmaktan çok, eğlence sektörünün bir parçası haline gelmiştir. *Disneystat* örneklerine bakacak olursak; Almanya'da 2005 tarihinde açılan Allianz Arena 340 milyon dolara mal olan ve FIFA'nın 5 yıldız verdiği statlardan bir tanesidir. Yaklaşık 66 bin kişilik olan bu stadın tribünlerinin üstü kapalıdır. Stadın en belirgin özelliği ise ışıklandırmasıyla dikkat çekiyor olmasıdır. Binlerce ampulle ışıklandırılan stat, özellikle akşamları dış cephenin aydınlatılmasıyla birlikte tam bir renk cümbüşüne sahip olmaktadır ve dikkatleri üzerine çekmektedir. Ayrıca stadın çatısında 2874 adet hava yastığı bulunmaktadır ki herhangi bir olumsuz durumda, seyirciler en az zararı görebilsin. *Disneystat*'larda önemli olan riski, en aza mümkünse sıfıra indirmeye çalışmaktır. Stadın 10500 araçlık yer altı otoparkı ise Dünya'nın en büyük yer altı otoparkı olma özelliğini taşımaktadır.

Bir diğer beş yıldızlı stat olan Yeni Wembley Stadı ise 90 bin kişilik izleyici kapasitesi, 1.138.000 euroya mal olan fiyatıyla dünyanın en pahalı statlarından biri olma özelliğini elinde bulundurmaktadır. Stat içerisinde 6 adet restaurant, 1

²³Ritzer, a.g.e. s.26.

hotel, 26 asansör, 30 adet yürüyen merdiven, 688 adet yiyecek – içecek satış noktası, kulübe ait ürünlerin satıldığı store'lar bulunmaktadır. Bu alanlar ister istemez akla Disneystat'ları getirmektedir. Eğlence merkezlerinin olduğu ve bu doğrultuda tüketimin gerçekleştiği stadyumlar.

Schalke 04'ün stadı olan Veltins Arena (Gelsenkirchen-AufSchalke Arena), 61.481 kişilik kapasiteye sahiptir. Hareketli, özel bir çatı sistemine sahip stadyumda hava koşullarına göre üst tarafı tamamen kapatılabilmektedir. 30 dakikada açılıp kapanabilen, 560 ton ağırlığında yarı saydam teflon kaplı fiberglas dokuma kayar bir çatıya sahiptir. Ayrıca stada elektronik giriş sistemleri de yerleştirilmiştir. Bunun yanı sıra stadın en bilinen özelliği ise stada döşenen 5 kilometrelik bira boru hattı bulunması. Eğlence sektörünün en büyük tüketim unsuru olan alkolü de Disneystat'larda musluklardan akarken görmek mümkündür.

43 bin kişilik seyirci kapasitesine sahip olan Oita Stadyumu ise Japon teknolojisinin doruklara ulaştığı bir stadyum. Stadın üstü iki parça halinde açılıp kapanmakta ve yukarıdan bakıldığı zaman göz kırptığı gibi görüldüğünden dolayı stadyuma, dev göz denilmektedir.

Dünya geneline yayılan ve futbol taraftarlığını hat safhaya çıkartan Disneystat'lar genel olarak milyon dolarlara mal olmakta, içerisinde taraftarlar için hemen her şey bulunmaktadır. Tıpkı Disneyland'lar gibi içerisine girdiğiniz zaman çıkmak istemeyeceğiniz, her türlü ihtiyacınızın düşünüldüğü ve tamamen hoş vakit geçirmeniz, eğlenmeniz amacıyla meydana getirilen, konforlu ve güvenli yerlerdir.

4. Ülkemizde Disneystat'lar:

Ülkemizde de Disneystat'lara rastlamamız mümkündür Bunlardan en göze çarpanlarından bir tanesi UEFA'nın 5 yıldızlı Disneystat'larından birisi olan Atatürk Olimpiyat Stadı'dır. Bu disneystat, 75.145 kişi kapasiteli olup, her türlü organizasyona ev sahipliği yapabilecek durumdadır. Stat içerisinde toplan 34 adet lüks loca ve bu localara hizmet veren barlar ve her loca içinde Amerikan bar ve dolapları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 18900 araçlık otopark yer almaktadır.

52.650 seyirci kapasiteli ve 157 özel locaya sahip olan Türk Telekom Arena Stadı ise 2900 araç kapasiteli otoparka sahiptir. Stat içerisinde VIP alanı, VIP Market alanı, Restaurant–Cafeler, Galatasaray Müzesi ve GS Store'lar bulunmaktadır. Son derece lüks olan localar sayesinde, soğuk ve sıcaktan etkilenmeden maçı izlenebilmekte ve takıma destek olunmaktadır. Ayrıca stat içerisinde güvenlik sağlayabilmek amacıyla yüz tanıma sistemi de bulunmaktadır. Saniye de 200 suratı tanıyabilen bu sistem, 4 dakika içerisinde statta bulunan bütün taraftarları tanımlayabilmekte ve böylece olumsuz davranışlarda bulunan bireyler kısa sürede teşhis edilmektedir.

Fenerbahçe Şükrü Saraçoğlu Stadı ise 50.530 seyirci kapasitesine sahip, 100 adet VIP locası bulunan stat içerisinde Fenerium Mağazaları, Fenerbahçe Müzesi, Migros Mağazaları, Doğuş Gruba ait showromlar bulunmaktadır.

Beşiktaş FiYapı Stadyumu ise 32.086 seyirci kapasitesine sahip kapalı devre kamera sisteminin olduğu bir statdır. The Times'ın yaptığı dünya'nın en iyi 10 stadı sıralamasında İnönü Stadyumu dördüncü sırada yer aldı.

Kayseri Kadir Has Stadyumu ise 40.548 seyirci kapasitesi ile Anadolu'nun en lüks stadyumlarından bir tanesi. Oyun alanı hariç tamamen kapalı olan stadyumda çelik tavanlara 384 adet radyan ısıtıcı yerleştirilmiş ve seyircilerin soğuk havalardan fazla etkilenmemesi düşünülmüştür. Stadyumda 52 adet loca, 1 adet 80 kişilik cafe, 1 adet 100 kişilik restaurant ve 5000 metre kare alış veriş merkezi, 1000 metre kare Fun Club alış – veriş merkezi bulunmaktadır.

Bu Disneystat'ların yanı sıra, ülkemizde hızlı bir Disneystatlaşmaya gidilmektedir. TOKİ, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile anlaşarak ülkemizde 18 adet yeni spor sahası yapmak için çalışmalarına çok kısa bir süre sonra başlatacağıdır.

Sonuç

Günümüz modern toplumu, özellikle modernleşmenin beraberinde getirdiği bir takım kolaylıkları yaşamaktadır. Bu kolaylıklar kimilerinde eleştirilirken, kimilerince de avantaj olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda özellikle eleştiri olarak kültür endüstrisi eleştirisi daha da ön plana çıkmaktadır.

Kültür endüstrisi ile beraber, tüketim özellikle kültürel bir takım alanlara doğru kaymış ve bireyler, aynı kültürel ürünleri – öğeleri tüketmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda da özellikle bireyler arasındaki temel farklılıklar gözden kaçmaya başlamış ve bireyler, birbirine benzeyerek, aynileşmiştir.

Kültür endüstrisinin üzerinde en fazla durduğu alanlardan bir tanesi de eğlence sektörüdür. Günümüz modern toplumunda eğlence denilince daha ziyade, gündelik hayatın getirmiş olduğu monotonluktan, yorgunluktan kurtulma ve hayatı buna göre devam ettirme aklımıza gelmektedir.

Dünya genelinde bireylerin, gündelik hayatın sıkıntılarından kurtulduğu en önemli mekânlardan bir tanesi de Disneyland'lardır. Disneyland, harikalar diyarıdır ve siz bu “ütöpic ülke” içerisinde hemen her sıkıntınızdan kurtulur ve eğlencenin tadını çıkartırsınız. Bu alan içerisinde her şey sizin için yapılmıştır ve burada hayat normalden daha hızlı bir şekilde geçmektedir. Monoton olma, zamanın geçmemesi durumu, Disneyland'lar için sorun teşkil eder. Zira halk eğlenmek istemektedir ve bunun için de sürekli olarak yeniliklere ihtiyaç vardır.

Disneyland'lara giden ve sürekli eğlenmek isteyen bireyler; futbol bağlamında düşünülecek olursa futbol taraftarlarıdır. Futbol taraftarlığını açıklayabilmek tam olarak kolay bir mesele değildir. Zira taraftarlığın, neden futbol takımı tutulduğunun net bir tanımı ya da nedeni ortada yoktur. Ancak şu bir gerçektir ki günümüz futbol taraftarları, yine modernleşmenin etkisiyle kültür endüstrisi içerisinde yerini almıştır.

Disneyland'lardaki bireyler eğlence, hoş vakit geçirme, kaygılardan uzaklaşma düşüncesi içerisinde eylemlerini gerçekleştirirken; futbol taraftarları da aynı zihniyet içerisinde stadyumlara doluşmakta ve futbol maçlarını izlemektedirler.

Bu noktada futbol stadyumlarının şekil değiştiren yapılarıyla karşı karşıya kalmaktayız. Günümüz futbol stadyumları, Disneyland'lar gibi tamamen eğlence üzerine odaklanmakta ve futbol taraftarlarını, eğlence sektörüne davet etmektedirler.

Günümüz futbol stadyumları, *Disneystat*'lar haline gelmiştir. Eski futbol stadyumlarında localardan, ısıtılan koltuklardan, yazın serinleten, kışın ısıtan, içerisinde restaurantların bulunduğu kısımlardan, takım müzelerinden, fan – shoplardan, sinemalardan, oyun salonlarından söz etmek mümkün değildir. Oysa günümüz *Disneystad*'larında yukarıda bahsi geçen başlıklar fazlası ile mevcuttur. Günümüz futbol statları diğer bir ifade ile *Disneystat*'lar, birer eğlence merkezi haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

ACET, Mehmet; (2006), **Sporda Saldırganlık ve Şiddet**, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

ATİKER, Erhan; (1998), **Modernizm ve Kitle Toplumu**, Vadi Yayınları, Ankara.

AYATA, İmran; (2002), “Bir Gecelik İlişki: Niçin Bazı İnsanların Futbolu Sırf Dünya Kupası'nda Sevdiklerine Dair” **Dünya Kupası**, (iç) Ed: Bağış ERTEN, s. 28–38, İletişim Yayınları, İstanbul.

BORA, Tanıl; (2001), **Takımdan Ayrı Düz Koşu**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇİĞDEM, Ahmet; (1997), **Akal ve Toplumun Özgürleşimi**, Vadi Yayınları, Ankara.

FİŞEK, Kurthan; (2003), **Sporun Anatomisi**, YGS Yayınları, İstanbul.

GALEANO, Eduardo; (2006), **Gölgede ve Güneşte Futbol**, Çev: E. ÖNALP-M.N. KUTLU, Can Yayınları, İstanbul.

HORKHEIMER, M., ADORNO, T., ;(1996), **Aydınlanmanın Diyalektiği** “Felsefi Fragmanlar”, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

KOZANOĞLU, Can; (1990), **Türkiye’de Futbol** ‘Bu Maçı Alıcaz’, Kıyı Yayınları, İstanbul.

ÖZBAYDAR, Sabri; (1983), **İnsan Davranışlarının Sınırları ve Spor Psikolojisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

RITZER, George; (2011) **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ULUĞ, Yiğiter; (2003), **Hatice’ye Mektuplar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÜNSAL, Artun; (2005), **Tribün Cemaatinin Öfkesi** ‘Ticarileşen Türkiye Futbolunda Şiddet’, İletişim Yayınları, İstanbul.

www.ataturkolimpiyatstadi.net (Erişim Tarihi: 02/03/2012)

<http://www.fenerbahce.org/tesisler/detay.asp?ContentID=23340> (Erişim Tarihi: 17.01.2012)

www.turktelekomarena.com.tr (Erişim Tarihi: 04.4.2012)

<http://www.bjk.com.tr/tr/cms/tesisler/6/25> (Erişim Tarihi: 10.03.2012)

<http://www.kadirhasstadyumu.org/> (Erişim Tarihi: 27.03.2012)

<http://www.worldstadiums.com/> (Erişim Tarihi: 18.04.2012)

FACEBOOK VE MAHREMİYET: GÖRMEK VE GÖZETLE(N)MEK

FACEBOOK AND PRIVACY: SEE AND WATCH/BEING WATCHED

Arş.Gör. İlhan KORKMAZ

Dumlupınar Üniversitesi İİBF. İktisat Bölümü
(Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi)
ilhankorkmaz@hotmail.com

Özet

İnternet teknolojisinde yaşanan Web 2.0 devriminden sonra ortaya çıkan sosyal ağ siteleri günümüzün en yaygın ve vazgeçilmez iletişim araçları haline gelmiştir. Kurulduğu günden bu yana, kişilerin birbirleriyle iletişime geçmesini ve bağlantılı kalmasını kolaylaştıran çeşitli yeniliklerle sürekli kendini geliştiren Facebook ise geniş kitleler tarafından diğer sosyal ağ sitelerinden daha çok kabul görmüş ve daha başarılı bir sosyal ağ sitesi olmuştur. Ancak Facebook olumlu yönlerinin yanında birçok problemi de bünyesinde taşımaktadır. Facebook'un kişilerarası iletişim üzerine en önemli etkileri arasında 'kişilerin bu ortamda benliklerini sunma yarışına girerek görme, gösterme ve gözetle(n)meye dayalı yeni bir iletişim şekli edinmeleri ve bunun sonucunda mahremiyet algılarının dönüşüme uğraması' gösterilmektedir. Makalede Facebook'la ilgili literatürde yer alan çalışmalar 'Facebook ve mahremiyet' ekseninde incelenecek ve bireylerin mahremiyet anlayışında yaşanan dönüşümün resmi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Facebook, Benliğin Reklamı, Gözetlemek, Mahremiyet.

Abstract

After the Web 2.0 revolution in the Internet technology emerging social networking sites has become the most common and indispensable communication tools today. Up to now since its foundation, Facebook has been more successful and more accepted by masses than other social networking sites constantly improving itself with various innovations which makes easy for people to communicate each other and stay connected. However, Facebook also includes many problems, besides its positive aspects. It is indicated among the most significant effects of Facebook on interpersonal relations that by running into a competition of self-presentation, individuals start to obtain a new communication type, which based on showing, watching and being watched. As a result of this, their understanding of privacy has transformed. In this paper, related works with Facebook in the literature will be examined in terms of 'Facebook and privacy' and it will be tried to draw a picture of the transformation in understanding of privacy of individuals.

Key Words: Facebook, Advertisement of Self, Peeping, Privacy.

Giriş

Sosyal bilimlerin sınırları ve sonuçları tam olarak netleştirilemeyen ve araştırmacılar arasında derin yorum farklılıklarına da neden olan popüler inceleme konularının başında, gelişen iletişim teknolojilerinin tetikleyici unsur olduğu toplumsal değişim gelmektedir (Uslu, 2007: 225). Bu değişim sürecinden en çok etkilenen ve toplumların varlıklarını sürdürmesi açısından sahip olduğu hayati önem nedeniyle aynı zamanda süreci de en çok etkileyen öge ise iletişimdir. Bu noktada insanların birbirleriyle hangi araçlarla ve ne şekilde iletişim kurduklarının ve yeni iletişim biçimlerinin neleri nasıl dönüştürdüğüünün incelenmesi ayrı bir önem kazanmaktadır.

Postman, toplumlarda geçerli olan iletişim biçiminin, kültürü belirlediğini söyleyerek, tarihsel süreç içinde, sözden yazıya ve basıma geçişin, sadece teknik bir gelişme olarak düşünülemeyeceğini, her yeniliğin beraberinde yeni yaşam biçimlerini ve toplumsal ilişkileri getirdiğini belirtmektedir (Akt. Rigel vd., 2005: 275). McLuhan da “araç mesajdır” şeklindeki ünlü söylemi ile dikkatlerimizi 20. yüzyılın ortalarında kullandığımız araçlara çekmeye çalışmıştır. McLuhan, “araç mesajdır” derken mesajın ve içeriğinin hiçbir önemi olmadığını kastetmediğinin altını çizmektedir. Buna karşın, aracın hiç önemsenmemesi halinde yeni teknolojilerin insanlar üzerindeki etkilerinin anlaşılamayacağını vurgulamak istemektedir (Akt. Rigel vd., 2005: 16).

Günümüzde toplumsal ilişkilerin en yoğun şekilde yaşandığı yeni arkadaşlıkların edinildiği ya da mevcut arkadaşlıkların sürdürüldüğü, bilgi, beceri, beğeni gibi çeşitli paylaşımların gerçekleştiği *ortam/iletişim aracı* sosyal ağ siteleridir (Toprak vd., 2009). Dünyada 800 milyonu, Türkiye’de ise 31 milyonu aşan kullanıcı sayısı ile (<http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/>) en popüler sosyal ağ sitesi Facebook günümüzde en yaygın kullanılan iletişim aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla başta Facebook olmak üzere sosyal ağ sitelerinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi toplumların geleceğini anlamamıza faydalı olacaktır. Facebook’un kişiler arası iletişim üzerine en önemli etkileri arasında ise kişilerin bu ortamda benliklerini sunma yarışına girerek görme, gösterme ve gözetle(n)meye dayalı yeni bir iletişim şekli edinmeleri ve bunun sonucunda mahremiyet algılarının dönüşüme uğraması gösterilmektedir.

1. Bir Sosyal Ağ Sitesi Olarak Facebook

Sosyal ağ kavramı ilk defa internet çağında oluşturulmamıştır, kavram günümüzden çok daha uzun zaman öncesinde de mevcuttur. Sosyal ağlar vardır çünkü insanlar sosyal varlıklardır ve yaşamını sürdürmek için diğer insanlarla ilişki kurmaları gerekir (Coyle ve Vaughn, 2008: 13).

Günümüzde internet, geçmişte insanlar arasında var olan ancak somut bir şekilde görülemeyen bağlantıları, bilgisayar ağlarıyla oluşturulan yeni bir mekan ya da düzlemde (diğer bir deyişle siber uzayda) daha görünür kılmıştır. Sosyal ağ kavramının internetle birlikte geçirdiği değişimin son safhası da bu gün internette kullanıcı sayıları yüz milyonlarla ifade edilen sosyal ağ siteleri ya da sosyal paylaşım siteleridir.

Literatürde kabul görmüş en yaygın tanımıyla ‘sosyal ağ siteleri’, bireylerin sınırları belli olan bir sistem içerisinde açık ve ya yarı açık profil oluşturmalarına izin veren, farklı kişilerle bağlantı paylaşımında bulunan kişilerin listesini, bu kişilerin bağlantılı olduğu diğer kişilerin listesini gösteren web tabanlı hizmetler olarak tanımlanmaktadır (Boyd ve Ellison, 2007).

Sosyal ağ sitelerini özgün yapan bireylere yabancılarla tanışma olanağı sunması değil, kullanıcıların kendi sosyal ağlarını göstermeleridir. Sosyal ağ sitelerinde kullanıcıların amacı yüz yüze olarak seyrek gördükleri ya da uzun zamandır görüşmedikleri kişileri sosyal ağlarına katmaktır (Body ve Ellison, 2007).

Şener’e göre sosyal ağ siteleri, bir yandan kullanıcının sürekli kimlik arayışında olduğu bir alan (profil) kurarak onu bireyselleştiren, diğer yandan farklı sosyal çevrelerden arkadaşlarını bir araya getirdiği bir ağ işlevi görerek “belirsizliklerle dolu” bir dünyada yaşayan kullanıcıya bir gruba/cemaate aidiyet duygusu yaşatan, güvenli bir liman sağlayan bir iletişim aracıdır (Şener, 2010). Bu yönüyle sosyal ağ siteleri, internette insanları ortak değerler ve çıkarlar etrafında online bir araya getiren yeni bir tür cemaatin oluştuğunu söyleyen Rheingold’un ‘*sanal cemaatler/topluluklar*’ (virtual communities)¹ kavramıyla yakından ilişkilidir.

Durmuş ve çalışma arkadaşları, yaptıkları tanıtımda sosyal ağ sitelerinin sanal toplulukların yerini aldığını söylemektedirler: “*Sanal toplulukların gelişmiş hali olarak sosyal paylaşım siteleri; ortak ilgileri, amaçları ve hedefleri olan coğrafi ya da kurumsal sınırların dışında kişisel ve profesyonel ilişkiler geliştirmeyi sağlayan web-tabanlı gruplardır*” (Durmuş vd. 2010: 21).

Boyd, sosyal ağ sitelerini sosyal medyanın içine bir kategori olarak yerleştirir ve onları ‘şemsiye’ kavramı ile açıklar; “İnsanlara, ağ teknolojilerini kullanarak etkileşime girmelerine izin veren araçları, hizmetleri ve uygulamaları çatısı altında sunan bir şemsiye” (Akt. Lynn, 2009: 6). Son dönemde arayüzeyleri daha da geliştirilen Facebook, MySpace, Orkut, VKontakte ve Friendster gibi dünya genelinde yaygın bir şekilde kullanılan sosyal paylaşım ağları kullanıcılarına birçok yeni uygulama sunmaktadır (Toprak vd., 2009: 26).

Web 2.0 teknolojilerini kullanan en iyi sosyal ağlardan biri olan Facebook e-posta gönderme, anında mesajlaşma, fotoğraf, müzik ve video paylaşma hizmet-

¹ Sanal topluluklar, yeterli sayıda insanın, pozitif insani duygularla, siberuzayda şahsi ilişkiler ağı oluşturmak üzere yeterli boyutta kamusal tartışmalara (elektronik olarak) katıldığında, meydana gelen ağdan ortaya çıkan sanal topluluklardır”(Akt. Robbins, 1999: 64).

lerinin yanı sıra, yaklaşık bir milyon farklı kişi tarafından geliştirilen 300.000'den fazla uygulamaya erişim sağlar. Kullanıcılar Facebook sitesinden ayrılmadan Amazon'dan alışveriş yapabilmekte, OCLC'nin² WorldCat katalogunu tarayabilmekte, kullandıkları diğer sosyal ağlar (örneğin, LinkedIn) ve paylaşım siteleriyle (örneğin, Slideshare) Facebook arasında bağlantı sağlayabilmekte ve Facebook'a gönderdikleri mesajları aynı anda diğer sosyal ağlarda ve Twitter gibi mikro-günlük (microblogs) sitelerinde de yayımlayabilmektedirler (Tonta, 2009: 748). Yukarıda bahsettiğimiz özelliklerin hepsini *şemsiyesi* altında barındıran Facebook Boyd'un tanımına çok iyi uymasının yanı sıra 'sanal topluluklara' da iyi bir örnektir.

Harvard Üniversitesi öğrencisi Mark Zuckerberg, tarafından 2004 yılında "The Facebook" adıyla kurulan site kısa bir zaman içinde Harvard öğrencilerinin yarısından fazlasına ulaşmıştır. Kullanım yaygınlığı gittikçe artan Facebook, Boston'daki MIT, Boston Üniversitesi ve Boston College gibi diğer üniversitelerden de üye kabul etmeye başlamıştır. Siteye dâhil olan okullarının sayısının gittikçe artmasıyla, 2004 Aralık ayında sitenin kullanıcı sayısı 1 milyona ulaşmıştır. Başlangıçta "The Facebook" olan sitenin adı 2005 Ağustos'ta 200 bin dolara Facebook.com olarak değiştirilmiştir. 2005'in sonlarına doğru site, İngiltere ve Kanada'daki üniversiteleri de üyeliğe kabul etmeye başlamıştır. Aynı yılın sonunda, ABD, Kanada, Meksika, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve İrlanda'daki 25.000'in üzerinde üniversite sisteme katılmıştır. 2006 yılına gelindiğinde site, bir yandan üniversite ağını genişletirken diğer yandan kullanıcılarının lise öğrencisi arkadaşlarını da arkadaş listelerine ekleyerek üyeliğe davet etmesini sağlamıştır. Eylül 2006'da Facebook, e-posta adresi olan tüm internet kullanıcılarını üyeliğe kabul etmeye başlamıştır. Bugün Facebook dünyanın en yaygın toplumsal paylaşım ağı haline gelmiş ve kullanımı tüm dünyada hızla yaygınlaşan site, Google'dan sonraki en değerli firmalardan biri olmuştur (Toprak vd. 2009: 37).

Facebook'un dünya genelinde toplam kullanıcı sayısı Aralık 2011 itibariyle 800 milyonu aşarak 2011 yılı içinde %37 büyüme kaydetmiştir. Bu, yıl içerisinde her 7 saniyede bir Facebook'a yeni bir üyenin katıldığı anlamına geliyor (<http://www.socialbakers.com/blog/361-facebook-grew-7-users-per-second-all-of-2011-special-infographic/>). Yine 2011 yılına ilişkin bir diğer veride Facebook'ta günlük ortalama 2.7 milyon kez 'beğen' tuşuna basılmış ya da bir içeriğe 'yorum' yapılmış olduğu yer alıyor (http://www.sosyalmedyahaber.com/facebook-ile-ilgili-resmi-finansal-ve-sosyal-rakamlar/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter). 2012 yılında da büyümesini devam ettiren Facebook, socialbakers'ın Haziran ayı verilerine göre toplamda 867.867.120 kullanıcıya sahiptir (www.socialbakers.com/countries/continents). Türkiye ise Facebook kullanımında

² OCLC, 1967 yılında Ohio College Library Center adı ile kütüphaneciler tarafından kurulan, 1981'de ise Online Computer Library Center adını olarak bugün 65 ülkeden 45000 kütüphanenin abone olduğu uluslararası bir bilgi-belge sağlama/dağıtma ve paylaşma merkezi haline gelen bir dernektir. <http://www.unak.org.tr/unakoclc/> (10.12.2011)

ülkeler sıralamasında 31.139.300 üye ile 6. Sırada yer almaktadır (<http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/turkey>).

Kurulduğu günden bu yana, kişilerin birbirleriyle iletişime geçmesini ve bağlantılı kalmasını kolaylaştırıcı yeniliklerle sürekli kendini geliştiren Facebook'un diğer sosyal ağ sitelerinden daha farklı ve daha başarılı olduğu açıkça görünmektedir. Ancak bu durum, Facebook'la ilgili her şeyin 'iyi' olduğu manasına gelmemektedir. Günümüzde bir çok araştırmacı insanların hayatlarına bu kadar hızlı giren ve onların iletişim, boş zaman değerlendirme, ve sosyalleşme şekillerini bu kadar hızlı değişime uğratan Facebook'un etkilerini araştırmaktadır. Bu çalışmada ise Facebook'un kişilerin mahremiyet algısında sebep olduğu değişimleri, kişilerin teşhircilik ve gözetle(n)me pratiklerini literatürdeki ilgili araştırmalar incelenerek ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

2. Facebook'ta Görme ve Gösterme

Görmek, insanoğlunun gerek doğayla gerek kendi türüyle iletişiminde başat bir role sahiptir. John Berger, "Görmenin Biçimleri" adlı eserinin girişinde; "Görme, konuşmadan önce gelmiştir. Çocuk konuşmaya başlamadan önce bakıp tanımayı öğrenir. Bizi çevreleyen dünyada yerimizi görerek buluruz. Bu dünyayı sözcüklerle anlatırız ama sözcükler dünyayla çevrelenmiş olmamızı hiçbir zaman değiştiremez" (Berger, 2010: 7) diyerek görmenin bu önemli rolünü vurgulamaktadır.

Şüphesiz ki insanlar iletişim kurarken gözünün yanı sıra diğer duyu organlarını da etkin bir şekilde kullanırlar. Ve her bir duyu organının algısal yapısı birbirinden farklıdır. Aşağıdaki tablo, duyu organları tarafından bir saniyede ne kadar bilgi algılanabileceği üzerine nicel bir bakış sunmaktadır. Burada bir "Bit" (bilimde kullanılan en küçük bilgi birimidir) en küçük muhtemel bilgi birimini temsil etmektedir:

Tablo 1. Duyu Organlarının Saniyede Alabildikleri Bilgi Miktarı

Duyu Organı Veri Oranı (ortalama)	
Gözler	10.000.000 Bit/s
Deri	1.000.000 Bit/s
Kulaklar	100.000 Bit/s
Burun	100.000 Bit/s
Dil	1.000 Bit/s

Kaynak: www.tr.wikipedia.org 31.01.2012

İletişim tarihi boyunca gerçekleşen teknolojik ilerlemeler neticesinde insanların iletişim kurmak amacıyla icat ettikleri araçlar, insanların iletişim biçimlerini değiştirdiği gibi duyu organları arasında da diğerlerine göre bazılarının ön plana çıkmasına sebep olmuştur.

McLuhan'a göre, "bir kültürün içinden ya da dışından bir teknoloji başlatılır ve bu teknoloji duyularımızdan birine ya da diğerine yeni bir vurgu ya da üstünlük verirse, bütün duyularımız arasındaki oran değişir. Artık ne eskiden hissettiğimizin aynısını hissederiz, ne de gözlerimiz ve kulaklarımız ve öteki duyularımız aynı kalır. Anestezisi koşulları dışında duyularımız arasında sürekli bir etkileşim vardır. Ama herhangi bir duyu, yüksek bir yoğunluk düzeyine çıkarıldığında, öteki duyular üstünde anestetik bir etki yapar" (Akt. Rigel, 2005: 51).

Sartori, duyular arasındaki dengenin görmenin lehine değiştiğini ve bunun özellikle bir iletişim teknolojisi olarak televizyonla birlikte başladığını ileri sürer; "Televizyonun bu yüzyılın (19.yy) ikinci yarısında ortaya çıkışına kadar, insanın "görme" iki yönde gelişmişti: Mikroskop aracılığı ile en küçük cisimleri bile büyütebiliyor, dürbün yardımı ile de uzakları rahatça görebiliyordu. Televizyon ise, olayların hiçbir bedel ödenmeksizin evlerimize kadar girmelerine, uzakların yakın olmasına yol açtı. Bu da yetmedi, teknolojik yenilik, çok kısa bir süre içinde televizyonu bile aşan siberetik çağı başlattı. Günümüz dünyası, televizyonun tartışılmaz üstünlüğünü bilgisayara bıraktığı çok medyaly bir çağı yaşamakta. Çünkü bilgisayar ve onunla birlikte tüm medyanın dijitalleşmesi, sadece ses, görüntü ve sözleri birleştirmekle kalmayıp, "görülebilir olanların" içine varsayılmış, yapay gerçeklikleri de katmaktadır" (Sartori, 2006: 24).

Sartori'ye göre yaşadığımız yüzyıl, görüntünün ve görmenin iktidarı ile şekillenmektedir. Global Köy'ün fotoğraf, televizyon, sinema, bilgisayar ve internet gibi en ışıklı teknolojik araçları, 'homo sapiens'in (düşünen insan) yerine 'homo videns'i (gören insan) inşa etmiştir (Sartori, 2006).

Çağımızda ise internet dünyasının parlayan yıldızı sosyal ağ siteleri, Sartori'nin bahsettiği "gören insanın" inşa sürecindeki en önemli aktördür. Çalışmamızın konusunu oluşturan ve birçok sosyal medya aracının özelliklerini bünyesinde barındıran sosyal ağ sitesi Facebook ise kişiler arası iletişimde görsel öğelerin, görmenin, göstermenin ve gözetle(n)menin en çok ön plana çıktığı platform olarak göze çarpmaktadır.

Toprak ve çalışma arkadaşları, "Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım" adlı çalışmalarında, bilgisayar ve internetin günümüz iletişim teknolojilerinin en önemli ve en yaygın ürünlerinin başında geldiğine vurgu yaparak iletişim alanında kökten bir dönüşüme yol açtığını ve yeni bir iletişim biçimi yarattığını söylemişlerdir. Bu yeni iletişim biçimi ise görmek ve göstermek, gözetlemek ve gözetlenmektir (Toprak vd. 2009: 156).

Çelikoğlu, günümüzde insanların medyaya yansıyan ünlüler ya da şöhret olmuş insanların yaşantılarını modelleyerek kendi mahrem ilişkilerini medya aracılığıyla kamuya açmaya heveslendiklerinden bahsetmektedir. Ona göre insanlar, önceleri başkaları tarafından görülmekten tedirgin olunurken, artık "millet bizi görsün bizim de adımız duyulsun" anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. "Para kazanmak

yetmez duruma gelmiştir, onu nasıl harcadığımızı da göstermemiz gerekir; sevgiye sahip olmamız yetmez, o sevgi sayesinde sahip olabileceğimizi görmek ve göstermek isteriz” (Çelikoğlu, 2008: 28). Çelikoğlu’nun bahsettikleri, adeta Facebook’ta fotoğraf paylaşımı üzerinden kurulan iletişim hakkında söylenmiş gibidir. Şener ve Özkoçak (2012), Facebook fotoğraflarında benliğin ifşasını konu alan çalışmalarında kişilerin paylaştıkları fotoğraflarda vermek istedikleri ana mesajın ‘ben yalnız değilim, sosyalim, eğlenceliyim ve mutluyum’ olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmaya göre fotoğraf paylaşımı, kişiler arasında önemli bir sohbet ve etkileşim aracı haline gelmiştir. Kullanıcılar bir taraftan fotoğraf paylaşarak sosyal bir benlik imajı sergilerken diğer taraftan fotoğrafların beğenilmesini ve onlara yorum yapılmasını beklemektedirler. Amerika’da Utah Valley Üniversitesi’ndeki araştırmacılar da yaptıkları çalışmada kullanıcıların Facebook’ta daima pozitif ve mutlu bir imaj sergileme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmışlardır (<http://www.technologic.com.tr/facebook-karamsarliganeden-olur-mu/>).

Hal Niedzviecki, Dikizleme Günlüğü adlı kitabında sanal ortamdaki Facebook gibi araçların oluşturduğu bu iletişim anlayışına ilişkin “*neden yediden yetmişe yüzlerce insan çevrimiçi dünyada ilgi çekmeye çalışıyor?*” sorusunu sorar ve akla ilk gelen cevabın ‘dikkatleri üzerlerinde toplamaktan hoşlanmak’ olsa da asıl cevabın daha derinlerde olduğunu söyler. Ona göre insanlar, “*toplumun artık doyuramadığı birtakım ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalışıyorlar.*” İhtiyaçların tatmin edilememesinin nedeni ise toplumun giderek bürokratik bir yapıya bürünmesidir (Niedzviecki, 2010: 38).

Niedzviecki, tespitlerini kavramsallaştırarak, çağımızda yaşanan bu gelişmelerin sonucunda bir “*dikizleme kültürü*”nün oluştuğunu ileri sürmektedir: “*‘Dikizleme Kültürü’ ‘insanlığını yitirmiş insanlık’ sorununa bulunmuş çarpık bir çözüm. Kendimizi izlenir kıldığımızda, insanların bizimle ilgili yorum yapmasını sağladığımızda, belki ironik ama birey olduğumuzun bilincine varıyoruz. Dikizlenerek, ne kadar özel ve ne kadar farklı olduğumuzu başkalarına göstermek istiyoruz. Bu aynı zamanda, son derece sıradan ve normal biri insan olduğumuz anlamına geliyor; çünkü herkes gibi bizim de bir başkasına ihtiyacımız var... Bu şekilde bakılınca dikizlemek, teknoloji çağını yaşayan bir toplumda doğmanın, durmadan alışveriş yapmanın ve küresel magazin doğal bir sonucu ve aynı zamanda bunların hepsine karşı ortaya çıkan bir tepki*” (Niedzviecki, 2010: 38).

Yüce Zerey, Türkiye’deki kullanıcıların -kendi tabiriyle- ‘Feys’ Motivasyonlarını incelediği yazısında “*Facebook’un bünyemizdeki temel motivasyonları gıdıklayarak evlerimizin vazgeçilmez misafiri olması ile birlikte; aile, aşk, sevgi, etik, mahremiyet, telif, kimlik, estetik, retorik, ticaret, pazarlama, benlik kavramlarını yeniden değerlendirmek elzem oluyor*” demektedir. Zerey’in ortaya koymaya çalıştığı, kişileri Facebook kullanmaya iten motivasyonlardan gösterme ve gözetle(n)me pratikleri ile ilgili olan bazıları şunlardır (<http://www.cnnurk.com/Yazarlar/YUCE.ZEREY/Facebook.Insanlari/117.4910/index.html>):

“Çok iyiyim! ” Motivasyonu

- * *Facebook profilim için çektiğim özel fotoğraf ile sizleri karşılıyorum.*
 - * *İlgi çeken, paylaşılan farklı videolar bulabiliyorum, iyi araştırmacı ve takipçiyim.*
 - * *Komik fotoğraflar keşfedip paylaşabiliyorum. Herkes benim eklediğim fotoğrafları paylaşıyor.*
 - * *Dünyayı geziyorum, işte ben ve gittiğim yerin önemli mekanının fotoğrafları.*
 - * *Çok güzelim, bak farklı açılardan, farklı ortamlarda ben.*
 - * *Çok yakışıklıyım, bak farklı açılardan, farklı ortamlarda ben.*
 - * *Çok güçlüyüm, bak farklı platformlarda spor yaparken, kaslarım kasılmışken ben.*
 - * *Uygulamalarda en iyi skorları ben alıyorum*
 - * *En zeki benim, bilgi yarışmalarını terbiye ederim.*
 - * *En iyi poker oynayan benim.*
 - * *En iyi film kültürü bende.*
 - * *En iyi tarla performansı bende.*
 - * *Ben evliyim ve eşim çok yakışıklı, işte birlikte fotoğraflarımız, gittiğimiz mekanlar, faaliyetlerimiz*
 - * *Benim çıktığım var, çok yakışıklı, işte birlikte fotoğraflarımız, gittiğimiz mekanlar, faaliyetlerimiz*
- “Şuradayım...” Motivasyonu*
- * *Sürekli geziyorum. Şuradaydım, şimdi buraya geldim... Buranın özelliği şu...*
 - * *Mutlaka şurada, şu deneyimi yaşayın!*
 - * *Maçtayım, tribün ve ben!*
 - * *Eiffel kulesi, Aşk çeşmesi, London Eye önünde ben!*
 - * *X seminerindeyim, konferansındayım (X= herkesin gitmek istediği bir konferans / seminer)*
 - * *X toplantısındayım (X = önemli bir toplantı, herkesin öykünebileceği bir toplantı)*
 - * *X kişisi le Y mekanındayım (X = ünlü, ilgi çekecek biri Y= X kişisi ile gidilebilecek bir mekan)*
- “Takipteyim...” Motivasyonu*
- * *Kim nerede, kiminle, ne yapmış?*
 - * *Foto Takip*
 - * *Kim hangi fotoğrafı yüklemiş?*
 - * *Mekan Neresi?*
 - * *Kıyafeti nasıl?*
 - * *Saçı nasıl?*
 - * *Makyajı nasıl?*
 - * *Fotoğrafta yanında kimler var?*

* Foto taglenmişse (etiketlenmişse), fotodaki diğer aktörlerin diğer foto-ları nasıldır?

“Ben de Onlardanım...” Motivasyonu

* Yarın x mekanında y konusu ile ilgili toplantıyoruz.

* X grubu olarak y etkinliği düzenliyoruz.

* X konusu ile ilgili grup açıyoruz.

* Ben de onlardanım.

* Ben de bu konuda onlar gibi düşünüyorum.

Buraya kadar aktarılanları göz önünde bulundurarak Facebook iletişimini düşün-düğümüzde, Niedzwiecki'nin bahsettiği ‘dikizleme kültüründe’ Facebook’un ne denli büyük bir yer kapladığını görebiliriz. Facebook’ta kişiler, beğendiklerini, yaşamında olup bitenleri, kendileri hakkında eski yeni bilgileri paylaşmayı, bir başka deyişle başkalarının bakışlarına sunmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Bunu, Facebook’un kullanıcı sayısının sürekli artmasından ve bu ortamdaki paylaşımların sürekli devam etmesinden anlayabiliriz. Gerçekten de içinde 31 milyonu aşkın Türk kullanıcının bulunduğu dünya genelinde Facebook kullanan 900 milyona yakın insan, Facebook’un iletişim pratiklerini az ya da çok benim-semektedir. Bu durum yüksek bir ihtimalle bu ve bundan sonraki kuşağın ileti-şim şeklini belirleyecektir.

Bu kuşağın yarattığı yeni bir kültür var; arkadaşlarıyla konuşmadıkları, video ve resimlerini internete yüklemedikleri, başkalarının video ve resimlerine bakma-dıkları, anlık mesajlaşma yapmadıkları zaman rahat edemedikleri bir kültür bu. Resim ve videolar artık çoğunlukla sosyal paylaşım sitelerinde başkalarıyla paylaşılmak üzere çekiliyor, ona göre pozlar veriliyor. Oraya yüklenmediği sü-rece artık dijital içeriklerin hiçbir değeri yok. Hatta günlük dilde “Face’lik (Facebook için) fotoğraf gibi ibareler de yerleşmeye başladı bile (Erdem, 2010: 117). Baudrillard’ın şu sözleri, adeta genelde sosyal ağ sitelerinde ve özelde Facebook’ta gerçekleşen bu iletişim kültürü için söylenmiş gibi duruyor: “Her şeyin görünür, saydam, kendini beğendirme, varlığına, bilgisine inandırmaya mahkum edilmiş olduğu bir ortamda şeylerin özü reklamcı bir görünüm kazan-maktadır” (Baudrillard, 2002: 20).

Kişiler, özel hayatlarını Facebook ortamında gayet saydam tutmakta ayrıca Zerey’in ortaya koymaya çalıştığı çeşitli nedenlerden ötürü nereye gittiklerini, gittikleri yerlerde ne yaptıklarını ve (genelde) ne kadar mutlu olduklarını gös-termeye çalışmaktadırlar. Güncellenen durumlar, yüklenen video ve fotoğraflar, yapılan yorumlar ve beğenilerle Facebook’ta yaşananlar, Goffman’ın (2009) günlük ilişkilerde ‘benliğin sunumu’ (presentation of self) diye tabir ettiği du-rumdan ‘benliğin reklamı’na (advertisement of self) dönüşmektedir.

3. Facebook’ta Mahremiyet ve Gözetle(n)me

Mahremiyet olgusuna bir insanın, birey olarak kabul edildiği, yani neredeyse insanlığın yaradılışına kadar eskilere gitmenin mümkün olduğu zamanlarda dahi rastlanması mümkündür. Fakat modern toplumlarla birlikte, bu kavram daha fazla önem kazanmıştır (Yüksel, 2003). Mahremiyetin alanı kültürden kültüre ve

aynı toplum içerisinde zamandan zamana değişiklik gösterir. Mahremiyet kavramının birçok insan için aynı anlama gelmemesi ve özel yaşam sınırları içerisinde kalan konuların kişiden kişiye zamandan zamana ve kültürden kültüre değişiklik göstermesi, kavramın tanımlanmasını ve sınırlarının belirlenmesini güçleştirmektedir. Kavramsal olarak ‘mahrem’ kelimesi samimi, içli dışlı, herkes tarafından bilinmemesi gereken, söylenmeyen, gizli şey anlamına gelmektedir (Göle, 2001: 128). ‘Kişilik hakları’, ‘iletişim özgürlüğü’ ve ‘özel hayata saygı’ kavramlarıyla ilişki içinde olan ‘mahremiyet’ olgusunu ise, “kişilerin yalnız başlarına kalabildikleri, başkalarıyla hangi koşullarda ilişki içerisine gireceklerine kendilerinin karar verebildikleri bir alan” olarak ifade etmek mümkündür (Çelikoğlu, 2008: 12).

Tolga Turgay ve Hamdi Akan ise hazırladıkları Çalışma Grubu Raporu’nda mahremiyetten anlaşılması gerekenin, “kişinin kendine ait olan, üçüncü şahıslarca öğrenildiğinde maddi veya manevi zarara yol açmayan, yine de kişiye özel kalıp kalmayacağına kişinin kendisinin karar verdiği bilgilerle ilgili mahremiyet” olması gerektiği üzerinde durmuşlardır (Akt. Çelikoğlu: 2008: 18).

Robert Gifford’a göre ise, “mahremiyet” ya da “özel yaşam alanı”nın en iyi tanımlarından birisi, Irwin Altman tarafından yapılmıştır. Altman için mahremiyet (privacy), bir kimsenin kendisine veya grubuna ulaşma çabası üzerindeki seçici kontrolüdür. Mahremiyetin ayırıcı niteliğini ortaya koyan bu tanım, kişinin kendisi hakkındaki bilgiyi ve sosyal etkileşimi üzerindeki hâkimiyetine ilişkin ikiz temayı kapsamaktadır. Üstelik söz konusu tanım mahremiyetin diğer tanımlarını da dışlamamaktadır. Kişilerin hem yalnız başına hem de başkalarıyla birlikte bulunma isteğini dikkate almaktadır. Genel olarak bahsedildiği üzere tek tek bireyler yalnızca mahremiyet peşinde koşmazlar; aynı zamanda diğerleriyle ilişkiler kurmaya çalışır ve sosyal etkileşim sürecinde isteyerek kendileri hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşabilirler... Bu niteliğiyle mahremiyet, yalnız başına kalma ile başkalarıyla birlikte bulunma arzuları arasındaki diyalektik bir karşılıklı oyun alanı olarak da tanımlanabilir (Akt. Yüksel, 2003: 78).

Mahremiyet kavramının zamandan zamana değişim gösterebilen bir kavram olduğunu daha önce belirtmiştik. Mahremiyetin değişmesinde etkili olan faktörler Çelikoğlu’nun çalışmasında “*Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler*, yazılı ve görsel medya, telefon, internet, gözetleme araçları... *sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeler*, sanayi devrimi ile birlikte iş ve aile yapısında görülen değişiklikler ile eğitim seviyesinin yükselmesi neticesinde daha açık ve özgür bireylerden oluşan bir toplum oluşturma çabaları; *ekonomik alanlardaki gelişmeler*, kişilerin alım güçlerinin ve ürün pazarlama tekniklerinin birbirine paralel olarak artması neticesinde teknolojik gelişmeleri daha yakından takip edebilmeleri ve son olarak da *siyasi alandaki gelişmeler*, kamu yararını sağlamak üzere gözetleme tekniklerine başvurulması” şeklinde belirtilmiştir (Çelikoğlu, 2008: 24).

İnsanların birbirleriyle etkileşim içerisine olduğu her türlü ortamda mahremiyet kavramı gündeme gelebilmektedir. Pekman’a göre gelecekte mahremiyet sadece ahlak değil aynı zamanda teknoloji meselesi haline gelecektir (Akt. Güven ve Kovanlıkaya, 2008: 421). Diğer taraftan Pekman’ı doğrular nitelikte gelişmeler

günümüzde yaşanmaya başlamıştır. Birçok araştırmacı (Güven ve Kovanlıkaya 2008; Fogel ve Nehmad 2009; Ekinil 2009; Toprak vd. 2009) çağımız insanların birbirleriyle iletişim kurdukları en önemli ortamlardan biri haline gelen sosyal ağ sitesi Facebook'ta mahremiyet kavramının dönüşüme uğradığını ileri sürmektedir.

Facebook'ta mahremiyetin durumunu Fischer ve Hubner'in altını çizdiği mahremiyetin üç ana özelliğini göz önünde bulundurarak inceleyebiliriz. Bu üç ana özellik mekânsal mahremiyet, kişi mahremiyeti ve bilgi mahremiyetidir. "Mekânsal mahremiyet, kişinin yakın fiziksel alanını; kişi mahremiyeti haksız müdahalelere karşı koymayı; bilgi mahremiyeti ise kişisel verilerin toplanma, saklanma ve dağıtımının nasıl yapılacağını kontrol edilmesini gerektirir" (Akt. Çelikoğlu, 2008: 21).

Bir Facebook profili aynı zamanda kişilerin sanal ortamdaki mekanıdır. Facebook'u, içinde yaşadığımız eve, gizlilik ayarlarını ise evimizin güvenliğini sağlamak için kilitlediğimiz kapı ve pencerelerine benzetmek yanlış olmaz.³ Bu bağlamda Fischer ve Hubner'in bahsettiği mekan mahremiyeti ve kişi mahremiyetinin Facebook için de çok önemli olduğunu söyleyebiliriz. Profil'de yer alan 'duvar' evimizdeki misafirlerimize açtığımız salon gibidir. Arkadaşlarımız ancak bu bölümde duvarımıza yazı yazarak, duvarımızda bir şey paylaşarak veya bizim paylaşımlarımızın altına yorumlar yaparak profilimize müdahil olurlar. Nasıl ki evimizde bazı bölümlerin mahrem kalmasını istiyorsak profilimizde de gizlilik ayarlarını kullanarak dışarıdan gelebilecek hoşlanmayabileceğimiz müdahalelerin önüne geçebiliriz.

Facebook ve mahremiyetle ilgili bir diğer husus da bilgi mahremiyetidir. Facebook kullanıcılarına profillerinde cinsiyetlerini, doğum günlerini, memleketlerini, yaşadıkları semti, aile bireylerini, ilişki durumlarını, ilgilendiklerini (erkek/kadın), aradıkları ilişki şekillerini (arkadaşlık, flört, ilişki, çevre edinme), fotoğraflarını, siyasi görüşlerini, dini inançlarını, hobileri ve ilgi alanlarını, sevdiği müzikleri, filmleri, TV programları, kitapları, sözleri, e-mail adreslerini, cep telefonlarını, ev adreslerini, internet sitelerini, eğitim ve iş durumlarını paylaşabilme imkanı sunmuştur. Bütün bilgilerin paylaşıldığı bir profil düşünüldüğünde o profil sahibi hakkında neredeyse her şeyi bilmenin mümkün olduğu görülmektedir.

Facebook, iletişimi kolaylaştırıcı özellikleri ile insanları paylaşmaya teşvik etse de onları bilgi paylaşımı konusunda zorlamamaktadır. Facebook'la ilgili ilginç olan durum ise bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kişiler kendileri hakkındaki bilgileri bu ortamda gönüllü olarak paylaşmaktadırlar.

³ Bu tarz bir yaklaşımı "Facebook Olmasaydı Ne Olurdu" adlı videoda da görmekteyiz. Bir gün Facebook kapanır ve insanlar Facebook'ta sergilemeye alıştığı davranışların aynısını sürdürmeye başlarlar. Filmin ana karakteri evine giren hırsıza "evime nasıl girdin" diye sorduğunda hırsız "gizlilik ayarlarını güncellemeyi unutmuşsun" der. <http://www.youtube.com/watch?v=bxPOBze3ILM> (28.02.2012)

Tüfekçi'ye göre insanlar özellikle gençler izlemek ve izlenmek isterler. Facebook gibi sosyal ağ siteleri de bu amaca hizmet eden çok önemli araçlardır. Bu sitelerin gizlilik ayarları gibi görünürlüğü kısıtlama sistemleri olsa da çoğu kullanıcı sitelerin bu işlevinin farkında bile değildirler ya da gizlilik ayarlarını önemsememektedirler (Akt. Güven ve Kovanlıkaya, 2008: 423). Güven ve Kovanlıkaya'nın (2008) çalışmalarında elde ettikleri bulgular Tüfekçi'nin tespitleri ile örtüşmektedir. Bulgulara göre araştırmaya katılan kullanıcıların neredeyse yarısı Facebook'ta paylaştıkları bilgilerin başkaları tarafından görülmesinden rahatsız olduklarını belirtirken kullanıcıların %91,8'inin arkadaşlarının profillerine baktıkları, %58,2'sinin ise bilmedikleri kişilerin profillerine bakmayı tercih ettikleri ve %41,8'inin ise kendilerinin bir gözlemci olduklarını kabul ettikleri görülmüştür. Ayrıca katılımcıların %85,4'ü kullanıcı sözleşmesini ve %86,1'inin de gizlilik sözleşmesini okumadığını belirtmiştir (Güven ve Kovanlıkaya, 2008).

Burçin Ekinil'in "A New Era on The Internet: Facebook" (2009) adlı çalışmasının bulguları da aynı doğrultudadır. Katılımcıların %50,67'si diğer kullanıcıların profillerine bakmaktan hoşlandıklarını söylemişlerdir. Ayrıca araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu (%64,7) Facebook'un vazgeçilmez özelliğinin fotoğraflar olduğunu belirtmişlerdir. Ekinil, bu oranların Facebook'ta görünürlüğün önemini desteklediğini ve görseleliğe dayalı bir sosyal ağ sitesi olan Facebook'ta üyelerin gözetlemek ve gözetlenmekten aldıkları zevkin artmakta olduğunu ileri sürmüştür.

Kişilerin Facebook kullanma nedenlerini ortaya koyan çoğu araştırmada (Toprak vd., 2009; Durmuş vd., 2010; Güven ve Kovanlıkaya, 2008; Gönenli ve Hürmeriç, 2011) kullanıcıların Facebook kullanma amaçları arasında merak duygusu ve merak duygusundan kaynaklı arkadaşlarının yaptıkları ile ilgili daha fazla bilgi edinme isteğinin ön sıralarda yer aldığını görmekteyiz.

Her ne kadar Facebook kişilere, kendinin reklamını yapma ve başkalarını izlemekten hoşlanma gibi bir takım davranışları benimsetmiş olsa da Facebook'un kişilerin mahremiyet sınırlarını zorladığının farkına varılmadığını düşünmek yanlış olur. Gönenli ve Hürmeriç'in (2011) "Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook Kullanımı" adlı araştırmasında katılımcılara yöneltilen Facebook kullanımının dezavantajları ile ilgili soruya verilen cevaplar arasında ilk sırada 'özel hayatın deşifre olması' ifadesi yer almıştır.

Facebook ve mahremiyet konusu ile ilgili Uluslararası Hak İhlalleri Merkezi'nin sosyal ağ sitelerinde yaşananın paylaşım mı, değişim/dönüşüm mü olduğunu sorgulamayı amaç edinen "Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturmasına" bakmak da faydalı olacaktır. UHİM soruşturmasında, utanma üzerine araştırmalar yapan ABD'li psikoloji profesörü Rowland Miller'ın, 'Facebook, Twitter gibi sosyal paylaşım sitelerinin, bireysel/toplumsal değerlerin yitirilmesine zemin hazırlayıp hazırlamadığı ve bu ağların, toplumsal yaşam ve bireyler arası ilişkilere dair olumlu/olumsuz yanları sorgulanmıştır. 2011 Mart ayında yayınlanan soruşturmada; çeşitli meslek gruplarının temsilcilerinin, akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin, medya sektöründe hizmet veren gazeteci-yazar ve televizyoncuların görüşlerine yer verilmiştir.

Raporda görüşü yer alan iletişimcilerden Hediyeullah Aydeniz'e göre sosyal ağ siteleri ve anlık mesajlaşma imkanı veren internet programları, yeni bir iletişim ve ilişki biçimini doğurmuş durumdadır. Bu yeni iletişim ortamları, hem mahremdir, yani kişiye özeldir; hem de toplumsaldır, yani üyelikle de olsa herkese açıktır. Bu ikircikli iletişim imkanı, mahrem alanda bulunma ve davranma hali ile toplumsal alandaki halin birbirine karıştığı yeni bir durum ortaya çıkarmıştır (UHİM, 2011: 20).

Sosyolog Fatma Altun'a göre ise gerek Facebook, gerekse Twitter; kendilerini ortaya çıkaran Batı toplumlarının kültürel kodlarından bağımsız teknolojik gelişmeler değildir. Burada özellikle belirleyici olan kodlar; mahremiyet algısının farklılığı, sır saklamanın geçer akçe olmayışı, görüntünün içeriği, dış güzelliğin iç güzelliği, retoriğin özü, hırsın erdemleri baskılayışı, gösterişin endüstri haline gelişi, toplumsal dayanışma mekanizmalarının zayıflaması, bireyciliğin yaygınlaşması şeklinde özetlenebilir (UHİM, 2011: 19). Bu teknolojilerle, kaybedilen bazı şeylerin yerine yenileri koyulurken; mahremiyet, sırlar ve utanma duygusu bedel olarak ödenmekte, kimi durumlarda ise "gerçek" toplumsal yaşantının kimi gereklilikleri ihmal edilmektedir. Nasıl ki kapitalizm, dünya ölçeğinde bir ekonomi örgütlemek için insanları köleleştirmiş, aileyi zayıflatmış, hırsı ve açgözlülüğü yüceltmiş bunun karşılığında da tartışmalı "refah" kavramı ile kitleleri kendisine bağlamışsa; Facebook, Twitter gibi yeni teknolojiler de insanları özlemine çektikleri gibi bir cemaatin parçası haline getirirken, onlardan mahremiyetlerini, sırlarını, edep duygularını ve "biriciklik"lerini bedel olarak masaya koymalarını istemekte, gerçek dünyaya ait elde kalan toplumsal kimi değerlerin de gözden çıkarılmasını beklemektedir (UHİM, 2011: 19).

Diyebiliriz ki her an her yerde herkesin paylaştığı –sürekli benliklerin reklam edildiği- bir ortamda bireyin çekincelerinden birini bu ortamda 'artık' gözetlenmek değil göz önünde bulunmamak oluşturmaktadır. Gözden uzak olmak artık bu ortamlardan uzak olmak anlamına gelmektedir. Temel haberleşmeler, davetler buluşmalar vs. giderek sosyal ağlar üzerinden yürütülmekte ağda olmayan bireyler dışlanmaya başlanmaktadır. Hem var oluş hem de paylaşım olarak dışlanan bireye ağa katılmaktan başka seçenek de bırakılmamaktadır. Sadece arkadaşlarıyla iletişimde kalabilmek ve olup bitenlerden kopmayıp haberdar olmayı sürdürebilmek adına sosyal ağlarda kalmaya kendini mecbur hissedenenlerin sayısı hiç de az değildir. İsteyerek ya da istemeyerek de olsa birey, artık kendini bu ortamda var etmek, elinde olanları paylaşmak, ağ üzerinden iletişimini sürdürmek ve sistemin dışında kalmamak üzere koşullanmıştır (Erdem, 2010: 61).

Sonuç

"Araçlarımızı biz şekillendiririz ve onlar sırası geldiğinde bizi şekillendirir" (McLuan'dan Akt. Rigel, 2005:25). McLuhan'dan aktardığımız bu sözde anlatılan süreç günümüzde daha hızlı işlemektedir. Kurulduktan iki yıl sonra 2006 yılında kapılarını dünya üzerindeki herkese açan Facebook, kısa bir süre içinde tüm dünyayı daha bağlantılı hale getirmiştir. Diğer taraftan Facebook, insanların kendini ifade etme ve başkalarıyla iletişim kurma şekillerini dönüşüme uğratarak gerek çevrim içi gerek çevrim dışı kişilerarası iletişime geçmişte var olanların dışında farklı iletişim pratikleri getirmiştir. Ginger'ın belirttiği gibi (Ginger,

2007: 37) “evlerine gizlice girip fotoğraflarını bulmadığınız takdirde, başkalarının zamanlarını nasıl geçirdiğini görmek için onların Facebook profilindeki fotoğraflarına (o kişilerden habersiz) bakma aktivitesinin yüz yüze iletişimde karşılığı yoktur”.

Araştırma sonuçları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde görülmektedir ki kişiler Facebook’ta benliklerini gönüllü olarak sunmakta, Facebook kullanımına devam eden süreçte kendileriyle ilgili daha çok bilgi paylaşmakta ve arkadaşlarının da paylaşımlarına daha çok ilgi duymaktadır. Facebook birçok sosyal ağ sitesine göre kullanıcılarına daha fazla gizlilik kontrolü imkanı tanısa da Facebook’un ekosistemi görme, gösterme ve gözetle(n)meye yönelik bir iletişim biçimi oluşturmaktadır.

İnsanların Facebook ortamında bir araya gelerek cemaat nostaljisi yaşamaları ve birbirlerinden daha fazla haberdar olmaları olumlu bir durum gibi gözükebilir ancak bu, toplumun genelinde bir teşhircilik ya da Niedzwiecki’nin (2010) bahsettiği gibi bir ‘dikizleme kültürü’ oluşturmadığı takdirde iyi bir şeydir. Toplumu oluşturan bireyler arasında sağlıklı bir iletişim için ise mahremiyetin korunması çok önemlidir. Bu noktada Facebook bireysel mahremiyetin sınırlarını, bireylere rağmen değil bireylerin de katılımıyla genişleten bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Berger, John; (2010), **Görme Biçimleri**, Metis Yayınları, İstanbul.

Boyd, Danah M. ve Ellison, Nicole B; (2007), “Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship”, **Journal of Computer-Mediated Communication**, Cilt: 13, Sayı:1, ss. 1-11. <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html> (04.04.2011)

Çelikoğlu, Nalan; (2008), **‘Mahremiyet’ Kişiye Ait Özel Alanlar Tartışması**, İskenderiye Yayınları, İstanbul.

Durmuş, Beril vd.; (2011). **‘Facebook’tayız’ Sosyal Paylaşım Ağlarının Bireylere ve İşletmelere Yönelik İncelenmesi: Facebook Üzerine Bir Araştırma**, Beta Yayınları, 2.Baskı İstanbul.

Ekini, Burçin; (2009), “A New Era On The İnternet: Facebook”, **İletişim Dergisi**, Sayı:28 Bahar, 93-114.

Erdem, Elif; (2010), **Elektronik Medya Ve Yeni Bir Medya Olarak Sosyal Ağlar**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Fogel, Joshua, Nehmad, Elham; (2009), "Internet Social Network Communities: Risk Taking, Trust, And Privacy Concerns", **Computers in Human Behavior**, 25, 153–160. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563208001519> 10.11.2011.

Ginger Jeff; (2008), **The Facebook Project; Performance and Construction Of Digital Identity**, Masters Paper Department of Sociology, University of Illinois at Urbana-Champaign Revision 4. <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8818/FacebookProjectMastersPaperR4.pdf?sequence=2> 20.02.2010.

Goffman, Erving; (2009), **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, (Çev: Barış Çezar), Metis Yayınları, İstanbul.

Gönenli, Gülşah, Hürmeriç, Pelin; (2012). Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook'u Kullanımı, içinde: "**Sosyal Medya/Akademi**", Editör: Tolga Kara, Ebru Özgen, Beta Yayınları, İstanbul.

Güven, Kesim, Sevgi, Kovanlıkaya, Çağlayan; (2008), Postmodern Rear Window: Facebook 6th International Symposium Communication in the Millenium, Vol. 1, 14-16 May, İstanbul.

Göle, Nilüfer; (2001), Modern Mahrem, Metis Yayınları, 7. Basım, İstanbul.

Lynn Randy; (2009), 'Learning to Like Facebook?' Effects of Cultural and Educational Capital on the Use of Social Network Sites in a Population of University Students, <http://www.potatochipping.com/wp-content/.../Lynnt.p...> 22.05.2011.

Niedzwiecki, Hal; (2010), '**Dikizleme Günlüğü**' **Kendimizi ve Komşularımızı Gözetlemeyi Niçin Bu Kadar Sevdik?**, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.

Papacharissi, Zizi; (2009), The virtual geographies of social networks: a comparative analysis of Facebook, LinkedIn and ASmallWorld, **New Media Society**, Vol 11, 199-220. <http://nms.sagepub.com/cgi/content/abstract/11/1-2/199> 27.11.2010.

Rigel, Nurdoğan, vd.; (2005), '**Kadife Karanlık**' **21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar**, Su Yayınevi, 2.Baskı İstanbul.

Sartori, Giovanni; (2006), **Görmenin İktidarı**, (Çev. Gül Batuş, Bahar Ulukan), Karakutu Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

Şener, Gülüm; (2010). Sosyal Ağlarda Kimlik ve Cemaat, **Mostar Dergisi**, Nisan.

Şener, Gülüm, Özkoçak, Yelda; (2012), Networked Photography: 'Self-Disclosure In Facebook Photos', Bildiri, Visualist2012, İstanbul. <http://www.scribd.com/doc/91425210/tametn-021> 02.05.2012.

Tonta, Yaşar; (2009), Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kütüphanelerin Geleceği, **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt: 23, Sayı: 4, ss:742- 768

Toprak, A., Yıldırım A., Aygül E., Binark M., Börekçi S., Çomu T.; (2009), **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım"**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi; (2011), **Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması**, Mart, Rapor No:4, İstanbul: UHİM.

Uslu, Karahan, Zeynep; (2007), “Yeni İletişim Araçları ve Toplumsal Etkileri”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**/Journal of Sociological Research 2007 / 1.

Yüksel, Mehmet; (2003), “Modernleşme ve Mahremiyet”, **Kültür ve İletişim**, 6/1 Kış, 75-107.

Zerey, Yüce; (2011), Türkiye’nin Feys Motivasyonları,
<http://www.cnnturk.com/Yazarlar/YUCE.ZEREY/Facebook.Insanlari/117.4910/index.html> 09.01.2012.

<http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/> 28.06.2012.

<http://www.socialbakers.com/blog/361-facebook-grew-7-users-per-second-all-of-2011-special-infographic/> 09.02.2012.

http://www.sosyalmedyahaber.com/facebook-ile-ilgili-resmi-finansal-ve-sosyal-rakamlar/?utm_source=divr.it&utm_medium=twitter 09.02.2012.

<http://www.technologic.com.tr/facebook-karamsarliga-neden-olur-mu/> 20.05.2012.

<http://www.unak.org.tr/unakoclc/> 10.12.2011.

<http://www.youtube.com/watch?v=bxPOBze3ILM> 28.02.2012.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0leti%C5%9Fim> 31.01.2012.

JAPON ATASÖZLERİNDE AİLE VE AKRABALIK KAVRAMI

FAMILY AND KINSHIP CONCEPTS IN JAPANESE PROVERBS

Yrd.Doç.Dr. Okan Haluk AKBAY

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

halukakbay@yahoo.com

Özet

Atasözleri, geçmişten günümüze aktarılan, uzun tecrübe ve gözlemlere dayanılarak oluşturulmuş ve toplum tarafından benimsenmiş, kısa ve özlü öğütler veren kalıplaşmış sözlerdir. Atasözleri, toplumun ortak tecrübe, duygu, düşünce, tutum, davranış, dünya görüşü, inanç ve kültür yapısını yansıtır. Eski kuşakların tecrübelerinden kalma yol gösterici ve öğüt verici bir nitelik taşıması atasözlerinin başlıca özelliklerinden birisidir. Atasözleri, bu açıardan bakıldığında paha biçilmez bir kültürel ve folklorik hazine olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, Japon atasözlerinde aile ve akrabalık kavramlarının ne şekilde ele alındığını ve Japon toplumunda aile ve akrabalık kavramlarının nasıl algılandığını genel hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, Japon atasözleri taranmış ve aile ve akrabalık kavramlarının imgesine ilişkin başlıca atasözleri belli başlıklar altında toplanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Japon atasözleri, Japon Kültürü, Aile, Akrabalık.

Abstract

Proverbs are rigid words which have been transferred from the past up to now, formed based on long experience and observations and adopted by the society, have given short and concise advices. Proverbs reflect the society's common experience, feeling, thought, attitude, behaviour, world view, belief and culture structure. That proverbs have an attribution, remaining from experiences of old generations, which guides and advises is one of primary specialities of them. When looked at from these angles, proverbs can be evaluated as a priceless cultural and folkloric treasure.

This study aims to reveal in which way the family and kinship concepts take place in Japanese proverbs and to reveal the angle of view into the family and kinship in Japanese society with its general lines. By this aim, Japanese proverbs were scanned and proverbs regarding the family and kinship image were tried to be evaluated by collecting in certain titles.

Keywords: Proverb, Japanese Proverbs, Japanese Culture, Family, Kinship.

Giriş

Aile, toplumu oluşturan en küçük birim kabul edilir. Japon sosyolog Morioka, aileyi "eşler arasındaki ilişkiyi temel alan, ebeveyn-çocuk, kardeşlik gibi yakın kan bağıyla birbirine bağlı bireylerden oluşan ve birincil olarak müreffeh bir yaşamı amaçlayan topluluk" olarak tanımlamaktadır (Morioka, 1972: 12). "Aile" sözcüğü, temelde anne-baba ve çocuklardan oluşan "çekirdek aile" anlamında kullanılsa da, çok sayıda akrabadan oluşan bir birimi tanımlamak amacıyla daha geniş bir anlamda da kullanılabilir. Aile, evlilik yoluyla genişlemekte; evlilik bağıyla yeni bireylerin de katılımıyla oldukça geniş bir sosyal birim hâlini alabilmektedir.

Diğer toplumlarda olduğu gibi Japon toplumunda da; tarih boyunca aile yapısının dönemin şartlarına bağlı olarak değişim gösterdiği görülmektedir (Adachi, 2012). Daha çok iki kuşağın bir arada yaşadığı geniş aileler, İkinci Dünya Savaşı dönemine kadar "geleneksel Japon ailesi" şeklinde tanımlanabilecek aile modelini oluşturmuştur (Tanno, 1999: 164). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, ülke genelinde hemen her alanda görülen büyük değişim, geleneksel aile yapısını da etkilemiştir. Japon toplumunda, "geniş aile" yerini "çekirdek aile"ye bırakmış ve yeni bir aile anlayışı hâkim olmaya başlamıştır (Watanabe, 1993: 992). Özellikle, 1960'lı yıllardan itibaren ivme kazanan Japonya'nın göz kamaştırıcı ekonomik gelişimi ve beraberinde yaşanan büyük şehirlere göç hareketleri, Japon aile yapısını etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur (Watanabe, 1993: 1002). Günümüzde ise; evlenme yaşının yükselmesi, evlenme oranının azalması, doğum artış hızının düşmesi, yüksek boşanma oranları, kadının iş ve sosyal yaşamda daha etkin rol almasının aile yaşamına olumsuz yansımaları, aile içi iletişimsizlik vb. gibi sorunlar günümüz Japon aile sistemini olumsuz olarak etkileyen başlıca sorunlar olarak öne çıkmaktadır (Satô ve Ojima, 2011; Ishida, Nakao ve Kondô, 2011, Saitô ve Misumi, 2011).

Atasözleri üzerine birçok tanımlama yapılmıştır. Aksan, atasözlerini "bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan ve yüzyıllarca yaşayabilen sözler" olarak tanımlamıştır (Aksan, 1996: 33). Aksoy ise atasözlerine "bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce" şeklinde bir tanım getirmiştir (Aksoy, 1989: 50). Ergan'a göre "atasözleri, geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca geçirdikleri tecrübe ve bunlara dayanan düşüncelerden doğan ve benimsenen, kimin tarafından söylendikleri belli olmaksızın ağızdan ağza dolaşan, yol gösterici nitelik kazanmış, az kelime ile çok mana ifade eden kültür unsurlarıdır" (Ergan, 1999). Sağlam "kısa ancak uyandırdıkları çağrışımlar itibariyle gayet geniş kapsamlı özsözler" şeklindeki tanımıyla atasözlerinin iki temel ve önemli özelliğine dikkat çekmektedir (Sağlam, 2004: 9).

Atasözleri, bir toplumun kültürünü çeşitli açılardan yansıtan paha biçilmez bir folklorik hazine olarak değerlendirilebilir. Hatipoğlu, atasözlerinin bu özelliğini "her ulusun kendi atalarının düşüncelerine, denemelerine, gelenek ve görgülerine dayanan ulusal atasözleri vardır ve bu çeşit atasözlerinden de o ulusun düşünce, duygu yolları ve türleri az çok öğrenilmiş olur" şeklinde açıklamaktadır (Hatipoğlu, 1972: 182). Aksan ise, bu konuyla ilgili olarak "deyimler, bir dilin

anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları sağlar" demektedir (Aksan, 1990: 37-38). Püsküllüoğlu, toplumun töre ve geleneklerini, felsefesini atasözlerinde bulmanın mümkün olduğunu (Püsküllüoğlu, 2002: 5); Aksoy, her atasözünün kendi ulusunun damgasını taşıdığını (Aksoy, 1989: 27) söylemektedir. Diğer yandan Sağlam, atasözlerinin araştırılması yoluyla dil araştırmaları ve halkbilim çerçevesinde, kültür tarihi açısından pek çok aydınlatıcı bilginin elde edilebileceğinin altını çizmektedir (Sağlam, 2004: 8). Tüm, atasözlerinin değişik kültür ve dilleri anlamada büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır (Tüm, 2010).

1. Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, atasözlerinin bir toplumun düşünce tarzına ilişkin önemli ipuçları sunduğu varsayımından yola çıkarak; Japon atasözlerinde "aile" ve "akrabalık" kavramlarının ele alınış şekli ve buradan hareketle geçmişten günümüze Japon toplumunda "aile" ve "akrabalık" kavramlarına yönelik bakış açısını genel hatlarıyla ortaya koymaktır.

Bu amaçla, Miyagoshi (1991), Shin Kokugo Kenkyūkai (1994), Sanseidō (1997), Gakken (1998) ve Tanno (1999) olmak üzere toplam beş adet Japonca atasözleri sözlüğü taranarak "aile" ve "akrabalık" imgelerine ilişkin atasözleri derlenmiştir. Farklı çeşitlemeleri olan atasözlerinin en yaygın şekliyle kullanıldığı düşünülen şekli çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu konuda Japonca anadil konuşucularının görüşlerine de başvurulmuştur. Bu aşamaların sonunda elde edilen toplam 99 adet atasözü belli başlıklar altında toplanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma içerisinde "aile" ve "akrabalık" kavramlarına yönelik algılamaların doğruluğu veya yanlışlığı tartışılmamış, sadece bu kavramların Japon atasözleri içerisindeki yeri ve algılanış şekli ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Makalede ele alınan Japonca atasözleri, Latin harfleriyle transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

2. Aile ve Akrabalık Kavramlarına İlişkin Atasözleri

2.1. Evlilik ve Aile Kurumu

Aile, toplumun temel taşıdır ve evlilik yoluyla kurulur. Birçok Japon atasözünde evlilik ve aile kurumunun yüceltildiği hatta kutsallaştırıldığı görülmektedir. Mutlu bir yaşamın temel şartlarından biri olarak evlenmek ve aile sahibi olmanın önemine dikkat çekilmekte ve evlilik teşvik edilmektedir. Evliliğin önemini vurgulayan atasözlerinden bazıları şunlardır:

(01) "Ie ni nyobô naki wa hi no naki ro no gotoshi"

Kadınsız ev, ateşsiz ocak gibidir.

(02) "Ie ni nakute naranu mono wa uwagamachi to nyobô"

Evin olmazsa olmazı eşik ile kadındır.

(03) "Futariguchi wa sugoseru ga hitoriguchi wa sugosenu"

İki kişi geçinebilir ama tek başına geçinilmez.

(Evlilik, bolluk ve bereket getirir.)

Bazı Japon atasözlerinde, erkek ve kadının birbirini eş olarak seçmesi ve evlenmesi, kişilerin kendi iradeleri olduğu kadar alın yazgısı olarak da değerlendirilir.

Evlilikte kaderin de önemli rol oynadığına dikkat çekilir. Bu şekilde, evlilik kurumuna bir kutsallık da atfedilmektedir.

(04) "En areba senri mo aiyasuku, en nakereba taimen mo migatashi"
Kaderde varsa uzun mesafe bile yakın olur, kaderde yoksa karşı karşıya bile gelinmez.

(05) "Izumo no kami no en musubi"
Evlilik Tanrısının kader oyunu.

(06) "Tôkute chikaki wa danjo no naka"
Erkek ve kadın birbirine uzak gibi görünse de yakındır.

Kimi atasözleri, mutlu bir evlilik için eşlerin sahip olması gereken bazı özelliklere dikkat çeker. Erkeklerde maddi gücün yerinde, çalışkan, cesur ve kuvvetli olmak, bayanda ise tutumlu, zarif ve kibar olmak gibi özellikler yeğlenmektedir.

(07) "Kasegu otoko ni kuri onna"
Çalışan erkeğe, tutumlu kadın.

(08) "Azuma otoko ni kyô onna"
Tokyo'lu erkeğe, Kyoto'lu hanım.

(Gösterişli ve kuvvetli Tokyo'lu erkeğe, zarif ve kibar Kyoto'lu bayan uygundur.)

(09) "Otoko wa dokyô, onna wa aikyô"
Erkek cesaret, kadında çekicilik.

(10) "Yome wa shita kara muko wa ue kara"
Gelin aşağıdan, damat yukarıdan.

(Gelinin gelir düzeyi düşük aileden, damadın gelir düzeyi yüksek aileden gelmesi iyidir.)

Yukarıda bahsedilen özelliklerin yanı sıra, özellikle erkekler için eş seçiminde dikkatli olunması, yanlış eş seçiminin erkeği bir felakete sürükleyeceği yönünde uyarıda bulunan atasözleri de görülmektedir. Bu atasözlerinde, kadının ev ve aile yaşamı üzerinde önemli bir rol oynadığı, evdeki mutluluk veya mutsuzluğun büyük ölçüde kadının karakter ve davranışlarına bağlı olduğu vurgulanmaktadır.

(11) "Otoko wa tsuma kara"
Erkek kadınla başlar.

(12) "Ie no midare wa onna kara"
Evin içi kadınla karışır.

(13) "Akusai wa hyaku nen no fusaku"
Kötü hanım yüzyıl süren kötü hasattır.

Bazı atasözlerinde, mutlu bir evlilik için erkeklerin kendilerinden yaşça büyük kadınlarla evlenmesinin tavsiye edildiği görülmektedir. Kadının yaşça büyük olması, kadının olgunluğunun ve bilgeliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

(14) "Ane nyobô wa shindai no kusuri"

Yaşı büyük hanım evin ilacıdır.

(15) "Sake wa furuzake, onna wa toshima"

İçkinin yıllanmış, kadının yaşı büyük olanı.

(16) "Toshi-ue no nyobô wa kin no waraji wo hakasete mo morae"

Altın sandalet giydirmen gerekse bile kendinden büyük hanım al.

Geleneksel görücü usulü evliliklerde çöpçatanın önemli bir rolü vardır. Bazı atasözlerinde çöpçatanın üstlendiği zor ve önemli görevin yanı sıra çöpçatanın diğer bazı özelliklerine de değinilmektedir. Bu atasözlerinde, çöpçatanın evlendireceği kişilerin sadece iyi yönlerini abartarak anlattığı, dolayısıyla temkinli davranılması gerektiği nükteli bir biçimde dile getirilmektedir.

(17) "Nakôdo wa waraji sensoku"

Çöpçatan bin çift sandalet.

(Çöpçatan, iki kişiyi evlendirebilmek için gide gele bin çift sandalet eskitir.)

(18) "Nakôdo guchi wa hanbun ni kike"

Çöpçatanın söylediklerinin ancak yarısını dinle.

(19) "Nakôdo no uso happyaku"

Çöpçatanın sekiz yüz yalanı.

Japon atasözleri içinde evliliğin yolunda gitmemesini konu alan atasözlerine de rastlanmaktadır. Evlenmeden önce birer yabancı olan erkek ve kadının, gün gelip ayrılacakları ve tekrar birer yabancı kişi hâline gelebileceklerine değinilir. Bu atasözlerinde, kadın erkek ilişkisinin her zaman yolunda gitmeyebileceği vurgulanır ve boşanmak olağan bir durum olarak kabul edilir.

(20) "Horeta hareta wa tôza nu uchi"

Sevmek ve sevilme, kısa bir süredir.

(21) "Fûfu wa awasemono hanaremono"

Eşler bir araya geldiği gibi ayrılır.

(22) "Rakka eda ni noborigatashi"

Düşen yaprak dala geri dönmez.

(Eşlerin arası bozulur ve ayrılırlarsa bir daha eski hâllerine dönemezler.)

(23) "Hakyô futatabi terasazu"

Kırılan ayna tekrar göstermez.

(Eşlerin arası bozulur ve ayrılırlarsa bir daha eski hâllerine dönemezler.)

2.2. Eşler Arasındaki İlişki

Evlilik kurumu, büyük ölçüde eşler arasındaki ilişki üzerine kuruludur. Eşlerin birbirine bağlılığı, birbirine karşı duyduğu sevgi, saygı ve sorumluluk, ailenin

temel unsurları arasında yer alır. Bazı Japon atasözlerinde, eşler arasındaki bu derin ve güçlü bağ ele alınmaktadır.

(24) "Fûfu wa nisei"

Karı koca iki nesil.

(Eşler arasındaki ilişki sadece bu dünya ile sınırlı değildir; ölüm sonrasında bile devam eder.)

(25) "Omae wa hyaku made washa kujûku made"

Sen yüz yaşına, ben doksan dokuz yaşına kadar yaşayayım.

(Karı kocanın birbirine duyduğu sevgi çok derindir. Her ikisi de mümkün oldukça uzun yaşamayı ve birbirinden ayrılmamayı diler.)

(26) "Otoko wa matsu, onna wa fuji"

Erkek çam ağacı, kadın ise salkım gibidir.

(Erkek yere sıkıca kök salan çam ağacı, kadın ise çam ağacına sarılan salkım gibidir.)

Geleneksel Japon aile yapısında, ataerkil düşünce hâkim olmakla beraber, birçok atasözünde kadının evi çekip çeviren, evi yönlendiren ve evde düzeni sağlayan önemli bir güç olarak aile içerisindeki önemli konumu vurgulanmaktadır.

(27) "Nyobô wa ie no daikokubashira"

Kadın evin temel direğidir.

(28) "Nyobô wa hanshinjô"

Kadın evdeki hazinenin yarısıdır.

Kadının aile içerisindeki önemi vurgulanmakla birlikte, kadının ev yönetimini tamamen ele geçirmesi ve otorite kurması hoş karşılanmaz. Bazı Japon atasözlerinde, kadının kocası üzerindeki etkisinin büyük olduğu ve kadının kocasını istediği gibi yönlendirebileceğine değinilir. Japon atasözlerinde, kadının kocasını yönetmesi ve evde hâkimiyeti ele geçirmesi, büyük bir felaket olarak değerlendirilmektedir.

(29) "Tsuma no iu ni mukô yama mo ugoku"

Kadın konuşursa karşıdaki dağlar hareket eder.

(Kadının ev yönetimi üzerindeki etkisi çok büyüktür.)

(30) "Mendori utaeba ie horobu"

Dişi kuş öterse ev çöker.

(Evde kadının yönetimi ele alması aileyi felakete sürükler.)

(31) "Mendori susumete ondori toki wo tsukuru"

Erkek kuş, ancak dişi kuş istediğinde öter.

(Erkek, kadının sözüne göre harekete eder.)

Bazı atasözlerinde, eşler arasında zaman zaman pürüzlerin çıkabileceği ancak bunların çoğunlukla geçici olduğu ve eşlerin çok geçmeden barıştığı vurgulanır. Eşler arasındaki sorunların çoğunlukla kadının kıskançlığından kaynaklandığına işaret edilir.

(32) "Nishi kaze to fûfu genka wa yû kagiri"

Batı rüzgarı ve karı koca kavgası ancak akşama kadar sürer.

(Karı koca arasındaki kavga ve küskünlük akşam olunca sona erer.)

(33) "Fûfu genka wa inu mo kuwanu"

Karı koca kavgasını köpek bile yemez.

(Karı koca, saçma şeylerden dolayı kavga ederler ve hemen barışırlar. Onun için her şeye meraklı olan köpek bile karı koca kavgasına ilgi göstermez.)

(34) "Nyobô no yaku hodo teishu motemo sezu"

Kadının kıskandığı kadar koca çekici değildir.

(Kadın kocasını çok kıskanır. Ancak, kocası kadının tahmin ettiği kadar çekici değildir.)

2.3. Anne ve Baba

Anne ve babanın temel görevi çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmek ve hayata hazırlamaktır. Çocuk yetiştirmek, anne baba için uzun ve zahmetli bir süreçtir. Ancak insanın doğası gereği, anne ve baba çocuk yetiştirirken hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz ve çocuk için çekilen zahmet insana sıkıntı vermez. Birçok Japon atasözünde, anne babanın çocukları için çektiği zahmet ve gösterdiği olağanüstü fedakârlığa değinilir.

(35) "Ko wa sangai no kubikase"

Çocuk bu dünyanın boyunduruğudur.

(36) "Ko wo moteba shichijûgo do naku"

Çocuğun olursa yetmiş beş kere ağlarsın.

(37) "Oya no kokoro ko shirazu"

Anne babanın yüreğini çocuk bilemez.

(38) "Ko yue ni mayou oyagokoro"

Çocuk için afallayan anne baba yüreği.

(39) "Oya omou kokoro ni masaru oyagokoro"

Anne babanın yüreği, anne babayı düşünen yürekten üstündür.

(Çocuk, anne ve babasının kendisini düşündüğü kadar, anne ve babasını düşünemez.)

(40) "Oya wa senri wo iku tomo ko wo wasurezu"

Anne baba çok uzaklara gitse bile çocuklarını unutmaz.

(41) "Hito no ko no shinda yori wa ga ko no koketa"

Başkasının çocuğunun ölümündense kendi çocuğunun düşmesi.

(42) "Oya wa nakiyori tanin wa kuiyori"

Anne baba ağlamak için, başkası yemek için gelir.

(İnsanın üzüntüsünü yürekten paylaşanlar yalnızca anne ve babadır.)

Anne ve babanın gözünde çocuğun son derece sevimli bir varlık olduğu, kimi zamanlar bu sevginin anne babanın çocukla ilgili gerçekleri görmesini bile engellediği bazı atasözlerinde vurgulanır.

(43) "Waga ko jiman wa oya no tsune"
Çocuğunu övmek anne babanın sıradan işidir.

(44) "Waga ko no akuji wa mienu"
Çocuğun kötü işleri anne babanın gözüne görünmez.

(45) "Oya ni me nashi"
Anne babanın gözü yoktur.
(Anne baba, çocuklarının hatalarını görmez.)

(46) "Kodomo no kenka ni oya ga deru"
Çocuğun kavgasına anne baba karışır.
(Anne baba, çocuklarını çok sevdiklerinden çocuklar arasındaki kavgaya bile karışmaktan kendini alamaz.)

Çocuğun yetişmesi ve belli bir sosyal statü kazanmasında anne babanın sağlayacağı imkânlar büyük önem taşır. Anne babanın sahip olduğu imkânlar ve toplumsal konum, gelecekte çocuğun kazanacağı sosyal statüyü de büyük ölçüde etkilemektedir. Bazı atasözleri bu durum şöyle vurgulamaktadır:

(47) "Oya no hikari wa nana hikari"
Anne babanın ışığı yedi ışıktır.
(Anne babanın çocuk için sağlayacağı olanaklar, çocuğun geleceği üzerinde etkilidir.)

(48) "Oya no inga ga ko ni mukuiru"
Anne babanın yaptıkları çocuğa döner.

Anne baba, çocuklarını çeşitli tehlikelerden korumak ve geleceğe en iyi şekilde hazırlanmalarını sağlamak için sürekli öğütte bulunurlar. Bazı Japon atasözlerinde, can sıkıcı dahi olsa, anne babanın verdiği nasihatlerin can kulağıyla dinlenmesi ve bunlara değer verilmesi tavsiye edilir.

(49) "Hiyazake to oya no iken wa ato de kiku"
Soğuk içki ve anne babanın fikri sonradan etkisini gösterir.
(İçkinin etkisinin bir süre sonra ortaya çıkması gibi, anne babanın fikri de ilk başta saçma ve lüzumsuz gibi görünse de sonradan değeri anlaşılır.)

(50) "Oya no iken to nasu no hana wa sen ni hitotsu mo ada wa nai"
Anne babanın fikri ile patlıcan çiçeğinden zarar gelmez.
(Patlıcan çiçeğinin ekin vererek yararlı olması gibi, anne babanın fikri de çocuk için yararlıdır.)

Bazı Japon atasözlerinde, anne ve babanın çeşitli özelliklerine değinilir. Örneğin, evin reisi olan baba, çocuklar için bazen korku verici olsa da, fedakâr ve çocuklarını düşünen birisi olarak betimlenmiştir.

(51) "Jishin, kaminari, kaji, oyaji"

Deprem, yıldırım, yangın, baba.

(Hayatta en korkunç şeyler deprem, yıldırım, yangın ve babadır.)

(52) "Chichi wa ko no tameni kakusu"

Baba çocuk için gizler.

(Baba çocuğunu düşünerek, çocuğun hata ve yanlışlarını diğer kimselerden gizler ve kendi üzerine alır.)

(53) "Ko wo shiru koto chichi ni shiku wa nashi"

Çocuğu en iyi babası bilir.

Aile içerisinde kadının üstlendiği belki de en önemli rol anneliktir. Japon atasözlerinde anne, çocukları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve çocuklar üzerinde babaya kıyasla daha etkili bir birey olarak ele alınmaktadır.

(54) "Onna wa yowashi saredo haha wa tsuyoshi"

Kadın zayıf ancak anne güçlüdür.

(55) "Haha ga yaseru to ko ga futuru"

Anne zayıflayınca çocuk şişmanlar.

(Anne çocukları için zahmet çeker ve zayıflar. Buna karşılık çocuklar büyür ve gelişir.)

(56) "Onna shichibu ni otoko sanbu"

Kadına yedi pay, erkeğe üç pay.

(Annenin çocuk üzerindeki etkisi, babaya göre çok daha fazladır.)

Birçok atasözünde, çocuklara büyük sıkıntılar çekerek kendilerini yetiştiren anne babalarının kıymetini bilmeleri ve onlara gereken değeri vermeleri öğütlenir. Anne babaya hürmet etmek, özellikle yaşlandıklarında yanlarında olmak ve maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılamak (*oya kôkô*), Japon kültüründe önemsenen değerlerden birisidir. Birçok atasözünde, çocukların anne babalarına gereken değeri ve önemi vermeleri, onları hoşnut tutmaları öğütlenmektedir.

(57) "Itsu made mo aru to omouna oya to kane"

Anne baba ve paranın sürekli seninle birlikte olacağını zannetme.

(58) "Chichi no on wa yama yori mo takaku haha no on wa umi yori mo fukashi"

Babadan görülen iyilik dağlardan bile yüksek, anneden görülen iyilik denizlerden bile derindir.

(Anne babanın sevgisi ve fedakârlığı hiçbir şeyle ölçülemez.)

(59) "Haka ni futon wa kiserarezu"

Mezara yorgan seremezsin.

(Kişi, anne babası hayattayken onlara değer vermeli, onları hoşnut tutmalıdır. Kişi, anne babası öldükten sonra mezarlarına yorgan serse bile anlamı olmaz.)

(60) "Fubo imaseba tôku asobazu"

Anne baban hayattaysa uzaklara gitme.

(Kişi, anne babası hayattayken elinden geldiğince onlarla birlikte olmaya çalışmalıdır.)

(61) "Kôshi hi wo oshimu"

Hayırlı evlat geçip giden her güne üzülür.

(Hayırlı evlat, yaşlı anne babasının fazla yaşamayacağını düşünerek, geçip giden her güne çok üzülür.)

(62) "Hato ni sanshi no rei ari"

Güvercinde bile üç dal saygısı vardır.

(Güvercin bile kendisini yetiştiren anne babasına duyduğu saygıdan dolayı üç dal aşığına konar.)

2.4. Çocuk

Ailenin temel ve önemli unsurlarından biri çocuktur. Çocuk, eşleri birbirine bağlayan, hayatı ve evliliği daha anlamlı kılan ve eve neşe getiren bir varlıktır. Çok sayıda Japon atasözünde çocuğun önemi vurgulanmakta ve çocuk sahibi olmak tavsiye edilmektedir.

(63) "Motsu beki mono wa ko"

Sahip olunması gereken şey çocuktur.

(64) "Ko ni sugitaru takara nashi"

Çocuktan daha değerli hazine yoktur.

(65) "Kodomo wa kamisama no sazakarimono"

Çocuk, Tanrının armağanıdır.

(66) "Toshi toreba kane yori ko"

Yaşlandığında para değil çocuk.

(Kişi yaşlandığında en büyük desteği para değil çocuk olur.)

Çocuk sayısı da, bazı atasözlerinin konusunu oluşturur. İdeal çocuk sayısı olarak tek çocuğun tavsiye edildiği atasözüne rastlansa da, çoğunlukla üç çocuğun iyi olduğu kabul edilir. Sıralama olarak ise, birinci çocuğun kız, ikinci çocuğun erkek olması ideal kabul edilir.

(67) "Ko san nin kodakara"

Üç çocuk küçük bir hazinedir.

(68) "San nin komochi wa waraute kurasu"
Üç çocuğu olan gülerek yaşar.

(69) "Ichi hime ni tarô"
Birinci prenses, ikinci Tarô.¹
(İlk çocuğun kız, ikinci çocuğun erkek olması çocuk yetiştirirken idealdir.)

Çocuğun yetişmesinde, kuşkusuz anne babanın rolü ve sorumluluğu büyüktür. İrsi özelliklerin yanı sıra çocuğun yetiştirilme tarzı da, çocuğun karakter ve davranışlarının şekillenmesinde etkilidir. Çocuk, anne babasından ne görürse onu öğrenir ve yaşamında onu uygular. Çok sayıda atasözünde, çocuğun gelişimi ve yetiştirme sürecinde anne babanın bu önemli rolüne değinilmektedir.

(70) "Oya ni ninu ko wa onigo"
Anne babasına benzemeyen çocuk şeytanın çocuğudur.

(71) "Uri no tsuri ni nasubi wa naranu"
Su kabağının sapından patlıcan yetişmez.
(Her anne baba, kendine benzeyen çocuklar yetiştirir.)

(72) "Sono ko wo shirazareba sono haha wo miyo"
Çocuğu tanımak istersen annesine bak.

(73) "Yome wo moraeba oya wo morae"
Gelin alacaksan anne babasını al.

Bazı atasözlerinde çocuk yetiştirmeye ilişkin bazı noktalara dikkat çekilmektedir. Özellikle, anne babanın disiplin ve ciddiyetten ödün vermemeleri, çocuğu şımartacak davranışlardan kaçınmaları, çocuğu çeşitli zorluklara alıştırmaları tavsiye edilmektedir.

(74) "Jibo ni haishi ari"
Yumuşak annenin çocuğu hayırsız olur.

(75) "Oyaji to nanban wa karai hodo ii"
Babanın ve biberin acısı iyidir.

(76) "Oya no amacha ga doku ni naru"
Anne babanın tatlı çayı zehir olur.
(Anne babanın çocuğa karşı aşırı hoşgörülü tavırları ileride çocuğa zarar verir.)

(77) "Onna wa sagete sodate yo"
Kız çocuğunu alçak gönüllü yetiştir.

¹ Tarô: ilk erkek çocuğa verilen yaygın isimlerinden birisidir.

(Kız çocuğu, gelin gittiği yerde sıkıntılara katlanabilecek şekilde zorluklara alıştırtılarak yetiştirilmelidir.)

(78) "Kawaii ko ni wa tabi wo saseyo"

Sevimli çocuğunu yolculuğa çıkar.

(Farklı yerleri gezip görerek çeşitli bilgiler kazanması çocuk için çok faydalıdır.)

Ataerkil Japon toplumunda, erkek çocuğun konumu kız çocuğundan daha yüksek olmasına rağmen, erkek çocuk ile ilgili atasözlerinin göze çarpmaması, buna karşılık kız çocuklarına ilişkin çeşitli atasözlerinin bulunması ilgi çekicidir.

(79) "Musume san nin moteba shindai tsubusu"

Üç kızın olursa tüm servetin elden gider.

(Kız çocuğunu evlendirmek çok masraflıdır.)

(80) "Nusubito no ban wa dekiru ga musume no ban wa dekinu"

Eşyana bekçilik edebilirsin ama kızına bekçilik edemezsin.

(Her kız çocuğu, gün gelir gönlünü bir erkeğe kaptırır.)

(81) "Hako iri musume ni mushi ga tsuku"

Özenle yetiştirilen kız çocuğuna böcek konar.

(Her kız çocuğu, gün gelir gönlünü bir erkeğe kaptırır.)

(82) "Chô ai kôjite ama ni suru"

Aşırı sevgi, kızı rahibe yapar.

(Anne baba, kız çocuğunu çok sevdiği için evlendirmek istemez. Sonunda da gelin gönderecek yaşı geçer ve evde kalır.)

2.5. Kardeşler

Kardeşlik, önemli kan bağlarından biridir. Birçok Japon atasözünde kardeşliğin önemi ve kardeşler arasındaki sıkı bağdan bahsedilmektedir. Bu konudaki atasözlerinde, kardeşler arasındaki sevgi, kardeşlerin birbirlerini gözetip kollamaları, kardeşlerin birbirlerini tamamlamaları ve birbirlerine destek olmaları gibi olgular ele alınmaktadır.

(83) "Kyôdai wa goshô made no chigiri"

Kardeşlik ahirette bile devam eder.

(84) "Keitei wa shusoku nari"

Kardeşler el ve ayak gibidir.

(85) "Kyôdai wa ryô no te"

Kardeşler iki el gibidir.

(86) "Tan nareba sunawachi oreyasuku shû nareba sunawachi kujikegatashi"

Tek olursa kırılır, çok olursa dayanır.

(Kardeşler birbirine bağlı ve birbirine destek ve yardımcı olurlarsa dışarıya karşı güçlü olurlar.)

(87) "Kyôdai genka wa kamo no aji ga suru"

Kardeş kavgası ördek eti gibi tatlıdır.

(Kardeşlerin kavgaya etmesi birbirlerini sevmelerinden kaynaklanır.)

Bununla birlikte, zaman zaman kardeşler arasındaki bağın ve kardeşlik ilişkisinin istenilen düzeyde güçlü olmayabileceğine de değinilir.

(88) "Kyôdai wa issei"

Kardeşlik ancak bir nesil.

(Kardeşlik, sadece bir ömürle sınırlıdır.)

(89) "Kyôdai wa tanin no hajimari"

Kardeşlik yabancılığın başlangıcıdır.

(Birbirine çok bağlı kardeşler bile evlendikten sonra kendi yollarını çizmeye başlar. Böylece kardeşler birbirinden uzaklaşır ve sonunda birbirlerine yabancı gibi davranmaya başlar.)

2.6. Gelin ve Kaynana

Japon atasözlerinde, gelin ile kaynana arasındaki çekişme ve husumet nükteli ifadelerle dile getirilmektedir. Geleneksel Japon ailelerinde gelinin, kayınbaba ve kaynana ile birlikte aynı evde yaşamak ve onlara hizmet etmek zorunda kalması, gelin ve kaynana arasındaki geçimsizliğin temelini oluşturmuştur. Bu yüzden, gelin-kaynana ilişkisine dair Japon atasözlerinde, gelin ve kaynana arasında sonu gelmez bir rekabet ve düşmanlık esprili anlatımlarla betimlenmektedir.

(90) "Yome to shûto wa saki no yo no teki dôshi"

Gelin ve kaynana ahirette bile birbirinin düşmanıdır.

(91) "Yome no rusu wa shûto no shôgatsu"

Gelinin evde olmayışı kaynana için yılbaşıdır.

(92) "Akinasu wa yome ni kuwasuna"

Sonbahar patlıcanını geline yedirme.

(Sonbahar patlıcanı lezzetli olduğundan, kaynanalar gelinlerine yedirmek istemez.)

(93) "Shûto no ada wo yome ga utsu"

Kaynananın intikamını gelin alır.

(Kaynanasından eziyet gören gelin, intikamını kaynana olunca kendi gelininden alır.)

(94) "Hata to shûto wa okusaki ga nai"

Dokuma tezgâhı ve kaynanayı koyacak yer bulunmaz.

(Her ikisi de nadiren işe yarar ve gereksiz yer işgal eder.)

(95) "Mugi to shûto wa fumu ga yoi"

Buğday ile kaynanayı ezmek gerekir.

(Kaynanaya her zaman baş eğmek yanlıştır, gerektiğinde karşı koymak gerekir.)

2.7. Torun

Japon atasözlerinde, torun son derece sevimli, yaşama renk ve heyecan katan bir varlık olarak betimlenir.

(96) "Nikui yome kara kawaii mago ga umareru"

Sevimsiz gelinden sevimli torun doğar.

(Gelin sevilme bile torun sevilir. Gelinini sevmediği için torununu sevmeyen kimse yoktur.)

(97) "Mago wa ko yori kawaii"

Torun çocuktan tatlıdır.

(98) "Uchi mago yori soto mago"

İç torundansa, dış torun (daha tatlıdır).

(Erkek çocuktan olan değil, kız çocuktan doğan torun daha sevimli olur.)

(99) "Mago wa kite yoshi, inde yoshi"

Torunun gelmesi de, gitmesi de iyidir.

(Torun gelişiyse eve neşe saçar. Ancak bir süre sonra gürültü etmeye başlar, ortalığı dağıtır ve baş ağrıtır. Dönüşüyle birlikte her şey eski sakin hâline döner.)

10. Değerlendirme

Japon atasözlerinde "aile" ve "akrabalık" kavramlarına ilişkin olarak vurgulanan temel düşünce ve algılamalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

(a) Aile sahibi olmanın önemine dikkat çekilmekte ve toplumun temel yapı taşı olarak aile kurumu yüceltilmektedir. Toplumsal birer olgu olmanın ötesinde, evlilik ve aile kurumlarına kutsallık atfedilmektedir.

(b) Kimi atasözlerinde, mutlu bir evlilik için eşlerin taşınması gereken bazı özelliklere değinilmekte ve yanlış eş seçiminin kişi için büyük bir felaket olacağı uyarısı yapılmaktadır.

(c) Geleneksel görücü usulü evliliklerinde önemli rol oynayan çöpçatanın üstlendiği görev ve çöpçatanın abartılı sözlerine karşı temkinli davranılması gerektiği nükteli bir üslupla dile getirilmektedir.

(ç) Mutlu bir evlilik için eşlerin birbirine bağlılığı, birbirlerine duydukları sevgi, saygı ve sorumluluğun büyük önem taşıdığına altı çizilmektedir.

(d) Evde egemen güç "erkek" olmakla birlikte, evin düzen ve huzurunu sağlayan, evi çekip çeviren bir güç olarak "kadın"ın aile içerisindeki konumuna dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte kadının evde hâkimiyeti ele geçirmesi ve kocanın üzerinde otorite kurması ise hoş karşılanmamaktadır.

(e) Kimi atasözlerinde, evliliğin her zaman yolunda gitmeyebileceği ve eşlerin kolaylıkla birer yabancı hâline gelebilecekleri vurgulanmaktadır. Bu bağlamda boşanma normal bir süreç olarak algılanmaktadır.

(f) Çocuk, eşleri birbirine bağlayan, hayatı ve evliliği daha anlamlı kılan ve eve neşe getiren bir varlık olarak tanımlanmakta ve çocuk sahibi olmak tavsiye edilmektedir.

(g) Anne babanın başlıca görevi çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmek olduğu ve anne babanın çocuklarını yetiştirmek için büyük sıkıntılara katlandıklarına değinilmektedir.

(h) Çocuğun yetişmesinde anne babanın rolü ve sorumluluğunun büyük olduğu, çocuğun kişiliğinin şekillenme sürecinde anne babaya büyük görevler düştüğü vurgulanmaktadır. Bu yüzden, anne babanın çocuk yetiştirirken ciddi ve disiplinli olmaları ve çocuğu en iyi şekilde yaşama hazırlamalarının önemi üzerinde durulmaktadır.

(ı) İdeal çocuk sayısı olarak tek veya üç çocuğun iyi olduğuna ilişkin atasözlerinin varlığı ilgi çekicidir. Yine, ataerkil Japon toplumunda, erkek çocuk ile ilgili atasözünün göze çarpmaması ve kız çocuklarına ilişkin çeşitli atasözlerinin bulunması ilginç bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

(i) Çocuğun, anne babanın gözünde son derece sevimli bir varlık olduğu anlatılmakta ve çocuğa karşı duyulan bu sevginin zaman zaman anne babanın çocukla ilgili gerçekleri görmesini engellediğine yönelik uyarılar yer almaktadır.

(j) Çocuklara büyük sıkıntılar içinde kendilerini yetiştiren anne babalarının kıymetini bilmeleri ve onlara gereken değeri vermeleri öğütlenmektedir. Anne babaya hürmet etmenin, özellikle yaşlandıklarında yanlarında olmanın ve maddi-manevi ihtiyaçlarını karşılamanın (*oya kôkô*), Japon kültüründe önemsenen değerlerden birisi olduğunun altı çizilmektedir.

(k) Çocukların can sıkıcı da olsa, anne babanın fikrine önem vermeleri ve anne babanın nasihatlerini can kulağıyla dinlemeleri tavsiye edilmektedir.

(l) Önemli kan bağlarından biri olan kardeşliğin önemine dikkat çekilmektedir. Buna göre kardeşler birbirlerini sevmeli ve zor zamanlarında birbirinin yardımına koşmalıdır. Bununla birlikte, zaman zaman kardeşler arasındaki bağın sanıldığı kadar güçlü olmayabileceğine de değinilmektedir.

(m) Gelin ile kaynana arasındaki çekişme ve husumet nükteli ifadelerle vurgulanmaktadır.

(n) Torunun son derece sevimli, yaşama renk ve heyecan katan bir varlık olduğuna değinilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan; (1990), *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Aksan, Doğan; (1996), *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım; (1989), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ergan, Güngör; (1999), “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı”, Uluslararası III. Türk Kültürü Kongresi (25-29 Eylül 1999). Cilt: II, Ankara.
- Gakken; (1998), *Kotowaza Jiten*. Tokyo: Gakken.
- Hatipoğlu, Vecihe; (1972), *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ishida H. , Nakao, K. ve Kondô, H.; (2011), *Gendai no kaisô shakai 2*. Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.
- Adachi, K. Kyushu University, *Shakaigaku no kiso chishiki*
http://www.lit.kyushu-u.ac.jp/~adachi/academic%20articles/Social%20Welfare/sw_kisochishiki.pdf#search='社会学 家族 最小'
Erişim tarihi: 16.01.2012
- Miyagoshi, Ken; (1991), *Koji Kotowaza Jiten*. Tokyo: Ôbunsha.
- Morioka, Kiyomi; (1972), *Kazoku Shakaigaku*. Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.
- Püsküllüoğlu, Ali; (2002), *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sağlam, Musa Yaşar; (2004), *Atasözleri – Kaybolan Kültür Mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Saitô Y. ve Misumi, K.; (2011), *Gendai no kaisô shakai 3*. Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.
- Sanseidô; (1997), *Kotowaza Kanyôku Jiten*. Tokyo: Sanseidô.
- Satô Y. ve Ojima, F.; (2011), *Gendai no kaisô shakai 1*. Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.
- Shin Kokugo Kenkyûkai; (1994), *Kotowaza Jiten*. Tokyo: ABC Insatsu.
- Tanno, Akira; (1999), *Kotowaza Jiten*. Tokyo: Nihon Jitsugyô Shuppansha.
- Tüm, G.; (2010), “Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü”, *Turkish Studies*, Volume 5/4, 663-678.
- Watanabe, Shizuo.; (Ed.) (1993), *Nihon Rekishikan*, Tokyo: Shôgakukan.

BİR DOĞU LİDERİNİN BATI LİDERLİK YAKLAŞIMLARI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: KONOSUKE MATSUSHİTA

EVALUATING AN EASTERN LEADER FROM THE VIEW OF WESTERN LEADERSHIP APPROACHES: KONOSUKE MATSUSHİTA

Yrd.Doç.Dr. Sümeyra ALPASLAN DANIŞMAN
Mevlana Üniversitesi İşletme Fakültesi
sadanisman@mevlana.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı, yeni liderlik yaklaşımları açısından Japon bir lider ve yönetici olan Konosuke MATSUSHİTA'nın liderlik davranışlarının incelenmesidir. Japonya'nın günümüzdeki haline gelmesinde büyük katkısı olan Matsushita'nın seçilmesinin nedeni; Matsushita'nın liderlik davranışlarının John P. Kotter tarafından Matsushita Liderliği adlı bir yaklaşım olarak öne sürülmesidir. Yani bir doğu liderinden ziyade, bir doğu liderliği, batı liderlik yaklaşımlarınca analiz edilmiştir. Günümüzün modern ve yeni liderlik yaklaşımları bu analize ışık tutmuştur. Liderlik yazınından özellikle analiz için yeni liderlik yaklaşımlarının tercih edilmesinin nedeni ise; günümüzün batı liderlik anlayışı perspektifinden 20. yüzyıla damgasını vuran bir doğu liderinin ele alınmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Konosuke Matsushita, Yeni Liderlik Yaklaşımları.

Abstract

This study aims to investigate and criticize the leadership style of Konosuke Matsushita as a Japanese leader. The reason of the focusing on Matsushita who has a high contribution for today's Japan is Matsushita's leadership style which has been proposed as a leadership approach by John P.Kotter. It points out more than an eastern leader and can be evaluated as an eastern leadership. In the context of this study, the modern leadership approaches have been used to evaluate Matsushita's leadership. The main reason of the focusing on an eastern leader and western leadership approaches both is to recognize an eastern leader from the view of western leadership approaches.

Keywords: Konosuke Matsushita, Modern Leadership Approaches.

1. GİRİŞ

İnsanların büyük bir çoğunluğu dürüst, ileri görüşlü, ilham veren ve yetenekli liderlere hayran olur ve böyle liderlerin ardından gitmek ister (Kouzes ve Posner, 1997). Liderlik; 20. yüzyılda üzerinde en fazla araştırma yapılan konulardan birisi olmuştur. Bu yüzyılda değişik alanlarda hem teorisyenler hem de uygulayıcılar liderliği çözümlmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu çabalar, liderlik yazınına 5000'den fazla çalışma ve 350'den fazla da tanım kazandırmıştır (Arıkan, 2001:232). Biçimsel veya biçimsel olmayan ikiden fazla kişiden oluşan topluluklar bünyelerinden ya bir lider çıkartmışlardır ya da bu olguya gereksinim duymuşlardır. Günümüzün sosyal grupları içerisinde işletmelerin çok özel bir yeri olduğuna göre, yönetim açısından liderlik olgusunun önemi de tartışılmayacak kadar açıktır (Erdoğan, 1997:329).

Araştırmacının doğu liderliğine ilişkin merakı, bu çalışmada bir doğu lideri üzerinde durulmasına sebep olmuştur. Doğü liderliği denildiğinde şüphesiz akla gelen ilk isimlerden biri Konosuke Matsushita'dır (1894–1989). Japonya'nın İkinci Dünya savaşından yenik ayrılmış olmasına, hemen hemen tüm sektörlerinin azami ölçüde zarar görmesine ve gıda, giyim ve inşaat sektörlerinin yok olmasına (Yıldız ve Ardıç; 2007) rağmen günümüzün ekonomik lokomotiflerinden biri olmasıyla ilgili birçok neden sayılabilir. Ancak bu çalışmayla en ilgili olanı Japon liderleridir. Bu kişilerden, bisiklet tamircisi çıraklığından yöneticiliğe kadarki süreçte yansıttığı liderlik ruhuyla Matsushita'nın ele alınmasının anlamlı olacağı düşünülmüştür.

2. LİDERLİK VE ÇAĞDAŞ LİDERLİK YAKLAŞIMLARI

Lider; grup üyelerini bir araya toplayan ve onları grup amaçlarına güdüleyen kişi olarak tanımlanır (Erdoğan, 1997:330). Lider kelimesi yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkiyi içerir. Bu konuda yapılan çalışmalara göre; bazıları liderliği A kişinin B kişisine istediğini yaptırması olarak tanımlar. Diğer de gerçek liderliğin A kişinin B kişisine yaptırmak istediğinin B kişisi için iyi olduğuna B'yi inandırması böylece B'nin performansını A'nın istediği yönde değiştirmeye yöneltmesi olduğu ileri sürülmektedir (Baysal ve Tekarslan, 1998:199–200). Liderlik; hedefleri gerçekleştirmek için çalışanları çalışmaya dair etkileme sürecidir (Yousef, 1998). Robbins'e (1993) göre gerçekleştirilmek istenen hedefler istikametinde grubu etkileme becerisidir. Öte yandan liderlik, astların görevlerini gayret ve güvenle yapmaya yöneltme sanatı olarak da ifade edilmektedir (Baysal ve Tekarslan, 1998:201).

Liderlikle ilgili birçok tanım geliştirilmiştir. Aslında temel olarak liderlik tanımlarında bir yönlendiren, bir yönlendirilen ve bir de yönlendirme sürecinden bahsedilmektedir. Sonuçta hepsi liderliğin işlevinin, kişiler arası ilişkilerde belirleyicilik rolü olan bir etkileme süreci olduğunu ifade etmektedir. Bir başka boyutuyla liderlik; iş hayatında iki bağlamda karşımıza çıkmaktadır: birincisi birebir ilişkidir (lider-takipçi), ikincisi birey-grup arasındaki ilişkidir (yönetici-çalışanlar). Buraya üçüncü bir bağlam olarak lider ile tedarikçiler ve lider ile

müşteriler arasındaki ilişkiler de eklenebilir (Bittel, 1984). Grint'e göre (2001: 92-93); lider, hedeflere karar verendir, araçları temin (teknik aşamalar) edendir, iletişimi (koordinasyon ve işbirliği) sağlayandır ve uygulayandır.

Liderlikle ilgili ilk olarak evrensel yaklaşımlardan *Özellikler Yaklaşımı* öne sürülmüştür. Bu yaklaşıma göre lideri lider yapan sahip olduğu özelliklerdir. Sözü edilen özelliklerin varlığı nedeniyle kişi liderlik vasfı elde etmiş olur. Ancak insanlar sınırsız özelliklerle tanımlanabilmektedirler. Genel olarak liderin şu özelliklere sahip olması gerektiği düşünülür; zaman ve mekâna göre bütünü görebilmek, adil yargıya sahip olmak, yaratıcılık-hayal gücü, analitik beceri ve etkin olmak (Karlöf, 1996: 3). Bunu listeleyebilme ya da net olarak ortaya koyabilme imkânı yoktur. Bu açıdan bu yaklaşım yetersiz kalmıştır.

Liderlikle ilgili diğer evrensel yaklaşım *Davranışsal Yaklaşım*dır. Bu yaklaşım; ilk olarak birçok liderlik tipini tanımlamaya ve daha sonra tüm durumlara göre en etkili olana karar vermeye odaklanmıştır (Streers ve diğ., 1996). Bu yaklaşıma göre de lider özellikleri nedeniyle değil davranışları nedeniyle lider olabilmıştır. Yani burada önemli olan liderin sahip olduğu özellikler değil, liderin davranış biçimleridir.

Liderlik konusunda geliştirilen özellikler kuramı ve davranışsal kuramlar her lideri ve liderliği açıklamada yetersiz kalmışlardır. Bundan dolayı 1950'lerden itibaren bu konuda araştırma yapanlar dikkatlerini çevresel koşullara ve liderin izleyicilerine çevirmişleridir (Güney, 2000). Liderlik konusunda önemli ana yaklaşım "Büyük Adam" kuramının karşıtını, temsil eden yeni bir görüş ile yani zamanın kişiyi oluşturduğu düşüncesi ile başlar. Bu görüşe, liderlik tarihinin "sosyolojik" ya da "durumsal" görüşü adı verilmiştir. Bu düşünce içinde araştırmacılar, lider yerine grubu inceler (Baysal ve Tekarslan, 1998). Evrensel liderlik yaklaşımlarından sonra devreye giren *Durumsal Liderlik Yaklaşımları*'na göre; liderin liderlik özellikleri ve davranışları koşullara ve şartlara göre farklılık arz eder. Yani lideri ve liderlik yaklaşımını belirleyen, liderin dışında kalan faktörlerdir. Böylelikle en iyi lider, durumdan duruma farklılık arz edecektir. Bu anlayışa göre liderlik davranışları; koşullara, gruba ve kişisel özelliklere (Baysal ve Tekarslan, 1998) göre değişecektir. Çağdaş Yönetim ve Organizasyon kavramlarının doğmasına neden olan şartlar, liderlik kavramına yeni görüşlerle katkıda bulunmuştur (Koçel, 2003:605). Durumsallık yaklaşımından sonra yeni (modern) yaklaşımlar devreye girmiştir. Yeni yaklaşımların tümü batı literatürünün ürünüdür. Bu nedenle batı liderlik yaklaşımları olarak tartışılmaktadır. Bu yaklaşımlar sırasıyla aşağıdaki gibidir:

1. İşe Yönelik Liderlik
2. Dönüştürücü Liderlik
3. Etkileşimci, Etkici, Tepkici ve Aktif Olmayan Liderlik
4. Öğrenen Liderlik
5. Karizmatik Liderlik
6. Simbiyotik Liderlik
7. Süper Liderlik
8. Vizyona Dayalı Liderlik

Lider olmanın özelliklerde gizli olmadığını ve sadece davranışlara bağlı olarak gelişmediğini ifade etmek gerekir. Özellikle Matsushita için ‘belli bir zamanın ve mekânın ürünüdür’ denmektedir (Kotter; 2001). Bu çalışmanın devamında; bir doğu liderinin doğuya has tüm özellik ve davranışlarından yola çıkarak sergilediği liderlik tarzının; batı kökenli yeni liderlik yaklaşımlarınca nasıl değerlendirilebileceği sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır.

3. TARTIŞMA: Matsushita Liderliğinin Batı Liderlik Yaklaşımları Perspektifinden Değerlendirilmesi

Bu çalışma, kavramsal bir değerlendirme ile yapılandırılmıştır. Eleştirel literatür taraması ile gerçekleştirilen araştırma metodolojisi, liderlik yaklaşımlarındaki tartışmalar üzerine inşa edilmiştir. Araştırmanın iki temel boyutu mevcuttur. Bunlardan biri eleştirel olarak incelenecek olan Matsushita liderliği ile değerlendirme sürecinde temel alınacak olan batı kökenli yeni liderlik yaklaşımlarıdır. Matsushita liderliğinin batı liderlik perspektiflerinden bakıldığında nasıl görüldüğünün tespiti araştırmanın ulaşmak istediği temel husustur.

3. 1. Matsushita’nın İşe Yönelik Liderliği

Çalışanlarla yöneticiler arasındaki iş ilişkisine dayanan liderlik “işe yönelik liderlik” olarak adlandırılmaktadır. Eğer lider, ağırlıklı olarak pasif bir istisnalarla yönetime inanıyorsa bu tip liderlik tarzı ortaya çıkabilecektir. Böyle bir lider, “bir şey kırılmadıktan sonra onu tamir etme” atasözüne inanmaktadır (Özen Kutanis, 2004:154). İşe yönelik liderlik, takipçiler ve liderler arasında bir çeşit değişim ilişkisi içerir. Bu ilişki; liderin istekleri, itaat, ücret ve saygınlık alışverişi üzerinedir. İşe yönelik liderler; istisnalarla yönetimi ve koşullara göre ödülü içerirler (Rafferty ve Griffin; 2004).

Bu yaklaşıma göre lider aşağıdaki gibi olacaktır:

- Otokratik liderlik tarzı
- Resmi otoriteyi kullanma
- Gayrete göre ödül
- Açık görev tanımları
- Geleneksel yaklaşım

Matsushita ticari hayatının girişimcilik döneminde işe yönelik liderlik tarzı sergilemiştir. Ancak bu durum; işe odaklanma, yüksek hedefler koyma, verimliliği arttırma şeklinde olurken asla otokratik bir davranış tarzıyla ve resmi otorite gücüyle gerçekleşmemiştir. Ödül sisteminin bu dönemde uygulandığını söylemek doğru olmaz. Ancak ileride şirketin kurumsallaştırdığı dönemde uygulanmıştır. Girişimcilik döneminde yapılan işin niteliği rutin ve tekrarlı olduğu için açık görev tanımları mevcuttur. Ancak Matsushita hiçbir zaman geleneksel uygulamalara gitmemiştir. Nitekim ileriki yöneticilik döneminde insana yönelik liderlik tarzı daha ağır basmıştır.

3.2. Matsushita'nın Dönüşümcü Liderliği

Dönüşümcü liderlik anlayışına göre, lider izleyicilerinin ihtiyaçlarını, inançlarını, değer yargılarını değiştiren kişidir. Dönüşümcü lider; organizasyonları, değişim ve yenilenmeyi gerçekleştirerek üstün performansa ulaştıran kişidir. Bu da liderin vizyon sahibi olması ve vizyonu izleyicilere kabul ettirmesi ile mümkündür (Koçel, 2003:605). Dönüşümcü liderler; bütün organizasyonun ya da bireysel takipçilerin dönüşümü olarak geniş anlamda tanımlanan dönüşümcü liderliğin kanıtı olan değişim ve inovasyonun yükselmesinde etkilidirler (Eyal ve Kark; 2004). Dönüşümcü liderler; takipçilerin basitçe uyuma direnen davranışları, inançları ve değerlerini değiştirerek amaçlar istikametinde performans kaydetmek için takipçilerini motive eden liderlerdir. Dönüşümcü liderlik karizmayı, ilham verici motivasyonu, entelektüel teşviki ve bireysel dikkati gerektirir (Rafferty ve Griffin; 2004).

Bu yaklaşıma göre lider aşağıdaki gibi olacaktır:

- Demokratik liderlik tarzı
- Karizmatik ve entelektüel kişilik
- İlham verici ve vizyon kazandırıcı
- Yüksek moral ve motivasyon
- Risk almaya ve yeniliğe açıklık

Matsushita ne otokratik ne de serbesti bir lider olmuştur. Kendisine demokratik lider demek en uygunu olacaktır. Çalışanlarına, onların menfaatlerine önem verme, sık sık fikirlerini alma, çoğunlukça kabul edilebilir kararları uygulama ve baskıcı bir yönetimden uzak olma demokratik liderliğin en önemli göstergeleridir. Karizmatik etki, insanları sevdirek harekete geçiren motivasyonel bir güçtür. O güç sadece gerçek liderlerde bulunur (Şahin, 2003). Bu açıdan Matsushita'yı incelediğimizde gerçek anlamda karizmatik, entelektüel ve motive edici bir kişilik olduğuna kanaat etmek zor olmaz. Bu önemli üç özellikle yola çıkan Matsushita yüksek hedeflere sahip olduğu gibi çalışanlarına da yüksek vizyonlar kazandırmıştır. Kendisi kısa vadeli ve şahsi hedeflerin peşinde olmamıştır. Toplumsal sorumluluk onun en önemli silahıdır. Bütün gayretlerini topluma adanmıştır. Tüm bunların sonucunda başarısının ardında var olan en önemli kriterlerden biri olan risk almaya açıklığı da ifade etmek gerekir (Kotter, 2001).

3.3. Matsushita'nın Etkileşimci, Etkici, Tepkici ve Aktif Olmayan Liderliği

Yöneticiler iç ve dış çevre sistemleri ile karşılıklı bir etkileşim, bir anlamda kaynak alışverişinde bulunarak yöneticilik görevi yapmaktadır. Dolayısıyla, yöneticilerin kendilerinin ve ilişkide buldukları iç ve dış çevrenin kaynaklarını algılamaları ve ilişki kurma biçimlerine göre lider tipleri ortaya çıkmaktadır. Etkileşimci liderlik tipinde örgüt içi ve örgüt dışı kaynak bolluğu içerisinde lider kaynakları iş birliği ile entegre edicidir. Etkici liderlik tipinde, örgüt içi kaynak bolluğu ve örgüt dışı kaynak sıkıntısı içerisinde lider kontrol edicidir ve sorumluluk alır. Tepkici liderlik tipinde, örgüt içi kaynak sıkıntısı ve örgüt dışı kaynak bolluğu içerisinde lider pasif durumda ve çevresel etkileri bekleyici tavrıdadır. Aktif olmayan liderlik tipinde ise hem örgüt içi hem de örgüt dışı kaynak sıkıntısı

mevcuttur. Lider de kendi kabuğuna çekilen ve çatışan durumdadır (Özen Kutanis, 2004).

Bahsedilen 4 liderlik tarzından Etkileşimci ve Etkici Liderlik tarzlarını Matsushita'da görmek mümkündür. Ancak Matsushita'nın liderlik yaklaşımı içerisinde, Tepkici ve Aktif Olmayan Liderlik tarzlarından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bu iki liderlik tarzının temelinde yatan edilgen davranış Matsushita'nın yaklaşımında gözlemlenmemiştir. Hayatı boyunca dış koşulların etkisini beklemezsizin kendisi hem bir girişimci hem de bir yönetici olarak proaktif davranışlar şekli sergilemiştir.

3.4. Matsushita'nın Öğrenen Liderliği

Günümüzde liderlerden zeki ve yaratıcı olmanın da ötesinde yeni ortamlar hazırlayan, entelektüel yetenek ve deneyimlerden fazlasıyla yararlanan davranışlar beklenmektedir. Çağdaş liderlik rolleri, öğrenme ve kendini geliştirme üzerine odaklanmıştır. Bu yeni rol beklentisi, yöneticilerin liderlik rollerini temelden etkilemiştir. Bilgi toplumunun temel değerlerinin kabul gördüğü günümüzde, yöneticilerden daha çok öğrenen lider rolü beklenmektedir. Öğrenen lider, öğrenen örgüt kültürü kurabilmelidir (Özen Kutanis:2004). Öğrenen liderlik becerileri gerçekleştirmek, tecrübe etmek, rolleri denemek için gereken fırsatları deneyimlerle gerçekleştirmektedir (Maclein ve diğ., 2006). Öğrenen örgütlerdeki yeni liderlik anlayışında liderler; tasarımcı, yönetici ve öğretmenlik rollerini birlikte üstlenmektedir. Liderin işi, örgütün tümünü öğrenen örgüte dönüştürmenin yanı sıra öğrenme modellerini bütünleştirmedir (Arıkan, 1999).

Bu yaklaşımın liderlik tarzı şöyledir:

- Sürekli öğrenen,
- Kendini geliştiren,
- Öğrenen örgüt kültürü oluşturabilen,
- Öğrenmeye teşvik eden liderlik tarzıdır.

Matsushita öldüğünde küçük bir kütüphaneyi dolduracak yazılı materyal üretmiştir. 46 adet kitap yazmıştır (1953-1990). Sürekli okumuş, araştırmış ve kendisini geliştirmiştir (Kotter, 2001). Matsushita'nın öğrenen örgüt kültürü kurduğu vurgulanmalıdır. Önceleri bunu bireysel ve bölümler çapında gerçekleştirirken öğrenen bir sistem oluşturma başarısına ulaşmıştır. Kurduğu eğitim birimleri Matsushita açısından öğrenmenin önemini vurgular niteliktedir. Bu önemli birimler çalışanların teşvik edilmesini ve sürekli öğrenme süreci içerisinde bulunmasını sağlamıştır.

3.5. Matsushita'nın Karizmatik Liderliği

Liderin gözlemlenen davranışları; bireysel katılımı, insanları ve görev oryantasyonuna yansımaları açısından takipçilerce karizma olarak ifade edilir. Karizmatik liderler; ilham verici vizyonları formüle etme ve açıkça belirtme yetenekleri, davranışları ve sıra dışılıkları itibarıyla diğer liderlerden farklıdır (Conger ve diğ. 2000). Karizmatik liderler; doğaları gereği girişimci ve değişim odaklıdır.

Karizmatik liderler ayrıca inovasyonla da ilişkilendirilirler (Eyal ve Kark; 2004). Karizma, bilindiği üzere, çekiciliği ifade etmektedir. Karizmatik lider, sahip olduğu karizmatik özellikleri ile başkalarını kendi istediği yönde davranmaya ve üstün performansa sevk eden kişidir.

Bu yaklaşım şöyle özetlenebilir:

- Lütfedilen bir kabiliyet sahibi,
- Psikolojik çekim ve cazibe sahibi,
- Başarı ve çalışma sembolü olan,
- Misyon ve vizyon sahibi,
- Radikal yenilikçi ve meydan okuyan bir liderlik tarzıdır.

Matsushita'da diğer liderlerin birçoğu gibi iyi bir dış görünüm, uluslararası iş tecrübesi, yüksek bir eğitim veya etkili bir hitabet gücü yoktu. Bunlar olmamasına rağmen kısa bir sürede çalışanlarını ikna edebiliyor ve inandıklarına çalışanlarını da inandırabiliyordu. Sendikalaşma sürecinde kendi çalışanlarının karşısına geçtiği bir gün onlara yaptığı 3 dakikalık konuşma ile çalışanlarını yola getirdiği belirtilmektedir (Kotter, 2001). Bunun kaynağı psikolojik çekim kuvvetidir. Sahip olduğu misyon ve vizyondan ödün vermeksizin ilkelerine sadakatle bağlanmıştır. Yönetim felsefesini zamanla oluşturmuştur ve bunun için şöyle demektedir:

“Doğru bir yönetim felsefesinin çıkış noktası doğanın ve toplumun anlaşılması olmalıdır. Nasıl doğa ve toplum bölgelere göre değişiklik gösteriyorsa, bir yönetim felsefesi de yerel ihtiyaçlara yansır. Doğaya ve topluma saygı gösteren bir felsefe dünyadaki herhangi bir ülkede uygulanabilir bir felsefedir.” (Mess,1997). Güçlü bir felsefe, yöneticiyi vizyonundan ve misyonundan vazgeçirmez. Matsushita'nın karizmatik kişiliğinin temelinde ilkelerindeki ısrarcılık, hedeflerine sadakat, toplumsal ideallere dayanma ve ulvi düşünceler aşılama davranışları yatmaktadır. Hedefleri bireysel ve örgütsel sınırlarla daraltılmamıştır ve toplumsal sorumluluk asla ihmal edilmemiştir. Karizmatik kişiliğinin temelinde yatan diğer özellikler de radikal yenilikçilik ve risk almaya açık olmaktır. Aslında riske bu kadar yatkın olmak tavsiye edilir mi ya da risk ve ihtiyatlılık arası denge bu kadar ihmal edilir mi ve bu uygulamalar başka bir zamanda ve yerde böylesine verimli sonuçlar verebilir mi diye sorgulamak gerekmektedir. Ancak Matsushita'nın hayatına bakıldığında bu uygulamaların hepsi olumlu cevap vermiştir.

3.6. Matsushita'nın Simbiyotik Liderliği

Sosyal seviyede, insanların hayatı devam ettirme çabası içinde ortaya koyduğu davranışlar ağına simbiyotik ilişki denir. İnsanlar arasındaki simbiyotik olaylar, insanları ekonomik ve endüstriyel ilişkiler içinde bir arada tutar vaziyettedir. Simbiyotik ilişki, benzer olmayanların veya farklı bulunanların birlikte yaşaması, ellerinde olanları olmayanlarla paylaşması ve bu durumun devamlı olması halinde her iki tarafın da yaşamını devam ettirebilmesidir. Simbiyotik lider ise çalışanları ile bu bağlamda ilişkilerini kuran ve geliştiren liderdir (Özen Kutanis, 2004).

Bu liderlik tarzı şöyle özetlenebilir:

- Farklılıkları bir araya getiren,
- Paylaşım sağlayan,
- İlişkileri geliştiren,
- Sürecin devamlılığını sağlayan liderlik tarzıdır.

Matsushita için tam bir simbiyotik lider denemez. Farklılıkların gücünü kullanmaktan ziyade etkili ve verimli çalışmayı motive etme, destek olma, toplumsal hedefler koyma, eğitme ve geliştirme ile elde etmiştir. Sürecin devamlılığı için gerekli tüm çaba gösterilmiştir. Ancak MEI (Matsushita Electric Industry) içinde ilişkileri geliştirmeye yönelik veya paylaşımsal uygulamalar söz konusu değildir. Çok genel anlamda vizyonun ve uzun vadeli hedeflerin paylaşıldığı görülmektedir. Matsushita iyi bir dinleyicidir. Başkalarından fikirler alan ve kolektif bilgelik sergileyen özelliktedir (Mess, 1997). Ancak bu durum ilişkisel anlamda değildir. Temel hedef danışmacı bir tarz ile ‘hiç kimse herkes kadar akıllı değildir’ fikrinden hareket etmek şeklindedir.

3.7. Matsushita'nın Süper Liderliği

Süper liderlik veya başka bir ifade ile kendi kendinin lideri olma Charles Manz ve Henry Sims tarafından ortaya atılmıştır ve artık liderliğin yerini alacağı düşünülmektedir. Bu yeni liderlik tarzının vurgulamak istediği esas konu, liderin her insanın içinde var olan kendine liderlik etme enerjisini ortaya çıkarmasını kolaylaştırmaktır (Özen Kutunis, 2004). Büyük liderler grup ve kurumlarından en iyi hizmeti veya ürünü alabilmek için ihtiyaçları olan en büyük faktörün insan gelişimi olduğunu bilen bireylerdir. Önce kendileri gibi liderler yetiştirmeyi vazife edinirler. Sonra, liderlerden oluşan bir takımla süreci devam ettirerek yönetirler. Daha sonra da lider kuşaklar üreterek potansiyellerinin zirvesine çıkarlar (Şahin, 2003).

Bu liderlik şöyle özetlenebilir:

- Her bir çalışanın içindeki lideri ortaya çıkaran,
- Lider yetiştiren,
- Kendi kendine kontrol sağlayan,
- Kendi kendine hedef koyduran,
- Kendi kendini teşvik ettiren,
- Kendi kendine motivasyon sağlayan liderlik tarzıdır.

Matsushita liderlik davranışlarını incelediğimizde bireylerin mesleki ve kişisel gelişimi için önemli çabalar harcayan bir lider görmek mümkündür. Potansiyel liderler yetiştirebilecek kadar hassas bir yönetim ve yönlendirmeden bahsedemeyiz. Ardından bıraktığı mirası devralacak önemli yöneticiler yetiştirmiştir. Bu yöneticilere örnek olacak bir hayat, onları eğitecek ve yetiştirecek okullar ve izlenecek önemli ilkeler bırakmıştır. Bireyleri yetiştirmiştir ve yetiştirilmelerine olanak sağlayacak ortamlar hazırlamıştır. Ancak kontrol mekanizması şirket

yöneticilerinin ve birim üstlerinin elinde olmuştur. Çalışanlarını teşvik ve motive eden Matsushita'nın bizzat kendisi olmuştur.

3.8. Matsushita'nın Vizyona Dayalı Liderliği

Vizyon, liderleri diğer insanlardan ayıran unsurdur. Hayatın ve çalışmanın anlamını değiştirir özelliktedir. Sıradan yapılan işler vizyon sayesinde değerlenir ve kişileri başarıya ulaştıran hedefler haline getirir. Liderler için vizyon anayasadır (Şahin, 2003). Vizyoner lider, vizyoner tarzda davranan kişidir. Etkili olmak için belirsiz verileri başarılı bir şekilde analiz edebilen ve çözümlenmelerine imkân veren düşünme gücüne sahip ve problemleri yenerek fırsatları artırabilecek fikirler vücuda getirebilen kişilerdir (Özen Kutanis, 2004). Her zaman büyük vizyonlara erişmek ender görülen bir enerji patlamasını gerektirir. Liderler, örgütün vizyonunu her zaman seslendikleri insanların değerlerini vurgulayan bir şekilde dile getirirler. Bu, işin bireyler gözünde önem kazanmasını sağlar. Liderler, ayrıca insanları örgüt vizyonunun nasıl hayata geçirileceği konusundaki kararlara düzenli olarak dâhil ederler (Mess, 1999).

Bu liderlik anlayışını özetlemek gerekirse:

- Geleceği kestirme kabiliyeti olan,
- Belirsizliklerin üstesinden gelen,
- Analiz eden ve özümleyen,
- Problemleri yenen,
- Fırsatlar oluşturan liderlik tarzıdır.

Matsushita, tam anlamıyla bir vizyon lideridir. Matsushita, salt zeki bir girişimci olmanın ötesine geçerek, iddialı vizyonlar yaratmıştır. Çalışanlarının söz konusu ilkeleri anlamaları ve bu ilkelere inanmalarını sağlamak amacıyla kararlılıkla çaba göstermiştir. Hedefleri, aile şerefini geri kazanmaya yönelik belli belirsiz özelemlerden başlayarak, genel anlamda insancıl olana dek gelişmiştir (Kotter, 2001). Japon ekonomisinin önemli sıkıntılar yaşadığı bir dönemde hem örgütsel hem de ulusal sorunların üstesinden gelmeyi başarmıştır.

4. SONUÇ

Çağdaş liderlik yaklaşımlarına göre kendi ülkesinin geleceğine ışık tutmuş ve geleceğinin değişmesinde etkili olmuş bir liderin liderlik davranışları bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Büyük başarılarından, muazzam hedeflerden ve güçlü bir iradeden bahsederek harikulade bir tablo çiziliyor gibi görünse de temelde trajedilerin, zor dönemlerin, belirsizliklerin, darboğazların ve büyük sıkıntıların birer itici güce dönüşümünün hikâyesini yansıtan bir liderden söz edilmektedir. Matsushita, bir doğu liderinin bir liderlik tarzı olarak literatüre dâhil edildiği emsalsiz bir örnektir. Ayrıca liderlik yazınındaki bir ilki oluşturarak bir bireyden hareketle bir yaklaşıma ve felsefeye dönüşümün temsilidir. Yeni liderlik yaklaşımlarının bakış açılarından hareketle incelendiğinde kimi özellikleri ihtiva ettiği kimisiyle de ilişkilendirilemediği görülmüştür. Yeni liderlik yaklaşımlarının kimi özelliklerinin bir entegrasyonu olduğu söylenebilir.

Bu anlamda Matsushita Liderliğini özetlemek gerekirse;

- Demokratik liderlik tarzı
- Karizmatik ve entelektüel kişilik tipi
- İlham verici ve vizyon kazandırıcı
- Yüksek motivasyon ve ulvi inançlar
- Riske ve yeniliğe açıklık
- Sürekli öğrenme, eğitim, gelişme ve yetiştirme
- Başarı, azim ve çalışma sembolü
- Paylaşımçı ve farklılıkları bir araya getirici
- Analiz eden, çözümleyen ve fırsatlar yaratan
- Belirsizliklerin üstesinden gelen ve geleceği öngören bir liderlik tarzından söz edilebilir.

Japonya’da yaşanan onca hezimetin ardından ülkesi için var gücüyle çalışan ve Japon tarihine adını altın harflerle yazdırmayı başaran kişilerin başında Matsushita gelmektedir. Japonya’nın günümüzdeki modern ve gelişmiş durumuna ulaşması için büyük bir mücadele verildiği görülmektedir. Bu çalışmada, anılan çaba ve mücadelenin başrolünü oynayan girişimci, yönetici ve liderlerden biri olan Konosuke Matsushita’nın bisiklet tamircisi çıraklığından iş adamlığına kadarki süreçte gerçekleştirdiklerinden yola çıkarak günümüz liderlik yaklaşımlarınca nasıl değerlendirildiği analiz edilmiştir.

Tablo1: Batı Liderlik Yaklaşımları Açısından Matsushita Liderliği

LİDERLİK YAKLAŞIMLARI	Tamamen görülmemektedir	Tamamen görülmektedir
İşe Yönelik Liderlik	X	
Dönüştürücü Liderlik		X
Etkileşimci, Etkici, Tepkici ve Aktif Olmayan Liderlik*	X	
Öğrenen Liderlik		X
Karizmatik Liderlik		X
Simbiyotik Liderlik	X	
Süper Liderlik	X	
Vizyona Dayalı Liderlik		X

*Mevcut yaklaşım içerisindeki ilk iki liderlik tarzını içerirken, son ikisini içermemektedir.

Çağdaş liderlik yaklaşımları açısından Matsushita Liderliği değerlendirildiğinde işe yönelik, simbiyotik ve süper liderliğin tam anlamıyla gözlemlenemediği belirlenmiştir. Öte yandan Matsushita liderliğinin dönüştürücü, öğrenen, karizmatik ve vizyona dayalı liderlik yaklaşımlarıyla birebir benzerlikler ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Etkileşimci, etkici, tepkici ve aktif olmayan liderlik açısından da farklı bir durum söz konusudur. Matsushita liderliğinde etkileşimci ve etkici liderlik yaklaşımlarından söz edilebilirken tepkici ve aktif olmayan liderlik anlayışlarının gözlemlenemediği belirlenmiştir.

Çağdaş liderlik araştırmaları farklı bağlamlar ve uygulamalar açısından daha spesifik durumları açıklayan özel liderlik yaklaşımları öne sürme eğilimindedir. Ancak doğu felsefesinin bir ürünü olan Matsushita Liderlik anlayışı örnek bir liderin hayatından yola çıkarak gerek düşünsel gerekse davranışsal anlamda bir model niteliğindedir. Bu modelin batı kökenli liderlik yaklaşımlarının birçoğunu ihtiva ettiği tespit edilmiş olup bu liderlik yaklaşımlarının bir entegrasyonu olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arıkan, Semra (1999). *Öğrenen Örgütlerde Liderliğin Rolü ve Önemi*, H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2).

Arıkan, Semra (2001). *Otoriter ve Demokratik Liderlik Tarzları Açısından Atatürk'ün Liderlik Davranışlarının Değerlendirilmesi*, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1):231-257.

Baysal, Can ve Erdal Tekarslan, (1998). *Davranış Bilimleri*, Dönence Basım ve Yayın, İstanbul.

Bittel, Lester R (1984). *Leadership: The Key to Management Success*, Alexander Hamilton Institute Incorporated, USA.

Conger, J. A., Kanungo, R. N., & Menon, S. T. (2000). Charismatic leadership and follower effects, *Journal of Organizational Behavior*, 21, 747-767.

Erdoğan, İlhan (1997). *İşletmelerde Davranış*, Dönence Basım ve Yayın, İstanbul.

Eyal, Ori and Ronit Kark (2004). How do Transformational Leaders Transform Organizations? A Study of The Relationship between Leadership and Entrepreneurship?, *Leadership and Policy in Schools*, 3:(3):211-235.

Grint, Keith (2001). *Leadership: Classical, Contemporary and Critical Approaches*, Oxford University Press, New York.

Güney, Salih (2000). *Davranış Bilimleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Karlöf, Bengt (1996), *Conflict of Leadership*, John Wiley and Sons Ltd, England.

Koçel, Tamer (2003). *İşletme Yöneticiliği*, 9 b., Beta, İstanbul.

Kotter, John P. (2001). *Matsushita Liderliği*, Çev. Tevfik Ertan, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Kouzes, James M. and Barry Z. Posner (1997). *The Leadership Challenge*, Jossey-Bass Publisher/ San Francisco.

Maclean, Carole A. And Jeniffer McClean, (2006). *Moving From “Youth Leadership Development” to “Youth in Governance”*: *Learning Leadership by Doing Leadership*, New Directions for Youth Development, Wiley Periodicals, Inc., No: 109, Spring.

MESS (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası), (1997), *Matsushita Felsefesi*, Çev. Ahmet Gürsel, Mess Yayınları, İstanbul.

MESS (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası), (1999), *Liderlik*, Çev. Meral Tüzel, Harvard Business Review Dergisinden Seçmeler, Mess Yayınları, İstanbul.

Özen Kutanis, Rana, (2004). *Yeni Liderlik Yaklaşımları: Sakarya Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma*, Tarih Siyaset İktisat Yönetim Dergisi, Cumhuriyet’in 8.yılında Ali Fuat Cebesoy Anısına Armağandır.

Rafferty, Alannah E. and Griffin Mark A. (2004). Dimensions of Transformational Leadership: Conceptual and Empirical Extensions, *The leadership Quaterly*, 15, 329-354.

Streers, Richard M., Lyman W. Porter and Gregory A. Bigley (1996), *Motivation and Leadership at Work*, McGraw-Hill International Editions, Singapore.

Şahin, Abdullah (2003). *Yönetici Liderlik*, Dolunay Yayınları, Ankara.

Yıldız, Gültekin ve Kadir Ardıç, (2007). Japon İşletmecilik Uygulamaları Türk İşletme Yönetimine Bir Model Olabilir mi?, <http://www.ceterisparibus.net/isletme/makaleler.htm>.

Yousef, Darwish A. (1998). Correlates of Perceived Leadership Style in a Culturally Mixed Enviroment, *Leadership and Organization Development Journal*, 19(5):275-284.

TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİNİN YABANCI YATIRIM ENDEKSLERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

A COMPARISON BETWEEN TURKEY AND BRICS COUNTRIES IN TERMS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT INDEXES

Arş.Gör. Yılmaz Onur ARİ

Bayburt Üniversitesi İİBF. İktisat Bölümü

yoari@bayburt.edu.tr

Özet

Doğrudan yabancı yatırımlar günümüz uluslararası ekonomik sistemlerinin etkin bir parçasıdır ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir katalizör görevi üstlenmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkenin geçiş sürecinde önemli bir rol oynayan doğrudan yatırımlar özellikle 90'lı yıllardan itibaren ülkeler arasında adeta bir yarışa dönüşmüştür.

Çalışmada performans ve potansiyel endeksleri, iş yapma endeksi ve güven endeksi ele alınmıştır. Bu endeksler yardımıyla Türkiye ile BRICS ülkeleri karşılaştırılmış ve Türkiye'nin doğrudan yatırım boyutunda gelişmekte olan ülkeler içindeki yeri daha açık bir şekilde belirtmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin yatırım performansının BRICS ülkelerine kıyasla istenen düzeyde olmadığı, ancak son yıllarda yabancı yatırımcıya daha iyi bir iş yapma ortamının hazırlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Performans Endeksi, Güven Endeksi, BRICS, Doğrudan Yabancı Yatırım, Gelişmekte Olan Ülkeler.

Abstract

Foreign direct investment is an effective part of today's international economic systems and acts like a catalyst especially for developing countries. Foreign direct investment, which has an important role for many economies' transition period, has turned into a competition between countries since 90's.

In the study performance and potential indexes, doing business index and confidence index were discussed. With the help of these indexes Turkey was compared with BRICS countries and the role of Turkey in developing countries was tried to state clearly within the scope of foreign direct investment. In this study it was inferred that investment performance of Turkey is not satisfying when compared with BRICS countries, but in recent years a better working environment has being organized.

Key Words: Performance Index, Confidence Index, BRICS, Foreign Direct Investment, Developing Countries.

Giriş

Doğrudan yabancı yatırım bir ülkede bir şirketi satın almak veya yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesini sağlamak ya da mevcut bir şirketin sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan şirketler tarafından diğer bir ülkede bulunan şirketlere yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008). Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelere getirdiği sermaye, teknoloji ve yönetimle ilgili kaynakların dolaylı etkileri sonucunda gelişmekte olan ülkelerde tasarruf açıklarını kapatmaya, üretim maliyetlerini düşürerek üretimi arttırmaya, istihdama, teknolojinin gelişmesine, döviz rezervlerini genişletmeye ve ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamının oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Çapraz ve Demircioğlu, 2003). Doğrudan yabancı yatırım sıklıkla ekonomik dönüşüm için bir katalizör olarak görülmektedir (Lankes ve Venables, 1996).

Kısaca BRIC olarak adlandırılan Brezilya, Rusya, Çin ve Hindistan dünya ekonomisinde en hızlı gelişen “yükselen ekonomiler” (emerging economies) olarak adlandırılmaktadırlar (O’Neill, 2001). BRIC terimi hem bu dört ülkenin baş harflerini temsil etmekte, hem de İngilizcede tuğla anlamına gelen “brick” kelimesine gönderme yaparak gelişmiş ülkelere karşı yeni bir ekonomik bloğu ifade etmektedir (ATAUM, 2011). Son yıllarda BRIC ülkeleri dışında Güney Kore, Güney Afrika, Meksika, Türkiye, Endonezya ve bazı Doğu Avrupa ülkeleri de uluslararası anlamda “yükselen piyasalar” olarak adlandırılmaya başlanmış ve bu ülkelerin de BRIC’e dâhil edilme fikri ortaya atılmıştır (Sandalcılar, 2012). 2010 yılının Ağustos ayından itibaren ise, gruba Güney Afrika davet edilmiş ve Nisan 2011’de BRIC, BRICS’e dönüşmüştür (ATAUM, 2011).

Literatürde ülkelerin rekabet güçlerinin, ülkelere yapılan doğrudan yatırımların ve iş ortamlarının değerlendirildiği çeşitli gösterge ve endeksler bulunmaktadır (Yörük, 2008). Çalışmada performans endeksi, potansiyel endeksi, iş yapma/yatırım ortamı endeksi ve doğrudan yabancı yatırım güven endeksi olmak üzere 4 adet endeks ele alınmıştır. Günümüzde doğrudan yatırımlarla ilgili birçok endeks bulunmasına rağmen (WEF Küresel Rekabetçilik Endeksi, IMD Küresel Rekabetçilik Endeksi, UNCTAD Yatırım Eğilimleri Anketi vb.) literatürde kabul gördüğü ve son yıllara kadar önem arz ettiği için çalışmada bu 4 endeksten bahsedilmiştir.

Bu çalışmanın amacı gelişmekte olan ülkelerin kendilerinde eksik buldukları sermaye ve teknolojiyi doğrudan yabancı yatırımlarda aradıkları günümüzde, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’nin yatırım çekme kabiliyetini çeşitli yatırım endeksleri sonuçlarıyla ortaya koymaktır. Bu anlamda Türkiye BRICS adı verilen en büyük beş gelişmekte olan ülke ile karşılaştırılmış ve Türkiye’nin gelişmekte olan ülkeler içindeki yeri doğrudan yabancı yatırım boyutunda daha açık bir şekilde belirtmeye çalışılmıştır.

1. Performans ve Potansiyel Endeksi

1.1. Performans Endeksi

Performans endeksini hazırlamaktaki amaç, ülkelerin ekonomik büyüklüklerine oranla çektikleri DYY değerlerine bakılarak, yapılan DYY girişlerinin ülkenin potansiyeliyle uyuşup uyuşmadığını belirlemektir. Endeks değeri, ilgili ülkenin küresel DYY akışlarındaki payının, küresel gayri safi hâsıladaki payına oranı olarak hesaplanmaktadır. Endeks değerinin 1'in üzerinde olması ülkeye potansiyelinin üzerinde bir DYY girişi olduğu, diğer bir deyişle ekonomik hacmine oranla daha fazla DYY çektiği anlamına gelmektedir. Endeks değerinin 1'in altında bir değer alması durumunda, ilgili ülkeye mevcut potansiyelinin altında DYY girişi sağlandığı söylenilebilir. Bunların yanı sıra performans endeksinin 1'e eşit olması, ülkenin ekonomik büyüklüğüyle çektiği DYY arasında bir paralellik olduğunu ifade eder. Aynı zamanda endeks değerinin negatif bir değer alması, endeksin hesaplandığı dönemde yabancı yatırımların ülkeden geri çekildiği anlamına gelmektedir. Performans endeksi şu formülle hesaplanmaktadır (www.unctad.org)

$$IND_i = (FDI_i / FDI_w) / (GDP_i / GDP_w)$$

IND_i: DYY performans endeksi

FDI_i: i ülkesi DYY akışları

FDI_w: Küresel DYY akışları

GDP_i: i ülkesi gayri safi hasıla değeri

GDP_w: Küresel gayri safi hasıla değeri

Tablo 1, BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin performans endekslerine göre 141 ülke arasındaki yerini göstermektedir. Bu nedenle yorum yapılırken endeks değerleri değil, ülkelerin sıralamaları dikkate alınmıştır. Buna göre 2010 yılında yapılan son sıralamaya göre Türkiye önceki yıllara oranla daha da gerileyerek 108. sırada yer almıştır. Performans endeksine göre BRIC ülkeleri arasında en başarılı ülkeler Rusya ve Brezilya olmuştur.

Tablo 1. DYY Performans Endeksi (2000-2010)

Ülkeler	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Türkiye	126	89	71	91	94	102	108
Brezilya	43	101	113	101	93	90	69
Rusya	108	104	88	79	62	65	60
Hindistan	115	120	100	112	80	67	97
Çin	62	70	91	104	97	83	86
Güney Afrika	117	80	138	114	81	85	128

Kaynak:

http://archive.unctad.org/sections/dite_dir/docs/WIR11_web%20tab%2028.pdf

1.2. Potansiyel Endeksi

UNCTAD doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ilgili olarak ‘‘Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Potansiyel Endeksi (FDI-POT-I)’’ geliştirmiştir ve bu endeks ÷lke potansiyelini ölçmek için kullanılmaktadır (Yörük, 2010). Ülkelerin doğrudan yabancı yatırım çekme konusundaki üstün ve eksik yönlerini görmek açısından önem taşıyan bu endekste 12 adet ekonomik ve yapısal değişken yer almakta ve her bir değişkene 0 ile 1 arasında değer verilerek, ÷lkelerin ortalama endeks değerleri hesaplanmaktadır. Potansiyel Endeksinde yer alan değişkenler şunlardır (Yükseler, 2005):

- a) Ortalama GSYİH büyüme hızı
- b) Kişi başına düşen GSYİH (dolar)
- c) Toplam ihracatın GSYİH içindeki payı
- d) -Telekomünikasyon Altyapısı (1000 kişiye düşen telefon hattı ve cep telefonu)
- e) Kişi başına ticari enerji üretimi
- f) AR-GE harcamalarının GSYİH’ ya oranı
- g) Yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının toplam nüfus içindeki payı
- h) Ülke riski
- ı) Doğal kaynak ihracatının dünya toplamı içindeki payı
- k) Elektronik ve taşıt araçları aksam ve parça ithalatının dünya toplam ithalatı içindeki payı
- l) Hizmet ihracatının dünya toplam içindeki yeri
- m) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Stokunun Dünya toplamı içindeki payı

Tablo 2’de Türkiye ve BRIC ÷lkelerinin doğrudan yabancı yatırım potansiyel endeksi sıralamaları yer almaktadır.

Türkiye’nin doğrudan yabancı yatırım performansının özellikle son yıllarda potansiyelinin oldukça altında kaldığı gör÷lmektedir. Potansiyel endeksinde de 2005 yılından bu yana sıralamada giderek gerileyen Türkiye 2008 yılında 75. İken, 2009 yılında 80. sıraya gerilemiştir.

Performans endeksi ile karşılaştırıldığında potansiyelinin altında kalan bir diğer ÷lke de Çin olmuştur. Doğrudan yabancı yatırım potansiyeli 2000 yılından bu yana giderek artan Çin, 2008 yılında 30. ,2009 yılında ise 27. sırada yer almıştır.

Rusya ise BRICS ÷lkeleri içinde potansiyel endeksinde en üst sırada yer alan ÷lke olmuştur. 2000 yılından bu yana yatırım potansiyeli sürekli artan ÷lke 2009 yılında endekste 8. sırada yer almıştır.

Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyel Endeksi sıralamasında son yıllarda Türkiye gibi gerileyen bir diğer ÷lke de Güney Afrika olmuştur. Durgun seyreden ÷lke potansiyelinin 2007 yılından sonra gerilemesi küresel krizin bu ÷lkede yatırım potansiyelini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Performans Endeksi sıralamalarıyla karşılaştırıldığında Brezilya ve Hindistan'ın doğrudan yabancı yatırım performanslarının potansiyellerine paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. DYY Potansiyel Endeksi (2000-2009)

Ülkeler	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	72	68	72	73	75	80
Brezilya	69	70	73	70	65	62
Rusya	37	19	14	9	9	8
Hindistan	92	84	83	85	86	79
Çin	48	34	33	32	30	27
Güney Afrika	66	65	66	67	74	75

Kaynak: http://archive.unctad.org/sections/dite_dir/docs/WIR11_web%20tab%202028.pdf

2. İş Yapma/Yatırım Ortamı Endeksi

İş Yapma Endeksi (Doing Business Index) 2003 yılından bu yana Dünya Bankası bünyesindeki bir ekip tarafından yürütülen ve ülkelerdeki iş yapma kolaylığını ölçen bir endekstir (Akın, 2010). İlk yayınlandığı günden itibaren, endeksin kapsamı genişletilmiş ve 2007 yılından itibaren on farklı alanda hesaplama yapılmıştır. Bunlar 1) yeni bir işe başlama 2) lisans anlaşmaları 3) işçi çalıştırma ve işten çıkarma 4) emlak alım ve kayıt 5) kredi alma 6) yatırımcıyı koruma 7) vergi ödeme 8) dış ticaret işlemleri 9) kontratların bağlayıcılığı 10) işin tasfiyesi. Bu endekse göre, ülkeler her bir kritere göre ayrı ayrı değerlendirildiği gibi, daha sonra bu on kriterin ortalaması alınarak iş yapma kolaylığına göre sıralanmaktadır (Berg ve Cazes, 2007).

2012 yılında yayınlanan İş Yapma Endeksi raporu 183 ülkeyi kapsamakta ve iş hayatını etkileyen toplam 11 alanda ülke sıralaması yapmaktadır. Ancak 2012 yılı raporunda işçi çalıştırma ve işçi çıkarma kriteri rapordan çıkarılmış, onun yerine elektrik elde etme kriteri çalışmaya dahil edilmiştir. Raporda 2011 yılında BRIC ülkeleri ve Türkiye'de yapılan yatırım ortamını iyileştirme reformları şu şekilde aktarılmıştır (World Bank, 2012):

Türkiye şirket sözleşmeleri ve diğer belgeler için istenen noter tasdik ücretlerini kaldırarak işe başlamayı daha az maliyetli hale getirmiştir. Ayrıca Türkiye şirketlere % 5 oranında indirim yaparak sosyal güvenlik yardım oranlarını düşürmüştür ve ülke vergi ödeme kolaylığında 79. sırada yer almıştır. Türkiye İş Yapma Endeksi genel sıralamasında 71. sırada yer almaktadır.

Rusya 2011 yılında gümrük vergisinde ayarlamalar yapmış ve elektriği daha az maliyetli hale getirmiştir. Arsa parsellerinin kadastro pasaportlarını elde etme ihtiyacını ortadan kaldırarak mülkiyet kaydı transferlerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, gerek ihracat gerekse ithalat için gerekli belgelerin sayısını azaltarak sınır ötesi ticaret işlemlerini daha kolay hale getirmiştir. Buna karşın Rusya 2011

yılında işverenler için sosyal güvenlik destek oranlarını arttırmıştır. Rusya İş Yapma Endeksi genel sıralamasında 120. Sırada yer almıştır.

2011 yılında Hindistan sadece vergi ödemede reform yapmıştır. Ülke katma değer vergisi için zorunlu elektronik dosyalama ve ödemeyi yürürlüğe koyarak firmalar için vergi ödemenin idari yükünü hafifletmiştir. Vergi ödemede 147. sırada olan Hindistan, genel sıralamada ise 132. sıradadır.

Brezilya özel kredi bürolarının olumlu bilgi toplamalarına ve paylaşımlarına izin vererek kredi bilgi sistemini geliştirmiştir. 2011 yılında kredi almada önemli kolaylıklar sağlayan Brezilya genel iş yapma sıralamasında ise 126. sıradadır.

2011 yılında yatırım ortamını iyileştirmek ve iş yapmayı kolaylaştırmak adına önemli bir reform yapmayan Çin ise iş yapma sıralamasında 91. sırada yer almıştır.

Güney Afrika şirket ismini koruma gereksinimini ortadan kaldıran yasayı yürürlüğe koyarak işe başlamayı daha kolay hale getirmiştir. Ayrıca transfer işlemlerini azaltarak ve elektronik dosyalamayı yürürlüğe koyarak mülkiyet kaydını daha az maliyetli ve daha etkin hale getirmiştir. Finansal olarak kötü durumda olan şirketlerini ise eski haline getirmek için yeni bir organizasyon süreci başlatmıştır. Güney Afrika genel iş yapma sıralamasında 35. sıradadır.

Tablo 3. İş Yapma/Yatırım Ortamı Endeksine Göre Dünya Sıralamasında Ülkeler

Ülkeler	İş Yapma	İşe Başlama	İzin ve Ruhsatlar	Elektrik elde etme	Mülkiyet Kaydı	Kredi Alma	Yatırımcıyı Koruma	Vergi Ödeme	Dış Ticaret İşlemleri	Kontratların Bağlayıcılığı	İşin Tasfiyesi
Çin	91	151	179	115	40	67	97	122	60	16	75
Brezilya	126	120	127	51	114	98	79	150	121	118	136
Hindistan	132	166	181	98	97	40	46	147	109	182	128
Rusya	120	111	178	183	45	98	111	105	160	13	60
G.Afrika	35	44	31	124	76	1	10	44	144	81	77
Türkiye	71	61	155	72	44	78	65	79	80	51	120

3. At Kearney Doğrudan Yabancı Yatırım Güven Endeksi

At Kearney danışmanlık şirketine ait olan bu güven endeksi, gelecek bir ila üç yıllık süreler içinde, belirli pazarların doğrudan yatırımların küresel dağılımından alacağı payın tahmin edilebilmesi için hazırlanmıştır (Yörük, 2010). Endekste skor aralığı 0-3 olup, ülke skoru 0'a yaklaştıkça yatırımcıların yatırım yapılması istenen ülkeye güveni azalmakta, ülke skoru 3'e yaklaştığında ise yatırımcıların o ülkeye olan güveni artmaktadır (Gövdere ve Topuz, 2009).

Endeks, 1998'de ilk kez yayınlandığından bu yana, dünya çapındaki en büyük şirketlerin liderlerinin DYY tercihleri üzerindeki politik, ekonomik ve yasal etkileri değerlendirmektedir (At Kearney, 2012). Bu endeks 33 ülkeden ve 16 sektörden 1000 büyük firmanın yöneticilerinden ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan verilerle hazırlanmaktadır (Çinko ve Ak, 2009).

2012 yılında yayınlanan At Kearney DYY Güven Endeksi Raporu'na göre (2012:2) gelişmiş ekonomilerdeki şiddetli çalkantılar dikkate alındığında, sıralamada gelişmekte olan ekonomiler bir önceki yıla göre daha iyi bir performans göstermiştir. BRIC ülkelerinden sırasıyla Çin, Hindistan ve Brezilya ilk üç sırayı alırken, diğer BRIC ülkesi Rusya ve Türkiye ise Avrupa'daki diğer yakın ülkeler ile kıyaslandığında büyük atılımlar yapmıştır. Bu ülkeler için elde edilen bulgular şöyledir (At Kearney, 2012):

Çin, 2002 yılından beri listenin en üst sırasında yer almaktadır. Artan gelir, köyden kente göç ve dünyanın en kalabalık tüketici piyasasındaki tüketim mallarına olan talepteki artış yabancı yatırımın artmasına büyük oranda katkıda bulunmuştur. Çin'e yapılan doğrudan yatırım girişleri 2008'deki 7 milyar dolarlık artışın ardından, 2012 yılında da 2010 yılındaki toplam 175 milyar dolarlık yatırım girişinin yüzde 18'i oranında artış göstermiştir. Aynı zamanda Çin gelişmekte olan ülkeler arasında güçlü bir liderlik ve teknoloji sektöründe değer zincirini yukarıya taşıma becerisi göstermektedir. Buna rağmen, doğu Çin'de artan ücretler ve mal fiyatlarına karşılık, maliyet bilinciyle hareket eden birçok firma ülke içinde ücretlerin ve yaşama maliyetinin daha düşük olduğu yerlere taşınmaktadır.

Hindistan, At Kearney DYY Güven Endeksi Raporu'na göre, ABD'yi geçerek 2012 yılında sıralamada ikinci sıraya oturmuştur. 2008 yılında Hindistan deniz aşırı yatırımlardan 43 milyar dolar elde etmiştir. Ertesi yıl yatırımlar 36 milyar dolara, 2010 yılında ise 25 milyar dolara gerilemiştir. Bu gerileme büyük oranda global ekonomik krizin şirketlerin deniz aşırı faaliyetlerinde ölçeklerini küçültmeye ittiği bilgisayar yazılımı ve donanımı, finansal hizmetler ve bankacılık gibi sektörlerde yapılan yatırımların azalmasından kaynaklanmaktadır. Güçlü büyümesine ve potansiyeline rağmen Hindistan halen yatırımları kolaylaştıracak ve yolsuzluğun önüne geçecek yasaları çıkaramamıştır. Buna rağmen Hindistan'ın endekste sıralaması yatırımcılar arasındaki iyimserliğin işareti olarak algılanabilir.

Brezilya 2010 yılındaki 48 milyar dolarlık yabancı yatırım girişini % 87 oranında arttırarak sıralamada 3. sıraya yükselmiştir. Latin Amerika'ya yapılan doğrudan yatırımların yarısından fazlasını çeken ülke, enerji, elektronik, yiyecek ve içecek sektörlerine yapılan yatırımlarda önemli ilerleme kaydetmiştir.

2012 yılındaki sıralamada Rusya altı basamak yükselerek 12. sırada yer almıştır. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin, daha fazla yatırımcı dostu çevre,

Dünya Ticaret Örgütü'ne beklenen üyelik ve yeni özelleştirmelerin ışığında daha da artması beklenmektedir.

Güney Afrika ise 2012 yılında endekse güçlü bir geri dönüş yapmış ve 11. sırada yer almıştır. 2010 yılında Güney Afrika 2 milyar dolarlık yatırım girişi elde etmiştir, ancak bu miktar 2008 ve 2009 yıllarıyla kıyaslandığında çok düşüktür. Buna rağmen, ülkenin küresel krizin etkisiyle resesyona girmesinden sonra otomotiv ve kimya sektörlerinde yenilenen talep ve Dünya Kupası'na yapılan harcamalar Güney Afrika'nın büyümesine yardımcı olmuştur.

Türkiye 2012 yılının endeksinde 23. sıradan 13. sıraya yükselmiştir. Küresel durgunluğun etkilerinden kurtulmaya çalışan Türkiye doğrudan yabancı yatırım girişlerini yüzde 8 arttırarak 9 milyar dolara çıkarsa da halen 2007 yılındaki 22 milyar dolarlık yatırımın uzağındadır. 2011 yılının Ocak-Temmuz döneminde doğrudan yabancı yatırımın yaklaşık yüzde 91'i AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu da Türkiye'nin Avrupa için iyi bir mal ve hizmet pazarı olduğunu göstermektedir. Dünyada yeni bir finansal krizin Türkiye'nin de ekonomik dengelerini olumsuz yönde etkileyebileceği endişesi beklentisine karşın, yatırımcı ülkede kanunların, yönetmeliklerin ve fikri mülkiyet haklarının geliştirilmesinden dolayı Türkiye'de yatırıma olumlu bakmaktadır.

Tablo 4. At Kearney Doğrudan Yabancı Yatırımlar Güven Endeksi

2012			2010	
Sıralama	Ülke	Ülke Skoru*	Sıralama	Ülke
1	Çin	1.87	1	Çin
2	Hindistan	1.73	2	ABD
3	Brezilya	1.60	3	Hindistan
4	ABD	1.52	4	Brezilya
5	Almanya	1.52	5	Almanya
6	Avustralya	1.52	6	Polonya
7	Singapur	1.47	7	Avustralya
8	İngiltere	1.47	8	Meksika
9	Endonezya	1.45	9	Kanada
10	Malezya	1.41	10	İngiltere
11	Güney Afrika	1.40	-	Güney Afrika
12	Rusya	1.39	18	Rusya
13	Türkiye	1.39	23	Türkiye

*Skorlar 0-3 aralığında ve yüksek skor yatırıma güven anlamındadır.

Sonuç

Başlangıçta gelişmiş ülkeler arasında görülen ekonomik yakınlaşmalar, ilerleyen yıllarda gelişmekte olan ülkeleri de içine alarak devam etmiştir. Günümüzde özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kendilerinde eksik buldukları teknoloji ve sermayeyi küreselleşmenin bir ürünü olan doğrudan yabancı yatırımlarda aramaktadırlar. Ülkeler doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek adına, vergi indirimleri, ucuz işgücü ve hammadde, esnek mevzuat yapıları ve serbest bölgeler gibi uygulamalarla yatırım ortamlarını cazip bir hale getirmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye 1954 yılı sonrasında doğrudan yabancı yatırımları çekme hususunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Birçok ülkeye göre üstün olan yatırım potansiyeline rağmen, Türkiye sahip olduğu zenginlikleri günümüze kadar yeterince değerlendirememiş ve kullanamamıştır. Gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye'ye özellikle son yıllarda yapılan doğrudan yabancı yatırım girişleri büyük artış göstermiştir. Ancak yapılan yatırım miktarları halen istenilen düzeyde değildir. Bunun temel sebebi Türkiye'deki her bölgenin aynı gelişmişlik düzeyine sahip olmaması ve yerel anlayış farklılıklarıdır.

Çalışmada Türkiye ve gelişmekte olan en büyük beş ülke olan BRICS ülkeleri; performans, potansiyel, iş yapma ve güven endeksleri açısından karşılaştırılmıştır. Çalışmada yatırım potansiyeli bakımından Türkiye'nin son yıllarda düşüş içinde olduğu, buna karşın BRICS ülkelerinde bu düşüşün görülmediği ortaya çıkmıştır. Performans endeksi ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin yatırım performansının BRICS ülkelerine kıyasla potansiyelinin çok altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın hükümetin son yıllardaki yabancı yatırımcıya kolaylık sağlama çalışmalarının sonucu olarak Türkiye'nin iş yapma endeksindeki yeri Güney Afrika dışındaki ülkelere daha iyi konumdadır. Güven endeksi incelendiğinde ise Türkiye tüm BRICS ülkelerinden sıralamada daha geride olmasına rağmen 2010 yılına göre 2012 yılında ülke sıralamasında büyük sıçrama yapmıştır. Bu da Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım ile ilgili kanunların, yönetmeliklerin ve fikri mülkiyet haklarının geliştirilmesinden dolayı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmaya sıcak baktığı sonucunu doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, B. (2010). “Türkiye’de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 21-49.
- Alagöz, M., Erdoğan, S. ve Topallı, N. (2008). “Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Türkiye deneyimi 1992-2007”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 79-89.
- At Kearney, (2012). 2012 A.T. Kearney FDI Confidence Index Report.
- ATAUM, (2011). Değişen Ekonomik Roller: Euro’ya BRICS Tuğlası. Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yıl: 3, Sayı: 36
- Berg, J. ve Cazes, S. (2007). “The Doing Business Indicators: Measurement Issues and Political Indicators”, *Economic and Labour Market Paper*,1-23.
- Çapraz, İ. ve Demircioğlu, İ. (2003). *Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları
- Çinko, L. ve Ak, R. (2009). “Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri”, *EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, 17-19 Haziran 2009*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gövdere, B. ve Topuz, H. (2009). “Türkiye ve AB’nin Yeni Üyelerinin Yabancı Yatırım Endeksleri Açısından Karşılaştırılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 117-135.
- Lankes, H.P. ve Venables, A.J. (1996). “Foreign Direct Investment in Economic Transition: The Changing Pattern of Investments”, *Economics of Transition*, 4(2), 331-347.
- O’Neill, J. (2001). “Building Better Global Economic BRICs”, *Global Economics Paper*, 66,1-16.
- Sandalcılar, A.R. (2012). “BRIC Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,17(1), 161-179.
- The World Bank, (2012). Doing Business In a Transparent World Annual Report, Washington, United States of America.
- Yörük, N. (2010). “Küresel Finansal Krizin Doğrudan Yabancı Yatırım Akışlarına Etkisi”, *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi*.(ss.1985-2004).Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Yükseler, Z. (2005). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve İş/Yatırım Ortam İlişkisi. *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, 3-35.
- The Inward FDI Potential Index-Methodology
<http://archive.unctad.org/templates/WebFlyer.asp?intItemID=2470&lang=1>,28.08.2012.
- The Inward FDI Potential Index-Methodology
<http://archive.unctad.org/templates/WebFlyer.asp?intItemID=2469&lang=1>, 29.08.2012
- FDI Potential Index (2000-2009)
http://archive.unctad.org/sections/dite_dir/docs/WIR11_web%20tab%2028.pdf

MİLLİYETÇİLİK ve DİL DİL MİLLİYETÇİLİĞİNİN BAŞARI ve BAŞARISIZLIKLARI

THE SUCCESS AND FAILURES OF THE LANGUAGE NATIONALISM

Öğr.Gör. Alper KASIMOĞLU

Yalova Üniversitesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı İç Kontrol ve Kalite Sorumlusu
kasimoglualper@gmail.com

Özet

Milliyetçilik fikri, 20. ve 21. yüzyıllara damgasını vuran, dünyanın birçok yerinde tarihi yeniden şekillendiren, siyasi inançların en başarılı ve en etkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçilik ideolojisi içerisinde dilin önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Çünkü ulus-devlet oluşumunda milli bütünlüğün sağlanması ve ortak değerlerin oluşturulmasında dil önemli bir konuma sahiptir.

Bu kısa çalışmada, dil ve milliyetçilik ilişkisinden hareketle, dil'in etnik kimlik ve ulus inşasının oluşumundaki yeri ve önemi ile milliyetçilik akımlarında oynadığı rol genel hatları ile incelenecek, bu bağlamda dil milliyetçiliğinin başarı ve başarısızlıkları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Ulus, Dil

Abstract

We encounter that the idea of nationalism is the most successful and most influential belief that is re-shaping the history in many parts of the world leaving a mark in the 20th and 21 century. We see that language has an important role in the idea of nationalism because language takes an important place in ensuring national unity in the formation of a nation-state and common values.

In this short study, regarding the relationship between nationalism and language, the place and importance of ethnic identity and in the formation of a nation structure as well as its role in nationalism has been examined in general lines while in this context, the success and failures of language nationalism will be attempted to discussed.

Key Words: Nationalism, Nation, Language

Giriş

Milli hisse dayalı duygu, davranış tarzı ve tutumlar anlamında oldukça eskilere götürülebilecek bir kavram olarak Milliyetçilik; ideoloji veya siyasi hareket olarak modern dönemlere ait bir olgudur. Milliyetçiliğin, son iki asır zarfında dünyanın ulus esaslı olarak düzen kazanmasında, bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet modelinin ortaya çıkıp evrenselleşmesinde ve yaşanan uluslaşma süreçlerinde başrolü oynadığı söylenebilir. XX. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte milliyetçiliğin ve ulus esaslı dünya düzeninin bir tartışma konusu haline geldiği görülmektedir. Bu evre ulus devlet modelinin işlevsel ve felsefi olarak yetersizleştiği, yeni dünya şartlarında milliyetçiliğin gerek his gerekse ideoloji olarak marjinalleşeceği yönündeki yaklaşımların sıklıkla gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Bu yaklaşımı savunanlara göre sanayi toplumunun bilgi toplumu dönüşmesi ve milli sınırların önem kaybetmesi insanlığın ulus devlet ve milliyetçiliğin olmadığı yeni bir uygarlık aşamasına geldiğini göstermektedir.

XXI. yüzyılın başlarında ortaya çıkan manzara da ise yaşanan yoğun sosyal ve siyasi gelişmeler nedeniyle hengâmeyi andıran, bir geçiş süreci sonunda değişen şartlara rağmen milliyetçiliğin popülerliğini ve geçerliliğini sürdürdüğü görülmüştür. Küreselleşme ile birlikte ulusal düşünce, değer ve kurumlar üzerinde oluşan baskı ve değişim, milliyetçiliğin küreselleşme karşıtı bir tutuma yönelmesine ve yükselmesine yol açmıştı. Milliyetçilik, kapitalizmin yaşadığı yeni süreçler, küreselleşme, medya ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte farklı boyutlar kazanıp varlığını sürdürmektedir. Dünyanın dört bir yanında milliyetçi duygu ve tutumlar hızla yükselmiş, milli kimlik, milli egemenlik, ülkesel bütünlük gibi milliyetçi esas ve uygulamalar en geçerli siyasi ve sosyal kurumsallaşmalar olarak -bir evrim, bir yeniden yapılanma yaşamakla birlikte- varlığını ve önemini korumuştur.

Dil, Milliyetçiliğin temelini oluşturan ‘millet’ kavramının oluşmasında ve ulus-devlet yapılanmasında etkin bir konumdadır. Dil, millet olmanın açık bir sembolü olarak algılanır.¹ Dil milli bütünlüğü belirlemede yeterli bir öge olmasa da, milliyetçilik hareketlerinde sık sık belirleyici unsur olarak öne çıkmaktadır. Bunun sebebi dil ’in işlevselliğidir. Bu işlevsellik, dilin milliyetçiliğin duygusal ve araçsal dinamiklerinin merkezi konumunda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Dil güçlü bir birleştiricidir, çünkü millete duyulan araçsal ve duygusal bağlılığın her ikisinde de etkin durumdadır

İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik bir ideoloji olarak “Sanayi Devrimi’nden sonra Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimini gerçekleştiren ülkelerde, XV. yüzyıldan beri

yaşanmakta olan toplumsal değişme süreci (modernleşme) hızlanmış, oluşan yeni kolektif ihtiyaçlar neticesinde sosyal ve siyasi alanda ön plana çıkan başlıca ideoloji milliyetçilik olmuştur.²

Avrupa’da XV. ve XIX. yüzyıllar arasında, geleneksel toplum yapısının nihayetlenmesiyle sonuçlanan bir süreç yaşanmıştır. “Modernleşme” olarak ifade edilen bu süreçte -bilhassa sanayi devriminin etkisiyle- önemli toplumsal değişimler gerçekleşmiş; sosyal hayatta bilgi ve ticaretin önem kazanmasıyla toplumsal yapıda; tarıma dayalılıktan kentliliğe, kapalı ekonomiden geniş alan (ülkesel) ekonomisine, homojenlikten uzak sınıf esaslı “topluluk” görünümünden, güçlü milli bütünlüğe doğru bir değişim gerçekleşmiştir.³

Modernleşme ile ortaya çıkan kurumsal ihtiyaçlara genel itibariyle milliyetçi prensipler doğrultusunda çözüm üretildiği söylenebilir.⁴ Toplumsal ve siyasi yapılanma ulus esaslı olarak oluşurken bütünleşmenin sağlanması noktasında milliyetçilik etken konumdadır.

Bir siyasi yapılanma biçimi olarak ulus-devlet modelinin; milli egemenlik ve milli kimlik gibi “temel unsurları” ile; ülkesel bütünlük, siyasi bütünlük ve idari bütünlük gibi “yapısal özelliklerine” bakıldığında, tamamının milliyetçi ideolojinin siyasi yapılanmaya yansımaları olduğu fark edilecektir.⁵

Düşünsel manada, Milliyetçi ideolojinin ilk izleri, XVIII. Yüzyıl ortalarında Fransa da ortaya çıkan “Neo-Klasik” akımda görmek mümkündür. Fransız İhtilali’nin hazırlayıcısı olduğu söylenebilecek olan Neo-Klasik akım da, aydınlanma düşüncesinin iyi tabiat ve iyi insan yaklaşımlarıyla yine bu düşüncenin bir ürünü olan doğal haklar öğretisinin halkın anlayabileceği bir şekilde yeniden yorumlanmaya çalışıldığı görülmektedir.⁶

Milliyetçi düşünceye hız kazandıran bir başka gelişme de, Avrupa’da halk egemenliği düşüncesinin giderek güçlenmesinin olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyıldan itibaren popülerleşen; soyluların egemenliğine karşı çıkan yaklaşımlar milliyetçi akım ve düşünce için de kendine yer bulmuş, liberalizm ve milliyetçiliğin bu buluşması milliyetçi ideolojinin temel kriterlerinden olan milli egemenlik ilkesine kaynaklık etmiştir. Bu noktada, Avrupa’da, XIX. yüzyılda yoğunlaşan ve ilk milliyetçi hareketler olarak görülen; krallık ya da imparatorluklara karşı bağımsızlık amaçlı başkaldırılarda; en az milli his ve gurur kadar demokratik talep ve ideallerin de etkili olduğu görülmektedir.

Milliyetçi ideolojinin temel esasları toplumsal, siyasi ve ekonomik kategorilerde ifade edilebilir. Her şeyden önce milliyetçiliğin bireylerin ancak bir ulus içinde yaşayarak gerçek özgürlüğe ve mutluluğa ulaşabilecekleri esasına dayandığı belirtilmelidir.⁷ Başka bir ifadeyle, milliyetçi ideolojinin mihenk noktası “ulus”tur. Bu ideolojide ulus sosyal ve siyasi örgütlenmenin kalbine yerleştirilmiştir.

Milliyetçilik ideolojisinin birtakım merkezî önermeleri bulunur. Smith'e göre bunlar dört tanedir: Birincisi, dünyanın her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüş olduğu iddiasıdır. İkincisi, milletin bütün toplumsal ve siyasî gücün kaynağı olması ve millete bağlılığın diğer bütün sadakat bağlarının üstünde yer almasıdır. Üçüncüsü, eğer özgür olmak istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunluluğudur. Dördüncüsü de, dünyada barış ve güvenliğin hâkim olması için milletlerin özgür ve güvenlik içinde bulunmaları gereğidir.⁸

Bu temel düşüncelerden hareketle milliyetçilik, “millî birlik, millî kimlik, kardeşlik” gibi kavramlar üretir ve bu kavramların kamusal kullanımını mümkün olduğunca yaygınlaştırarak topluluğun bu kavramlar etrafında kenetlenmesini sağlamaya çalışır. Milliyetçi ideolojide hedef, devletin politik birliğini sağlama almak, farklılıklardan bir bütün oluşturmak ve ekonomik modernleşmeyi tamamlayabilmektir.

Milliyetçi ideolojide, siyasi manada altı çizilmesi gereken iki esastan bahsedilebilir: Birincisi, siyasi egemenliğin sahibi ve kaynağı olarak ulusun kabul edilmesiyle, siyasal sistemin meşruiyet zeminini ulusun teşkil etmekte oluşudur. Ulusun sahibi ve kaynağı olduğu en yüksek otoriteyi içeren egemenlik ise bölünmez bir bütün olarak formüle edilmiştir.⁹ İkincisi de; sınırlarını milletin yaşadığı coğrafyanın belirlediği, millî kimliğin biçimlendirdiği ve egemenliğin ulusta olduğu devlet anlayışının varlığıdır. Kısacası, toplumsal sistemi ulus üzerine inşa eden bu ideoloji de siyasi ve idari yapılanma buna göre dizayn edilmiştir. Buna göre; ulus, egemenliğin tek sahibi ve kaynağıdır. Bir ülkede tek bir ulus ve millî kimlik olmalıdır ve milletin egemenlik gücünü kullanan siyasi yapı da, ülke sınırları dâhilinde tartışılmaz etkinlikte nihai tek bir otoriteden teşkil edilmelidir.¹⁰

İdeolojinin kültürel boyutunun ise daha çok “ulus” un kriterleri ile ilgili olduğu, bu kriterlerin de toplumsal homojenliğin ancak milletin ortak değerleri ile sağlanabileceği düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu ortak değer noktaları daha çok çekirdek etni'nin dili, tarihi ve kültüründen kaynaklanan objektif unsurlar olmakla birlikte, kader ve amaç birliği gibi sübjektif unsurlar da söz konusudur.¹¹ Tüm bunlardan ötürü, millî kültür çalışmaları ve bir millî kimliğe ulaşma, milliyetçi hareket ve politikaların önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Milliyetçiliğe göre, millî kimlik, diğer kimliklerin temelini oluşturan, onlardan daha üst bir kimliktir.

DİL, ULUSAL KİMLİK ve MİLLİYETÇİLİK

Smith, ulusu “Tarihsel bir toprağı, ortak mitleri ve tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kültürünü, bir ekonomiyi ve bütün üyeler için ortak yasal hak ve yükümlülükleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” olarak tanımlamaktadır.¹² Anderson, ulusu, yerel dillerin yayılmasını hızlandıran matbaa kapitalizminin

gelişmesiyle ortaya çıkan “hayali bir politik cemaat” olarak tanımlamaktadır.¹³ Gellner ise ulusu, kendisi de sanayi toplumlarının ortaya çıkışıyla bağlantılı özel ekonomik ve toplumsal koşulların bir sonucu olan milliyetçiliğin ürünü olarak tanımlar.¹⁴ Gellner’e göre sanayileşme, bir ulusun yaratılmasına elverişli koşulları sağlar. Her üç yazarın yaklaşımında da kimliğin kültürel boyutuna vurgu yapılmış ve kimliğin kültürel boyutu ile “dil” sıkı bir ilişki içinde olduğu ifade edilmiştir.

Devletin belli bir siyasal kimlik taşıyan bir ulus yaratmada faydalandığı düşünce ise milliyetçiliktir. Bu açıdan, “Milliyetçilik” terimi ulus kavramıyla yakından bağlantılıdır. Smith milliyetçiliği “kimi üyeleri tarafından fiili ya da potansiyel bir ulus oluşturacağı düşünülen bir halk adına özerkliğe ulaşmak ve bu özerkliği koruma için ideolojik bir hareket”¹⁵ olarak işaret etmektedir. Gellner’e göre milliyetçilik, siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören, siyasal bir ilkedir. Milliyetçi duygu ya bu ilkenin çiğnenmesinin yarattığı kızgınlık ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanmaktadır. Milliyetçi akım ise bu tür bir duygudan hareketlenir.¹⁶

Dil, gerek birey, gerek toplum açısından temel referans noktalarından biri, hatta belki en önemlisidir. Zira dil, hem bireyin kimliğinin biçimlenmesinde en önemli rollerden birine sahiptir, hem de toplumsal bütünleşmenin –olumlu ya da olumsuz yönde– şekillenmesinde önemli işlevler üstlenir. İnsanlık tarihinde dilin siyasî amaçlarla kullanılmasına ancak modern zamanlarda rastlanmaktadır. Dilin siyasetin konusu ve amacı olması, milliyetçilik akımlarının doğuşuna paralel bir şekilde olduğu ifade edilmektedir. Milliyetçilik ve onun devlet modeli olan ulus-devlet, dil de birliğe özel bir önem atfeder.

Dilin iki başat vurgusu vardır: Bir kere dil, her şeyden önce bir semboldür; millet kurgusundaki ortak kimliğin sembolüdür. “Biz” olma bilincinin sembolüdür. Ulus-devletin “biz” olma bilincinin toplumda yer etmesi, ancak ülke içinde tek bir dilin konuşulmasıyla mümkün kılınabilir. Farklı “yerel” dilleri konuşan insanlar aynı “ulusal” dili konuşmaya ve anlamaya başladıklarında, milliyetçiliğin sloganları ve umdeleri toplumsal tabakalarda daha çabuk yerleşir. Seçkinlerin ve sıradan insanların aynı dili kullanmaları, bu kesimlerin genel özlem ve duygular etrafında kenetlenip bir araya gelmelerini ve gerektiğinde aynı amaç için birlikte hareket etmelerini sağlar. Dil birliği sadece politik ve kültürel bir önem taşımaz, aynı zamanda ekonomik ve pratik bir gereksinime de karşılık gelir. Zira ülke içinde ulusal bir ekonominin oluşması ve varlığını devam ettirebilmesi için ülke çapında aynı dilin geçerli olmasına ihtiyaç vardır. İkincisi, dil bir araçtır; farklı etnik kimliğe ve dile sahip olan, ama aynı “ulus”tan oldukları varsayılan nüfusu değiştirmenin ve dönüştürmenin aracıdır. Bu aracın kullanımının etkinliği ve yaygınlığı arttıkça, farklılıkların törpülenmesi ve buna karşın milliyetçilik umdelerini esas alan standart bir dilin ve kültürün üretimi kaçınılmaz olmaktadır.

Milliyetçiliğin modern siyasal bir ideoloji olarak ortaya çıktığı dönemde birçok Avrupa ülkesinin dil birliğini gerçekleştirmediği görülmektedir. İtalya siyasî birliğini gerçekleştirdiğinde ülkenin sadece %2'sinin İtalyanca konuştuğu tahmin ediliyordu. Fransa'da 1789'da nüfusun yarısının tek kelime dahi Fransızca konuşmadığına yönelik veriler mevcuttur. Aynı dönemde Alman İmparatorluğunda Leh, Fransız ve Dan dilini konuşanları Almanlaştırma politikası güttüğü görülmektedir. Almanya'nın birliğe ulaştığı sırada Almanca konuşanların %17 oranında olduğu tahmin edilmektedir.

Hobsbawm, Almanların ve İtalyanların dil'e diğer ulus-devletlerden daha büyük bir anlam biçtiklerini ifade eder. Ona göre, Almanlar ve İtalyanlar kendi millî dillerine – örneğin İngilizce okuyup yazarların İngilizceye verdikleri önemden– çok daha büyük bir değer veriyorlardı: “Alman ve İtalyan liberal orta sınıfların gözünde dil, birleşik bir millî devletin yaratılmasında temel önemde bir argüman sağlamaktadır.”¹⁷

Dil, milliyetçiliğin kamusal alanı şekillendirmek amacıyla her daim müdahalede bulunduğu ve idare ettiği bir kültürel öge konumundadır. Ulus kurgusunda dil bir yandan ortak kimliğin ve “bizlik” bilincinin bir göstergesi ve ispatı olarak; diğer yandan ise bu kurgunun siyasî pratiğe döküldüğü durumlarda ulus-devlete mensup nüfusu dönüştürmek yolunda aslî bir araç olarak kullanılmıştır.

Dil ve ulusal kimlik arasındaki ilişki ne durağan ne de önceden kestirilebilir bir durumdur. Zamana ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Ulusal kimliğin oluşumunda dilin oynadığı rolü belirleyen birçok faktör vardır. Bazı olaylarda dil ulusal kimlik için önemli derecede göz önünde bulundurulurken, diğerlerinde ise bu derecede önemsenmemektedir.

Dil ve milliyetçilik arasındaki ilişki, hâkim olan millet modeline göre değişiklik göstermektedir. Bunlar etnik model ve sivil model diye adlandırılır. Smith, batılı denemeler vatandaşlığa dayalı “sivil” ulus modelini batılı olmayan “etnik” modelden ayırmıştır. Birincisi, tarihsel toprağa, üyelerinin yasal-siyasal olarak eşit olduğu yasal-siyasal bir topluluğa, ortak bir vatandaşlık kültürüne ve ortak ideolojiye dayanır. İkincisinde, Smith, doğumun, ortak soyun, soy kütüğünün, popüler hareketlenmenin, yerel dillerin, geleneklerin ve göreneklerin önemini vurgular.¹⁸ Etnik modelin en bariz örneği Almanya olarak gösterilir. Sivil modele ise Amerika, İsveç ve Belçika gibi ülkeler gösterilir. Aslında her milliyetçilik içinde, değişen derecelerde ve farklı biçimlerde sivil ve etnik unsurlar barındırmaktadır. Kimi zaman sivil ve bölgesel unsurlar hâkimdir, kimi zamanda etnik ve yerel unsurların öne çıktığı görülür.¹⁹ Bu nedenle, etnik millet modelinde olduğu gibi, sivil millet modelinde de dil faktörü önemlidir. Ancak, bu sivil millet modelinde milletin temel bir unsuru olmayıp, farklı etnik kimliğe sahip vatandaşları birleştirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Sivil millet modelinde, bütün diller ve etnik kimlikler saygı görür ve ulusal kimliğin bileşenlerinden biri olarak görülmektedir. Diller hissedilir derecede birbirinden farklılaştığı tarihten

beri, bir kültürü diğer kültürden, bir etnik grubu veya ulusu diğerinden ayırt eden etkili bir form olmuştur.

Ulus oluşumunda bazı ortak subjektif ve objektif özelliklerden bahsedilebilir. Dil, objektif özellikler içerisinde en önemlilerinden biridir. Bir etnik grubun kültürel uyumu, boyutu büyük oranda dil vasıtasıyla ifade edilir. Bu iki şekilde olur. Birincisi, farklı diller bir etnik grubu diğerinden ayıran sınırı belirlemede etkin bir konumdadır. Bu, dilin sembolik fonksiyonudur. Dil'in bu sembolik fonksiyonu aynı zamanda güçlü bir şekilde grup dayanışmasını da hatırlatır. İkincisi ise, ortak bir dil, iletişimi ve etnik grup içindeki bütünleşmeyi kolaylaştırabilir. Bu da dilin iletişim fonksiyonudur. Bu nedenle dil etnik kimlik için çok önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Dil ve etnik kimlik arasındaki ilişkinin belirginleşmesi Avrupa'da Rönesans döneminde gelişmiştir. Bu dönemde birçok yazar ve filozof Latin dili yerine halk dilini kullanmaya başlamıştır. Bu durum Anderson tarafından "print-capitalism*" olarak adlandırıldı. Ulusal dil kavramı ise XIX. yüzyıl da Romantizm akımının bir sonucu olarak gelişmiştir. Almanya'da Herder ve Fichte gibi romantik filozofların öncülük ettiği bu akımda, dil bir milletin en önemli öğesi olarak kabul edilmiştir. XIX. yüzyıl da gelişen milliyetçilik hareketlerinde en fazla vurgulanan unsur "dil" olmuştur. Avrupa'da gelişen bu güçlü eğilim sonucunda, yeni kurulan bir çok devlette "dil" devletin kuruluşunda temel bir argüman haline gelmiştir. Norveç, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Finlandiya ve Türkiye bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemdeki milliyetçilik hareketlerinde dil aynı anda bir amaç ve araç haline gelmiştir.

DİL MİLLİYETÇİLİĞİNİN BAŞARI VE BAŞARISIZLIKLARI

Benedict Anderson Dil'i 'Âşık için gözler neyse vatansever içinde dil odur' şeklinde ifade etmektedir. Modern çiftler arasında, tartışmasız en kaynaşmış ve en sağlam olan dil-millet çifti, zamanın tehditleri karşısında güncelliğini hala koruduğu görülmektedir.²⁰

Dilbilimsel bir konunun analizinde, milliyetçilik söz konusu olduğunda birtakım güçlükler ve engellerle karşılaşmaktadır. İlk güçlük disiplinlerin ve sahaların birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Devletlerin ulusal kurtuluş tarihi genelde, lehçelerin sayısının tek bir milli bölgesel dil karşısında giderek küçülmesinin tarihidir. Bu tarihte ulus devletlerin doğuşu merkez tarafından güdülen resmi dil politikasıyla iç içe girerken, dil politikaları her zaman için, birden çok dilden birine sağlanan avantajlara indirgenemez ve kimi zaman, çok sayıda dilin hukuki ve toplumsal birlikteliğini destekler.²¹

Modern dil politikaları demokratik bir ideal kategorisinde değerlendirilebilecekken, resmi dil politikasının tarihi genellikle modern demokrasinin doğuşundan önce gelir. Bireylerin dil özgürlüğünü ve bu alandaki eşitliği öne çıkaran bir ulus ile, dil konusunda birlikçi bir ulus arasında, demokrasinin muhtevası yö-

nünden farklılıklar olduğuna dair yorumlar yapılır. Kişi temelini (Kanada) veya toprak temelini (Belçika) getiren çok uluslu federal bir devlet elbette, dilsel niteliklide olsa farklı cemaatleri anayasal açıdan tanımayan tek dilli cumhuriyetten (Fransa) farklıdır. İkinci zorluk dil ile millet arasındaki yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Bir ilintiden daha fazlası olan bu bağ bir mantık sorunu yaratmaktadır. Milliyetçiliğin siyaset olduğu ve siyasetinde dil olduğu kabul edilirse, millet ve dolayısı ile milliyetçilik, muhtelif sapsmaları hoş görebilen bir dilden ayrılmaz.²²

Dilbilimsel düzlemde, söz, dil, bölgesel dil, lehçe, ağız, şive vb. arasında ayırım yapmak gerekmektedir. Bunların tanımları ve kullanımları farklıdır. Örneğin dilbilimcinin, tarihçinin ve milliyetçi önderlerin 'halk dilinden' bahsetmeleri farklı anlamlara gelmektedir; kimi sadece tespitite bulunurken, kimisi de eleştirmektedir.²³

Tanınma emeli özellikle siyasal alanda kabul görme ve meşruiyet talebidir. Siyaset dil içinde ve dil vasıtası ile yapılır. Kullanılan dilin toplumsal paylaşım açılması bir hakkaniyet talebidir ve kamusal hayata katılımın teminatıdır. Bu paylaşımı ve bu entegrasyonu şart koşan "dil milliyetçiliği" bu noktada, demokrasi kuramıyla yakın ilişki içindedir. Zira yöneten ile yönetilenler arasındaki benzerliğin önemi ön plana çıkmaktadır.

Üçüncü güçlük, kolektif bir girişim olarak milliyetçilik ile ideal koşullarda ulusa sadakatle bağlanması gereken bireyin bir arada olması zorluğudur. Maddi avantajlar, tıpkı diğer sembolik ödüller gibi başarıya giden yolda güçlü bir harekete geçiricidir. Örnek olarak, bireyler açısından maliyet-fayda hesabına indirgenmeyen veya girişimcilerin tek kolektif stratejisinden ibaret olmayan milliyetçi girişimin başarısından kaynaklanan toplumsal terfi, bu sembolik ödüller arasında gösterilebilmektedir.²⁴

Resmi dil içerisinde sosyalleşen nüfusun, tekeline elinde bulundurduğu ekonomik ve toplumsal sektörlere, yerel dilleri konuşan kitlenin yerleşmesini düşünmek güçtür. XIX. yüzyılın sonunda Belçika'da yaşanan durum buna örnek teşkil edebilir. Belçika'da memurların 'çift lisanlı' oluşu, Fransızca konuşanlar için iş bulmak yönünden mağduriyet yaratan bir durumdur. Diğer taraftan Hollandaca konuşanlar da, toplumsal terfi önünde engel gördüklerinden çocuklarını Flaman okullarına göndermedikleri görülmektedir.²⁵

İnsanın bütün faaliyetleri dil içinde ve dil tarafından yürütülür. Siyasal bir girişim olarak ta milliyetçiliğin bu araçtan faydalanması kaçınılmaz olacaktır. Faaliyet sahası olarak dil, siyasetin temel gailisi değildir. Milliyetçilik söz konusu olduğunda ise durum tamamen farklıdır. Dil, siyasal faaliyetin hem öznesi hem de nesnesidir.²⁶ Teorik açıdan dil milliyetçiliği özne ve nesnenin birbirine karıştırılmasından nasiplenir, ideal olarak, sahiplenilmez olan bir şeyi sahiplenmeye çalışır, siyasal olarak gerçeklikle uyuşmanın yolunu bulmalı ve aynı anda da, bu dünyadaki güçlülere sınır çizen ve dil politikalarını doğrulayan bir 'dilsel öte'ye daimi suretle başvurmalıdır.²⁷

Dil milliyetçiliği genellikle ideolojinin, siyasal idealizmin nüfuz alanı içindedir. Daha çağdaş bir açıdan, dil sorununu genel demokrasi sorunu içerisine yerleştirme çabasını temsil eder. Dilsel demokrasi veya diller arasındaki eşitlik argümanı çoğunlukla dilsel bölümlenmeden yana olanların başvurduğu bir argümandır. Örnek olarak anayasa gereği bir A dilini kullanan cumhuriyet içinde, yerel bir dilin geçerli olduğu bir bölgede yaşayanlar, resmi dili kullanmaya razı gelmenin demokrasi ilkelerine aykırı olduğunu, meselenin yerel dilin geçerli olduğu bölgede dillerin eşitliğine aykırılık, daha genel olarak da, bireysel özgürlüğe ve ifade hürriyetine aykırılık sorunu olduğu ileri sürülebilir. Tersine bir durumda da resmi dili konuşanlar için, yerel dili kullananların talebi karşılanmazdır, zira bu talep, siyasal topluluğu bölebilir.²⁸

Milliyetçiliğin Dille İlgili Üç Paradoksu

Teorik açıdan dil milliyetçiliği özne ve nesnenin birbirine karıştırılmasından nasiplenir (dil, millet olmanın göstergesi ve milletin alameti farikasıdır); ideal olarak, sahiplenilmez olan bir şeyi sahiplenmeye çalışır (falanca dil falanca nüfusa aittir); siyasal olarak gerçeklikle (dili konuşanların somut dil koşullarıyla) uyuşmanın yolunu bulmalı ve aynı anda da, bu dünyadaki güçlülere sınır çizen ve dil politikalarını doğrulayan bir “dilsel öte” ye daimi suretle başvurmalıdır.²⁹ Bu açmazlardan yola çıkarak dilsel milliyetçiliğin üç yönlü bir dayatma getirdiğini söyleyebiliriz.

1- Özne ve Nesne

XX. yüzyılın önemli bir kısmında gelişen ‘kültürel milliyetçilik’ evresi tam manasıyla bir uyanış hareketi olmasa da, “dil işçilerinin” yoğun faaliyet gösterdikleri bir dönem olmuştur. XX. yüzyıla göre XIX. yüzyılı Herderci bir dönem olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Bu dönem hem dil kültürüne ve dolayısıyla da milli topluluğa veya ulusal ruha derinden bağlı, diğer halklara ve onların özgül dehalarına saygılı bir süreç olmuştur. Bir ulusun dili kutsal ise bir diğerinki de öyledir. Herder bunu ‘Tanrı dünyanın tüm dillerine karşı hoşgörülüdür ve benzer şekilde bir hükümdar da, halkının konuştuğu farklı dillere sadece hoşgörü değil saygı da göstermelidir’ şeklinde ifade etmektedir.³⁰

Edebi ve dilbilimsel üretimlerin kıta Avrupa’sındaki yoğunluğuna üç değişim eşlik etmektedir. İlki, Latince veya Fransızcanın imparatorluklardaki potansiyel aracı istasyonları olan ‘küçük dillerin’ özgürleşmesi söz konusudur. İkinci olarak, Latince, Fransızca veya Almanca olsun, imparatorluk dillerinin, sessiz sedasız, hatta kimi zaman imparatorun inisiyatifiyle tartışma konusu haline gelmesi söz konusudur. Üçüncü ve son olarak yerel ağızlara, çoğunlukla da dil bilimsel derlemeler sayesinde tarihsel meşruiyet zemini kazandırması söz konusudur. Yerel diller Latince ve imparatorluk dilleri karşısında, kendi tarihsel ve siyasal boyutlarını ispatlamak zorundadırlar.³¹

Bu üç değişim, belli bir zaman aralığında ve siyasal olaylara, savaşlara ve imparatorluğun nüfuz alanının yeniden örgütlenmesine bağlı olarak değişen bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Dil ile ilgili olarak, Avrupa’daki gelişmenin gerçek bir kesintiye maruz kalışının, bir dilin sadece kültürel değil, aynı zamanda siyasal bir alanla özdeşleştiği andan itibaren başladığı ve bir dilin ortak iyeliğinin, o dili kullananlar için siyasal haklara yol açtığı yönündeki kesin kanaatin, milliyetçilerin dikkatini bu dönemde çektiği görülmektedir. Çoğul bir siyasal

alan üzerinde hak ve dil arasında kurulan eşitlik, XIX. yüzyılın sonlarına doğru kesin biçim kazanmıştır.³²

Özne ve nesnenin, dil, devrimci idealler ve devrimci siyasetin taleplerini benimseme olguları arasında zorunlu bir nedensellik bağı kuracak kadar iç içe geçtiği görülmektedir.

2- Sahiplenme ve Sınıflandırma

Dilin sahiplenilmesi ve sınıflandırılması, XIX. yüzyılın en önemli olaylarının temelinde yatmaktadır. Bunlardan birincisi, Alman dilinin öncelikle Naziler tarafından sahiplenilmesi, ikincisi ise dilsel kimlikleri gereği Reich'tan yana olması icap edenlerin sınıflandırılmasıdır. Bu stratejinin Naziler tarafından dönüştürülmesi, dil milliyetçiliğinin özüne denk düşmektedir.³³

Marc Crepon sahiplenme çabaları ile ilgili üç karakteristiği sıralamaktadır. Öncelikle, dilin meşru bir sahibi veya efendisi olması fikri gelmektedir. Feodal anlamıyla mülkün içinde yer alan her şeyin tanımlanması yoluyla sahiplenme, hem mümkün hem de zorunludur. İkinci olarak da, dil ile toplum arasındaki bağları doğallaştıran yapıtların görünmez kılınması gerekir.

Başka bir deyişle, dilin yetkinliğinin kurumlara ve zorlamaya dayanan kısmının dışarıda bırakılması söz konusudur. Son olarak, tek dilin, tek kültürle ortak bir cevheri paylaştıkları söylenmektedir. Bu itibarla bir dile dokunmak, bütünüyle bir kültürü tehdit etmektir, kültürün asimile edilmesi veya yok edilmesi düşüncesi dille ilgili en aşırı siyasal talepleri besleyen şeydir.³⁴

Dil milliyetçileri tarihe karşı, bir dilin evveliyatını ve belli bir konuşmacı grubuna aidiyetini ifade ederler. Çoğulculuğa karşı, milli dil içinde kültürün teklifi ve bütünlüğünün mücadelesini verirler. Dillerin yayılımı karşısında ortak kimliğin dil bünyesinde ki kutsallığını ileri sürmektedirler.

3- İdeal ve Gerçek

Kültürel alanın parçalı olduğu, siyasal ve kültürel sınırların gündeme taşınmadığı tarım toplumlarında dilsel tahakkümden bahsetmek zordur. Siyasal bölünmüşlüğün kültürel çeşitlilikle örtüşmesi gerektiği fikri ancak sanayi toplumlarının ortaya çıkışı ile mümkün olmuştur.

Dil, canlı, hareket eden, etraflıyla sürekli etkileşim içinde olan bir olgudur. Çok dilli kimi ülkelerde evrensel bir dil olarak İngilizce, dilden kaynaklanan sorunları ve tıkanmalara çözüm olarak görülmüştür. Örneğin Belçika da bir üniversite toplantısında kullanılacak yerel dil hakkında tekdüze tartışmalara girmek-tense İngilizce tercih edilmektedir.³⁵

Dil milliyetçiliğinin idealleri daima gerçek hayatın dayatmaları ile karşılaşmaktadır. Toplumsal kurumlar özellikle de anayasalar dilsel kuruluşlar olmuştur. İçinde dilin zikredilmediği anayasa pek yoktur. Yakın tarihte Amerika anayasası bile ulusal dil olarak İngilizceyi anayasaya dâhil etmiştir. Bu durumun, bireylerin bir dili özgürce kullanma hakkına aykırı olup olmadığı tartışmaları devam etmektedir. Kişinin çok dillikten yana olması veya tek dilli bir cumhuriyeti savunmasının önemli olmadığı, yasa koyucu müdahil olduğu andan itibaren dilin kullanımının herkes tarafından zorunlu hale geldiği ifade edilmektedir. İsviçre,

Belçika, Kanada ve İspanya’da olduğu gibi farklı dillerin aynı toplum bünyesinde kurumsallaştığı gibi nadir durumlar buna istisna olarak gösterilebilir.³⁶

Sonuç

Milliyetçiliğe ilişkin sosyal bilimler literatüründe uzun bir süre hâkim olan “milliyetçilik çağının sonu” öngörüsünün gerçekleşmemesi bir tarafa, milliyetçi ideolojinin günümüz toplumsal dünyasında güçlü bir kültürel/ toplumsal gerçeklik olarak varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, büyük değişiklikler yaşanan toplumsal ve siyasi hayatı en iyi organize edebilecek uygulamalar olarak yine milliyetçi esaslardan kaynaklanan kurumların ön plana çıkmakta oluşu önemlidir.

Ulus-devlet siyasi yapılanma biçimi de milliyetçilikle birlikte yeniden yapılanıp yeni roller kazanmaktadır. Ulus-devletin yeniden şekillenmesinde başlıca faktörler olarak değişen egemenlik ve kimlik anlayışları dikkat çekmektedir. Ulus-devletlerin devamlılığını sağlayan en önemli unsurlardan birisi olarak “dil birliğine” yapılan vurgu önemlidir.

Dil’in canlı, hareket eden, etrafıyla sürekli etkileşim içinde olan bir olgu olması, milliyetçiliği de etkilemektedir. Bu açıdan “milliyetçilik” çağın şartlarına göre kendini yenileyen bir yapıdadır. Günümüzde bazı toplumsal kurumların, dilsel kuruluşlar haline gelmesi, dil milliyetçiliği ideallerinin bazı dayatmalarla karşılaşması sonucunu doğurmaktadır.

Dipnotlar

- ¹ A. Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan) , Adres Yay., Ankara, 2006, s. 197.
- ² A. Smith, *Milliyetçilik ve Tarihçiler*, (Çev. İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik) , Der: M. Armağan, Şehir Yay., İstanbul, 2001, s. 46.
- ³ F. Oppenheimer, *Devlet* (Çev. A. Şenel, Y. Sabuncu) Engin Yay., İstanbul, 1997, s. 138
- ⁴ S. Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yay. İstanbul, 2000, s. 56.
- ⁵ K. Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgı Yay., İstanbul, 2007, s. 123-131.
- ⁶ S. Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yay. İstanbul, 2000, s. 4.
- ⁷ A. Smith, *Milliyetçilik ve Tarihçiler*, (Çev. İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik) , Der: M. Armağan, Şehir Yay., İstanbul, 2001, s. 57.
- ⁸ A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 121.
- ⁹ C. Pierson, *Modern Devlet*, (Çev. Dilek Hattatoğlu), Kamera Yay., İstanbul, 2000, s. 113
- ¹⁰ M. İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, Ötüken Yay., İstanbul, 1969, s. 30
- ¹¹ D. Hocaoğlu, *Saldırgan Küreselleşme Çağı ve Yeni Milliyetçilik*, 2023, Sayı 24, Ankara, 2003, s. 45
- ¹² A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 61.

- ¹³ B. Anderson, *Hayali Cemaatler*, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yay., İstanbul, 1995, s. 95.
- ¹⁴ E. Gallner, *Uluslar ve Ulusculuk*, (Çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar) İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 173.
- ¹⁵ A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 73.
- ¹⁶ E. Gallner, *Uluslar ve Ulusculuk*, (Çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar) İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 173.
- ¹⁷ E.J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev. Osman Akınhay) Ayrintı Yay., İstanbul, 1995, s. 127.
- ¹⁸ A. Smith, *Millî Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 73.
- ¹⁹ S. Barbour, C. Carmichael, *Language and Nationalism in Europe*, Oxford University Press, 2000, s. 9.
- * Print-capitalism; Benedict Anderson, Türkçe çevirisi *Hayali Cemaatler* adlı kitabında, batı Avrupa'da ki milletlerin 'hayal edilme' sürecini anlatırken kullandığı önemli kavramlardan biri. Özellikle ulusal gazetelerin yaygınlaşması ve roman türünün doğmasıyla, kapitalist güdülerle, birincil olarak kâr etmeyi amaçlayan matbaalar/basım evleri, aynı zamanda, belli bir toprak bütünlüğünü paylaşan insanların, Latince 'den bağımsız, yerel dillerde (vernacular), ortak bir anlam dünyası yaratmasında çok önemli bir rol oynamıştır.
- ²⁰ A. Dieckhoff, C. Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, (Çev. Devrim Çetinkasap) İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 179.
- ²¹ a.g.e 180.
- ²² a.g.e 181.
- ²³ a.g.e. 182.
- ²⁴ a.g.e. 185.
- ²⁵ a.g.e. 185.
- ²⁶ a.g.e. 185.
- ²⁷ a.g.e. 188.
- ²⁸ a.g.e. 188.
- ²⁹ a.g.e. 188.
- ³⁰ a.g.e. 189.
- ³¹ a.g.e. 190.
- ³² a.g.e. 195.
- ³³ a.g.e. 196.
- ³⁴ a.g.e. 198.
- ³⁵ a.g.e. 204.
- ³⁶ a.g.e. 205.

KAYNAKÇA

- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler*, (Çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul, 1995.
- Barbour, Stephan, Cathie, Carmichael, *Language and Nationalism in Europe*, Oxford University Press, 2000.
- Dieckhoff, Alain, Christophe Jaffrelot, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, (Çev. Devrim Çetinkasap), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Gallner, Ernest, *Uluslar ve Ulusculuk*, (Çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan), Adres Yayınları, Ankara, 2006.
- Hobsbawm, Eric J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, (Çev: Osman Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Hocaoğlu, Durmuş, "Saldırgan Küreselleşme Çağı ve Yeni Milliyetçilik", 2023, Sayı 24, Ankara, 2003.
- İzzet, Mehmet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1969.
- Oppenheimer, Franz, *Devlet*, (Çev: Alâeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu), Engin Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Öğün, S. Seyfi, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pierson, Christopher, *Modern Devlet*, (Çev: Dilek Hattatoğlu), Kamera Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Smith, Anthony D., "Milliyetçilik ve Tarihçiler", (Çev: İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik), Der: ARMAĞAN Mustafa, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001.
- Şahin, Köksal, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgi Yayınları, İstanbul, 2007.

GENEL ÇEVİRİ KURAMLARININ SÖZLÜ ÇEVİRİYE ETKİSİ VE SÖZLÜ ÇEVİRİYİ YAZILI ÇEVİRİDEN AYIRAN ÖZELLİKLER

THE IMPACT OF GENERAL THEORIES OF TRANSLATION ON INTERPRETING AND THE FEATURES DISTINGUISHING INTERPRETING FROM TRANSLATION

Doç.Dr. Muharrem TOSUN

Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü
mtosun@sakarya.edu.tr

Sevinç KABUKÇİK

skabukcik@sakarya.edu.tr

Özet

Çeviribilim alanında yaşanan sorunların başında yazılı ve sözlü çeviri arasındaki benzerlik ve farkların henüz tam tanımlanamamış olması yer alır. Bu durum, hem çevirmen yetiştirmede, hem de çeviri dünyasının çevirmen algılamasında sorunlara yol açmaktadır. Yazılı çeviri eğitimi almış ve sözlü çevirmen özelliği olmayan çevirmenlerden profesyonel sözlü çeviri yapmalarının beklenmesi, ya da tersine, sözlü çeviri eğitimi almış ve yazılı çevirmen niteliklerine sahip olmayan çevirmenlerden yazılı çevirilerin beklenmesi önemli bir paradoks olmaya devam etmektedir. Oysa yazılı ve sözlü çevirmenler aynı çeviri işini yapsalar da, çok farklı özellikler ve bilgi donanımlarına sahip olmalıydılar. Bu durum çevirmen eğitiminde belli bir noktadan itibaren bir ayrışmanın gerektiğini ortaya koymaktadır. Fakat bu ayrışmanın ve iki çevirmen türü arasındaki kuramsal ve yöntemsel farkın ne olduğu konusu iyice anlaşılmadan böyle bir ayrımın yapılması çevirmen profilinin sağlıklı yetişmesini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu makale, çeviri alanında yukarıda sözünü ettiğimiz ikilemi gidermek ve çevirinin ilgili alanları için sağlıklı bir çevirmen profili yetişmesine katkı sağlama amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelime: Sözlü Çeviri, Çeviri, Çevirmen Eğitimi, Çevirmen Profili.

Abstract

The main problems experienced in the field of Translation and interpreting are emerged from not yet fully identified similarities and differences between oral and written translation. This situation lead to problems in the education of the translator and the translator perception of the translation world. It still continues to be a paradox to expect verbal translation from the translators trained for written translation and are non-professional interpreters, or on the contrary to expect written translations from the interpreters trained to be an interpreter who does not have the expected characteristics of the written transla-

tor. However, translators and interpreters do the same translation job, they should have very different features and information background. This shows that from a certain point of the translator training a divergence is also necessary. However, this type of differentiation without distinguishing the subject of theoretical and methodological difference between two types of translators or interpreters thoroughly could effect the proper training of translators negatively. This article intended to resolve the above-mentioned dilemma at the areas of the translation and contribute the training of the qualified translators in the field of and translation.

Key words: Interpreting, Translation, Education of the Translator, Qualified Translator.

Giriş

Türkçe’de “yazılı” ve “sözlü” çeviri terimlerini içine alan bir üst kavramın oluşmamasından ötürü, terimce konusunda çeviribilimciler arasında bir uzlaşmadan söz etmek güçtür. Türkçe’de çeviri dendiğinde, yazılı çevirinin mi yoksa sözlü çevirinin mi kastedildiği anlaşılamaz. Mütercimlik ve tercümanlık ya da dilmaçlık kavramları kullanılmakla birlikte, bu kavramlar yerleşmemiş, çevirinin bütünlüğünü yansıtabilecek bir üst başlık doğuramamıştır. Sözlü çeviri “Tercümanlık” olarak adlandırılıp sözlü çeviren “Tercüman”, Yazılı çeviri “Mütercimlik”, yazılı çevirmen ise “Mütercim” adlandırılmıştır. Fakat buna rağmen bu terimcilerin günlük yaşamda kullanımı tam tersi olup, yazılı çeviri yapanlara “Tercüman”, yazılı çevirilere “Tercüme” denildiğini görmekteyiz (Krşl. Berk, 2005:13-16). “Yeminli Tercüman” deyince daha çok yazılı çevirileri kastediyoruz (Tosun, 2006).

Türkçe’de böyle bir üst kavram gelişmemekle birlikte “çeviri” kavramıyla her ikisini karşılayıp, “yazılı çeviri” ve “sözlü çeviri” şeklinde iki tür çeviriden söz ederek ortak bir terimce anlayışı geliştirilebilir. Evrensel anlamda “translation” kavramı tüm dillerde çevirinin üst kavramı olarak anlaşılan uluslararası bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Türkçede yazılı ve sözlü çeviri için çeviri sözcüğünün üst kavram olma özelliğini taşıırken, tıpkı “tercüme” teriminde olduğu gibi “çeviri” denince genellikle yazılı çeviri kastedilmektedir.

Çeviribilim kuramlarının sözlü çeviriye etkisini, katkısını tartışmaya başlamadan önce sözlü çeviriye yazılı çeviriden ayıran özellikleri tanımlayarak iki çeviri türü arasındaki farklara değinmek gerekir. Bunun için öncelikle genel çeviribilim kavramını ve bunun altında yer alan yazılı ve sözlü çeviriye tanımlayarak yazılı çeviri kuramlarını sözlü çeviri bağlamında ele alacağız.

Yazılı ve Sözlü Çeviri İçin Kavram Arayışları

Otto Kade’nin yazılı ve sözlü çeviri için geliştirdiği üst kavram olan “translation” (Snell-Hornby, 1998: 37), bugün hala bu alanda geçerliliğini korumaktadır. Translasyon olarak Türkçe karakterlerle ifade edebileceğimiz üst kavramı biz bugün çevirinin tüm dillerde ortak kavramının Türkçe ifadesi olarak kullanabiliriz. Translasyon kavramının alt alanları olan yazılı ve sözlü çeviri kavramları Türkçede halen ortak bir kavram kullanımına dönüşemeyip, terimceleşmesini tamamlayamamıştır. Yazılı çeviri için genelde hala “çeviri” denilmesi bunun en açık kanıtıdır. Oysa sözlü çeviride bir çeviri türüdür. Bu iki kavramı

birbirinden ayıran ise çeviri ortak paydasının yanında birinin yazılı bir diğ erinin ise sözlü olarak icra ediliyor olmasıdır.

Tosun, Türkçede yazılı ve sözlü çeviri terimlerini içine alan bir üst kavram oluşmadığını, terimce konusunda çeviribilimciler arasında bir uzlaşmadan söz etmenin güç olduğunu vurgulamıştır. Tosun, Türkçede çeviri dendiğinde yazılı çevirinin mi yoksa sözlü çevirinin mi kastedildiğini anlaşılmadığını fakat Almanca ve İngilizcede “Translation” kavramının yazılı ve sözlü çevirinin üst kavramı olarak kullanıldığını belirtir. Aynı zamanda “Translation” kavramı tüm dillerde çevirinin üst kavramı olarak anlaşılan uluslararası bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Tosun, 2006: 184).

Elbette, terim boyutunun dışında bir de “yazılı” ve “sözlü” çeviriden ne anlaşıldığının belirlenmesi gerekir. Bu şekilde, iki türün benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması, araştırmaların bu benzerlik ve farklılıklar üzerine yapılması mümkün olacaktır.

Yazılı çeviri adı altında, kaynak metnin bitmemiş bir süreç boyunca, kaynak dildeki metnin her zaman kontrol edilebildiği ve her zaman düzeltme imkanı bulunan erek dil metnine çevrilmesi anlaşılmaktadır. Sözlü çeviri adı altında sadece bir kere sunulan (genellikle sözlü olarak) kaynak dildeki metnin, sadece sınırlı ölçüde kontrol imkanı olan ve zaman darlığı sebebiyle neredeyse hiç düzeltme imkanı bulunmayan erek dil metnine çevrilmesi anlaşılmaktadır (Snell-Hornby, 1998: 37).

Salevsky sözlü çeviri tanımını geliştirerek erek dil metninin ‘belirli derecede iletişim eşdeğerliliği sağlaması gerektiğini, yani farklı dil ve iletişim toplumlarında aynı etkiyi yaratması gerektiğini’ söylemiştir. Salevsky aynı zamanda kendi yaptığı tanıma ‘profesyonel sözlü çevirmen’ açıklamasını eklemiştir. Salevsky’nin sözlü çeviri tanımı şu şekildedir:

Profesyonel sözlü çeviri iki dilli iletişim çerçevesinde dilsel-iletişimsel bir eylemdir, bu eylemde kaynak dildeki metin erek dildeki bir metne belirli bir durum içerisinde aktarılırken kaynak dil ve erek dil metni belirli derecede iletişimsel eşdeğerlilik göstermek zorundadır (Pöchhacker, 2000:7-8).

Tüm bu çalışmalara rağmen çeviribilimle ilgili genel bir tanımlama yapıldığı söylenemez. Çeviribilimin yazılı ve sözlü kuramlarının tek bir çatı altında toplanması ancak Vermeer’in kuramında bilimsel olarak ortaya atılmıştır.

1978 yılında Vermeer ilk defa genel çeviribilim kuramı için bir sınır, bir çerçeve belirler. Vermeer de yazılı ve sözlü çeviriyi “Translation” (Leipzig okulundan almıştır) üst kavramı adı altında birleştirir. Yazılı ve sözlü çeviri arasındaki en büyük farkın (Kade’ye 1963 dayanarak) yazılı çeviride bitmiş olan çeviri üzerinde çevirmenin düzeltme yapılabileceğini, fakat sözlü çeviride çevirinin bitmesiyle süreç tamamlandığından düzeltme gibi bir imkan bulunmadığını vurgulamaktadır (Kurz, 1996: 38).

Yazılı ve sözlü çeviri yöntem ve teknikleri açısından birbirlerinden oldukça farklı olmakla birlikte, kuramsal açıdan aynı üst kuram altında incelenmektedir. Çeviribilimin üst kuramı olan Genel Çeviribilim Kuramı hem yazılı ve hem

sözlü çeviri için geçerlidir. Daha önce “Translasyon” kavramıyla birleştirdiğimiz yazılı ve sözlü çeviri alanları, “Çeviribilim” üst başlığıyla yazılı ve sözlü çeviri kuramları için bir üst kuramsal bakış altında birleşmektedirler. Çeviri süreci, çevirmen tavrı ve çevirinin amacı açısından bakıldığında, özellikle dillerarasılık ve kültürlerarasılık açısından yazılı ve sözlü çevirinin ortak kuramsal bakış altında incelendiğini görebiliriz.

Vermeer çeviri kuramları çerçevesinde yapılan açıklamaların her iki çeviri türü için de geçerli olduğunu ve aralarındaki farkların önemsenmeyecek derecede olduğundan dikkate alınmaması gerektiğini düşünmektedir. Vermeer iki tür arasındaki farkın, ürünler arasındaki farktan ibaret olduğunu söylemektedir. Yazılı çeviride elde edilen ürün kontrol edilebilirken sözlü çevirinin ürünü kontrol edilememektedir. Çevirinin çeviri sürecinde kontrol edilebilirliğinden yola çıkarak yazılı ve sözlü çeviri için farklı ölçütler geliştirmiştir.

Vermeer, yazılı ve sözlü çeviri sürecinde ortak ölçütler olarak özellikle kültür ve amaç bağlamalarını belirler. Çevirinin amacı ve çevirinin kültür boyutunda aktarımı yeni çeviribilim paradigmasının hem yazılı hem de sözlü çeviri için ortak ölçütleridir.

Reiss ve Vermeer yazılı çeviriyi “kaynak dildeki ve kültüründeki bir bilgi sunusunun erek dile ve onun kültürüne aktarılması”, yani “bilgi sunusu üzerine bir bilgi sunusu” olarak tanımlamışlardır. Reiss/Vermeer genel çeviribilim kuramının sözlü çeviri için de geçerli olduğunu vurgulayarak: “Sözlü çeviri de bir bilgi sunusudur” demişlerdir (Reiss/Vermeer, 1984: 78).

Bilgi sunusu, yazılı ve sözlü olabileceği için burada bu kuram her bir eylem için de öngörülmüştür. Sözlü çeviri yazılı çeviriye karşın dönüşümü olmayan bir eylemdir. Sözlü ifadeyi, yazılı eylemde olduğu gibi düzeltmek hemen hemen olanaksızdır.

Vermeer çeviribilim kuramının genel geçerliliği iddiasına birçok yerde atıfta bulunur: “...benzeri, sözlü çevirmen ve sözlü çeviri için de geçerlidir” (Vermeer, 1986: 277) yani (...) yazılı çeviri için tespit edilenler aynı zamanda sözlü çeviri içinde geçerlidir” (Kautz, 2002: 289).

Fakat bu duruma uymayan durumlar da söz konusudur, örneğin Vermeer’in çevirmenin bir alıcı olarak kaynak metnin alımlanmasında erek alıcıları dikkat alıp almaması konusunda sorulan soruya verdiği yanıt şu şekildedir:

Çevirmen metni öncelikle bir alıcı olarak okumalıdır, ancak ikinci veya dördüncü okumasında bir çevirmen olarak erek alıcı kitlesini dikkate almalıdır. (...) Çevirmenin asla yapmaması gereken şey ise; erek dil kalıplarını düşünmektir. Eğer hemen aklına geliyorsa tabii ki bunları geçiştirmemelidir, ama bu süreçte kavram aramaya da başlamamalıdır. Bu durum alımlama işini oldukça etkiler, hatta zorlaştırır (Kurz, 1996: 39).

Kurz, Vermeer’in bu ifadesinin, yani çevirmenin bir metni okuduğunda ilk önce okur olarak okuması gerektiğinin, tabii ki sözlü çeviri için hiçbir geçerliliği olmadığını savunur. Andaş çevirinin ayırt edici en önemli özelliğini zaten bu durum oluşturmaktadır, sözlü çevirmen kaynak dildeki metnin (sözlü olarak aktarı-

lan) ilk (ve tek) alımlanmasında erek dil kalıplarını üretmek zorundadır. Bu ilk alımlamada anlamadığı her türlü bilgi geri dönüşümsüz olarak kaybolur. Andaş çevirmen yukarıda yapılan tanıma göre sadece çevirisini (daha sonraki bir zamanda) düzeltememekle kalmaz aynı zamanda kaynak metnin ikinciye veya üçüncüye tekrarlanmasını da talep edemez. Sözlü çevirmenin alımlama işi “oldukça güç” şartlar altında gerçekleşmektedir. Kurz, istisnai durum olarak yapılacak olan konuşmanın yazılı metnini önceden sözlü çevirmene verildiği durumların gösterilebileceğini söylemiştir. Fakat bu durumlarda bile konuşmacı verdiği metne bağlı kalmayabileceğini, bu nedenle sözlü çevirmenin hiçbir zaman sadece önündeki metne güvenerek hareket etmeyeceğini vurgulamıştır. Çünkü her zaman sözlü çevirmenin ağızdan çıkan söz önemlidir (Kurz, 1996: 40).

Kurz andaş çevirmenin normalde “çevirinin yapıldığı an diliminde” çalıştığını ve en iyi şartlarda sadece ardışık olarak verilen, anlaşılan ve yorumlanan metin parçalarından hareket ettiğini ve bunun ötesinde erek dil üretiminin de zaman darlığı altında gerçekleştiğini açıklamıştır. Ayrıca zamansal darlığı andaş çevirinin var olma özelliği olduğunu dile getirmiştir (Kurz, 1996:40).

Kurz, Vermeer’in kuramsal bakışını sözlü çeviri açısından ele almakta ve eleştirmektedir, fakat bu durum Vermeer’in kuramlarını kabul etmediği anlamına gelmez. Kurz’un belirtmek istediği, yapılan tüm açıklamaların genel anlamda sözlü çeviri için bütünüyle değil kısmen geçerli olduğu ve ayrıca sözlü çeviriye yönelik daha fazla detaylı açıklamaların yapılması gerektiğidir. Kurz’un, Vermeer’in yaptığı iddialara katıldığı durumlarda mevcuttur, örneğin çevirinin amacının eylem durumuna bağlı olduğunu ve her amaca her durumda ulaşılacak olduğunu ve en iyi çeviri olmayacağı iddiası gibi (Kurz, 1996: 41).

Reiss/Vermeer andaş çeviriyi şu şekilde tanımlamışlardır: “Andaş çeviride ne kadar az kelimesi kelimesine çeviri yapılırsa görev o kadar başarılı olur, yani birebir “aktarımdan” vazgeçilip söylenen şeyin bilgisinin aktarılması gerektiğini vurgulamışlardır (Reiss/Vermeer, 1984: 78). Genel olarak bu ifade doğru ve “Paris Okulunun” temel kuramına uygun olsa da Kurz’a göre ya bir kısıtlama ya da ek bir açıklama gerektirmektedir: Andaş çevirinin bazı (amaçlı) durumlarında “aktarım” doğru ve gerekli bir yöntemdir. Kurz, başarılı bir sözlü çeviri süreci için art alan bilgisinin ve anlamının zorunlu bir şart olduğunu ve sadece zihindeki yankıların aktarılması ile sözlü çevirinin gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmiştir. Albrecht çokkültürlü andaş çevirmenin erek alıcıya kaynak metin hakkında ne kadar fazla bilgi verirse o kadar anlaşılır olabileceğini düşündüğünü, fakat buna zaman kısıtlılığı yüzünden fırsat bulamadığını vurgulamıştır. Bu nedenle kaynak metne bağlılık zaman zaman kaçınılmaz olmaktadır, çünkü (...) andaş çeviride kaynak metinden uzaklaşmak (...) çevirinin diğer çeşitlerinde olduğu gibi kolay değildir (Kurz, 1996: 40-44).

Vermeer’in genel çeviribilim kuramı her iki çeviri türü içinde geçerlidir, fakat yazılı ve sözlü çeviri türleri yöntem ve teknik açıdan birbirinden farklılık göstermektedir. Kuşkusuz yazılı çeviri için büyük önem arz eden tespitler kısmen ve bazen tamamen sözlü çeviri için de geçerlidir. Burada bilinmesi gereken en önemli konu şudur:

“Yazılı ve sözlü çeviri sürecinin birbirinin tersi çevirmen profili, yöntem ve tekniği gerektirdiği; yazılı çeviri sürecinin daha çok çevirmenin yorumlarıyla şekillenirken, sözlü çeviri sürecinin çevirmenin yorumu olmaksızın spontan gelişmesidir. Yazılı çevirmen çeviri sürecinde düşünmek, araştırmak ve diğer bir dile aktarmak konusunda stratejiler geliştirerek çeviriyi daha çok bir düşünme ve planlama faaliyeti olarak yürütürken, sözlü çevirmen çeviri süreci işlerken düşünmemek, yorumlamamak ve mekanik bir tavır sergilemek durumundadır. Sözlü çevirmen yorum ve birikimini çeviri öncesi halletmiş olmalıdır.” (Tosun, 2006: 187).

Kalina ise genel çeviribilim kuramlarında yazılı ve sözlü çevirinin beraber bir bakış açısı altında ele alındığını vurgulamaktadır. Kalina’ya göre genel çeviribilim kuramlarında özellikle yazılı ve sözlü çevirinin ortak özellikleri ele alınmaktadır. Fakat buna rağmen kuramlar ağırlıklı olarak yazılı çeviriye yöneliktir. Pöchhacker bu yaklaşımı sözlü çeviri alanına ait sorunlarda uygulama girişiminde bulunmuştur ve özellikle sözlü çeviri ile yazılı çeviri yöntemlerini aşama aşama reddederek bilim dalı olma yolundaki sözlü çevirinin yolunu açmıştır.

Yazılı ve sözlü çeviri için verilen ayrımların gerçekte her zaman tam ve belirgin sınırları bulunmamaktadır, gösterilenler Kalina’nın ifadesiyle prototip olarak tanımlanmaktadır. Ayrımı göstermek için yapılan bütün tanımlamalarda hem kaynak metnin hem de sözlü çevirmen tarafından üretilen erek metnin yazılı veya sözlü olduğu özelliği belirtilmektedir. Her zaman tüm açıklığıyla belirtilmeyen diğer bir özellik ise yazılı çevirinin başlangıcında kaynak metnin tam olarak hazır bulunduğu, buna kıyasla sözlü çeviride metnin hazır bulunmadığıdır (Kalina, 1998a: 17).

Yazılı ve sözlü çeviri arasındaki farklar, yalnızca bir listede belirtilemeyecek kadar çok ve karmaşıktır. Kalina’nın vurguladığı özellikler yazılı ve sözlü çevirinin süreç öncesi ve süreç sonrası hazırlıklarını ilgilendirmekte. Yazılı ve sözlü çeviri süreçlerinin bir bütün olarak benzer olmalarına rağmen, çevirmenin çeviriyi ele alışı ve üretim aşamaları bakımından farklılıklarına vurgu yapılmaktadır. Gerçekte, yazılı çevirmenin çeviri sırasında metni hazırlayıp düzenlemesi ve hatalarını gözden geçirerek eksikliklerini örtebilme olanağı bulması, sözlü çevirmen için çeviriye hazırlık aşamalarıyla benzerlikler göstermektedir. Yazılı çevirmenin çeviriyi kabul ettiği süreçten itibaren yaşadıklarını sözlü çevirmen de çeviri işini üstlendikten sonra adım adım yaşamaktadır, çeviri süreci bu hazırlıkların bir sonucu olarak cereyan etmektedir.

Yazılı ve sözlü çevirmenlerin bilgi edinimi ve hazırlık çalışmalarının şekli ve boyutu da farklılıklar göstermektedir. Yazılı ve sözlü çeviride gerekli olan yabancı dil bilgisi olmazsa olmaz şartlardan biridir ve başlangıçta var olmak zorundadır. Yazılı bir metni çevirebilmek için gerekli olan konu bilgisi büyük ölçüde yazılı çeviri sürecinde edinilebilirken, sözlü çeviride gerekli olan konu bilgisi edinimi büyük ölçüde sözlü çeviri sürecinden önce tamamlanmış olmalıdır. Yazılı çevirmen çevireceği metin için gerekli olan bilgileri doğrudan tespit ederek öğrenirken, sözlü çevirmen her türlü olasılığa karşılık, örneğin uzmanlık konularını içeren tartışmalara hazırlıklı olmak için, genellikle daha fazla bilgi edinmek zorundadır (Kalina, 1998a: 17-18).

Kalina'dan yaptığımız alıntıdan anlaşılacağı gibi, çeviri sürecinde sözlü çevirmen ön hazırlıksız spontane bir iş yapıyor görüntüsü verse de aksine, yazılı çevirmenden çok daha fazla bir hazırlık süreci ve bilgi birikimine gereksinim duymaktadır. Kalina, hazırlık döneminden sonraki sorun çözme süreçleri arasındaki farkları şöyle tanımlar:

Diğer bir farklılık ise problemleri çözme biçimiyle ilgilidir. Yazılı çeviride anlama güçlükleri, olası bağlam yetersizlikleri, terminolojiye yönelik sorular, dikte alınması gereken alıcının özellikleri ve buna benzer çeviri problemleri gerçek çeviriden önce tespit edilir ve genellikle farklı çalışma aşamalarında çözüme kavuşturulur; fakat yazılı çeviri için geçerli olan problem çözme biçimlerinin her ikisi de sözlü çeviri için çok az ölçüde geçerlilik taşımaktadır (o da sadece ön hazırlık aşamasında mümkündür) (Kalina, 1998a: 18).

SONUÇ

Kalina'nın görüşlerinden yola çıkarak ve yukarıdaki yorumlarımıza uygun olarak yazılı ve sözlü çeviri arasındaki sorun çözme yöntemlerindeki farklılıkların, sürecin birbirinden çok farklı oluşuyla değil, süreçlerin farklı işlenmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yazılı çevirmenin yaşadığı sorun çözme arayışları sözlü çevirmen çeviri esnasında olmasa bile, çeviriye başlamadan önce benzer olarak yaşamaktadır.

Çeviri sürecinde düzeltme yapma olanağı yazılı çevirmenin sözlü çevirmene karşı avantajı gibi görünmekle birlikte, buna karşı sözlü çeviriye karşı gösterilen tolerans, alıcı kitlesinin hazır bulunması ve konuya daha hakim olması, anlayamadığı kısımlarla ilgili soru sorabilme imkanı bu avantajı tersine çevirebilmektedir.

Bu bakış açımıza Kalina'nın yaklaşımı yeterli olmasa da, yine de süreci gözleme açısından önemlidir. Kalina'nın bakış açısıyla avantaj ve dezavantajlar şöyledir:

Düzeltilme ve gözden geçirme gibi işlemlerde de farklılıklar olduğu açık bir gerçektir. Yazılı çevirmen elinde bulunan mevcut zamana ve kalite beklentisine göre erek metni birçok kez ele almak zorundadır. Alıcının yani okuyucunun ya da aynı şekilde görev verenin haberi olmadan yazılı çevirmen her türlü düzeltmeyi yapabilir. Sözlü çevirinin anlık bir eylem olma özelliğinden dolayı tekrardan ele alma gibi bir şey söz konusu olamaz; sadece mikro düzeyde düzeltmeler yapılabilir, fakat bunlar sürecin kendisini olumsuz etkilediğinden ve aynı zamanda da alıcı tarafından fark edildiğinden, sözlü çevirmenin inandırıcılığını tehlikeye düşürebilir ya da erek metin alıcısında yanılmalara yol açabilir. Kalina zaman faktöründen bahsetmenin gerekli olmadığını çünkü yazılı ve sözlü çeviri arasındaki en belirgin ayrım noktasının bu olduğunu belirtir (Kalina, 1998a: 18).

Kalina'ya göre diğer önemli bir farklılık ise iletişim durumudur. Bu tarz bir durumu etkileyen faktörler sözlü çevirmen için ne ifade ediyorsa iletişime katılan diğer kişiler içinde (zaman birimi, yer ve olay) aynı anlamı taşımaktadır. Yazılı çeviride iletişim durumu çoğunlukla tanımlanmaz, yani iletişim durumunu etkileyen faktörler değişken ya da hatta belli değildir. Çoğunlukla yazılı çevirmenin ne metin üreticisine ne de potansiyel alıcıya ulaşma gibi bir olanağı vardır. Ayrı-

ca kaynak metnin oluşumundaki koşullardan fazla haberdar değildir (Kalina, 1998a: 18).

Daha önce de değindiğimiz gibi, Kalina'ya göre de alıcı kitlenin homojenliği ve anlama potansiyeli açısından sözlü çeviri yazılı çeviriye göre çok daha avantajlıdır. Yazılı çevirmenin önündeki hedef kitle hem belirsiz hem de sanal bir kitledir. Ayrıca oldukça heterojen bir yapıya sahip olmakla çevirmenin yaptığı tüm işi göreceleştirebilmektedir. Bu da yazılı çeviri için oldukça tehlikeli, bir o kadar da zor bir iştir.

Sözlü çevirinin “doğal bir süreç” olduğu yaygın görüşüne göre sözlü çevirinin yazılı çeviriden daha kolay olduğu sonucunu çıkarımlar çoğunluktadır. Bunun sebebi de insanlar için konuşmanın yazmadan daha kolay olmasından kaynaklanmaktadır. Bu duruma açıklık getirebilmek için bu çeviri süreçlerindeki farklı koşulların ve özellikle yazılı ve sözlü çevirideki farklı yöntemsel işleyişlerin çözümlenmesi gerekmektedir (Kalina, 1998a: 18-19).

Yukarıda ele aldığımız farklı bilim adamlarının yaklaşımlarından da anlaşılacağı gibi sözlü çevirinin yazılı çeviriden tamamen farklı bir çevirmen profili, farklı yöntem ve farklı teknikler gerektirdiği öne çıkmaktadır. Yazılı ve sözlü çeviri süreçlerinin bir bütün olarak benzer olmalarına rağmen, çevirmenin çeviriyi ele alışı ve üretim aşamaları bakımından farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Fakat buna rağmen her iki çeviri türü de aynı üst kuram altında incelenmektedir. Sözlü çeviriyle ilgili yazılı çeviriden bağımsız kuramsal araştırmalar yapılmış olması bu bilimsel bakışı değiştirmez. Sözlü çeviri alanında geliştirilen kuramlar alt kuramlar olarak, daha çok sözlü çevirinin yöntem ve tekniklerinin soyutlaştırılıp alt kuramlar haline getirilmesiyle ilgilidir. Sözlü çeviri kuramları genel çeviri kuramının sözlü çeviriye ait alt kuramı olarak geçerliliğini korurken, çevirinin üst kuramsal modelinde herhangi bir değişikliğe henüz yol açamamıştır.

KAYNAKÇA

- KALINA, S.; (1998a), *Strategische Prozesse beim Dolmetschen-Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen: Narr.
- KAUTZ, U.; (2002), *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*, München: Goethe Institut. 2. Baskı.
- KURZ, I.; (1996), *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*. Wien: WUV-Üniversitesi-Verl.
- PÖCHHACKER, F.; (2000), *Dolmetschen-Konzeptuelle Grundlagen und deskriptive Untersuchungen*. Stauffenburg Verlag.
- REISS, K. ve Vermeer, H.J.; (1984), *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- SNELL-HORNBY, M., Höning, H. G., Kussmaul, P., Schmitt, P. (Hg.); (1998), *Handbuch Translation*, Tübingen Stauffenburg Handbücher.
- TOSUN, M.; (2002), *Dil Edincini Aşan Bir Edim Olarak Çeviri Eylemi-Çeviri Kuramlarının Gelişiminde Paradigma Değişimi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- TOSUN, M.; (2006), “Kavram, Süreç ve Yöntem Açısından Çeviri Türlerini Sınıflayarak Karşılaştırma Arayışı”. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt: 8, Sayı 2, s.183-192.
- VERMEER, H. J.; (1986), *Voraussetzungen für eine Translationstheorie, Einige Kapitel – und Sprachtheorie*. Heidelberg.

Die Oghusen

In Divan-i Lugat-it Türk von Mahmud Kaschgari

Kaşgarlı Mahmud – Divan-i Lugat-it Türk'teki Oğuzlar

Dr. Fehmi ALTIN

Siyaset Bilimci, Türkolog, Sosyolog

fehmialtin@web.de

Abstrakt

Muhammad al-Kaschgari (Mahmud Qaşqarî) war ein türkischer Gelehrter 11. Jahrhundert und Lexikograph der Türkssprachen von Kaschgari. Sein Vater, Hussain, war aus Barsgan und im Zusammenhang mit der Kharhaniden herrschende Dynastie. Mahmud al-Kaschgari studierte die türkischen Dialekte seiner Zeit und schrieb das erste umfassende Wörterbuch der Türkssprachen, die *Diwan-i Lugat-it Türk* in 1072. Es wurde für die Verwendung durch den Kalifen von Bagdad, die neuen, arabischen Verbündeten der Türken bestimmt. Mahmud Kaschgari das umfassende Wörterbuch enthält Exemplare der alten türkischen Poesie in der typischen Form der Vierzeiler, repräsentieren alle wichtigen Genres: Epos, pastorale, didaktischen, lyrischen und elegischen. Er reiste weit unter den türkischen Stämme seiner Zeit, und seine Karte zeigt die Standorte der Dialekt-Gruppen. Er spaltete sich in zwei große türkischen Dialekt-Gruppen: die Türken und die Oghusen. Die Oghusen wurden hier in diesem Artikel untersucht, wer die Oghusen waren, wo sie lebten, über ihre Dialektik, die Struktur ihrer Sprachen, Phonetik und Morphologie in der *Diwan-i Lugat-it Türk*.

Schlüssel Worte: Muhammad al-Kaschgari, Diwan-i Lugat-it Türk und die Oghusen.

Abstract

Muhammad al-Kashgari (Mahmud Qaşqarî) was an 11th century Turkish scholar and lexicographer of Turkic languages from Kashgar. His father, Hussayn, was the mayor of Barsgan and related to the Kharhanids ruling dynasty. Mahmud al-Kashgari studied the Turkish dialects of his time and wrote the first comprehensive dictionary of Turkish languages, the *Diwan-i Luğat-it Turk* in 1072. It was intended for use by the Caliphs of Baghdad, the new, Arabic allies of the Turks. Mahmud Kashgari's comprehensive dictionary contains specimens of old Turkish poetry in the typical form of quatrains, representing all the principal genres: epic, pastoral, didactic, lyric, and elegiac. He traveled widely among the Turkish tribes of his time, and his map shows the locations of dialect groups. He split Turkish into two main dialect groups: the Turks and the Oghuzs. The Oghuzs have been studied here in this article; who the Oghuzs were, where they were living, about their dialectic, the structure of their language, their phonetic and morphology in the *Diwan-i Luğat-it Turk*.

Key Words: Muhammad al-Kashgari, Diwan-i Lugat-it Turk and the Oghuzs.

Özet

Kaşgarlı Mahmud 11. yüzyıl Türk bilgini ve ilk Türk sözlüğü yazarıdır. Babası, Hüseyin, ilk müslüman Türk devletini kuran Karahanlılar hanedanlığındandır. Kaşgarlı Mahmud zamanında Türk lehçelerin hepsini okudu ve 1072 yılında başlayıp Türk dilleri üzerine yapılan ilk kapsamlı sözlük, *Divan-i Lugat-it Türk'ü* yazdı. Yazdığı bu kitabını Bağdat'da Türklerin yeni müttelikleri Abbasi halifesine, Türkçe öğrenmesi için, armağan etmiştir. Mahmud Kaşgarlı kapsamlı sözlüğü bütün temel türlerdeki, rubailerini tipik formunda eski Türk şiir örnekleri içerir: Epik, pastoral, didaktik, lirik ve hüznü türlerin hepsi mevcuttur. O zaman Türk kabileleri arasında sık seyahat etti ve haritada Türk lehçe gruplarının yerlerini gösterir. Kaşgarlı Mahmud zamanında Türk lehçelerini iki ana gruba ayırdı, bunlar Türkler ve Oğuzlar. Bu ana gruplardan Oğuzlar bu makalede detaylı çalışılmıştır. Oğuzların kim oldukları, nerede yaşadıkları, *Divan-i Lugat-it Türk'te* geçen Oğuz sözcüklerinin fonetik yapısı ve morfolojik yapıları kapsamlı işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaşgarlı Mahmud, Divan-i Lugat-it Türk ve Oğuzlar.

1. Einleitung

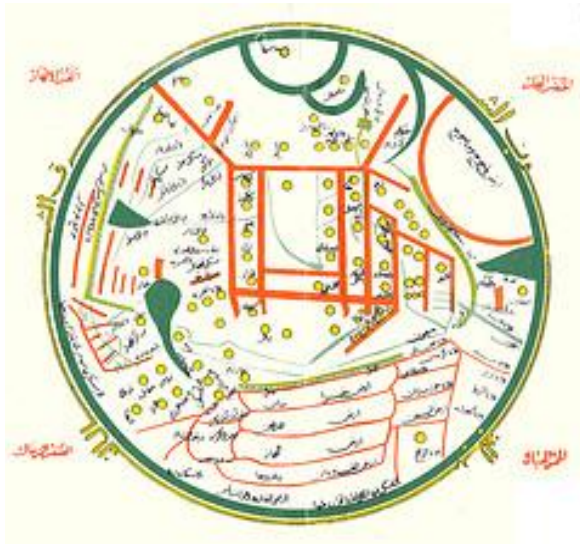
Die vorliegende Arbeit ist eine umfangreiche sprachwissenschaftliche Untersuchung, zugleich soziokulturelle und noch dürftige politische Forschung. In dieser Studie geht es ansehnlich um die Oghusen im Buch *Divan-i Lugat-it Türk* des Kasgari. Diese Arbeit besteht aus fünf Kapiteln. Diese wären: Einleitung, wer und wo waren die Oghusen? Wie wichtig sind die Oghusen und das Oghusische im *Divan-i Lugat-it Türk*, die oghusische Phonetik und die Morphologie.

Muhammad al-Kaschgari war ein türkischer Gelehrter und Lexikograph des 11. Jahrhunderts. Laut der von 1982 Dankoff Übersetzung der Einführung soll Mahmud al-Kschgari aus Barsghān am Südufer des Issyk-Kul, aus einer adligen, den Kharhaniden verbundenen Familie gestammt haben, doch sind die Informationen über sein Leben fragmentarisch und ausschließlich in seinen eigenen Werken erhalten. Weder Geburts- noch Todesjahr sind gesichert. Es gibt viele Informationen, war Mahmud ein Kaschgarian während Kharhaniden Dynastie. Er wurde an Wupaer Dorf im Jahr ca.1005? geboren. Das Hauptwerk von Mahmud al-Kschgari, die „Sammlung der Dialekte der Türken“ (*Divan-i Lugat-it Türk*), entstand in den Jahren 1072 in Bagdad. Al-Kaschgari widmete sein Werk dem Kalifen al-Muktadi in Bagdad. Es ist ein besonders wichtiges Werk für das Studium der türkischen Sprachen, der Kultur und der Geschichte des Mittelalters. Mahmud al-Kaschgari starb 1102 im Alter von 97 Jahren in Upal, einer kleinen Stadt südwestlich von Kashgar, und wurde dort begraben. Es gibt jetzt ein Mausoleum errichtet auf seinem Grab. Er wird von Uiguren als prominenter Gelehrter erinnerte Uigur (vgl. Karpas 2004) Die Mahmud al-Kaschgari Mausoleum befindet sich in der Opal Dorf 50 km außerhalb der Stadt Kaschgar entfernt. In einer großen Verbindung Kaschgari Grab gelegt wird, wo von Bäumen und Büschen umgeben (vgl. Dankoff 1982).

Die Karte, die unten steht, erscheint im späten 11. Jahrhundert Mahmud Kashgars *Diwan-i Lugat-it Türk*. Er reiste weit unter den türkischen Stämme seiner Zeit, und seine Karte zeigt die Standorte der Dialekt-Gruppen. Er spaltete sich in zwei Hauptgruppen türkischer Dialekt: Die Türken und die Oghusen. Er glaubte, ist es für notwendig, dass nicht-türkischen Muslime die Sprache der Türken lernen sollen. In seinem Buch steht auch die erste bekannte Karte der Gebiete, wo die türkischen Völker bewohnten. Diese Karte ist in der Nationalbibliothek in Istanbul untergebracht.

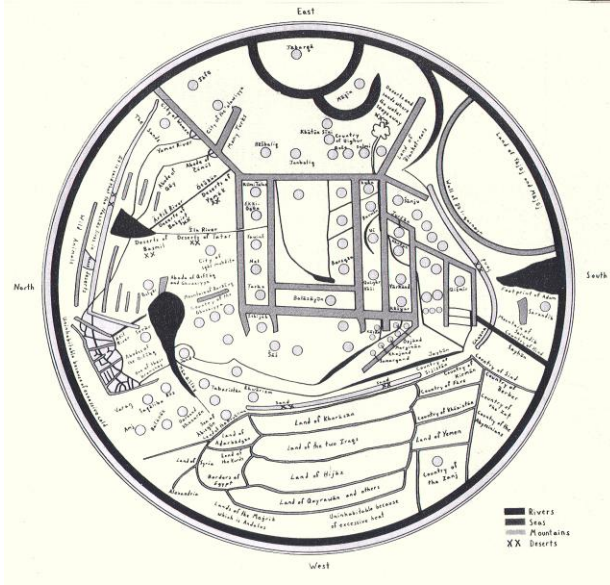
Die Farben sind blau für die Flüsse, grüne für die Meere, hellgelb für die Wüsten, rot für die Berge und gelb für die Städte, Staats, Ländern und Völkern. Die Karte wird mit Ost an der Spitze orientiert. Das Ausmaß reduziert als eine näher an der Kante der Karte erhält. Ein Schlüssel für einige der Orte auf den Karten folgt weiter unten. Der Schlüssel-Karte wurde mit Nord orientiert an der Spitze (vgl. Dankoff 1982).

East

1. Bulgarien 2. Kaspischen Meer 3. Rus 4. Alexandria 5. Ägypten 6. Taschkent 7. Japan (umgeben von Wasser-grünen Halbkreis 8. China-mit Wasser im Westen 9. Balasaghun-die Mitte der Welt 10. Kashgar-Mahmud Geburtshaus 11. Samarkand 12. Irak 13. Aserbaidshchan 14. Jemen (15-18 Afrika) 15. Osten Somalia 16. Ost-Sahara 17. Äthiopien 18. Norden Somalias (19-22 indischen Subkontinent) 19. Indus 20. Hindustan 21. Ceylon und Adams-Bilanz 22. Kaschmir-23. Gott und Magog 24. die Welt-See umgibt.

Unten ist eine andere Version der Karte in englischer Sprache. Klicken Sie darauf, für eine viel größere Ansicht. Eine Version, die gedreht wurde, so dass die oben auf der Karte ist Norden kann bei fremden Karten gefunden werden.

2. Wer und wo waren die Oghusen?

Die Oghusen hatten in Zentralasien als Nomaden gelebt. Sie sind eine Gruppe der türkischen Völker. In byzantinischen Quellen werden Sie "Uz" genannt. Die Russen, Khazar und Hebräer nannten sie Tork, Torki, Torikni und Twrqi (vgl. Golden 1992, S. 206).

Die Oghusen lebten nördlich vom Aral See, Transoxiana und Harezm. Die Oghusen waren eine sehr starke Autorität. Etwa Mitte des 10. Jahrhundert vereinten sich die Oghusen und Khazars. Sie attackierten die Peceneken und vertrieben sie nach Westen aus dem Ural-Volga (vgl. Golden 1992, 210). Die Oghusen sind ein klassisches Nomadenvolk. Mit der Konzentration der Oghusen nach Westen begann die Isolierung der Oghusen von den übrigen Türken. Die oghusische Sprache wird zu einer Sprache der türkischen Sprachfamilie.

Selçuk, vom Qınık-Stamm der Oghusen, nimmt ca.970 den Islam an und gründet einen autonomen Staat in der Umgebung des Sir-Derya. Nachdem Selçuk starb (ca. 985), kamen seine Söhne, Tuğrul und Çağrı, nach Westen weiter. Damit beginnt die Isolierung der Seldschuken von den anderen Oghusen. Tuğrul und Çağrı kamen bis Bagdad, das damals die Hauptstadt von den Abbasiden und auch eine wichtige Kulturstadt war. Tuğrul wurde dem Sultan der islamischen Welt vorgestellt (vgl. Golden/Johanson 1998, S. 24f).

Alp-Arslan besiegt den Romanus Diogenes um 1071. Nach der Schlacht bei Malazgert erobert er auch Anatolien. Danach beginnt die Abtrennung der West-Seldschuken von den Ost-Seldschuken. Im 13. Jahrhundert kamen die Vorfahren von Osman aus Chorasán nach Kleinasien unter dem Mongolenanstoß. Osman legt die Grundlage zum Osmanischen Reich, das vom Westen Anatoliens ausgeht und nach Balkan übergreift. Die Osmanen (Osmanische Reich war etwa 1299 bis 1922) kamen bis nach Österreich vor.

2.1. Die oghusischen Zweige der Türkssprachen

Es gibt keinen alt-oghusischen Text, dadurch erhält man keine klaren Informationen über die Oghusen. In Anatolien entstand Oghusisch als eine freie Schriftsprache gegen Ende des 13. Jahrhunderts (vgl. Banguoglu 1961, S. 24).

Der Sprachwissenschaftler *Gerhard Doerfer* unterteilt das Oghusische in zehn (10) Dialektgruppen:

1. Westrumelisch (westlicher Balkan),
2. Ostrumelisch (östlicher Balkan, Istanbul, westliches Anatolien, Kirimosmanisch und Gagasisch),
3. Westanatolisch (oder Mittelanatolisch),
4. Ostanatolisch (etwa Urfa bis Van),
5. Azerbaidshanisch,
6. Sonqor-Gruppen, und weitere Übergangsdialekte zu (7), inkl. Afscharisch von Kabul (mit 7 zusammen „Südoghusisch“),
7. Qasqai-Aynallu (bis etwa 34° 05' N, dann nördliche Grenze etwa bei 36° N),
8. Chorasantürkisch,
9. Usbek-oghusisch,
10. Turkmenisch.

Von 1. bis 9. handelt es sich um Seldschukisch. Turkmenisch ist Nichtseldschukisch (vgl. Doerfer 1976, S. 80f.).

Es gibt drei Quellen, aus denen man etwas über die Sprache „Oghusisch“ erfahren kann.

Diese wären:

1. die Orchon-Inschriften des 8. Jahrhunderts,
2. die Angaben bei al-Kasgari im 11. Jahrhundert,
3. die Texte der altosmanischen Schriftsteller, angefangen von Sultan Veled im 13. Jahrhundert (vgl. Doerfer 1976, S. 83).

Doch bis jetzt konnten keine belegbaren Quellen von den Orchon-Inschriften über das Oghusisch gefunden werden (vgl. Banguoglu 1967, 24). Zum Beispiel:

die Fragepartikel **-mI?** statt **-mU?**, wie im Altosmanischen, diese Form ist in den Orchoninschriften noch nicht belegt (vgl. Korkmaz 1972).

Vom etwa 8. Jahrhundert bis zum 13. Jahrhundert gab es in Zentralasien nur eine türkische Schriftsprache, die von den Köktürken, den Uyguren und den Kharhaniden benutzt wurde. Der Reihe nach mehr oder weniger unterschiedlich, aufgrund Region, Kultur und politischen Aspekten.

3. Die Oghusen und das Oghusische im *Divan-i Lugat-it Türk*

Über Mahmut al-Kaschgari gibt es nicht viel sagen, weil er selbst nicht viel über sein eigenes Leben berichtet hat. Er hat die *Divan-i Lugat-it Türk* gegen Ende des 11. Jahrhundert geschrieben. In diesem Buch steht, „die Oghusen sagen für „mein Urgroßvater“ „Hamiler“ , weil die Oghusen **H** statt **E** benutzen und das war bei Kharhaniden „Emirler““. Es wird vermutet, dass al-Kaschgari aus einer hochgeschätzten Familie stammt (vgl. Ülkütaşır 1972, S. 183f.). Er kam nach Bagdad und bot sein Buch (*Divan-i Lugat-it Türk*), das mit der ersten türkischen Landkarte Zentralasiens versehen war, dem Halifat Ebul-Kasim Abdullah an. Warum er es nicht wie *Yusuf Has Hacip*¹ zum Tabgac Bugra Han von den Kharhaniden gab, ist es unklar (vgl. Caferoglu 1972, S. XIII).

Divan-i Lugat-it Türk ist eine wichtige Quelle für das Oghusische, weil es die einzige Quelle bis zu Sultan Veled im 13. Jahrhundert über oghusisch ist. Es ist unklar, ob es große Unterschiede zwischen den oghusischen Dialekten bis 13. Jahrhundert gab, man fand keine oghusische Texte vor dem 13. Jahrhundert.

Al-Kaschgari unterteilte die Türken in 20 Gruppen. Jede Gruppe hat viele Stämme. Die Oghusen bestehen aus 24 verschiedenen Stämmen (vgl. Ülkütaşır 1972, S. 94). Al-Kaschgari zählt bei den Oghusen 22 Stämme. Die Stämme stehen im Buch von „Peter B. Golden“ 25 verschiedene Stämme: 1-Qinik, 2-Qayig/Qayi, 3-Bayundur, 4-Iwe/Işa oder Yiwa, 5-Salgur/Salur, 6-Afsar/Avsar, 7 - Begtili / Bektili oder Begdili, 8 - Bügdüz, 9 - Bayat, 10 - Yazgir / Yazir, 11-Eymür/Imür, 12-Qara Bölük/Qara Evli, 13-Alqa Bölük/Alqa Evli, 14-Igdir, Yıgdir/Bıgdir, 15-Üregir/Yüregir, 16-Tutırqa, Durdarga/Durdurga od. Dudurga, 17-Ula Yondlug od. Ala Yonthı, 18-Töger od. Döger, 19-Becenek od. Becene, 20-Çuvuldur od. Çavuldur, 21-Çepni, 22:-aruqluq (Kaschgari nennt bis 22), 23-Yaparlı/Yapurlu od. Yasır/Yapır, 24 Qızıq, und 25 Qaraqın/Qargır od. Qarqın (vgl. Golden 1992, S. 206f).

Al-Kaschgari nennt 8 Stämme, die reines türkisch sprechen. Die der Oghusen, Qifcak, Çigil, Kirgiz, Tuxsi, Yayma, Oyraq und Çarluq. Besonders über die Dialekte des Kharhanidisch und des Oghusisch schrieb al-Kaschgari viel. Er unterteilt die Türken in Kharhaniden und die restlichen Türken. Aber er

¹ Yusuf Has Hacib gab seine Buch (Kutadgu Bilig), dem Führer der Kharhaniden, Tabgac Bugra Han.

zählt auch die Oghusen und die Türkmenen zusammen (vgl. Caferoglu 1972, S. XIII).

Al-Kaschgari schreibt über die Oghusen: “Die Oghusen sprechen die korrekteste und die klarste Sprache... Ich bin durch ihre Städte, ihre Dörfer und ihre Steppen gereist, ich habe ihre Dialekte und ihre Gedichte gelernt, ich habe die Sprache von den Türken, den Oghus-Türkmenen, Von den Çigillen, von den Yagmanen und den Qirgizen so beherrscht, daß ich wie sie sprechen kann...“ . Kaschgari behauptet dies zwar, aber ist es nicht hundert prozentig erwiesen. Er konnte seine Sprache bzw. Kharhanidisch gut und war ins Land, welches die Oghusen eroberten, gekommen. Er hat dort gelebt und gelernt, wie die Oghusen leben. Daher hat er über das Oghusische, das Ost-Türkische und das Türkmenische ziemlich viele Information gesammelt. Andererseits hat er über das Qipcakische, das Qirgizische und das Bulgarische wenig gehört, darüber auch wenig geschrieben und verweist auch auf seine Unsicherheit diesbezüglich (vgl. Bonguoglu 1967, 23). Kaschgari schreibt noch über die Oghusen, daß die Stämme der Oghusen ihre Tiere gekennzeichnet/gestempelt hatten und daß er wisse, wo die Quartiere der Stämme waren (vgl. Ülkütasir 1972, S. 94).

Die ältesten oghusischen Texte stammen aus dem Anatolien des 13. Jahrhundert. Man kann die wichtigen Punkte der Entwicklungsphase des Oghusischen zwischen 11. und 13. Jahrhunder in den Arbeiten Kaschgaris verfolgen. In dem Buch *Divan-i Lugat-it Türk* sind Texte und Wörter enthalten, über die man bestimmte Regeln der oghusischen Grammatik herausfinden kann. Deshalb ist das Buch von Kaschgari eine wichtige und vielleicht die einzige Quelle über das Oghusische.

Es gibt auch einige Unterschiede zwischen oghusischen Dialekten vor und nach dem 13.Jh. Die Oghusen waren nicht an einem bestimmten Ort, sondern wanderten umher. Zum Beispiel kann man heute in Westanatolien alle Dialekte, welche durch die Generationen im Laufe der Zeit abgewandelt wurden, auffinden, weil verschiedene Gruppen vom Balkan und vom Osten nach Westanatolien einwanderten und jetzt dort leben.

Kaschgari hat Notizen der oghusischen Worte, der Dialekte und ihrer Verwandten aufgeschrieben. Einige Worte gab es im Osttürkischen nicht wie z.B.“**cetük**“, “**kurman**“ oder es gab sie wie z.B. “**alma**“, “**tavar**“ oder sie hatten eine andere Bedeutung wie die Worte im Osttürkischen z.B. “**ashk**“, “**ayıtmak**“ (vgl. Bonguoglu 1967, S. 24).

Bedeutung dieser Wörter bei den Oghusen:

“**etük**“: kedi: Katze (Dankoff 1985, Bd. III, S. 90).

“**Kurman/Qurman**“: Yay kilifi: Bogenfutteral(Ogh./Qifc.) (Dankoff 1985, Bd. III, S. 186)

“**Alma**“: Elma: Apfel (Oghus.); “**almla**“ (Tk.) (Bonguoglu 1961, S. 26).

“**Tavar/Tawar**“: mal canlı ve cansız: Hab und Gut (Dankoff 1985, Bd. III, S.181).

“**Ashk/Ashq**“ (Oghus.), “**tarix**“ (Tk.): as evi, yemekhane: 1. Küche (mutfak) (Tk.), 2. Weizen (ekin) (Oghus.) (Dankoff 1985, Bd. III, S. 14).

“**Aytmak**“: sormak, görüşmek: sagen, sprechen (Dankoff 1985, Bd. III, S. 17).

Kaschgari nennt keine Unterschiede zwischen den Oghusischen und Kharhanidischen Dialekten. Er sagt, daß die Unterschiede der Dialekte zum Grundtürkischen sehr gering sind und sich auf den Austausch einzelner Buchstaben beschränken. Wenn Kaschgari die Worte des Oghusisch nennt, findet man in Sprichwörtern und Gedichten die gleichen Worte in Oghusisch und in Kharhanidisch wieder. Diese Aspekte muß man berücksichtigen.

Man kann auch die Dialekte und die Sprachen vergleichen. Wenn Kaschgari sagt, „bei Oghusen ist so“, „die Türken sagen so“ oder „Oghusen wissen das nicht“ oder „Çigilen, Yagma, Suvar, Bulgaren, Türken und Qipcaken haben teils gleiche und teils andere Dialekte gesprochen“. Dadurch kann man sich über die Unterschiede zwischen den Oghusen, den Kharhaniden und den anderen Sprachen informieren.

Die Oghus-Türkmenen kamen in Richtung Westen durch das persische Land und sie standen in Kontakt mit den Persern. Dabei haben sie manche Worte ihrer Sprache durch persische Worte ersetzt und auch neue hinzu genommen. Sie haben angefangen, die persischen Worte zu benutzen, wie z.B. “**aftabi/aftabe**“: Krug (Oghus.); qumgan (Tk), “**kesür/qäsür**“: Turp: Rettich (Dankoff Bd. I, 326), “**ören/örän**“: yıkık, viran: ruined, Verfallen, zerstört (Dankoff, Bd. I, S. 115). Die Oghusen wurden so stark beeinflusst, daß sie bei manchen Präpositionen die Kopie von den Persern benutzten, z.B. **bi-çare**: çaresiz: arm oder hilflos, **bi-sen**: sensiz: ohne dich. Weil die Texte nach Ansicht von Dichtern und Gelehrten durch Benutzung solcher fremder Syntax besser waren, haben sie in der späteren Zeit fremde Worte und Grammatikstrukturen verstärkt verwendet (vgl. Johanson 2000, S. 120).

Es gibt viele gemeinsame Worte bei den Kharhaniden und auch bei den Oghusen-Türkmenen z.B. Worte, die von den Kharhaniden und von den Oghus-Türkmenen etwa im 11. Jh. zusammen benutzt wurden:

“**öpüş**“: küss (Dankoff, Bd. I, S. 103),

“**ülüş**“: üleşmek: anteil, unter sich teilen (Dankoff 1982, Bd.I., S. 105),

“**uwut**“: Scham (Dankoff, Bd. I, S. 291, Bd. I, S. 57)

“**asuk**“: fußknöchel (Dankoff, Bd. I, S. 108),

“**olux/uluk**“: veraltet (Dankoff, Bd. III, S. 53),

“**etek**“: Rock, unter Teil (Dankoff, Bd. I, S. 109)

- “erük“: Pflaume (Dankoff, Bd. I, S.110),
 “üzüm“: Trauben (Dankoff, Bd. III, S. 62),
 “bozmak“: zerstören (Dankoff, Bd. I, S.391),
 “bişmak“: sich kochen (Dankoff, Bd. I, S. 393, Bd. III, S. 74),
 “tizmek“: auf reihen, ordnen (Dankoff, Bd.I, S. 403, II, S. 192),
 “bogmak“: würgen, ersticken (Dankoff, Bd. I, S. 349),
 “sewmek“: lieben (Dankoff, Bd. I, S. 395).

Es gibt viele gemeinsame Worte. Man kann sehen, daß die oghus-türkmenische Sprache und die kharhanidische Sprache fast gleich waren. Es ist eine Vermutung, daß die Schriftsprache Kharhanidisch das Oghusische stark beeinflußt hat, deswegen hatten sie viele Worte vom Kharhanidischen übernommen, besonders bei den Oberschichten fand dieser schneller Prozess statt, da sie stärker zueinander im Kontakt standen.

4. Die Phonetik

Über die Phonetik kann man sagen, daß die “Übergangsperiode“ zu Kaschgaris Zeit weiter fortgeschritten ist. Kaschgari hat diesen “Übergang“ mit anderen Dialekten verglichen, und den Oghusen weitergegeben.

b ~ m: b > m bei alle Oghusen scheint das **b-** noch zu Kaschgaris Zeit bewahrt gewesen zu sein.

Bei den Oghusen

bei den Kharhaniden

b		m	
“ben“	: ich	“men“	
“bün“	:Brühe/Suppe	“mün“	
“baynak“	: Schmutz	“mayak“	
“bän bardim“	: ich bin gegangen/angekommen	“män bardim“	(vgl.

Dankoff Bd. I, S. 85 und Atalay 1985, Bd. I, S. 31). “Doerfer“ nennt, daß das **b-** sich noch ziemlich lange auch im Azeri und Chorasantürkischen gehalten hat (Doerfer 1967, S. 116).

t ~ d: t > d oder **d ~ t: d > t**

“dävä“: das Kamel (Oghusen)	“tewe“ (Kharhaniden) (Dankoff, Bd. I, S. 85)
“daqı“: der Berg	“taqi“ ,, (Dankoff, Bd. III, S. 178).
“üd“: das Loch	“üt“ ,, (Dankoff, Bd.I, S. 85, III, S. 61).

Aber hier ist **d > t**, bzw. umgekehrt:

“bögte“: Handschar od. zweischneidiger Dolch,	“bögde“ (Dankoff, Bd. I, 85)
“kaltür“: gönder: kommen lassen	“kaldür“ (Bockelmann, S. 103)
“yığta“: Üvez ağacı: Vogelbeerbaum	“yığdä“ (Dankoff, Bd. I, S. 85).

d ~ y ~ z: d () > y > z, Kaschgari nennt, daß die Yagma, Toxi, Kipcak, Ybaku, Tatar, Kay, Comul und die Oghusen diesen Übergang verwendet hatten, weil sie den Laut **d ()** nicht aussprechen konnten. Zum Beispiel: **“kadın“** ~ **“kayın“**: ein Baumname, **“adriq“** (Tk.) ~ **“ayriq“** (Ogh.): Acker - Quecke, **“adix“** ~ **“ayix“**(Ogh.): der Bär (Dankoff, Bd. III, S. 4), **“adruq“** ~ **“ayruq“**(Ogh.): anderer (Dankoff, Bd. III, S.276), **badram**(Tk.) ~ **bayram**(Ogh.): Fest od. Feiertag, **“öylä“**(Ogh.) ~ **“özlä“**(Qif.): so (Dankoff, Bd. III, S. 276). Im 11. Jh. hat der Übergang von **d () > y** angefangen, der im 12. Jh. abgeschlossen war (vgl. Doerfer 1972, S. 126).

Die Übergangsperiode war bei den Oghusen im 11. Jh. noch nicht vollendet. Damals hatte das Oghusische keine Schriftsprache und keine Regeln, deshalb haben die Oghusen die Aussprache gemischt benutzt.

Kaschgari nennt für **w ~ v: bei Oghusen** war **v**, **bei Kharhaniden** war **w** (dieser Laut

ist zwischen b und f, **b<w<f**)

“äv“: das Haus

“äw“

“av“: die Jagd

“aw“ (Dankoff, Bd.I, S. 85)

“ävät“: ja

“äwät“

“dävä“: das Kamel

“tewe“ (Dankoff, Bd. III, S. 188)

“tavar“: Han und Gut

“tawar“ (Dankoff, Bd. III, S. 182 und

Atalay 1985, Bd. I, S. 362).

Die Übergangsperiode war **w ~v: w > v** bei den Oghusen war bis zum 11. Jh. oder Kaschgaris Zeit schon beendet.

Aber es gibt einige oghusisch Worte in Kaschgaris Buch, die mit dem **b** anfangen, z.B.:

“bar“²: geh (Oghusisch)

“var“ (Türkeitürkisch),

“barmak“³: gehen

“varmak“

“bar!“: geh!

“var!“, **“git!“**

“barın“: gehen Sie

“variniz“, **“gidiniz“**

“bardım“: ich bin gegangen
33, 339)

“vardim“ (Atalay1985, Bd. I, S. 31,

² Bar: ist vorhanden (bei Bockelmann), go: geh (bei Dankoff), git, var: geh (bei Atalay und Korkmaz)

³ Barmak. Gehen(bei Bockelmann und Dnakoff), gitmek, varmak: gehen, ankommen(bei Atalay und Korkmaz)

“birmek“: geben

“vermek“

“bolmak“: sein

“olmak“ (Atalay 1985 Bd. II, S. 45ff.)

Hier kann man sagen, daß der Übergang **b > v** in Kasgari Zeit noch nicht angefangen hat (vgl. Korkmaz 1972, S. 7f.).

g/g ~ 0, Kasgari gibt die Beispiele:

“cumguk“ ~ “cumuk“: eine Vogelart, “tamgak“ (Kharh.) ~ “tamak“ (Ogh.): Gaumen (Dankoff, Bd. I 351); “bargan“ ~ “baran“ (Ogh.): varan: geht; “urgan“ ~ “uran“ (Ogh.): vuran: schlägt (Atalay 1985 Bd. I, S. 33f.); “kurug“ ~ “kuri“: trocken (Dankoff, Bd. I, S. 86); “yorıncga“ ~ “yorıncā“: Klee (Dankoff, Bd. III, S. 276).

–**g/g** begann im 11. Jh. zu verschwinden. Die Oghusen und die Kipcaken haben bei Verben der weitergehenden Aktion –**g/g** weggelassen (Atalay 1985, Bd. I, S. 33f. und 122).

h/x ~ 0 : Kaschgari nennt, daß die Oghusen **h/x** statt **e** benutzen. So sagen sie statt “emirler“ ~ “h/xamirler“. Dies kann auf der Gewohnheit oder auf ihrem eigenen Dialekt beruhen. Kaschgari meint, daß die Oghusen “emirler“ nicht aussprechen konnten (Atalay 1985, Bd. I, S. 112). Die Türken sagen für Mutter “Ana“, die Oghusen “Hana“. Aber es gab auch andere Gruppen wie die **Khotan** und **Käncäk**, die es genauso wie die Oghusen aussprachen (Dankoff, Bd. I, S. 85).

n ~ n: n > n, beim Alt türkisch und beim Kharhanidisch war **n** noch stabil, für die Oghusen war das **n** auch noch stabil. Man kann annehmen, daß der Übergang im 11. Jh. noch nicht angefangen hat. Beispiele dafür: “inek“ ~ “inek“: Kuh; “yana“ ~ “yana“: Bach/Tal; “yalnuk“ ~ “yalnuk“: Sklavine; “bardınız“ ~ “bardınız“: ihr seid gegangen (Korkmaz 1972, S.9); “minar“: Quelle (Dankoff, Bd. II, S. 335); “sinuq“ ~ “sänäk“: die Fliege (Dankoff, Bd. II, S. 336); aber “yanan“: der Elefant, Kaschgari nennt, daß “die Oghusen das nicht wissen“ (Dankoff, Bd. II, S. 342).

y ~ c oder **y ~ 0**, bei den Oghusen und den Qipcaken ist **y** entweder verschwunden oder **y > c** geworden (Dankoff, Bd. I, S. 84).

Bei Oghusen und Kipcaken

bei anderen Türken

y ist verschwunden

y gibt es hier

“elgin/elkin“: Reisende(r)

“yelgin/yelkin“,

“ılx suw“: Warmes Wasser

“yılıx suw“ (Dankoff, Bd. I, S. 84)

“ılan“: Schlange

“yılan“

“in“: Höhle, lig/ilik: lauwarm

“yn, yilig/yilik“

“ıldız“: Stern	“yıldız“
oder “cinci/inci“: jetzt	“yincü“ (Atalay 1985. Bd.I, S.31, 417; III, S.30),
“cundum“: sich waschen	“suwda yundum“ (Bonguoglu 1985, S. 30).
“coxdu“: es gab nicht	“yoxdu“ (Bonguoglu 1985, S. 30).

Kaschgari nennt, daß der Übergang **y > c** bei den Oghusen vorhanden war. Aber der Übergang war nicht nur bei den Oghusen, sondern auch bei den Qifcaken vorhanden. Die Worte hatte man ursprünglich mit **y** verwendet (vgl. Bonguoglu 1985, S. 30).

Kontraktion und Haplologie

Kaschgari gibt noch Beispiele für phonetische Änderungen. Es gibt verkürzte Silben, das heißt **Kontraktion**, z. B., “uwutlan“ ~ “utan“: Scham, in den Worten verschwinden bestimmte Silben (Dankoff Bd. I., S. 240).

Hier gibt es verschluckte Silben, das heißt **Haplologie**:

- “men barir men“ ~ “men baran“: ich werde gehen oder ich gehe,

- “men turur men“ ~ “men turan“: ich werde stehen oder ich stehe (Atalay 1985, Bd. I, S. 64f.). Die Oghusen haben ein **r** weggelassen; ein **r** gehört zur Wurzel, ein zweites **r** ist für das Aorist. – “men baran“: ich gehe od. bin gegangen; “men turan“: ich stehe. Hier kann man das so verstehen: “men baran“: ich bin gegangen oder ich gehe gerade (Dankoff Bd. I, S. 414). Vielleicht war das noch einfacher, deswegen haben die Oghusen das zweite **r** weggelassen (vgl. Korkmaz 1972, S.11).

Übertreibung (Exaggeration)

Kaschgari gibt die Beispiele für **Übertreibung (Exaggeration)**, im Türkischen “şeddeleme“. Sie sind:

“ottuz“: dreißig; “issiz“: leer; “öde“, unbewohnt; “essiz kisi“: unverschämte Person, ungeniert; “ekkiz“: Zwilling; “arrig“: sehr sauber; “ellig“: fünfzig (Dankoff, Bd. I, S. 162). “Tawrattaci“: er beeilt sich, “täprättäci“: er ist träger (Dankoff, Bd. II, S. 414). Die doppelten Laute bringen die Verstärkung.

5. Die Morphologie

Kaschgari hat die Morphologie für alle türkischen Dialekte mit dem Dialekt der Kharhanidisch geschrieben. Er hat viel über die Substantive und die substantivierten Verben geschrieben. Die Übertreibung gibt es bei den Namen der Farben. Am Ende der ersten Silbe kommt bei den Türken ein **-b(-p)**, aber bei den Oghusen ein **-m**.

Bei den Oghusenbei den Türken“**köm kög**“: sehr Blau“**köp kög**“

Die Oghusen sagten für Süßigkeiten mit dieser Regel: “**süm sücük nen**“: sehr süße Sache (Atalay 1985, Bd. I, 34), in der Türkei kann man so aussprechen: tap tatli sey.

Es gibt noch folgende Beispiele bei den Oghusen; “**göm gök**“, “**yem yeşil**“: sehr Grün, mit dem **-m** und “**kip kızıl**“: sehr Rot, “**sap sarı**“: sehr Gelb, mit dem **-p** (Dankoff, Bd. I, S. 261), “**yap yazı**“: große Ebene. Hier kann man sagen, daß die Trennung zwischen den Dialekten in Kasgari Zeit noch nicht beendet war. Ausnahmsweise sagen die Oghusen statt “bembeyaz“ “**ap ak**“: sehr weiß (Dankoff, Bd. I, S. 87, III, S. 279). Heute werden in der Türkei beide Formen gesprochen, zum Beispiel: göm gök, yem yeşil, bem beyaz und sap sarı, kip kızıl, kap kara, aber es gibt Ausnahmen wie mas mavi: sehr Blau.

Die Post-Positionen **+be/+la/+ya** kommen am Ende der Verben für die Verstärkung. Kaschgari nennt, wenn etwas schon gemacht wurde oder passiert ist, kommt die Post-Position am Ende des Verbs. Wenn man etwas erzählt und 100%ig weiß, benutzt man diese Post-Positionen, damit andere dies ohne Zweifel glauben können. Zum Beispiel bei den Oghusen: “**ol bardı la**“: er ist schon erreicht; “**ol gitti be**“: er ist schon gegangen; “**o gitti ya**“, “**o keldi la/be/ya**“ (Korkmaz 1972, S. 14). Kaschgari nennt für Post-Positionen wie “**o/ol geldi/käldi be/la/ya**“ ,daß “die anderen Türken das nicht wissen“, deswegen kann man sagen, daß es Oghusisch ist. (Atalay1985, Bd. III, S. 214).

Imperativ

Kaschgari vergleicht die Oghusen mit den Kharhaniden.

Oghusen und KipcakenKharhaniden

Sgl. -	Sgl. -gII/kII (Atalay 1985, Bd. I, S. 43f.)
Pl. -In ,	Pl. -nlar/nlar (,, ,, Bd. II, S. 45)
2.per. Sgl. “ bar! “: geh!	Sgl. “bargII/barkII“
Pl. “ barın! “: gehen!	Pl. “barınlar“

Suffix -n: -n ist bei den Oghusen so: **-n + -Iz**, z. B. “**barınız**“: bitte gehen Sie/sie, **-Iz** macht nicht nur Plural, sondern auch die Höflichkeitsformen (Atalay 1985, Bd. II, S.64; III, S. 313).

Negativ-Form für Imperativ

Bei allen türkischen Sprachen wird der negative Imperativ für 2. Per. Sing. durch **-mA**, für den Pl. durch **-mAnIAR** gebildet, zum Beispiel: Singl. “**barma!**“: varma: nicht gehen!

“**Turma!**“; kalkma: nicht stehen!

Für den Plural. **“barmanlar!”**: varmayiniz: nicht gehen!

“Turmanlar!”: kalkmayiniz: nicht stehen! (Dankoff, Bd. I, S. 414).

Für 3. Per. Singl. ist der Imperativ für alle türkische Sprachen **-sIn**: **“barsın!”**, **“tursun!”** (Atalay 1985, Bd. II, S. 64)

Aorist

Der **Aorist** ist auch für alle türkischen Sprachen **-r**: wie **“barır”**: er geht, **“turur”**: er steht (Dankoff, Bd.I, S. 414). Dieses Suffix wurde im 11. Jh. für das Präsens und das Futur benutzt: wie **barır**, **güler** (Korkmaz 1972, S. 15).

Bei die **Oghusen** fehlt ein **-r**, wenn im Türkischen zwei vorhanden sind, wie **“baran”**: erreichen, **“külürän”**: lachen (Dankoff, Bd. I, S. 414, III, S. 279).

Negativ Form, -mA, für den **Aorist**: 3. Pers. Singl.: **“ol barmas”**: er geht nicht, 1. Pers. Singl.: **“män barmaş män”**, 3. Pers. Pl.: **“olar barmaş lar”**, 3. Pers. Pl.: **“bular barmaş lar”**, 1. Pers. Pl.: **“biz barmaş mız”** (Dankoff, Bd. I, S. 414).

Frage Partikel: Frage Partikel ist **-mI?** oder **-mU?** (s. oben S. 4), die nach einer großen Vermutung wie bei anderen türkischen Sprachen waren. Zum Beispiel: **“ol bardı mı?”** ist er gegangen? (Atalay 1985, Bd. III, S. 214).

Die Vergangenheit

Die **Vergangenheit** wird in fast allen türkischen Sprachen mit **-di** angegeben, aber bei einem Teil der Kipcaken, Suvaren und Oghusen waren für 1. Per. Sing. und Pl. andere Suffixe vorhanden. (Atalay 1985, Bd. II, S. 60). Die Suffixe sind für 1. Per. singl. und 3. Per. singl.:

1. Per. Singl.: **“ben ya kurduq”**: ben yay kurdum: ich spannte den Bogen

3. Per. Singl.: **“ol ya kurduq”/“ya kurduq”**: o yay kurdu: er spannte den Bogen (Dankoff, Bd. I, S. 412).

3. Per. Singl.: **“ol süt sağduq”**: o süt sağdı: er melkte,

1. Pers. Pl.: **“biz ya kurduq”**: wir spannten den Bogen

3. Per. Pl.: **“olar taga agduq”**: onlar dağa çıktılar: sie stiegen auf den Berg,

3. Per. Singl.: **“ol anı urduq”**: o onu dövdü: er schlug ihn,

1. Per. Singl.: **“men munda turduq”**: ben burda kalktım: ich stand hier,

3. Per. Singl.: **“ol kældüq”**: o geldi: er kam.(Dankoff, Bd. I, S. 412f.).

2. Per. Pl.: **“bardımız”**: Ihr seid erreicht (Dankoff, Bd. I, S. 408).

3. Per. Singl.: **“barduq”, “kældüq”** usw. (Dankoff, Bd. I, S. 414).

Kaschgari nennt für einen Teil der Oghusen, daß sie für 1. Per. Singl. **“men barduk”** und für 3. Per. Singl. **“bardı”, “kældı”** benutzten (Atalay 1985, Bd. II, S. 34 und 62).

Hier kann man sagen, daß Kaschgari sich über die Grammatik informiert und in seinem Buch behandelt hat.

Die Vergangenheit mit den Negativformen ist – **mA DI** + Personal Suffix:

“**barmadım**“: ich ging nicht,

“**kälmedım**“: ich kam nicht,

“**kälmaduq**“: er kam nicht, für 3. Per. wie oben,

“**barmaduq**“: er ging nicht (Dankoff, Bd. I, S. 413).

Kaschgari nennt, daß das Suffix –**mADI** für alle türkischen Sprachen gleich war.

Plusquamperfekt ist –**mIş**, z. B.:

“**ewe barmış**“: o eve yetişmiş/gelmiş: er war zu Hause angekommen

“**Ol mana gelmiş**“: er war zu mir gekommen

“**kazmış arık**“: die Bewässerungsgraben wurden gegraben. Hier wird dies als Passivform verwendet.

“**kurmuş ya**“; “**konulmuş ya**“ (für + **ya** s. S. 12) (Atalay 1985, Bd. II, S. 59). Wenn man das Suffix –**mIş** als Adjektivform benutzt, wird es gleichzeitig als Passiv genutzt. Kaschgari nennt, daß auch dieses Suffix –**mIş** bei allen türkischen Sprachen gleich war (Dankoff, Bd. I, S. 412).

Partizip

Kaschgari gibt viele Beispiel für die Oghusen. So sind:

–**gAn** ~ –**Aq**, wenn etwas dauerhaft ist oder gemacht wird, benutzte man dieses Partizip (Atalay 1985, Bd. II, S. 256).

“**busxan**“ ~ , die Oghusen habne **x** weggelassen, “**busaq**“: içi sıkıntılı: bedrückend (Dnakoff, Bd. I, S. 170).

“**udgurgan**“: sürekli uyaran: dauerhaft mahnend,

“**gömülgen**“: bataklık: das Sumpfgebiet,

“**külsürgen**“: her zaman gülümseyen: immer lachend,

“**sevişgen**“: devamlı sevişen: immer liebhaber,

“**gevişgen**“: çok geviş getiren: immer wiederkauen (Atalay 1985, Bd. II, S. 256),

“**kelgen**“ ~ “**kelen**“: gelen: kommend; “**bargan**“ ~ “**baran**“: giden : gehend, im Oghusischen ist –**An** sehr verbreitet, –**Gan** und –**AGAn** sind auf wenige Fälle beschränkt, das Partizip –**An** steht fest, der Schwund –**g** > –**0** steht nicht so fest (vgl. Doerfer 1975, 128f.).

- **DacI**, welches bei den Oghusen, Türkmenen und Kipcaken benutzt wurde.

Wenn jemand etwas immer aus Gewohnheit macht, oder wenn man sich verabschiedet, um zu gehen, benutzt man dieses Partizips:

“**durdacı**“: er steht, “**bardacı**“: er geht,

“**bardacı är**“: giden adam: gehender Mann,

“**kaldacı är**“: kalan adam: bleibender Mann (Dankoff, Bd. I, S. 80 und 408),

“**dogradacı**“: Schneider, “**suwgardacı**“: Begießer, “**dodgurdacı**“: sättigend (Atalay 1985, Bd. II, S. 256; III, S. 314)

Kaschgari gibt auch für die Oghusen, die Türkmenen und Qipcaken die Beispielen:

“**tuttacı**“: Halter, “**sattacı**“: Verkäufer (Atalay 1985, Bd. II, S. 296), “**bitittecı**“: fertig Macher, “**közetteci**“: Beobachter (Atalay 1985, Bd. II, S. 318), “**tawrattacı**“: Gehender, “**täprättäci**“: Träger (Dankoff, Bd. II, S. 144 und Korkmaz, 1972 S. 19).

- **IxsAq**, wenn jemand etwas oft macht, wird dieses Partizip benutzt.

“**ol är ol äwkä barıxsaq**“: der Mann, der oft zu seinem Haus geht.

“**ol kişi ol bizkä kälıxsäq**“: eine Person, die oft zu uns kommen möchte (Dankoff, Bd.I, S.80).

- **IxsI**: wenn man etwas gleich bzw. sofort machen will, benutzt man dieses Partizip.

“**tawratäxsi yer**“: zu einem Ort losgehen,

“**täprätası uxur**“: die Zeit, in der etwas hingestellt oder gebracht wird (Dankoff, Bd. I, S. 170).

- **gIcI/xcI**: das Partizip steht fest, wenn jemand etwas methodisch oder dauerhaft macht.

“**yorıxci**“: yörük, yürüyen: gehender oder wandernder (Dankoff, Bd. I, S. 409),

“**külgüci**“: gülen adam: lachender Mann

“**eve kirgüci**“: eve giren: ins Haus gehender Mann

“**yarmak tırgüci**“: para edici: Geld Verdiener

“**at sürgücü**“: at sürücü: Reiter (Atalay 1985, Bd. II, S. 49ff.).

Aber ein Teil den **Oghusen** und **Cigilen** sagen nicht “**yorıxci**“ und “**tarıxci**“, sondern sagen sie “**yorıdacı**“ und “**tarıdacı**“: gehender (Dankoff, Bd. I, S. 409).

Laut Kasgari wurde das Partizip - **AsI** bei den Oghusen und -**GI (-gu/gü)** bei den Kharhaniden für Zeit, Ort und Instrument benutzt und zusammen geschrieben.

“**barası yer**“: varacak yer: Gehplatz (Dankoff, Bd. I, S. 86).

“**turası yer**“: Stehplatz, turasi yer tgül: hier kein Stehplatz (Dankoff, Bd. I, S. 415 und Atalay 1985, Bd. I, S.33).

“**bu tag agası ogur tegül**“: es ist nicht die Zeit auf den Berg zu steigen: bu dağ ağacak zaman değildir (Atalay 1985, Bd. II, S. 68)

“**ol bizkâ kälâsi boldu**“: seine Ankunftszeit zu uns ist in diesem Moment: onun simdi bize gelme istegi oldu (Dankoff, Bd. I, S. 415).

Für die Namen der Zeit, des Platz und des Instruments:

“**yıgac bıçası nen**“: Das ist eine Axt den Baum zu fällen oder umzuhauen: ağac bıçecek nesne (Atalay 1985, Bd. II, S. 70 und Dankoff, Bd.I, 416),

“**tarıg arıtası ogur**“: es ist die Zeit den Weizen zu säubern: tahıl temizlenecek zaman,

“**tarıg arıtası yer**“: es ist ein Platz den Weizen zu säubern: tahıl arıtma yeri,

“**tarıg arıtası nen**“: es ist eine Sache den Weizen zu säubern: tahıl arıtacak nesne (Atalay 1985, Bd. II, S. 321f.),

“**ye yâsı(?) nân**“: yiyecek şey: etwas zum Essen (Dankoff, Bd. I, S. 416).

“**turası uxur**“: durma zamanı: Stehzeit,

“**barası yer**“: gidecek yer: Gehplatz (Dankoff, Bd. I, S. 86).

6. Fazit

Schließlich kann man aus dem Hauptwerk des Mahmud al-Kaschgari weiter zusammenfassen, entstand es die „Sammlung der Dialekte der Türken“, *Diwan-i Lugat-it Türk*, in den Jahren 1072 in Bagdad. Es ist ein besonders wichtiges Werk für das Studium der türkischen Sprachen, der Kultur und der Geschichte des Mittelalters. Die mitgeteilten Fakten bedürfen aber immer einer heutigen kritischen Überprüfung; Mahmud al-Kaschgari übernahm beispielsweise sagenhafte Ursprungsmythen. So beschrieb er einen Stammvater Türk, der ein Sohn Japhets und Enkel Noahs gewesen sei. Die „Sammlung der Dialekte der Türken“ ist neben dem Kutadgu Bilig das wichtigste Werk der mitteltürkischen Periode. Kaschgari widmete sein Werk dem Kalifen al-Muktadi in Bagdad. Bagdad war seit 1055 Teil des Seldschuken-Reichs. Neben der Funktion eines Türkisch-Arabisch-Wörterbuchs bietet das Werk zahlreiche historische, folkloristische und geographische Einzelheiten sowie eine Weltkarte, die oben gestellt wird. Das Werk zählt außerdem 21 Oghus (Oğuz) türkische Stämme auf

und ist eine der historischen Quellen über die Oğuz. Die meisten Oğuz-Stämme sind Jahrhunderte später im osmanischen Anatolien auffindbar. In der Einleitung zu seinem Werk gibt Kaschgari an, glaubwürdigen Informanten zufolge habe der Prophet Mohammed erklärt: „Erlern die Sprache der Türken, denn ihre Herrschaft wird lange währen!“ Der Stolz oder das Überlegenheitsgefühl der Nomaden gegenüber den Sesshaften, was umgekehrt genauso der Fall war, geht aus Kaschgharis Schriften hervor. Die Reinheit des gesprochenen türkischen Dialekts insbesondere im Hinblick auf die Aussprache und die Abwesenheit externer sprachlicher Einflüsse galt als elegant. Kaschghari erklärt die Aussprache derjenigen, die nur eine Sprache sprechen als das eleganteste aller Dialekte. Diejenigen, die zwei Sprachen sprechen oder sich mit der städtischen Bevölkerung vermischt haben, hätten eine undeutliche Aussprache (vgl. Dankoff 1982).

Wenn man seine allgemeine Forschung kurz zusammenfassen möchte, darf man sagen, dass Mahmud al-Kaschgari gut erzogen wurde. Sein ganzes Leben zu verbringen, für die er nach Generationen ein weltberühmtes Meisterwerk, Wörterbuch der Türkischen, der mehr als 7.500 Einträge, Geschichten und Gedichte gesammelt hat. Um diese Werke zu kompilieren ließ, verbrachte er sein ganzes Leben unterwegs Gebiete in Zentralasien, so dass der breite Untersuchungen und sammeln eine Menge Materialien Sprache unter Nationalitäten und tribes gehörenden türkischen Sprachgruppe. Dann konzentrierte er sich auf seine Forschungs- und Klassifikationen, und beendete die Werke in arabischer Sprache in Bagdad (Türkei) im Jahre 1076, was hat sich die Enzyklopädie für alle Nationalitäten sprechen Türkisch. Dieses Wörterbuch ist Grundlage für die Erforschung der Antike Uyguren sowie reichhaltige Materialien für das Studium der Sprachen, Geschichte, Kultur und Kunst der Nationalitäten sprechen Türkischen in China und Zentralasien versorgt. Beispielsweise mit dem Wort **“tepük”** aus dem *Diwan-i Lugat-it Türk* kann man erforschen und feststellen, dass die türkische Völker in Zentralasien vor 11. Jahrhundert schon Fussbal gespielt hatten (vgl. Dankoff 1982). Sein wissenschaftlicher Wert wurde von Gelehrten in allen Ländern sehr geschätzt. Sein türkisches Wörterbuch ist auf 26 Sprachen der Welt übersetzt (vgl. Karpat).

Literaturverzeichnis

Atalay, Besim: Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi, Band: I, II, III und IV, Türk Tarih Kurumu

Basımevi, Ankara 1985.

Bonguoglu, Tahsin: Oguz Lehçesi Üzerine, S. 23 – 48, in: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1960 - 61, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.

Brockelmann, C.: Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmut Al – Kaschgaris Divan-i Lugat-it Türk, Körosi Osoma – Gesellschaft 1928.

Caferoglu, A.: Kaşgarlı Mahmut ve Divanü Lugat – it Türk, in: Divanü Lugat - it - Türk Dizini, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. XI – XXII, Ankara Üniversitesi Basımevi - Ankara 1972.

Dankoff, Robert: Mahmut al – Kaşgari, Compendium of the Turkic Dialects (Divan Lugat at – Turk), Bd. I 1982, Bd. II 1984 und Bd. III 1985, Harvard University.

Doerfer, Gerhard: Das Vorosmanische (die Entwicklung der oghusischen Sprachen von den Orchoninschriften bis Sultan Veled), S. 81 – 131, in: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1975 – 76, Ankara Üniversitesi Basımevi – Ankara 1976.

Golden, Peter B.: An Introduction to the History of the Turkic Peoples, Wiesbaden 1992.

Golden, Peter B.: The Turkic Peoples: A Historical Sketch, S. .X.. in: The Turkic Languages, Lars Johanson and Eva Agnes Csato, Routledge, London, New York 1998.

Johanson, Lars: The History of Turkic, in: The Turkic Languages, Lars Johanson and Eva Agnes Csato, Routledge, London, New York 1998.

Karpat, H. Kemal: Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays, S. 441, Brill 2004.

Korkmaz, Zeynep: Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi, S. 3 –19, TD 22: XXVII: 253, Ankara 1972.

Roudik, Peter: The History of the Central Asian Republics, S. 175, Greenwood Press, 2007.

Ülkütaşır, M. Şakir: Büyük Türk Dilcisi Kaşgarlı Mahmut, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi – Ankara 1972.

AVRUPA BİRLİĞİ DİL POLİTİKALARI EKSENİNDE ÇOKDİLLİLİK UYGULAMALARI VE KARŞILAŞILAN DİL SORUNU

MULTILINGUALISM PRACTICES IN THE AXIS OF EUROPEAN UNION LANGUAGE POLICIES AND THE LANGUAGE ISSUE

Murat YORULMAZ

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler A.B.D.
muratyorulmaz2288@hotmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı, genelde ön planda olmayan bir konuyu incelemek ve tartışmaya sunmaktır. Çalışmada, Avrupa Birliği'nin kuruluşundan bu yana eşitlik ilkesine önem vermesine ve üyeleri arasında eşitliği gerçekleştirme çabasına rağmen eşitlik ilkesine aykırı hareket etmesi Birliğin dil politikası örneği ile anlatılmaya çalışılacaktır. 23 resmi dile sahip olan Avrupa Birliği bir taraftan çok dilliliğe önem vermekte, öte yandan çalışma ortamında ve bilgi erişiminde İngilizce, Fransızca ve Almancanın ağırlığı hissedilmekte, hatta birçok alanda İngilizcenin baskınlığından dahi bahsedilebilmektedir. Çalışmada, dil politikasının tarihsel süreci ve resmi altyapısı, çok dilliliğin maliyeti ve faydaları, dil politikasının uygulanması ve temel sorunları, İngilizcenin baskınlığı, tek ortak dil seçeneğinin olumlu ve olumsuz yönleri ve Avrupa Birliği'nin dil sorununa çözüm çabaları anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, AB'nin dil politikası, Resmi diller, İngilizce

Abstract

The aim of this article is to analyze and discuss a topic, which does not stand at the forefront. The study tries to show that the European Union ever since its formation on the one hand has been attaching importance to the equality principle and trying to realize equality among its members, but on the other hand has been working against this principle by giving the example of the Union's language policy. The European Union on the one hand gives importance to the multilingualism and has 23 official languages, on the other hand in the working environment and the access to information, the weight of English, French and German can be felt, in many fields it can be even said that English is dominant. The article analyses the historical process and official structure of language policy, the costs and benefits of multilingualism, the application and major problems of the language policy, the dominance of English, the advantages and disadvantages of a lingua franca and the search for solutions for the European Union's language problem.

Keywords: European Union, The EU's language policy, official languages, English

Giriş

1950’li yıllarda 6 kurucu üye Avrupa Ekonomik Topluluğunda resmi ve çalışma dilleri olarak kendi dört ulusal dillerini kabul ederken, topluluk için çokdilliliğin mutlaka gerekli ve kolay uygulanabilir olduğundan emindiler. Yıllar içerisinde birçok şey değişmiş ve gelişmiştir. Avrupa Birliği’nde 13 Haziran 2005 tarihinde alınan karar doğrultusunda, 2007 yılında İrlandaca Avrupa Birliği’nin 21. resmi dili olmuştur. (http://news.bbc.co.uk/1/hi/northern_ireland/4088828.stm)

Avrupa Birliği, oluşumundan bu yana dil çeşitliliğine önem vermiş, her genişlemede bunu dikkate almıştır. Çokdilliliğin ‘siyasi gerekliliği’ herkes tarafından kabul edilse de ‘pratik imkânsızlığı’ söz konusu mudur? (http://www.eumilano.it/multilinguismo/multilinguismo_unione_en.htm)

Yani pratik açıdan uygulanabilirliğinin önünde sınırlar var mıdır? Olmalı mıdır? Maliyeti ne ölçüdedir? Bu maliyete değer mi? Birliğin dil politikası, Avrupa Birliği’ni dünyanın en büyük tercüman ve çevirmen hizmetleri veren bir mekanizma haline dönüştürürken, buna bir tezat olarak İngilizcenin diğer diller karşısındaki baskınlığı nasıl izah edilebilir? Bunun faydalarının yanı sıra zararları nelerdir? Dil sorununun çözümüne yönelik hangi seçeneklerin bulunduğu ve hangi tartışmaların sürdüğü bu makalenin içerisinde sunulmaya çalışılacaktır.

Tarihsel Süreç

1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulduğunda 6 kurucu üyenin kullandıkları 4 resmi dil vardı (http://www.europea.eu.int/comm/scic/thescic/history_en.htm): Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Felemenkçe. Çok küçük bir tercüman ve çevirmen grubu yeterli olmaktadır (http://www.europea.eu.int/comm/translation/reading/articles/enlargement_en.htm). 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) temelini oluşturan Roma Antlaşması’nın imzalanmasının ardından 15 kişilik bir çevirmen grubu oluşturulmuştur (<http://www.urunlu.com/belgeler/Romaant/Roma.htm>). Yıllar içerisinde yetenekli tercüman ihtiyacını karşılamak için bu yönde üniversite mezunlarına yönelik özel konferans çevirmenliği eğitimi verilmeye başlanmıştır. 1973 yılında Danimarka, İrlanda ve İngiltere’nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılımıyla birlikte Danca’nın ve İngilizcenin resmi dil olarak kabul edilmesi sonucu, resmi dil sayısı 6’ya çıkmıştır. Tercüman Birimi, Tercüman Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. 1981 yılında Yunanistan’ın Avrupa Topluluğu’na (AT) üyeliğiyle birlikte Yunanca 7. resmi dil olmuştur. Ayrıca Tercüman Genel Müdürlüğü de Birleşik Tercümanlık ve Konferans Hizmetine (Joint Interpreting and Conference Service (SCIC)) dönüşmüştür. 1986 yılında İspanya ve Portekiz’in AT’ye katılmaları sonucu İspanyolca ve Portekizce de Topluluğun resmi dili olmuş ve resmi dil sayısı 9’a çıkmıştır. AT’nin dil politikasının temellerini oluşturmak üzere 1993 ve 1995 yıllarında iki ayrı Beyaz Kitap çıkarılmıştır.

1995’de Avusturya, Finlandiya ve İsveç’in üyelikleri nedeniyle Fince ve İsveççe de resmi dil olmuş, resmi dil sayısı 11’e yükselmiştir. 1998 yılı sonrasında SCIC Avrupa Birliği’nin genişlemesine yönelik hazırlıklarını hızlandırmış ve yeni katılacak ülkelerin dillerinde tercüman yetiştirme ve üniversiteler ile dil konularında işbirliğini geliştirmiştir. 2000 yılından sonra yeni birimler oluşturulmuş ve tercümanlık işlerini hızlandırmak ve kolaylaştırmak için gereken yeni teknolojilerin kullanımına da olanak sağlanmıştır. 2001 yılı Avrupa’da 45 ülkenin katıldığı diller yılı olarak kutlanmıştır. Etkinlikler aracılığıyla AB’nin çok dilli olduğu, dil öğrenmenin yeni olanaklar yarattığı ve herkesin yabancı dil öğrenebileceği vurgulanmış ve bu bağlamda 190 proje gerçekleştirilmiştir. 2004 yılının Mayıs’ında yeni on ülkenin AB üyesi olmasıyla birlikte resmi dil sayısı 20’ye yükselmiştir. Birliğin 13 Haziran 2005 tarihinde aldığı karar sonucu 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla İrlandaca da AB resmi diller kervanına katılmış ve böylelikle Birliğin resmi dil sayısı 21’i bulmuştur. Bu bağlamda gerekli olan 29 yeni tercüman ve çevirmen personelinin eğitimini İrlanda kendisi üstlenmiştir. 1 Ocak 2007’de Bulgaristan ve Romanya’nın AB’ye üyelikleri ile de Birliğin resmi dil sayısı 23’e yükselmiştir.

Resmi Altyapı

Avrupa Birliği, kendisini şu şekilde tanımlamaktadır: ‘AB demokratik bir organizasyondur, dolayısıyla vatandaşları, üye devlet hükümleriyle ve hizmetleriyle, şirketlerle ve AB içindeki diğer organizasyonlarla kendi dillerinde iletişim kurmalıdır. Halkın, kendi adlarına yapılanlarını bilme ve başka insanların dillerini öğrenmeden aktif rol alma hakkı vardır.

Ve Avrupa Birliği AB içinde herkesi doğrudan bağlayan kanunlar çıkarmakta, dolayısıyla AB içindeki herkes, hem vatandaşlar hem de mahkemeler, bu kanunları anlamalı, bu demektir ki, kanunlar tüm resmi dillerde erişilebilir olmalıdır. Resmi dillerin kullanımı AB ve kurumlarının şeffaflığını, meşruiyetini ve etkililiğini arttırmaktadır (http://europa.eu.int/comm/dgs/translation/navigation/faq/faq_language_en.htm).

191 üyeli Birleşmiş Milletler 6 resmi dil ile yetinirken, 25 üyeli Avrupa Birliği’nin tam 23 resmi dile sahip olmasının nedenleri şu şekilde açıklanabilir:

- Dil çeşitliliğinin, Avrupa’nın çok kültürlü mirasının önemli bir parçası olmasından dolayı göz ardı edilmesi düşünülemez.
- Her üye ülkenin Birlik içerisinde kendi dilinde konuşma, sesini duyurma, bilgi edinme ve karar sürecine katılma hakkı, Avrupa Birliği’nin demokratik meşruiyetinin olmazsa olmazları arasındadır.

- Tartışmalarda ve konuşmalarda ortaya çıkan konular, sonrasında yasal düzenlemeler, yani kanun haline dönüştürüldüğünden dolayı, AB vatandaşların hayatları üzerinde doğrudan etkiye sahip olmaktadır. Dolayısıyla toplantılarda katılımcılar için kendini anlatmada ve karşısındakini anlamada en ufak bir engel olmamalıdır (http://www.europa.eu.int/comm/scic/thescic/multilingualism_en.htm). Aynı şekilde vatandaşların kendi dillerinde tüm tartışmaları takip edebilmeleri ve özellikle de yasamayı çok iyi bir şekilde anlamaları gerekmektedir.

- Dil, kültürel kimliğin önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda AB’de dil çeşitliliğinin korunması gerekmektedir. Ülkeler ve yönetimler ancak bu şekilde Birlik fikrine vatandaşlarını ikna edebilecek, bu fikre daha sıcak bakmalarını sağlayabilecektir.

AB’nin en temel hedefi, Avrupa halkları arasında ‘daha sıkı bağları olan bir birlik’ oluşturmaktır (AB Antlaşması, Madde 1: ‘an ever closer union among the peoples of Europe, in which decisions are taken as openly as possible and as closely as possible to the citizen’). Bu hedefi sağlamak için dil önemli bir araçtır. Avrupa Ekonomik Topluluğu’nda 15 Nisan 1958 tarihinde AET Bakanlar Konseyi’nin 1 No’lu kararı (Council Regulation No. 1) Topluluğun kurumlarının resmi dillerini (‘official languages’) ve çalışma dillerini (‘working languages’) belirlemiştir. Bu karara göre, AB yasaması ve kanunları, herkesin doğru ve iyi anlamasını sağlamak amacıyla tüm resmi dillere tercüme edilmelidir. Üye devletlerin, Avrupa kurumları içinde, özellikle de iç tartışmalarda ve görüşmelerde, hangi dilde çalışmak istediklerine dair kararı, duruma özel almaları mümkündür. ‘Resmi dil’ ve ‘çalışma dili’ arasındaki farkla ilgili resmi bir tanımlama hala bulunmamakla birlikte resmi dil, yasama, yürütme, mahkemelerde ve okullarda kullanılan resmi dil olarak tanımlanabilirken, çalışma dili kurumların kendi aralarında ve içeride kullandıkları dil olarak açıklanabilir (<http://www.europadigital.de/text/aktuell/dossir/sprachen/spachel.shtml>). Diğer bir ifadeyle, resmi diller kurumlar tarafından üye devlet ve ulusları ile ilişkinlerinde kullandıkları dillerdir, çalışma dilleri ise kurumların kendi içlerinde kullandıkları dillerdir.

Bakanlar Konseyi’nin 1 No’lu kararı Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarına da aynen alınmıştır. Uygulama bilindiği üzere dört resmi dil ile başlamış, sonrasında her genişlemeyle birlikte resmi dil sayısı artmış ve Bakanlar Konseyi’nin 1 No’lu kararına yeni diller eklenmiştir. Maastricht Antlaşmasının, F maddesinin, 1. Paragrafına göre Birlik, hükümetlerini demokrasi ilkelerine göre oluşturulan üye devletlerin ulusal kimliklerine saygılı olmalıdır (http://www.danistay.gov.tr/6%20-%20iyi_yonetim.htm).

AB antlaşmasının 314. Maddesi çokdilliliğin (multilingualism) ilkelerini belirlemektedir. 1 Mayıs 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasının getirdiği bir yenilikse 21. Maddedir. Bu maddeye göre her AB vatandaşının Birliğin kurumlarına ya da birimlerine Birliğin resmi dillerinden herhangi birinde yazma

ve yine o dilde cevap alma hakkını belirtir. Bu maddeyle birlikte çokkültürlülük ilkesinin güçlendirildiği görülmektedir ve bu ilke ilk defa resmi bir AB Antlaşmasında yer almıştır. Amsterdam Antlaşmasının getirdiği bir diğer yenilikse 255. Maddede her AB vatandaşının, Avrupa Parlamentosu, Konseyi ve Komisyonu'nun dokümanlarına erişme hakkının olduğunun belirtilmesi olmuştur. Bu da tabii ki tercüme çalışmaları için büyük bir sorumluluktur, çünkü dokümana erişmek, vatandaşın iyi anladığı bir dilde erişmesi anlamını taşımaktadır. Tüm dokümanların hem tüm resmi dillerde, hem de mümkün olduğu kadar kolay anlaşılır bir şekilde olması gerekmektedir.

(http://www.europa.eu.int/comm/translation/reading/articles/enlargement_en.ht).

Temel Haklar Şartı ile 2000 yılında Nice ile birlikte AB'nin kültürlerin, dinlerin ve dillerin çeşitliliğine saygılı olduğu belirtilmiştir.

Çok Dilliliğin Maliyeti ve Faydaları

2001 yılında kutlanan Avrupa Diller Yılı'nın en temel hedefi, çokdilliliği arttırmak olmuştur. Bu bağlamda Avrupa Komisyonu'nun amacı, herkesin kendi ana dilinin yanı sıra en az iki Avrupa dilini öğrenmesini ve böylece birkaç dilli sağlamak olmuştur. Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Diller Yılı'nın hazırlıkları, çalışmaları ve etkinlikleri için ayırdığı yardım miktarı 10,95 milyon Euro civarındadır

(http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/awareness/year2001_en.html) . Avrupa Komisyonu bu çerçevede ortak bir web sayfasını o dönemdeki 11 resmi dilde oluşturmuştur (http://europarl.eu.int/presentation/default_tr.htm). Bu sayfa günümüzde 23 resmi dilde okunabilmektedir.

1999 ve 2000 yılına ait verilere bakılırsa, tercümanlık ve çevirmenlik birimlerinin toplam bütçesinin 685,9 milyon Euro olduğu görülmektedir. 370 milyon Birlik vatandaşına bölündüğünde ortaya çıkan miktar 2 Euro'dur. Bu miktarın bir fincan kahve ile aynı olduğu, AB tarafından sıkça vurgulanmakta olan bir gerçektir (http://www.europa.eu.int/comm/scic/thescic/multilingualism_en.htm). Üye sayısının ve resmi dillerin artması ile birlikte, bu rakamın çok artmayacağından yola çıkmak mümkün olacaktır; çünkü her genişleme beraberinde nüfus ve dolayısıyla vergi ödeyenlerin sayısının artışı beraberinde getirecektir. Bu maliyet AB bütçesinin %1'ini aşmamaktadır (http://www.europa.eu.int/comm/translation/reading/readingarticles/enlargement_en.htm). 2000 yılında 3250 tercüman ve 850 çevirmen olmak üzere toplam 4100 kişi dil hizmetlerinde çalışmıştır (http://www.uemilano.it/multilinguismo/multilinguismo_unione_europea_en.htm). Fakat bu rakamlar sadece sürekli çalışan personelin sayısını belirtmekte. Bu alanda çalışmaların % 22'sinin serbest çalışanlara verildiği hesaba katılırsa, yaklaşık 900 çevirmenin de serbest olarak çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Yine 2000 verilerine göre AB'de çalışan toplam personel sayısına göre dil alanında çalışanların sayısı neredeyse % 16'yı, serbest çalışanlar da dâhil edilirse % 20'yi bulmaktadır.

Birleşik Tercümanlık ve Konferans Hizmetinde (SCIC) 2001 yılında 450 kişilik personel ve 2000 serbest tercüman çalışmış, günde 50, yılda 11500 toplantıda tercümanlık yapmış ve bunlar için toplam 105 milyon Euro'luk bir bütçe gerekmiştir. Her AB vatandaşına düşen yıllık maliyetse 0.28 Euro olmuştur (<http://www.europa.eu.int/comm/scic/thescic/mission.htm>).

2003 yılında AB'nin tercümanlık ve çeviri hizmetlerinde 4000'in üzerinde sürekli personel çalışmaktaydı; bu rakam AB'nin toplam personel sayısının % 11,5'ine eşitti. Tercümanlık Genel Müdürlüğü'nün son beş yıldaki çalışma miktarı yılda % 5,3 yükselmiştir. 2003 yılında AB Komisyonu için toplam 1 milyon 480 bin sayfa tercüme edilmiştir. Toplam harcamalar 230 milyon Euro civarındaydı. AB vatandaşı başına düşen yıllık miktar ise 0,60 Euro idi. Tüm AB kurumlarının çeviri ve tercümanlık masraflarının maliyeti kişi başına 2,55 Euro olmuştur (<http://www.europa.digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/uebersetzung.shtml>).

Kişi başına düşen 2,55 Euro masraf çok yüksek görülmemekle birlikte, Birlik içinde çeşitli bölümlere ayrılan miktarlar dikkate alınarak yapılan bir karşılaştırma sayesinde rakam daha kolay anlaşılabilir hale gelebilir. 2003 verilerine göre, Eğitim için 274.580.000 Euro, Adalet ve İçişleri için 126.230.760 Euro, Sağlık ve Tüketicilerin korunması için 363.167.221 Euro harcanmıştır (http://asterix.library.uu.nl/filescrol/r59/scriptie_05.doc). Kişi başına hesap edilirse, Eğitim için 0,72 Euro, Adalet ve İçişleri için 0,33 Euro, Sağlık ve Tüketicilerin korunması için 0,95 Euro düşmektedir. Toplamı alınırsa dahi kişi başına düşen rakam 2 Euro olmakta ve AB'nin tercüme ve çeviri bütçesinden küçük olmaktadır.

2004 yılı verilerine göre Tercümanlık Genel Müdürlüğü toplam 1.270.586 sayfa tercüme etmiştir. Bu tercümelemlerin % 77'si sürekli personel, diğer kısmıysa serbest çalışanlar tarafından yapılmıştır. İlerleyen süreçte üye sayısının artması tercüman ve çevirmen sayısının artmasına sebep olmuştur. Bundan ötürü de maliyet yükselmiştir. AB bütçesinin tercümanlık ve çeviri hizmetlerine ayırdığı miktar % 0,8'dir. Bu miktar, kurumların toplam yönetim harcamalarının % 13'üne eşittir (http://www.europa.eu.int/comm/dgs/translation/navigation/faq/faq_facts_en.htm).

AB Dil Politikasının Uygulanması

Avrupa Parlamentosu'nda Parlamenteonun ruhuna uygun bir şekilde her vekil konuşmasını kendi ülkesinin resmi dilinde yapabilmektedir. Konuşması eşzamanlı olarak diğer dillere çevrilmektedir. Parlamento'nun çeşitli komitelerindeyse çeviriler genelde tüm dillere değil, sadece İngilizce, Almanca ve Fransızca ve hatta artan bir şekilde sadece İngilizce'ye yapılmaktadır.

AB Konseyi'nde ve Bakanlar Konseyi'nde gayri resmi bir şekilde artık bu 'üç dillilik' üzerine anlaşmaya varılmış, bu nedenle birçok metin sadece bahsi geçen üç dile tercüme edilmeye başlanmıştır. Bakanlar Konseyi'nde Almanca

yüzünden zaman zaman çeşitli tartışmalar da söz konusu olmuştur. Örneğin Finlandiya, dönem başkanlığı sırasında 1999 yılının sonbaharında Almancanın gayri resmi toplantılarda çalışma dili olması gerektiği görüşünü iletmış, fakat Almanya'nın ve Avusturya'nın bu konudaki yoğun baskısı sonucu Almanca için de çeviri kabinleri hazırlanmıştır. Sonrasında İsveç'in dönem başkanlığı esnasında Fransızca için aynı görüş ayrılıkları söz konusu olmuştur. Bu sefer Almanya ve Fransa Dışişleri Bakanları 27 Mayıs 2000 tarihinde bir antlaşmaya vararak, dillerinin çalışma dili olarak korunması konusunda birbirlerine destek olma sözü vermişlerdir (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/organe.shtml>).

Avrupa Komisyonu'nda 2000 yılında tam 1 milyon 200 bin sayfa tercüme edilmiştir. Fakat Komisyon'da da eşitlikçi dil politikasının gerçekleştirilmesi sağlanabilmiş değildir. Çalışmalarda özellikle Fransızca ve İngilizce kullanılmaktadır. 1999 yılında Komisyon'un tercüme birimine bakıldığında 593.540 sayfayı İngilizceden, 393.393 sayfayı Fransızcadan ve 50.926 sayfayı Almanca'dan tercüme ettiği dikkat çekmektedir (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/organe.shtml>).

Aslında işin ilginç tarafı çalışma dilleri olan İngilizce, Almanca ve Fransızcanın Birlik içinde de en fazla güce ve etkiye sahip olan ülkelerin anadilleri olmasıdır. Tercümanlık ve çevirmenlik masraflarının düşürülmesi amacıyla bazı kişiler tarafından, sadece bu AB halkları arasında en çok konuşulan üç dilin çalışma dili olması, bu üçlünün daha da güçlenmesi ile birlikte siyasi etkilerini de muazzam bir ölçüye getirebilmeleri anlamını taşımaktadır. Bir diğer öneri olarak sadece İngilizcenin çalışma dili olarak kullanılması elbette maddi yönden büyük bir tasarruf anlamını taşımaktadır. Fakat siyasi yönden ve AB'nin geleceği açısından bakılırsa, Birliğe bu kadar eleştirel bakan, bütünleşme sürecini zaman zaman yavaşlatmakla suçlanan bir üye devletin dilinin bu safhaya yükselmesi endişe yaratıcı olarak değerlendirilebilmektedir.

Temel Sorunlar

Avrupa Birliği'nin tüm resmi dillere çevrildiği ve tercüme edildiği, tüm dilelere eşit davranıldığı fikri olsa olsa ancak bir hayal olabilir. Uygulamada sadece yasama ve halklar için büyük önem taşıyan ya da halkların ilgi duyabilecekleri düşünülen konular tüm resmi dillere tercüme edilmekte ve çevrilmektedir. Diğer dokümanlar ise sadece 'gerekli' ya da 'büyük' dillere çevrilmektedir. Ancak burada 'büyük' – 'küçük' ayrımı dahi AB'nin vurguladığı eşitlik ilkesine tamıyla aykırı olmaktadır.

Üye devlet hükümetleri kendi dillerinde çalışmaktadırlar. AB'nin kendi tercüme ve çevirme hizmetleri sistemi bulunmadığı bir ortamda, üye devletlerin bu

işî kendileri üstlenmeleri gerekli olurdu. Oysa merkezi bir sistemin hem maliyeti daha uygun olmakta, hem de daha fazla eşitlik ve bütünlük sağlamaktadır.

Dil kombinasyonları konusu da oldukça ilginçtir. 4 resmi dili bir AET'deki dil kombinasyon imkanı 12 'idi. Birinci Kuzey genişlemesinden sonra oluşan 6 resmi dili AT'de 30 dil kombinasyonu mümkündür. İki güney genişlemesi sonrasındaki 9 resmi dile sahip AT'de 72 dil kombinasyonu olabiliyordu. İkinci Kuzey genişlemesini takiben oluşan 11 resmi dili AB'de 110 dil kombinasyonu mümkündür. 2004 genişlemesi sonrasında ise 20 resmi dile sahip AB'de tam 380 dil kombinasyonu mümkündür (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/uebersetzung.shtml>). Günümüzde ise artan resmi dil sayısı ile kombinasyon dil sayısı artmış bulunmaktadır.

AB'nin dil konusunda kendisini 2004 genişlemesine yeterli ölçüde hazırladığını söylemek maalesef mümkün değildir. Aslında her yeni dil için 135 yeni tercüman ve çevirmen istihdam edilmesi gerekirdi. Fakat yeterli talep olmadığından dolayı, dil hizmetlerini toplam sadece 214 yeni personel alınmıştır. Bu da tabii çok yetersiz kalmıştır. Bir diğer sorun ise yeni oluşan İngilizce terimlerin ve çeşitli alanlara ait gelişen yeni terimlerin birçoğunun diğer dillerde karşılığının olmaması ya da henüz olmamasıdır. Tercümanlık ve çevirmenlik hizmetlerinde çalışanlar kendi dillerinde uygun kelimeleri adeta yaratmak durumunda kalmaktadırlar. (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/uebersetzung.shtml>).

Çeviriler, ofislerde yeterli sayıda çevirmen bulunmadığından dolayı, oldukça hızlı yapılmak durumundadır. Bu tabii çevirilerde çeşitli sıkıntılara neden olabilmektedir. Çözüm olarak kullanılan 'naklen' ('relay') çevirisi, tüm kolaylıklarına ve olumlu yanlarına rağmen kendi sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Naklen çeviride her hangi bir dilden önce nakil dile, genelde İngilizce'ye ya da bazen de diğer 'büyük' dillerden birine, oradan da diğer dillere çeviri yapılmaktadır. Örneğin Fince'den Macarca'ya doğrudan değil, İngilizce üzerinden çeviri gerçekleştirilmektedir. Bu durumda da kalite kayıpları olmaktadır (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/uebersetzung.shtml>). Çevirinin çevirisinin çevirisi yapılırken, bilgi, mesaj, içerik kaybına uğranması olasıdır. Bir dilin kendine has özellikleri, nüansları, incelikleri bu şekilde bir nakil diline, oradan da üçüncü ve diğer dillere çevrilmesi durumunda bazı ifade ve anlam farklılıklarının olmaması düşünülemez. Ayrıca zaman kaybı da söz konusu olmaktadır. Örneğin bir Avrupa Parlamenterinin kendi dilinde konuşmasında bir espri yaptığı düşünülürse, bu espriye konuşulan dili anlayanlar o an gülecektir, bu esprinin çevirisi İngilizceye yapıldığında, İngilizce bilenler gülecektir ve ancak ondan sonra İngilizceden diğer dillere çeviri yapıldıktan sonra, diğer vekiller de espriye gülme imkânını bulacaklardır. Bu arada konuşmakta olan vekil çok daha ciddi konulara geçmiş olabilir.

İngilizcenin Baskınlığı

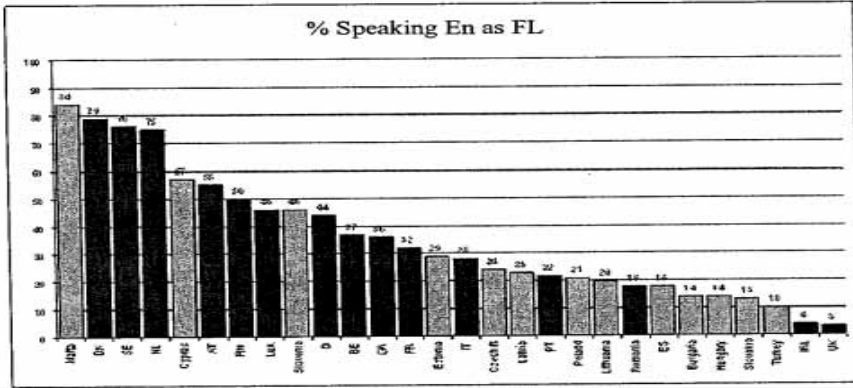
Avrupa Birliği'nin Gençlik ve Eğitim Programları Sokrates/Erasmus ve Leonardo da Vinci'nin ve dil programı Lingua'nın AB'de özellikle gençlerin çokdilli olmasına katkısı çok büyük olmuştur. Erasmus programının başlangıcından günümüze kadar 1 milyon öğrenci bu değişim programından yararlanmış ve çeşitli Avrupa üniversitelerinde bir ya da iki dönem okuma, o ülkeyi ve dilini öğrenme imkânını bulmuştur. İşin ilginç yanıysa, Erasmus'a katılan öğrencilerin başka ülkelere gitseler de en çok İngilizcelerin gelişmesidir.

2001 yılındaki verilere göre Avrupa Birliği'nde yabancı dil bilgisi: (http://europa.eu.int/comm/education/policies/languages/barolang_en.pdf)

Dil	AB'de dili ana dili olanların oranı	AB'de dili yabancı dil olarak konuşanların oranı	Dili konuşabilenlerin toplam oranı
Almanca	%24	%8	%32
Fransızca	%16	%12	%28
İngilizce	%16	%31	%47
İtalyanca	%16	%2	%18
İspanyolca	%11	%4	%15
Flamanca	%6	%1	%7
Yunanca	%3	0	%3
Portekizce	%3	0	%3
İsveççe	%2	%1	%3
Danca	%1	%1	%2
Fince	%1	0	%1

İngilizcenin 15-ler AB'sindeki en yaygın dil olduğu ve nüfusunun neredeyse yarısının İngilizce konuşabilmekte olduğu görülmektedir.

Genişlemiş 25-ler AB'si artı Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'de 2002 yılında yapılan anketin sonucuna göre İngilizce dilbilgisi şu ölçüde olmaktadır (http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/index_en.html):

AB içinde öğrenilmesi ‘en faydalı’ yabancı dil olarak görülen diller olarak katılımcıların % 69’u İngilizce, % 37’si Fransızca, % 26’sı Almanca, % 15’i ise İspanyolca demiştir. AB çapında İngilizce ilkokulların % 26’sında, Fransızca ise % 24’ünde öğretilmektedir.

Küreselleşen dünyada İngilizce yüksek eğitimde, akademik yayınlarda, üniversitelerin yeni birçok programlarında, ticarete, ekonomide, medyada ve buna benzer birçok alanda artık rekabet kabul etmez bir numaralı dil haline gelmiştir. İngilizce olmaksızın başarılı olunamaz fikri dahi yerleşmeye başlamıştır. Öte yandan Avrupa çapında yüksek eğitimde salt İngilizcenin kullanılması, eğitim programlarının sadece İngilizce olarak açılması Avrupa Birliği’nin çokdillilik ilkesine büyük bir tezat oluşturmaktadır.

Örnek olarak Avrupa’da 2001 yılında kutlanan diller yılı gösterilebilir. Avusturya’nın Graz şehrinde bulunan Avrupa Yabancı Diller Merkezi, tüm dünyadan dil öğretmenlerini ‘Haftanın Öğretmeni’ projesine davet ederken, web sayfasında tüm dillerin öğretmenlerinin davet edildiğini bildirmişti. Fakat katılım için gönderilen özetler sadece İngilizce ya da Fransızca olarak kabul edilmiştir (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/sprachen2.shtml>). Böyle bir durum hem şartıcı hem de üzücü olmuştur.

Avrupa Birliği içinde de ilke ve gerçek arasında oldukça fazla fark bulunmaktadır. Herhangi bir üniversitenin programına kayıt olurken, Avrupa Komisyonu’nun web sayfasından yararlanırken, Avrupa Birliği’nin internetteki giriş sayfalarından daha ayrıntılı bilgi ya da doküman edinmek isterken ya da Eurobarometre’de sunulan anket sonuçlarını izlerken, genelde tüm resmi dillerde değil, sadece İngilizce, Fransızca ve Almanca ya da sadece İngilizce bilgi edinmek mümkündür. Bu tezatlıklar açıkça konuşulup tartışılmadığı gibi, sanki bu konu bir sorun olmaktan uzaktaymış gibi davranılmaktadır.

Bir diğer faktörse yabancı dil öğrenme konusudur. Avrupa’da yabancı diller arasında en çok tercih edileni İngilizcedir. İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin neredeyse % 90’ını İngilizce öğrenmektedir. Zaten Avrupa’da çoğu ülkede en

az bir yabancı dil zorunlu olarak okutulmakta, ikinci yabancı dil de gittikçe yaygınlaşmaktadır. Öngörülen dil öğrenme süresiye 1994'ten bu yana bir öğrenim yılı uzamış ve hatta birçok ülkede yabancı dil eğitimine ilköğretim 1. kademe başlama eğilimi artış göstermiştir. Comenius gibi AB programları sayesinde okul değişimleri ve ortaklıkları gerçekleşmekte, Sokrates/Erasmus gibi programlara üniversite öğrencilerinin ve akademisyenlerin değişimine yönelik çalışmaktadır. AB ülkelerinin çoğunda bir ya da iki yabancı dil öğrenme gayreti bu boyuttayken, İngiltere ve İrlanda'da halklarının üçte birinden daha azı bir yabancı dil bilmektedir. Kendi dillerinin başkaları tarafından sanki zorunluymuş gibi öğrenilmesi ve bilinmesi, özellikle de İngilizleri bu konuda biraz duyarsızlaştırmış ve yabancı dil öğrenme gereksinimlerini de azaltmış görünmektedir. Üniversitelerdeki yabancı dil kursları talep yetersizliği nedeniyle kaldırılmakta, Erasmus gibi programlara İngiltere'nin katılımı çok düşük bir düzeyde kalmaktadır (<http://www.cafebabel.com/de/dossierprintversion.asp?Id=179>).

Tek Ortak Dilli Avrupa Birliği'nin Avantajları ve Dezavantajları

Avrupa Birliği'nin dil politikasının yüksek maliyeti hesaba katılırsa, neden farklı bir politikaya geçilmediği ve bir lingua franca'nın tek bir ortak dilin (trafik dili) kullanılmadığı sorusu akla gelmektedir (http://www.database.org.details_print.asp?topicId=288).

Bir ortak dilin faydaları şöyle sıralanabilir (http://www.europe.canterbury.ac.nz/news/NZESC_tamsin_rouse.pdf):

- *Verimlilik:* Maliyet açısından toplam harcamaların yüksek olduğu, fakat rakamların kişi başına bölününce çok da yüksek bir meblağın ortaya çıkmadığı görülmektedir. Fakat tabii yine de tek bir ortak dile geçiş bu bağlamda büyük tasarruflara neden olabilecektir. Asıl önem taşıyan konu zaman kaybıdır. Toplantıların gerçekleşmesi ve dokümanların tercümesi ve sonrasında temin edilmesi arasında oldukça uzun bir zaman dilimi bulunmaktadır. Her tercüman günde 4,5 sayfa kadar tercüme edebilmektedir. Konuların hassasiyetini ya da uzmanlaşma gerekliliğini dikkate alarak tercümenin yapılması da doğal olarak zaman gerektirmektedir. Tercüme edilecek dokümanların her gün artması da hesaba katılırsa, bir dokümanın tercüme hizmetlerine gelmesi ve gerekli olan tüm dillere tercüme edilip dağıtılması arasında üç hafta geçmektedir. Bir ortak dilin getirilmesi büyük bir zaman kaybını teorik olarak engelleyebilecektir.

- *Şimdiki durum:* İngilizcenin AB'deki baskınlığı dikkate alınır, zaten bir ortak dilin kullanıldığı varsayılabilir. Dolayısıyla resmi bir ortak dilin belirlenmesini isteyenlerin aslında sadece statükonun meşrulaşmasını ya da resmileşmesini hedefledikleri söylenebilir.

- *Genişleme:* Her genişleme beraberinde yeni resmi dillerde getirmiştir. Bu bağlamda maliyet ve zaman konularının yanı sıra çok basit lojistik sorunlar

da bulunmaktadır. Örneğin çeviri kabinleri ve tercümanlık ofisleri en basit ifadeyle dolmuştur. 2004 genişlemesi sonrası yeni personelin gelmesiyle bu sorun daha da artmıştır. Gelecekteki muhtemel genişlemelerle de bu sıkıntı AB ile birlikte büyüyecektir. Öte yandan tek bir ortak dilin kullanılmasının, Birliğin dil politikasının sorunlarına kesin çözüm getirebileceğini söylemek zordur. Hatta bu durum beraberinde başka sorunları getirmektedir (http://www.europe.canterbury.ac.nz/news/NZESC_tamsin_rouse.pdf):

- *Demokrasi eksikliği:* Avrupa Birliği'ne karşı sıkça dile getirilen bu eleştiri, tek bir ortak dile geçişle birlikte dil konusunda da artan bir şekilde yöneltilen olacaktır. Bu bağlamda kurumlarda resmi dil sayısını kısıtlamak ya da tek resmi dile geçmek çok mantıklı bir karar gibi görünmemektedir. Bu durum aynı zamanda halkın AB'yle iletişime geçme ve AB'yi anlama konusuna da ciddi sınırlar koyabilir ki, bu da yine demokratik bir birlikte hiç istenmeyen bir şeydir. Halkın Birliğe katılmasını sağlamak için Birlik halkla aynı dili konuşmalıdır. Dolayısıyla AB kurumlarındaki dil çeşitliliği halkların Avrupa fikrine katılmalarının önkoşulu olarak değerlendirilebilmektedir. Dil çeşitliliği ayrıca Birliğin şeffaflığı ve demokrasisi için olmazsındır.

- *Yasal sonuçlar:* AB hukuku resmi dergide (Official Journal) yayınlandıktan sonra üye devletlerde doğrudan uygulandığından dolayı, vatandaşların yasamaya anlayabildikleri bir dilde ulaşmaları hayati önem taşımaktadır. Hatta yasama tamamlanmadan önce dahi, tartışma sürecinde vatandaşların erişmesi, katılması, tartışması ve yorumlaması AB'nin geleceği ve vatandaşlara yakınlığının ölçümü açısından çok önemlidir. Topluluk hukuku devlet hukukunun üstünde değerlendirildiğinden dolayı, halkların bu hukuku da en az kendi devlet hukukları kadar bilmeleri önem taşımaktadır. Yasama tüm resmi dillere tercüme edilmediği takdirde üye devletler bu işi kendi çabalarıyla çözmek durumunda kalacaklardır ki, bu tüm üye devletler için ek personel ve ek masraf anlamına gelecektir. Oysa Topluluk hukukunun tek bir merkezi birim tarafından değil, üye devletlerin tercümanları tarafından tercüme edilmeleri hukuki bütünlüğe ve tutarlılığa da uygun olmamaktadır ve beraberinde belirsizlik getirebilmektedir.

- *Haksız avantaj:* Tek ortak dil olarak seçilen dili ana dili olan kişiler haksız bir avantaj elde etmiş olacaklardır. Çünkü dil bilgisi, dil kullanımı gibi alanlarda daha başarılı olabilecek ve fikirlerini daha kolay dile getirebilecek, hatta belki de kabul ettirebileceklerdir. Bu beraberinde bir 'dilsel hiyerarşiyi (linguistic hierarchy)' getirebilecektir ve AB'nin eşitlik ilkesiyle bağdaşmayacak bir durumu teşkil edebilecektir.

- *Hangi dilin ortak dil olarak kabul edileceği sorunu:* Bu konu ise oldukça hassas bir konudur. Mevcut dillerden birinin seçilmesi beraberinde o dilin ana dili olarak kullanıldığı devlet/devletlerin milli duygularını ve kültürel ağırlıklarını beraberinde getirmektedir. Yapay bir dilin dışında seçilen herhangi bir dil, devletin gücünü, çıkarlarını, fikirlerini, hatta devletin kendisini temsil eder,

ulus devlet kimliğini güçlendirir, devlete siyasi güç katar, hatta o devletin yaşam biçimini de beraberinde getirir ve diğerlerine empoze ettirmeye çalışabilir.

Tek bir ortak dil olacaksa eğer ‘bu hangi dil olmalıdır?’ sorusuna yanıt vermek gereklidir.

AB’ye Tek Ortak Dil Seçeneği Olarak İngilizce

İngilizcenin Birlik kurumlarında ve birimlerindeki önlenemez yükselişi göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Peki, bu halde AB çalışmalarında niye tüm diğer resmi ve çalışma dillerinden vazgeçip, modern, gelişmiş, geniş kelime haznesine sahip olan ve birçok kişi tarafından konuşulan İngilizce tek ortak dil olarak kabul edilip, sadece İngilizce üzerinden çalışmalar sürdürülmesin? Böyle bir adımın en olumlu tarafı büyük tasarruf imkânıdır. Zira tercümanlık ve çeviri işlerindeki personel sayısı ve çalışma miktarı düşürülebilir, maliyette büyük azalma söz konusu olur. Burada tasarruf edilen paralar Avrupa halklarının yabancı dil eğitime aktarılarak, yabancı dil bilme seviyesi yükselere taşınabilir. Ayrıca tek ortak dil kullanımı Avrupa halklarında ‘birlik ve beraberlik’ duygusunu pekiştirebilir. AB düzeyinde iletişim için gereken dil bilgisi oldukça yüksek olmaktadır. İngilizce Avrupa halklarının neredeyse yarısının bildiği ve okullardaki öğrencilerin neredeyse % 90’ının öğrendiği bir dildir. Bu bağlamda aslında sadece dil bilgisi düzeyinin ve profesyonel jargonun yükseltilmesi ve tabi ‘Eurojargonu’ nun (AB’ye has sözlük) edinilmesiyle birlikte istenen düzeye çok fazla yatırım yapmaksızın erişilebilecektir (<http://asterix.library.uu.nl/files/scrol/r59/scriptic05.doc>).

Olumsuz tarafına bakılacak olursa, her dilin kendi kültürel değerlerini ve geleneklerini de taşıdığı belirtilmelidir. Dolayısıyla, İngilizcenin yaygınlaşması ile birlikte İngiliz ve Amerikan kültürünün de baskın bir kültür haline gelme riskini taşıyacağından endişe edilmektedir. Öte yandan İngilizcenin bu kadar yaygınlaşması sonucu halen bir ulusal dil özelliğine sahip olup olmadığı bile artık bilim insanları tarafından tartışılmaya başlanan bir konu haline gelmiştir. Yoksa küreselleşme sürecinde İngilizce artık ‘ulus üstü’ ya da ‘devlet dışı’ bir dil olabilmiş midir (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/lingua2.shtml>)? Ayrıca İngilizceye ana dili İngilizce olanlar kadar hâkim olmayanlar için bir ayrımcılık söz konusu olmayacak mıdır? Ve tabi tek bir ortak dilin yaygınlaşması sonucu, diğer dillerin siyaset gibi önemli alanlarda kullanılmaması acaba bu dillerin prestijini, statüsünü ve sonuç olarak önemini ve hatta varlığını yitirmesine yol açabilir mi?

Şüphesiz ki anadili İngilizce olanlar için böyle bir durum çok olumlu yönlerini beraberinde getirecektir ve kendilerini avantajlı bir konuma taşıyacaktır. Bu da tabi AB içindeki eşitlik ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bunun yanında İngilizcenin daha da önemli olmasıyla birlikte diğer yabancı dilleri öğrenme eğiliminde ciddi bir azalışı öngörmek de mümkündür.

AB'ye Tek Ortak Dil Seçeneği Olarak Esperanto

İngilizcenin baskınlığına karşı çıkabilmek amacıyla geliştirilen bir alternatif-se bir 'ulus üstü' (supranational language) dil önerisidir (<http://asterix.library.uu.nl/files/scrol/r59/scriptic05.doc>). Birlik içerisinde tek para biriminin gerçekleştirilmiş olması örneği dikkate alınarak, Birlik içerisinde tek ortak dil olabileceği düşüncesi de ortaya atılmaktadır. Ulusal dillerin İngilizcenin baskınlığı altında ezilmesine ve Avrupa Birliği'nin dil politikasındaki maliyet artışının önüne geçmek amacıyla, uluslararası iletişim için geliştirilen bir ortak çalışma dilinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda üzerinde durulan ortak dil, kolay öğrenebilen, uluslararası iletişim için uygun olan ve başka bir dilin baskınlığına karşı duran Esperanto'dur (<http://asterix.library.uu.nl/files/scrol/r59/scriptic05.doc>). Esperanto (umut eden kişi anlamını taşımaktadır) 1887 yılında Rus dilbilimcisi Zamenhof tarafından yapay bir dil olarak uluslararası iletişimi kolaylaştırmak amacıyla üretilmiştir. En olumlu yönü yapay olmasından dolayı hiçbir kişinin anadili olmaması, hiçbir devlete bağlı olmaması ve siyasi tarafsızlığı nedeniyle ayrımcılığa ya da siyasi avantaja neden olmamasıdır. Dilsel ve siyasi eşitlik Esperanto sayesinde kolaylıkla gerçekleştirilebilir. Diğer olumlu yönü ise Esperanto'nun yapısının basitliği nedeniyle çok kolay ve hızlı bir şekilde öğrenilmesidir.

Olumsuz yönleri ise, mevcut durumda bu dili çok az kişinin bilmesi, edinilmesi için zaman ve maddi kaynak gerektirmesi ve AB'deki dil sorununu şuan itibarıyla çözmeye yardımcı olamamasıdır. Esperanto AB terminolojisine göre kesinlikle yeterli değildir ve hem genişletilmesi hem de güncellenmesi gerekmektedir ki, bu da hem zaman hem kaynak hem de yoğun çaba gerektirecektir (<http://asterix.library.uu.nl/files/scrol/r59/scriptic05.doc>).

Tek Ortak Dilin Sakıncaları

Altı çizilmesi gereken bir gerçek, AB'nin resmi dilleri konusundaki kararın üye devletler tarafından verildiğidir. Ve hiçbir ulusal siyasetçi ya da hükümet, seçmenlerini kendi dillerinden vazgeçmeye yönelik çabalarında başarılı olamaz. Çünkü daha önce de belirttiği gibi dil kültürel kimliğin vazgeçilmez bir parçasıdır. Avrupa halklarını kendi dillerinden feragat ettirmek ve yabancı bir dilde AB'yi anlamaya zorlamak, toplumlarda zaten var olan güven eksikliğini ve AB'den yabancılaşma duygusunu pekiştirme tehlikesini beraberinde getirebilir. Bir demokraside yaşayan insanlar olarak hükümet işlerinin açık, şeffaf ve anlaşılır olmasını beklemek halkların en tabii hakkıdır (http://www.europa.eu.int/comm/translation/reading/articles/enlargement_en.htm).

Çözüm Çabaları

1984 yılından bu yana Komisyon tarafından çeviriler konusunda ihtiyaçları karşılamak koşuluyla tercüme ve çeviri hizmetlerinde tasarruf çabaları sürdürül-

mektedir. Bunun için zaman zaman kolaylaştırılmış ‘asimetrik kapsama’ uygulanmaktadır, yani katılımcı kendi dilinde konuşabilmekte ve bu konuştuğu çevrilmekte, fakat başkalarının konuşmalarını kendi dili olmayan bir dilde dinleme ihtimali bulunmaktadır. Zira insanlar genelde bir yabancı dili konuşmaktan ziyade anlayabilmektedirler. Genel uygulamada seçilmiş olan temsilcilere tam, simetrik kapsama sağlanmakta, memurlara ve uzmanlara ise gereksinimleri ve mevcut kaynaklar ölçüsünde çeviri sunulmaktadır (http://europa.eu.int/comm/scic/thescic/multilingualism_en.htm). Topluluk müktesebatının ve kanunlar, yasama, resmi dokümanlar gibi yasal metinlerin tüm resmi dillere tercüme edilmesi halklar için anlaşılabilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Fakat dışarıdan gelen dokümanlara, raporlar, yazışmalar, iletişim, vs., bakıldığında sadece gerektiği dile tercüme edilmesi uygulaması yaygınlaşmıştır. Genelde sadece İngilizceye, bazen Fransızcaya tercüme edilmesi yeterli olmaktadır (http://www.europa.eu.int/comm/translation/reading/articles/enlargement_en.htm). Dolayısıyla kendi içinde çalışırken AB’nin çeşitli kurumları ve birimleri İngilizce ya da Fransızca ile yetinebilmekte ve bu da bir tasarruf sağlayabilmektedir.

Avrupa Komisyonu’nda 120.000 dolayında sayfa halen çevrilmeyi beklemektedir. Mevcut durum korunduğu takdirde, gelecek üç yıl içerisinde bu rakamın 600.000’e yükselmesi beklenmektedir. 2004 genişlemesiyle yeni katılan 9 resmi dilin AB dil politikasına olası etkileri de dikkate alınarak Mayıs 2004’te yeni bir uygulama getirilerek, Komisyon’daki metinleri en fazla 15 sayfa ile sınırlandırma kararı alınmıştır. Önceleri bir metnin ortalama uzunluğunun 32 sayfa olduğu dikkate alınır, bunun büyük bir ilerleme olabileceği görülmektedir (<http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/uebersetzung.shtml>). Ancak 2004 sonrası katılan yeni ülkelerin konuya ilişkin yeni yükler de ortaya koyduğu yadsınmaz. Bu çabalar özellikle de genişlemeyi sağlıklı bir şekilde başarmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ağırlık AB hukukunun 9 yeni resmi dile tercüme edilmesine verilmiştir. Yeni bir yönetim tedbiri ise, dokümanlar ya tüm dillere, ya sadece çalışma dilleri olan İngilizce, Almanca ve Fransızca ve ilgili hedef kitlenin dilinde, ya da sadece hedef kitlenin dilinde olacaktır.

Yabancı dil eğitimine çok önem verilmeli, fakat sadece İngilizce ağırlıklı bir yabancı dil eğitimine de karşı durulmalıdır. İngilizceyle mümkün olan en erken zamanda başlayıp, diğer farklı dillere de ağırlık verilmelidir. Bir yabancı dil öğrenen kişi için ikinci, üçüncü, dördüncü yabancı dili öğrenmek genelde çok daha kolay olmaktadır. Bu gerçekten yola çıkarak anaokullarında yabancı dil eğitimine başlayarak, dilin yaşayan bir şey olduğu hatırlanarak, yabancı diller yaşayarak ve yaşatarak öğretilerek, öğrencilere sevdirmeli ve Avrupa Birliği’nin dil çeşitliliği ve zenginliği bu şekilde korunabilmelidir.

Dil çok önemli bir olgudur. Bu bağlamda televizyon haber kanalı Euronews’un önemi fazlasıyla görülmektedir. Euronews 7 ayrı Avrupa dilinde (Rusça dâhil) yayın yapmakta ve Avrupa’nın kendine has dilsel ve kültürel özel-

liklerini dikkate almaktadır. Avrupa haberlerine odaklanmaktadır. Çokdilliliği ve Avrupa perspektifi sayesinde Anglo-Amerikan modelinin tek alternatifi olma özelliğine sahiptir ve bu anlamda Avrupa'da BBC ya da CNN'den çok daha yaygın izlenen bir haber kanalı konumunu korumaktadır.

Avrupa Birliği'nin ihtiyacı olan şey aslında bir Avrupa basın dünyasıdır: Avrupa halkı için Avrupa konularını işleyen, gündeme getiren, tartışan bir basın dünyası. Bu bağlamda 6 dilde her hafta yayınlanan ve gençler tarafından hazırlanan web sayfası cafe babel gibi çokdilli Avrupa girişimleri çok büyük önem taşımaktadır (<http://www.cafebabel.com/de/dossierprintversion.asp?Id=179>).

Ayrıca Avrupa Birliği'nin dil politikası tüm tartışmalara rağmen aslında sadece AB içinde ve dışında, kurumlar arasında ve halkaları ile iletişimin ve yönetimin ayrı dilleri konuşan üyeler arasında mümkün kılmayı sağlamakla yetinmemektedir. Aynı zamanda Birliğin hoşgörüsünün bir göstergesidir.

Avrupa Birliği içinde dil politikasını kolaylaştırmanın önünde genelde en büyük engeli üye devletlerin kültürel gururu ve kibri teşkil etmektedir. AB'nin ekonomik ve siyasal bütünleşme serüveniyle karşılaştırılırsa, Avrupa kültürel kimliği henüz oldukça yeni bir kavramdır. Üye devletler bir parça egemenlikten vazgeçmeyi kabul etmektedirler, fakat bunun her alanda değil, ulus devletin korunması için gerekli olan kültür, kimlik ve dil gibi alanların dışında kalmasını istemektedirler (http://www.europa.canterbury.ac.nz/news/NZESC_tamsin_rouse.pdf).

Bu bağlamda tüm başlıklar incelendiğinde, AB'nin eğitim konusuna çok az değinmesi ve en az bütçe ayırması da diğer düşündürücü olgudur. Eğitim, dil, kültür gibi alanlar tüm bütünleşme çabalarına ve ilerlemelerine rağmen hala ulus bilinci altında ve ulusların alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu da tabii gelecekteki bütünleşme çabalarının önüne de bir engel koymaktadır. Avrupalılar artık kendilerini hem ulus devletlerinin hem de yavaş yavaş da olsa artan bir şekilde AB vatandaşları olarak görmektedirler. Dil açısından da yerel şiveler, ulusal diller ve uluslararası dilleri kullanmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin kültür, eğitim ve dil politikaları işte bu değişen gerçekleri dikkate alarak kendini yenilemelidir ve tüm dillere daha fazla önem vererek, gerçekten demokrasiye ve eşitlik ilkesine bağlı olduğunu ispat etmelidir (http://www.onestopenglish.com/news/magazine/news/phlipson_tefl.html).

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği Antlaşması, Madde 1: ‘an ever closer union among the peoples of Europe, in which decisions are taken as openly as possible and as closely as possible to the citizen’ www.eurlex.europa.eu/en/treaties/index.htm (05.10.2010).

BBC haberi: ‘Irish language recognized by EU’. http://news.bbc.co.uk/1/hi/northern_ireland/4088828.stm (05.10.2010).

Brüll, Cornelia, ‘Die Sprachenpraxis in den Organen der Europaeischen Union’, <http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/organe.shtml> (05.10.2010).

Brüll, Cornelia, ‘Die Sprachenpolitik in der Europaeischen Union – Eine Einführung’, <http://www.europa-digital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/spachel.shtml> (05.10.2010).

Cunningham, Kristina, ‘Translating for a larger Union – can we cope with more than 11 languages?’ http://www.europa.eu.int/comm/translation/reading/articles/enlargement_en.htm (05.10.2010).

Evans, Lindsey, ‘Sprechen Sie meine Spreche?’, <http://www.cafebabel.com/de/dossierprintversion.asp?Id=179> (05.10.2010).

Gazzola, Michele, ‘Multilingualism In The European Union And Its Costs’, http://www.eumilano.it/multilinguismo/multilinguismo_unione_en.htm (09.10.2010).

F 1. ‘The Union shall respect the national identities of its Members States, whose systems of government are founded on the principles of democracy.’, http://www.danistay.gov.tr/6%20-%20iyi_yönetim.htm (09.10.2010).

McCuskey, Brian, ‘Respecting multilingualism in the enlargement of the European – the organisational challenge’, http://www.europea.eu.int/comm/translation/reading/articles/enlargement_en.htm (11.10.2010).

Monard, Rik, ‘One EU currency, One EU language’, De Standart, 31 Temmuz 1997, Van Someren, Emily, ‘The EU Language Regime: Lingual and Translational Problems’, 2004, s. 6, http://asterix.library.uu.nl/files/scroll/r59/scriptie_05.doc (08.10.2010).

Peter Mateja, ‘Topic: EU Working Language’, http://www.debatatabase.org/details_print.asp?topicID=288 (05.10.2010).

Phillipson, Robert, ‘Union in need of language equality’, The Onestop Magazine. The Magazine for English Language Teachers, http://www.onestopenglish.com/news/magazine/news/philipson_tefl.htm (05.10.2010).

Roma Antlaşması, Madde 248: ‘Tek nüsha olarak Flamanca, Fransızca, Almanca ve İtalyanca olarak kaleme alınan, dört metni de aynı ölçüde geçerli olan bu antlaşma, İtalya Cumhuriyeti Hükümeti arşivlerinde muhafaza edilerek birer sureti antlaşmaya imza koyan diğer Devlet hükümetlerine gönderilir.’ http://www.europa.eu.int/comm/dgs/translation/navigation/faq/faq_future_en.htm (08.10.2010).

Rouse, Tamsin, ‘Language Policy in the Institutions of the EU: Dealing with the lingua fra(n)cas’, 2nd New Zealand European Studies Association Conference, 29-30.08.2003, s. 6, http://www.europe.canterbury.ac.nz/news/NZESC_tamsin_rouse.pdf (10.10.2010).

Van Someren, Emily, 'The EU Language Regime: Lingual and Translational Problems', 2004, s. 19-20, http://asterix.library.uu.nl/files/scroll/r59/scriptie_05.doc (08.10.2010).

Toggenburg, Gabriel Von, 'Europas Sprachenbabel: Perle oder Stolperstein' <http://www.cafebabel.com/de/dossierprintversion.asp?Id=179> (19.10.2010).

http://www.europa.eu.int/comm/scic/thescic/history_en.htm (21.10.2010).

http://europa.eu.int/comm/dgs/translation/navigation/faq/faq_language_en.htm (05.10.2011).

http://www.europa.eu.int/comm/scic/thescic/multilingualism_en.htm (08.10.2011).

http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/awareness/year2001_en.html (08.10.2011).

http://europarl.eu.int/presentation/default_tr.htm (08.10.2011).

http://www.europa.eu.int/comm/scic/thescic/multilingualism_en.htm (08.10.2011).

<http://www.europa.eu.int/comm/scic/thescic/mission.htm> (08.10.2011).

http://www.europa.eu.int/comm/dgs/translation/navigation/faq/faq_facts_en.htm (07.10.2011).

http://europa.eu.int/comm/education/policies/languages/barolang_en.pdf (10.10.2011)

http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/index_en.html (08.10.2011).

<http://www.europadigital.de/text/aktuell/dossier/sprachen/lingua2.shtml> (05.10.2011).

TÜKETİCİLERİN ALGILADIKLARI RİSKLERİN AZALTI LMASINDA PAZAR EKSPERLERİNİN ROLÜ

THE ROLE OF MARKET MAVENS IN REDUCTION OF PERCEIVED RISKS OF CONSUMERS

Dr. Dursun YENER

Beykoz Lojistik Meslek Yüksek Okulu
dursunyener@yahoo.com

Özet

Algılanan risk kavramı ortaya atıldığı 1970'li yıllardan itibaren pazarlama konusunda ilgi gören önemli konular arasında yer almıştır. Konu üzerinde çalışan araştırmacılar tüketicilerin algıladıkları risk türleri ve bu riskleri azaltma stratejileri üzerinde durmuşlardır. Pazar eksperliği (maven) ise algılanan riske kıyasla daha yakın bir geçmişe sahiptir. Pazar eksperliği sadece pazarda yer alan ürün, marka ve mağazalar hakkında bilgi sahibi olmayı değil, aynı zamanda sahip olunan bu bilgiyi diğer insanlarla paylaşma isteğini de içinde barındırmaktadır. Tüketicilerin sahip oldukları bilgi seviyesi arttıkça algıladıkları risklerde azalacaktır. Pazar eksperliği tüketicilere ihtiyaç duydukları pazar bilgisini sağlayan kaynaklardan biridir. Bu çalışmada pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları risk seviyelerinin azaltılmasına olan etkileri ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Risk, Pazar Eksperliği.

Abstract

Perceived risk concept, which was emerged in 1970's, is one of the most important subjects in marketing literature. Researchers studying on this subject have focused on the types of perceived risks and strategies that reduce these risks. Market mavenism has more recent history than the perceived risk. Market mavenism covers not only knowledge about products, brands and stores in the market, but also the desire to share this information with other people. As the level of consumers' knowledge about market increases, their perceived risks decrease. Market mavens are one of the sources that provide market information consumers need. In this study, the effects of market mavenism on reduction of consumers' perceived risk levels will be analyzed.

Keywords: Perceived Risks, Market Mavenism.

Giriş

Tüketici davranışlarında algılanan risk kavramının ortaya çıkışı Raymound Bauer'in tüketici davranışlarında algılanan risk teorisini ortaya atmasıyla başlamıştır. Risk kelimesinin anlamı bir zarar veya kayıp durumuna yol açabilecek bir olayın ortaya çıkma ihtimali olarak ifade edilmektedir (TDK, 1997: 628). Cunningham (2005) riski "istenmeyen bir durumla karşılaşıldığında kayba uğranan miktar ve şartların olumsuz olarak algılanması sonucu bireylerin hissedecekleri subjektif zarar" olarak tanımlamıştır. Risk kavramı iktisat alanında 1920'li yıllarda popülerlik kazanmıştır. Bu tarihten itibaren de finans, pazarlama ve diğer bilimlerde de başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Dowling ve Staelin, 1994: 119). Bauer'e göre tüketiciler, iktisatçıların söylediğinin aksine faydayı maksimize etmek yerine, tüketici tercihlerinden doğan riski minimize etmeye çalışmaktadırlar (Sheth, Gardner ve Garrett, 1988: 117; Shaw ve Jones, 2005: 262). Bauer tarafından yapılmış olan risk tanımı şu şekilde ifade edilebilir (Greatorex, Mitchell ve Cunliffe, 1992: 316);

Risk = Bir durumun gerçekleşme olasılığı * Sonuçların tercihler üzerindeki etkisi

Algılanan risk kavramının tanımlanmasıyla beraber tüketicilerin satın alma davranışlarının değerlendirilmesi daha kolay ve anlaşılır bir hâl almıştır. Eğer bir kişinin algıladığı risk seviyesi yüksekse, ilgili müşteri satın alacağı ürünleri alternatifleri ile kıyaslama veya başka insanlardan tavsiye isteme eğilimi göstermektedir (Laroche, Nepomuceno ve Richard, 2010: 198). Algılanan risk, bilinmezlik durumlarında tüketicilerin ihtiyaç duyduğu bilgi miktarının da artmasına yol açmaktadır (Laroche vd, 2004: 373-4).

Tüketici davranışları, tüketicilerin her türlü faaliyetlerinin sonucunun taşıdığı belirsizlikten ötürü risk içermektedir. Tüketicilerin yaptıkları her satın alma faaliyeti, tüketicinin finansal kaynaklarını alternatif seçenekler için kullanmasına engel olmaktadır. Yapılan yanlış tercihler tüketicilerin kendilerinin veya yakınlarının kendilerine olan güvenlerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Bauer, 1960: 139).

1. Algılanan Risk Kavramının Önemi

İktisat, psikoloji ve istatistik gibi farklı disiplinlerde risk kavramı hem pozitif hem de negatif sonuçlara neden olabilecek durumlar arasında yapılacak seçimlerle ilgili olarak ifade edilmektedir. Tüketici davranışları ise genellikle tüketicilerin yaptıkları tercihlerin potansiyel olumsuz neticeleri üzerine odaklanmaktadır. Bu durum pazarlama ve diğer disiplinlerin risk kavramına yaklaşımındaki en önemli farklılıktır (Stone ve Gronhaug, 1993: 40; Dholakia, 2000: 1342).

Algılanan risk bireyin kabul edebileceği miktarın altında bir seviyede gerçekleşirse, etkisi küçük olur ve ihmal edilebilir (Greatorex ve Mitchell, 1992: 320).

Ancak yüksek seviyede algılanan risk miktarı tüketicinin satın alma işlemini ertelemesine veya tamamen iptal etmesine neden olabilmektedir (Cunningham vd, 2005: 359).

Algılanan risk tüketici satın alma sürecinin ilk aşamalarında etkili olan bir kavramdır (Dowling ve Staelin, 1994: 119). Tüketici satın alma süreci beş aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar;

1. İhtiyacın tanımlanması
2. Bilgi araştırma
3. Alternatiflerin değerlendirilmesi
4. Satın alma kararı
5. Satın alma sonrası davranışlar

Birinci aşamada tüketiciler bir risk algılamakta, ikinci ve üçüncü aşamalarda ise algılanan bu riski azaltacak stratejilere başvurumaktadırlar. Bu stratejilerin başında kişisel tavsiyeler, ürün veya hizmet hakkında ekstra bilgi araştırma ve ürün garantisi gibi faktörler yer almaktadır (Cunningham vd, 2005: 360).

1.2. Algılanan Risk Çeşitleri

Risk objektif ve subjektif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bauer (1960) subjektif risk üzerinde durmaktadır. Ortalama bir müşteri sınırlı bilgiye sahiptir. Birçok durumda daha önce tecrübe etmedikleri, tamamıyla yeni bir satın alma faaliyeti ile yüz yüze gelmektedirler. Algılanan risk konusunda yapılan her ölçüm bu sınırlandırma içinde geliştirilmektedir (Mitchell, 1999: 164). Algılanan riskin seviyesi ihtiyaç duyulan bilgi türünü, kullanılan bilgi kaynaklarını ve karar verme aşamasında ihtiyaç duyulan süreyi etkilemektedir (Laroche vd, 2004: 376).

Geçmişte Cox ve Rich (1967) tarafından yapılan bir çalışmada algılanan risk, sosyo-psikolojik ve finansal riskler olmak üzere iki genel başlık altında değerlendirilmiştir. 1972 yılında ise Jacoby ve Kaplan algılanan risk kavramının 5 farklı boyutunu ortaya koymuşlardır (Laroche vd, 2010: 198). Bu çalışma sonucuna göre algılanan riskler,

- İşlevsel risk
- Zaman riski
- Sosyal risk
- Psikolojik risk
- Finansal risk

Daha sonra diğer araştırmacıların çalışmaları sonucu altıncı bir boyut olarak zaman riski, algılanan risk boyutlarından biri haline gelmiştir (Stone ve Gronhaug, 1993: 41).

Jacoby ve Kaplan (1974) tarafından yapılan risk sınıflandırmasına, Roselius (1971) daha farklı bir öneri sunmuştur. Bir tüketicinin satın alma eyleminden

dolayı karşılaşılabileceği olası kayıpları göz önüne alarak, algılanan risk boyutlarını;

- Zaman kaybı
- Fiziksel kayıp
- Ego kaybı
- Para kaybı

olarak sıralamıştır. Roselius (1971)'un sıraladığı, zaman kaybı dışındaki risk boyutlarının, Jacoby ve Kaplan'ın ölçeğinde farklı isimler altında bulunduğu görülmektedir.

Fiziksel risk, ürünün veya hizmetin, tüketicinin fiziksel sağlığına etkileri ile ilgili endişelerini ifade etmektedir. Bazı ürünlerin başarısız kullanımı tüketicinin sağlığı veya güvenliği için tehlikeli oluşturmakta ve fiziksel risk ortaya çıkmaktadır (Roselius, 1971: 58). **Sosyal risk**, Schiffman ve Kanuk (2000: 122) yanlış ürün seçiminin sosyal utançla sonuçlanabileceğini belirtmiştir. Bir ürünü satın alma sonucunda bireyin sosyal bir grup içindeki statüsünü kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu risk türü ürünün başkaları tarafından hoş karşılanmaması, olumsuz düşüncelere ya da yargılamalara neden olması ve bireyin sosyal imajına herhangi bir şekilde zarar vermesiyle ilgilidir (Deniz, 2007: 40). **Finansal risk**, Roselius'a göre ürün başarısız olduğunda ortaya çıkan kaybın, alınan ürünün gereği gibi çalışmasını sağlama maliyeti veya yerine başarılı bir ürün koyabilme maliyetidir (Solomon vd, 2002: 236). **Psikolojik risk**, tüketicinin satın aldığı ürünün kişiliği ile uyuşup uyuşmayacağı ve kişinin benlik hissini artırıp artırmayacağı ile ilgilidir. Roselius (1971) bu riskten ego kaybı olarak bahsetmektedir (Deniz, 2007: 41). **Zaman riski**, Roselius'a (1971: 58) göre satın alınan ürünler yeterli tatmin sağlamadığında tüketicinin uygun ürünü bulmak veya elindekini değiştirmek için fazladan zaman harcaması olarak tanımlanmaktadır. **İşlevsel risk**, ürünün dizayn edildiği ve reklâmı yapıldığı gibi performans göstermemesi nedeniyle arzu edilen faydaları sağlayamaması durumudur. Bir diğer ifadeyle performans riski ürünün beklenen performansı gösterip gösteremeyeceği ile ilgili endişelerdir (Deniz, 2007: 39).

Algılanan risk kavramı çok boyutlu bir kavramdır ve tek bir kavram ile ifade edilmesi mümkün değildir. Literatürde çok çeşitli risk boyutları tanımlanmıştır. Jacoby ve Kaplan ve Roselius tarafından tanımlanan risk türlerinin haricinde farklı risk boyutları da bulunmaktadır (Hassan vd, 2006: 140). Bu riskler genellikle online alışverişlerle ilişkilendirilmektedir. Bu riskler;

- Kaynak güvenilirliği riski
- Güvenlik riski

Algılanan kaynak riski, müşterilerin online satış yapan kişi veya kurumlara güven duyması ve onlarla iş yapmaya ikna olması ile ilgili risklerdir. **Algılanan güvenlik riski**, insanların internet üzerinden yaptıkları alışverişlerde kimlik bilgileri, kredi kartı gibi bilgileri kaybetme veya kötüye kullanma yönünde hissetleri risklerdir (Hassan vd, 2006: 141).

Tablo 1. Algılanan risk sınıflandırmaları

Yazar	Tarih	Risk Türleri
Roselius	1971	Fiziksel, Sosyal, Performans, Psikolojik, Zaman
Kaplan, Szybillo ve Jacoby	1974	Fiziksel, Sosyal, Finansal, İşlevsel, Psikolojik
Mitchell ve Greatorex	1993	Fiziksel, Sosyal, Finansal, Fonksiyonel
Stone ve Gronhaug	1993	Fiziksel, Sosyal, Finansal, Performans, Psikolojik, Zaman
Keh ve Sun	2008	Kişisel (Sosyal ve Psikolojik), Kişisel Olmayan (Finansal ve İşlevsel)

Risklerin bazı durumlarda arttığı, bazı durumlarda ise azaldığı bilinmektedir (Yaraş vd, 2009: 201). Bettman (1973: 187) algılanan riskin daha fazla hissedildiği durumları aşağıdaki şekilde özetlemiştir. Buna göre algılanan risk;

- Ürün grubu hakkında bilgi az olduğunda,
- Marka ile ilgili deneyim az olduğunda,
- Ürün yeni olduğunda,
- Ürün teknik açıdan karmaşık olduğunda,
- Tüketici daha az güvenli olduğunda,
- Markalar arasında kalite farkları olduğunda,
- Fiyat yüksek olduğunda,
- Satınalma tüketici için önemli olduğunda artma eğilimi göstermektedir.

1.3. Risk Azaltma Stratejileri

Kimi tüketiciler çeşitli tüketim durumlarında yüksek derecede risk algıladıkları halde diğerleri daha az risk algılayabilmektedirler (Assael, 1987: 169). Ürünler hakkında elde edilecek ilave bilgiler sonuçların belirsizliğini azaltması dolayısıyla algılanan risk miktarını düşürecektir (Laroche vd, 2010: 203). Cox'a (1967: 75) göre algılanan riski azaltmada kullanılan stratejilerden birisi geçmiş deneyimlerden faydalanmaktır. Risk azaltma stratejileri genel olarak algılanan riski oluşturan parçaları azaltmayı amaçlamaktadır. Diğer risk azaltma stratejileri arasında aile veya arkadaşla danışmak, geçmiş tecrübeler, garanti, fiyat bilgisi, satış görevlisine danışma, bilinen marka satın alma ve reklâmlardan bilgi edinme gibi alternatifler yer almaktadır (Mitchell ve McGoldrick, 1996: 5-6). Roselius (1971: 56) bir bireyin, ürünle ilgili risk algılarını yok etmek için dört stratejiden birini izleyebileceğini ileri sürmüştür. Bu stratejiler;

- Satın almanın başarısız olma ihtimalini azaltmak veya gerçek zararın şiddetini azaltmak,
- Daha fazla toleransa sahip olduğu algılanan risk türüne geçiş yapmak,
- Satın alma işlemini ertelemek,

- Satın alma işlemini gerçekleştirmek ve var olmak riske razı olmak.

2. Pazar Ekspertleri (Market Mavens)

Maven kavramı Yidce'den gelmektedir ve bilgi ve tecrübe sahibi kişi (Geissler ve Edison, 2005: 74) ve "kendisini uzman olarak gören kimse" anlamı taşımaktadır (Schneider ve Rodgers, 1993: 67). Pazar ekspertleri çok çeşitli ürünler, alışveriş mekânı veya pazarın diğer yönleri hakkında bilgi sahibi olan, tüketicilerle tartışma başlatan ve tüketicilerden pazarla ilgili bilgiler için gelen taleplere yanıt veren bireylerdir (Feick ve Price, 1987: 85).

Yenilikçiler ve fikir liderleri ile kıyaslandığında pazar eksperti literatürü daha az gelişmiştir. Birçok akademik çalışma pazar ekspertlerinin demografik özelliklerine ve davranışlarına odaklanmıştır (Clark ve Goldsmith, 2005: 290). Pazar ekspertlerinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda Feick ve Price (1987), ekspert ve ekspert olmayan kişiler arasında hane halkı nüfusu, yaş, gelir, 18 yaş altı çocuk sayısı açısından bir farklılık tespit edememiştir. Kadınlar pazar eksperti olmaya erkeklere göre daha yatkınken, pazar ekspertlerinin eğitim seviyeleri genel olarak daha düşüktür (Goodey ve East, 2008: 267). Etkileyici karakterleri pazar ekspertlerini perakendeciler için de tutundurma faaliyetlerinin önemli bir hedefi haline getirmektedir. Bilginin tüketicilere iletilmesinde fikir liderleri ve yenilikçiler, ekspertler kadar tutundurma yönlü değildirler (Williams ve Slama, 1995: 5). Pazar ekspertlerinin demografik özelliklerini ortaya koymaya yönelik çeşitli araştırmalar bulunmakla beraber kişilik özelliklerini ve bu şekilde davranmalarına sebep olan nedenleri ortaya çıkarmaya yönelik yapılan araştırmalar az sayıdadır (Goodey ve East, 2008: 265). Pazar eksperti tanımına göre bu kişilerin ürünü pazara çıkar çıkmaz satın alanlardan olması, hatta kullanıcısı olması dahi gerekmemektedir. Ekspertler bir ürünün fikir lideri veya erken alıcısı olabilir. Pazarlar hakkında daha genel bilgiye sahip olması ekspertleri, fikir lideri ve yenilikçilerden ayırmaktadır (Feick ve Price, 1987: 85). Pazar ekspertlerini tanımlayan özellikler arasında kendine güvenlerinin yüksek olması, özgün olma isteği ve kişilerarası ilişkilere daha duyarlı olmaları gelmektedir (Ruvio ve Shoham, 2007: 706).

3. Metodoloji

Araştırmanın amacı öncelikli olarak pazar ekspertliğinin tüketicilerin algıladıkları risk seviyelerine olan etkisini tespit etmektir. Pazar ekspertleri aracılığı ile bilgi seviyelerinde meydana gelen artışın, tüketicilerin algıladıkları risk seviyesini düşüreceği beklenmektedir. Bu durumda araştırma hipotezi aşağıdaki gibidir:

H₀: Pazar ekspertliği tüketicilerin algıladıkları risk seviyesinin azalmasını sağlamaktadır.

3.1. Örnek Kütle ve Anket Formunun Yapısı

Araştırmanın örnek kütlesi toplam 364 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılar tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiş ve kapalı uçlu soruların kullanıldığı anket yöntemiyle veriler toplanmıştır. Anket formunda Higie ve Feick tarafından hazırlanan 6 soruluk Pazar eksperliği ölçeği kullanılmıştır. Algılanan risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak ise araştırmacı tarafından hazırlanmış olan 6 soruluk bir ölçek kullanılmıştır. Her iki ölçekte yer alan sorular 5’li likert (1= Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) formunda hazırlanmıştır. Bu soruların dışında tüketicilerin demografik özelliklerini ortaya koymaya yönelik sorulara yer verilmiştir. Soruların analizinde “SPSS for Windows” programından yararlanılmıştır.

3.2. Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeyleri Cronbah’s alfa testi ile sınanmıştır. Bu test sonuçlarına göre pazar eksperliği ölçeğinin güvenilirlik düzeyi 0,843, risk azaltma sorularının güvenilirlik düzeyi ise 0,856’dır. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda ilgili ölçeklerin istatistiksel araştırmalarda kullanılabilmesi için asgari 0,7’lik bir değere sahip olması gerekmektedir. Yukarıda belirtilen değerler ise bu gerekliliğin sağlandığını göstermektedir.

3.3. Frekans Sonuçları ve Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya katılan 364 kişiye ait bazı demografik özellikler aşağıdaki tabloda toplu bir biçimde ve yüzde cinsinden gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların farklı gruplara dağıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özellikleri

Cinsiyet	Erkek %56, Kadın %44
Yaş	16-25 %30,8; 26-35 %43,4; 36-45 %19,2; 46+ %6,6
Medeni durum	Bekâr %53,3; Evli %46,7
Eğitim seviyesi	Lise %14,8; Yüksekokul %31,9; Üniversite %31,9; Lisansüstü %18,1
Aylık gelir	0-1000 %14,8; 1001-2000 %20,3; 2001-3000 %30,8; 3001-4000 %15,4; 4001-5000 %8,2; 5001+ %10,4
Meslek	Çalışmıyor %9,3; Öğrenci %17,6; Ev hanımı %11,3; Memur/İşçi %20,3; Yönetici %14,8; Serbest meslek %9,3; Akademisyen %6,6

Aşağıdaki tablolarda ise araştırmada kullanılan pazar eksperliği ve algılanan riskleri azaltmaya yönelik hazırlanan ölçeklere ait betimleyici istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 3. Pazar eksperliği betimleyici istatistikler

	Ortalama	Std. Sapma
Arkadaşlarım yeni ürünler ve satışlar hakkında, benim iyi bir bilgi kaynağı olduğumu bilirler	3,38	0,954
Arkadaşlarıma yeni ürün ve markalar öneririm	3,70	0,946
Eğer birisi bana farklı ürünler için en avantajlı alışverişi nerede yapabileceğini sorarsa ona nereye gideceğini söyleyebilirim	3,51	1,033
İnsanlara çok sayıda ürün hakkında bilgi vererek yardımcı olurum	3,16	1,021
İnsanlar, ürünler ve alışveriş mekânları ilgili benden bilgi isterler.	3,04	1,020

Pazar eksperliği ölçeğinde yer alan değişkenlerin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3’de yer almaktadır. 5’li Likert ölçeğinin kullanıldığı ölçekte değişkenlere verilen cevapların ortalamaları 3’ün üzerindedir. Bu durum katılımcıların eksper olma eğilimlerinin yüksek olduğuna ve çevrelerindeki insanlar tarafından bir bilgi kaynağı olarak görüldüklerine işaret etmektedir.

Tablo 4. Risk azaltma betimleyici istatistikler

	Ortalama	Std. Sapma
Finansal risk	3,45	0,942
İşlevsel risk	3,25	0,878
Fiziksel risk	3,55	0,881
Psikolojik risk	3,43	0,958
Sosyal risk	3,11	0,915
Zaman riski	3,23	1,095

Yukarıdaki tabloda ise katılımcıların uzman tavsiyesi ile algıladıkları risklerde meydana gelen azalmalar görülmektedir. Genel olarak eksperlerin tavsiyesi algılanan riskleri azaltırken en yüksek oranda etki ise algılanan fiziksel riskte görülmektedir.

3.4. Analiz Sonuçları

Tablo 5. Korelasyon analizi

		Pazar eksperliği
Finansal risk	Pearson Correlation	0,169
	Sig. (2-tailed)	0,001
	N	364
İşlevsel risk	Pearson Correlation	0,258
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	364
Fiziksel risk	Pearson Correlation	0,246
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	364
Psikolojik risk	Pearson Correlation	0,291
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	364
Sosyal risk	Pearson Correlation	0,326
	Sig. (2-tailed)	0,000
	N	364
Zaman riski	Pearson Correlation	0,112
	Sig. (2-tailed)	0,033
	N	364

Korelasyon analizi sonuçları pazar eksperleri ile tüketicilerin algıladıkları 6 riskin azaltılması ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. En yüksek korelasyon oranı % 32,6 ile algılanan sosyal riske aittir. Sosyal riskin tanımı incelendiğinde bir uzmanın tavsiyesi ile aralarında pozitif ilişki olması anlaşılabilir. Genel olarak bir uzman tavsiyesinden faydalanan bir tüketicinin algıladığı risklerin tamamında bir düşüş meydana gelmektedir.

Bu sonuçlar araştırma hipotezinin reddedilemeyeceğini göstermektedir. Pazar eksperliği algılanan risk türlerinin tamamının azalmasında pozitif bir etkiye sahiptir. Tüketicilerin demografik özelliklerine ilişkin hipotezler ve istatistikî analizler aşağıda gösterilmiştir.

H_1 : Pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları riskler üzerindeki etkisi tüketicilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

Uzman tavsiyesinin azalmasına sebep olduğu algılanan risk türleri incelendiğinde cinsiyet açısından algılanan zaman riskinde istatistikî bir farklılık bulunmak-

tadır. Bağımsız örneklem t-testinin sonuçlarından da bu durum anlaşılmaktadır. Ortalama değerleri incelendiğinde ($\mu_{\text{erkek}}=3,43$ ve $\mu_{\text{kadın}}=2,96$) uzman tavsiyesinin erkeklerin algıladığı zaman riski üzerindeki azaltıcı etkisinin kadınlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda H_1 hipotezi algılanan zaman riski için reddedilemez.

Tablo 6. Bağımsız örneklem t-testi

		Levene's Test for Equality of Variances		T	Df	Sig. (2-tailed)
		F	Sig.			
Zaman riski	Equal variances assumed	0,275	0,600	4,143	362	0,000
	Equal variances not assumed			4,135	339,179	0,000

H_2 : Pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları riskler üzerindeki etkisi tüketicilerin medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Katılımcıların medeni durumları göz önüne alındığında ise algılanan risk türleri üzerinde uzman tavsiyesinin evlilerde daha yüksek oranda azaltıcı etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 7). (Algılanan finansal risk; $\mu_{\text{evli}}=3,56$ $\mu_{\text{bekâr}}=3,34$), (Algılanan işlevsel risk; $\mu_{\text{evli}}=3,35$ $\mu_{\text{bekâr}}=3,15$), (Algılanan fiziksel risk; $\mu_{\text{evli}}=3,69$ $\mu_{\text{bekâr}}=3,43$), (Algılanan zaman riski; $\mu_{\text{evli}}=3,45$ $\mu_{\text{bekâr}}=3,03$)

Tablo 7. Bağımsız örneklem t-testi

		Levene's Test for Equality of Variances		T	Df	Sig. (2-tailed)
		F	Sig.			
Finansal risk	Equal variances assumed	0,229	0,632	-2,282	362	0,023
	Equal variances not assumed			-2,285	357,063	0,023
İşlevsel risk	Equal variances assumed	0,535	0,465	-2,161	362	0,031
	Equal variances not assumed			-2,167	359,225	0,031
Fiziksel risk	Equal variances assumed	8,12	0,005	-2,848	362	0,005
	Equal variances not assumed			-2,877	361,848	0,004
Zaman riski	Equal variances assumed	0,424	0,516	-3,678	362	0,000
	Equal variances not assumed			-3,723	360,976	0,000

H₃: Pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları riskler üzerindeki etkisi tüketicilerin yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

H₃ hipotezini sınavabilmek için öncelikle değişkenlerin homojen olup olmadığına bakılmalıdır. Bu amaçla Levene testi kullanılacaktır. Levene testi sonucunun 0,05'den küçük olması (0,000) algılanan zaman riski değişkeninin homojen olmadığını göstermektedir. Bu durumda hipotezin sınavmasında ANOVA testi yerine Welch ve Brown–Forsythe testleri kullanılmalıdır.

Tablo 8. Robust Tests of Equality of Mean

		Statistic	df1	df2	Sig.
Zaman riski	Welch	7,952	4	21,222	0,000
	Brown-Forsythe	6,506	4	72,431	0,000

Welch ve Brown–Forsythe testleri sonuçları 0,05'den küçük olduğu için uzman tavsiyesinin algılanan zaman riskini azaltma etkisi katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir. Yapılan post-hoc testi sonucu ve ortalama değerler incelendiğinde 36-45 yaş ($\mu_{36-45}=3,74$) grubu için uzman tavsiyesi algılanan zaman riskinin azaltılmasında daha etkili olmaktadır.

H₄: Pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları riskler üzerindeki etkisi tüketicilerin eğitim seviyelerine göre farklılık göstermektedir.

Levene testi sonuçlarına göre (Sig._{işlevsel}=0,065; Sig._{psikolojik}=0,298) yapılan ANOVA testi sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 9. ANOVA testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İşlevsel risk	Between Groups	13,509	7	1,93	2,581	0,013
	Within Groups	266,238	356	0,748		
	Total	279,747	363			
Psikolojik risk	Between Groups	21,84	7	3,12	3,565	0,001
	Within Groups	311,578	356	0,875		
	Total	333,418	363			

Yukarıdaki tabloya göre eğitim seviyelerine göre tüketicilerin algıladıkları işlevsel ve psikolojik risklerde istatistiksel olarak bir farklılık bulunduğunu göstermektedir. Farklılığa yol açan grup ise ilkököl mezunlarıdır ($\mu_{\text{ilkokul}}=1,00$). Algılanan işlevsel ve psikolojik risk türleri için uzman tavsiyesinin etkisi ilkököl mezunu tüketiciler üzerinde, diğer tüketicilere kıyasla daha az etkili olmaktadır.

H_5 : Pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları riskler üzerindeki etkisi tüketicilerin aylık hane geliri gruplarına göre farklılık göstermektedir.

Levene testi sonuçlarına göre ($\text{Sig.}_{\text{işlevsel}}=0,415$; $\text{Sig.}_{\text{psikolojik}}=0,217$; $\text{Sig.}_{\text{zaman}}=0,217$) yapılan ANOVA testi sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 10. ANOVA testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İşlevsel risk	Between Groups	16,496	5	3,299	4,487	0,001
	Within Groups	263,251	358	0,735		
	Total	279,747	363			
Psikolojik risk	Between Groups	11,318	5	2,264	2,516	0,030
	Within Groups	322,1	358	0,9		
	Total	333,418	363			
Zaman riski	Between Groups	30,888	5	6,178	5,466	0,000
	Within Groups	404,639	358	1,13		
	Total	435,527	363			

ANOVA testi sonuçlarına göre tüketicilerin algıladıkları işlevsel, psikolojik ve zaman riskleri sahip oldukları aylık hane geliri gruplarına göre farklılık göstermektedir. Farklılığa neden olan grup aylık 4001-5000 TL gelire sahip olan gruptur. Grupların algıladıkları riskler incelendiğinde 4001-5000 TL gelire sahip olan grubun, uzman tavsiyesi sonucunda algıladıkları risk seviyesinde daha fazla azalma görülmektedir ($\mu_{\text{işlevsel}}=3,67$; $\mu_{\text{psikolojik}}=3,60$; $\mu_{\text{zaman}}=3,53$).

H_6 : Pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları riskler üzerindeki etkisi tüketicilerin meslek gruplarına göre farklılık göstermektedir.

Levene testi sonuçlarına göre ($\text{Sig.}_{\text{finansal}}=0,251$; $\text{Sig.}_{\text{fiziksel}}=0,002$; $\text{Sig.}_{\text{zaman}}=0,013$) yapılan ANOVA, Welch ve Brown-Forsythe testlerinin sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 11. ANOVA testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Finansal risk	Between Groups	19,055	7	2,722	3,2	0,003
	Within Groups	302,846	356	0,851		
	Total	321,901	363			

Tablo 12. Robust Tests of Equality of Mean

		Statistic	df1	df2	Sig.
Fiziksel risk	Welch	2,679	7	127,991	0,013
	Brown-Forsythe	2,677	7	269,224	0,011
Zaman riski	Welch	2,287	7	132,343	0,031
	Brown-Forsythe	2,612	7	332,074	0,012

Tablo 11 ve Tablo 12’de yer alan testlerin sonuçları tüketicilerin algıladıkları finansal, fiziksel ve zaman risklerinde sahip oldukları meslek grupları arasında bir farklılık bulunduğunu göstermektedir. Uzman tavsiyesi algılanan finansal ve zaman riskleri türünde en fazla serbest meslek sahibi tüketiciler üzerine olumlu etkiye sahip olmaktadır ($\mu_{\text{finansal}}=3,82$; $\mu_{\text{zaman}}=3,65$). Algılanan fiziksel risk türü içinse yönetici grubu üzerinde uzman tavsiyesi daha etkili olmaktadır ($\mu_{\text{fiziksel}}=3,85$).

Sonuç

Pazar eksperliği kavramı ile algılanan risk konuları birbirleri ile yakından ilişkili kavramlardır. Eksperler sahip oldukları uzmanlık ile diğer tüketicilerin algıladıkları risklerin de azaltılmasında rol oynamaktadırlar (Hennigs vd, 2010: 10). Pazarlama literatüründe algılanan risk konusu geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır ancak pazar eksperleri ile olan ilişkisi ve pazar eksperliğinin algılanan riskleri azaltıcı etkisi daha önceden ele alınmış bir konu değildir.

Çalışma sonucunda elde edilen istatistikî veriler pazar eksperliğinin tüketicilerin algıladıkları risklerin azaltılmasında pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Jacoby ve Kaplan tarafından yapılmış olan algılanan risk sınıflandırmasının dikkate alındığı çalışmada toplam altı algılanan risk türünün azaltılmasında pazar eksperlerinin değişen oranlarla da olsa pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Feick ve Price (1987), yapmış oldukları çalışmada, eksper ve eksper olmayan kişiler arasında birçok demografik özelliğe göre bir farklılık bulamamış olmakla beraber, bu çalışmada algılanan risklerin azaltılmasında eksperlerin tavsiyeleri farklı demografik özelliklere sahip tüketiciler üzerinde farklı etkilere sahip olduğu görülmüştür. Risk konusu ve tüketicilerin neden risk algıladıkları anlaşılması zor konulardır. Öyle ki kişilerin algıladıkları risk türleri ve risk mik-

tarları, birbirine benzer iki durumda dahi farklılık gösterebilmektedir. Bu durum, risk faktörünün çok sayıda bileşenden oluşmasıyla açıklanabilir ve bu bileşenlerin bir kısmı da ölçüm yapılması hiç de kolay olmayan psikolojik faktörlerdir. Tüketicilerin sahip oldukları kültür ve mensubu oldukları sosyal sınıfların normları da risk konusunun anlaşılmasında gözardı edilmemesi gereken etmenlerdir. Bu çalışma algılanan risk faktörünün kısmen de olsa anlaşılabilmesi için, tüketicilerin bilgi ihtiyaçlarını karşılayan en önemli kaynaklardan biri olan pazar ekspertlerinin etkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

KAYNAKLAR

- Assael, Henry, (1987), *Consumer Behavior and Marketing Action*, PWS Kent Boston
- Bauer, Raymond A, (1968). *Dynamic Marketing for a Changing World*, James F. Engel (Ed.). Consumer Behavior Selected Readings, Irwin Inc.
- Bettman, James R, (1973), “Perceived Risk and Its Components: A Model and Empirical Test”, *Journal of Marketing Research*, Vol. 10, May, pp. 184-190.
- Clark, Ronald A, Goldsmith Ronald E, (2005), “Market Mavens: Psychological Influences”, *Psychology & Marketing*, Vol. 22, No. 4, April, pp. 289-312.
- Cox, D.F, (1967), Risk Handling in Consumer Behavior – an Intensive Study of Two Cases, Risk Taking and Information Handling in Consumer Behavior, Harvard University Press, Boston, içinde Özer, Leyla, Gülpınar Serdar, (2005),” Hizmet sektöründe tüketicilerin algıladıkları riskler: Havayolları sektöründe bir araştırma”, *Journal of Commerce & Tourism Education Faculty*, No.1
- Cunningham, Lawrence F, Gerlach James H, Harper Michael D, Young Clifford E, (2005), “Perceived Risk and The Consumer Buying Process: Internet Airline Reservations”, *International Journal of Service Industry Management*, Vol.16, No.4, pp.357-372.
- Deniz, Arzu, (2007), *Kişilik Özellikleri İle Algılanan Risk Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Dholakia, Utpal M, (2000), “A Motivational Process Model Of Product Involvement and Consumer Risk Perception”, *European Journal of Marketing*, Vol. 35, No. 11, pp. 1340-1360.
- Dowling, Grahame R, Staelin Richard, (1994), “A Model of Perceived Risk and Intended Risk-handling Activity”, *Journal of Consumer Research*, Vol.21, June, pp.119-134.

Feick, Lawrence F, Price Linda L, (1987), "The Market Maven: A Diffuser of Marketplace Information", *Journal of Marketing*, Vol. 51, No.1, January, ABI/INFORM.

Geissler, Gary L, Edison Stewe W, (2005), "Market Mavens' Attitudes Towards General Technology: Implications for Marketing Communications", *Journal of Marketing Communications*, Vol. 11, No. 2, June, pp. 73-94.

Goodey, Caroline, East Robert, (2008), "Testing The Market Maven Concept", *Journal of Marketing Management*, Vol.24, No.3-4, pp.265-282.

Greatorex, Michael, Mitchell Vincent-Wayne, Cunliffe Ray, (1992), "A Risk Analysis of Industrial Buyers: The Case of Mid-Range Computers", *Journal of Marketing Management*, Vol.8, pp.315-333.

Hassan, Ahmad M, Kunz Michelle B, Pearson Allison W, Mohamed Fatma A, (2006), "Conceptualizing and Measurement of Perceived Risk in Online Shopping", *Marketing Management Journal*, Vol. 16, Issue 1, pp. 138-147.

Hennigs, Nadine, Wiedmann Klaus-Peter, Seegebarth Barbara, Pankalla Lars, Kassubek Martin, (2010), "The Influence of Consumers' Risk Attitudes and Behavior on the Adoption of Online Banking Services," *Journal of Marketing Trends*, Vol. 1, October.

Kaplan, Leon B, Szybillo George J, Jacoby Jacob, (1974)," Components of Perceived Risk in Product Purchase: A Cross Validation", *Journal of Applied Psychology*, Vol.59, No.3, pp. 287-291.

Keh, Hean Tat, Sun Jin, (2008), "The Complexities of Perceived Risk in Cross-Cultural Services Marketing", *Journal of International Marketing*, Vol.16, No.1, pp.120-146.

Laroche, Michel, McDougall Gordon H.G, Bergeon Jasmin, Yang Zhiyong, (2004), "Exploring How Intangibility Affects Perceived Risk", *Journal of Service Research*, Vol. 6, No. 4, May, pp. 373-389.

Laroche, Michel, Nepomuceno Marcelo Vinhal, Richard Marie-Odile, (2010), "How Do Involvement and Product Knowledge Affect Relationship Between Intangibility and Perceived Risk For Brands And Product Categories?", *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 27, No. 3, pp. 197-210.

Mitchel, Vincent W, Greatorex M, (1993)," Risk Perception and Reduction in the Purchase of Consumer Services", *The Service Industries Journal*, Vol.13, No.4, October, pp.179-200.

Mitchell, Vincent W, McGoldrick Peter J, (1996), "Consumers' Risk-Reduction Strategies: A Review And Synthesis", *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, Vol.6, No.1, January.

Mitchell, Vicent-Wayne, (1999), "Consumer Perceived Risk: Conceptualizations and Models", *European Journal of Marketing*, Vol.33, No.1/2, pp.163-195.

Roselius, Ted, (1971), "Consumer Rankings of Risk Reduction Methods", *Journal of Marketing*, Vol. 35, January, pp. 55-61.

Ruvio, Ayalla, Shoham Aviv, (2007), "Innovativeness, Exploratory Behavior, Market Mavenship, and Opinion Leadership: An Empirical Examination in the Asian Context", *Psychology & Marketing*, Vol. 24, No. 8, August, pp. 703-722.

Schiffman, L, Leslie Lazar Kanuk, (2000), *Consumer Behaviour*, Seventh Edition, New Jersey: Prentice Hall.

Schneider, Kenneth C, Rodgers William C, (1993), "A Research Note on Market Mavens and the Dissemination of Positive versus Negative Marketplace Information", *The Journal of Marketing Management*, Vol. 3, Issue 2, pp. 67-72.

Shaw, Eric H, Jones Brian D.G, (2005), "A History of Schools of Marketing Thought", *Marketing Theory*, Vol. 5, No 3, pp.239-281.

Sheth, Jagdish N, Gardner David M, Garrett Dennis E, (1988), *Marketing Theory: Evolution and Evaluation*, John Wiley & Sons.

Solomon, M, Bamossy G, Askegaard S, (2002), *Consumer Behavior*, Prentice Hall, Upple Saddle River.

Stone, Robert N, Gronhaug Kjell, (1993), "Perceived Risk: Further Considerations for the Marketing Discipline", *European Journal of Marketing*, Vol. 27, No. 3, pp.39-50.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (1997), *Türk Dil Kurumu Yayınları*, İstanbul.

Williams, Terrell G, Slama Mark E, (1995), "Market Maven's Purchase Decision Evaluative Criteria: Implications for Brand and Store Promotion Efforts", *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 12, No.3, pp. 4-21.

Yaraş, Eyyup, Yeniçeri Tülay, Zengin Yasemin, (2009), "Mağaza Markalı Ürün Satın Alan Tüketiciler İle Satın Almayan Tüketiciler Arasında Algılanan Risk Bakımından Farklılık Olup Olmadığının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 18, No. 2, ss.198-217.

INGEBORG BACHMANN'IN “MALİNA” ADLI ESERİNİN FEMİNİST AÇIDAN İNCELENMESİ

FEMİNİST LITERATURE CRITICISM AND A STUDY ON INGEORG BACHMANN'S “MALİNA”

İnci KARABACAK

Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

incikarabacak@anadolu.edu.tr

Özet

Ingeborg Bachmann'ın “Malina” adlı eserindeki feminist akıma ilişkin gizli motif ve sembolleri açığa çıkarmayı amaçladığımız bu çalışmada, ataerkil toplum içindeki kadın sorunsalını “feminizm” ekseninde, “feminist edebiyat eleştirisi” yöntemiyle incelemeye çalıştık. Analizimizi feminizm ekseninde yürüttüğümüz için, öncelikle feminizm akımı tarihsel gelişim evresiyle birlikte ele alarak tanımlamaya çalıştık ve daha sonra Bachmann'ın “Malina” adlı romanını detaylı biçimde inceleyerek ataerkil toplumdaki kadın sorunsalına ilişkin eserde yer alan gizli sembolleri tespit etmeye çalıştık. Bu çalışmanın sonucunda ise Ingeborg Bachmann'ın eserinde yarattığı kadın figürü ile tarihin akışı içinde sekteye uğrayan kadın mücadelesini yansıtmak istediği sonucuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Ingeborg Bachmann, Malina

Abstract

In this study aiming to reveal the hidden patterns and symbols related to the feminist movement in the work of Ingeborg Bachman titled “Malina”, we sought to examine the problematic of woman in the patriarchal society in accordance with “feminism” and with the method of “feminist literary criticism.” Since we carried out our analysis in line with feminism, first of all, we tried to describe the feminist movement addressing it along with its historical development process, and thereafter, by studying the novel of Bachmann titled “Malina” in detail, we sought to uncover the hidden symbols in this work regarding the problematic of woman in the patriarchal society. In consequence of this study, we reached the conclusion that, with the woman figure she created in her work, Ingeborg Bachmann means to reflect the struggle of woman disrupted in the course of history.

Keywords: Feminism, Ingeborg Bachmann, Malina

1. Feminizmin Tarihi

Ataerkil toplumda cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak kadına yüklenen ve bu şekilde kadının toplumsal yönden ikincil bir konuma itilmesine yol açan toplumsal rolleri inceleyerek kadın ve erkek kimliği arasındaki eşitsizliği en aza indirme amacına yönelik feminizmin (Schneider, 1998) kökeni Latince "*femina*" sözcüğü olup 1791 yılında Olympe de Gouges tarafından kaleme alınan 17 maddelik "Kadın Hakları Bildirgesi"ne dayanmaktadır. Olympe de Gouges tarafından öncü olunan feminist akımın ilk dalgası 1840'lı yıllarda Napoleon tarafından yürürlüğe sokulan "*eklatante Privilierung des Mannes zur faktischen Polygamie*" (Weber, 1907: 326) adlı kanunname ile gerileme göstermiştir. 1960'lı yıllarda başlayan ve kadınların iş hayatına erişimlerinin engellenmesine karşı doğan birinci dalga feminizminden kadınların eğitim ve özel yaşam gibi her türlü toplumsal alana katılımını savunan ikinci dalga feminizmi, kadının sadece "annelik" ve "eşlik" rolleri ile kısıtlanmasını tamamen reddetmiştir. "*Kadın doğulmaz, kadın olunur*" (Beauvoir, 1992:334) sözüyle toplumsal cinsiyet tartışmalarını gündeme getiren Simone de Beauvoir, kadına dayatılan toplumsal rollerin biyolojik cinsiyetin değil, ataerkil toplumun dayattığı yükümlülükler olduğunu vurgulamaktadır. Beauvoir'in yanı sıra 1977'de "Emma" adlı feminist dergi çıkaran Alice Schwarzer, kadın hakları sorununu açıkça dile getiren Clara Zetkin, kadının "annelik" ve "eşlik" rollerine hapsedilmesini şiddetli şekilde eleştiren Betty Friedan, yaşamı boyunca kadın kimliği nedeniyle sürekli toplumun kıyısında yaşamak zorunda bırakılan Valeria Solonas gibi pek çok ikinci dalga feminist akımın öncülerinin mücadelesi sonucunda aile içi rollerde sarsılma yaşandı, kadınlar iş hayatında etkin hale geldi ve boşanma hakkı elde etti. 1990'larda Amerika'da gelişen üçüncü dalga feminizmi ise temelde aynı söylemlerden hareket etse de ikinci dalga feminizminden farklılık göstermekteydi. Bu bağlamda Walker üçüncü dalga feminizmin popüler antifeminist akıma karşı gelişen bir tepkiden başka bir şey olmadığını, feminizmin artık bütün amaçlarına ulaşmış çoktan eskidiğini belirtmektedir (Walker, 1992:39). İkinci dalga feminist akımın karşı çıktığı klişeleşmiş söylemleri bir yana bırakan üçüncü dalga feminizmi ataerkil toplumdaki cinsiyet farklılıklarına yönelerek cinsiyet kimliğinin sadece kadınlık ve erkeklikle sınırlı olmadığını vurgulamıştır. Ann Oakley'e göre kadınlık ve erkeklik belli cinsel organlara sahip olmanın yanı sıra kıyafetlerin, sosyal ilişkilerin ve kişiliğin getirdiği kazanımlardır (Oakley, 1972:158)

Teknolojik ve ekonomik gelişmeler sonucunda kadın cinsiyetine biçilen klişeleşmiş rollerin değişime uğraması sonucunda 21. Yüzyıl feminizmi ise 1960'lı yıllardan beri süregelen kadın cinsiyetinin özgürlüğü söyleminden uzaklaşarak gerek aile ortamında gerek iş hayatında iş bölümüne dayanan kadın ve erkek cinsiyetinin eşitliğini savunmaya yönelmiştir (Überschär, 2009).

2. Feminist Edebiyat Eleştirisi

Aterkil toplum yapısına karşı kadın cinsiyeti tarafından başlatılan ayaklanmadan hareket eden feminist edebiyat eleştirisi, erkek egemenliğine dayalı kültür ve edebiyata karşı kadınlarca yöneltilen baskı ve kısıtlamaların edebi eserlere yansıtılması sonucu doğmuştur.

Feminist edebiyatın ortaya çıkışında Simone de Beauvoir ve Virginia Woolf önemli bir yer tutmaktadır. Onların verdiği mücadele sonucunda Avrupa ve Amerika'da eski çağlardan itibaren gün yüzüne çıkmamış kadın yazarların eserlerini araştırma, kadını nesne olarak değil özne olarak algılama ve cinsiyet farklılıklarına dikkat çekme amacına yönelen feminist edebiyat bilimi gelişme imkanı bulmuştur. (Erhard, 1997). Bu bağlamda stil, konu ve kelime türetme bakımından birbirinden ayrılan dişil ve eril yazın arasındaki fark dikkate değerdir. Bu farka ilişkin olarak Dorothee Kimmich dişil yazının, kadının biyolojik cinsiyetinden bağımsız olduğunu, fakat kadının doğasına özgü duygusallığın eserlere yansımalarının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir (Kimmich, Rolf ve Bernd, 2008). Dorothee Kimmich'in söylemine benzer olarak Oakley; biyolojik cinsiyetin (sex) kadın ve erkek cinsiyeti arasındaki biyolojik farka dayandığını ve değişken olmadığını, toplumsal cinsiyetin (gender) ise sosyal sınıflandırmalar sonucu ortaya çıktığını ve değişkenlik gösterebileceğini dile getirerek "sex" ve "gender" arasındaki farka dikkat çekmektedir (Oakley, 1972).

Kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki ilişkiyi konu edinen ve stil ve konu seçimi bakımından erkek yazınından büyük ölçüde farklılık gösteren ve estetiği ön planda tutan feminist edebiyat çizgisinde oluşturulan eserler arasında Simone de Beauvoir, Helene Cixous, Luce Irigaray, Julia Kristeva, Virginia Woolf, Barbara Hahn, Sigrid Weigel ve Ingeborg Bachmann'ın eserleri büyük bir öneme sahiptir. Bu eserlere daha yakından bakılırsa, Simone de Beauvoir'ın "*İkinci Cins*", "*Her Erkek Ölümlüdür*", "*Mandarinler*" ve "*Başkalarının Kanı*" adlı eserlerinde erkek egemenliğine dayalı toplumda kadınların ele alınarak onlara biçilen toplumsal cinsiyet rollerinin eleştirisine rastlanırken, Helene Cixous'un "*Geschlecht oder Kopf*" ve "*Die unendliche Zirkulation*" adlı eserlerinde toplumsal cinsiyet ayrımına dayalı olduğu gerekçesiyle Batıya özgü kültürler eleştiri oklarının hedefi haline getirilmektedir. Luce Irigaray'ın "*Das Geschlecht, das nicht eins ist*" ve "*Speculum. Spiegel des anderen Geschlechts*" eserlerinde ise erkek egemenliğine dayalı toplumda kadın cinsiyetinin nasıl sömürüldüğüne şahit olmak mümkündür. Yine aynı şekilde Julia Kristeva'nın "*İçimizdeki Biz*" eserinde ataerkil toplumda kadın kimlik arayışı sorunu göze çarparken, "*Das weibliche Schreiben?*" adlı eserinde dişil yazına dair özelliklere değinilmektedir. Bu eserlerin yanı sıra cinsiyet kimliğinin insanların tercihlerine değil, kültüre bağlı olarak ortaya çıktığının vurgulandığı Judith Butler'in "*Das Unbehagen der Geschlechter*" ve "*biyolojik cinsiyet*" ve "*toplumsal cinsiyet*" ayrımının tanımlandığı "*Körper von Gewicht*" eserleri, kadınlara ait özel bir alanın mutlak ge-

rekliliğinin dile getirildiği Virginia Woolf'un „*Das eigene Zimmer*“ eseri, yazma yetisinin cinsiyete bağlı olmadığı belirtiltiği Barbara Hahn'ın „*Unter falschem Namen*“ eseri ve ataerkil toplumda kadına getirilen toplumsal kısıtlamaların yansıtıldığı Sigrid Weigel'in „*Die Stimme der Medusa*“ eseri kadın sorunsalını ele alan eserler arasındadır. Bu bağlamda feminist temaların öne çıktığı Ingeborg Bachmann'ın ataerkil toplumda kadına yüklenen rollerin “Undine” adlı bir perinin perspektifinden yansıtılarak eleştirildiği “*Undine geht*”, cinsiyet eşitsizliğine dayalı bir toplumda kadın kimliğini koruma savaşı veren bir kadının kaderinin ele alındığı “*Malina*”, içerdiği beş anlatısında da kadın sorunsalının ele alındığı “*Simultan*” ve kadın cinsiyetinin kimlik arayışının konu edildiği “*Otuzuncu Yaş*” eserleri dikkate değerdir.

3. Ingeborg Bachmann'ın “Malina” Adlı Eserinin Feminist Açısından Yorumlanması

“Faşizm, atılan ilk bombalarla başlamaz, her gazetede üzerine bir şeyler yazılabilecek olan terörle de başlamaz. Faşizm, insanlar arasındaki ilişkilerde başlar, iki insan arasındaki ilişkide başlar” (Bachmann, 2004).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Ingeborg Bachmann faşizmin kaynağını insan ilişkilerinde aramaktadır. Yaşamı boyunca “*en kanlı arena*” olarak gördüğü toplumdaki erkek cinsiyetinin baskı yöntemine dayanan hakimiyeti altında ezilen kadın cinsiyetinin kaderini eserlerine yansıtan Bachmann, kadın cinsiyetinin var olma koşullarının sınırlandırılmasını ve sessizleştirilerek edilgen birer birey haline dönüştürülmesinin bir kıyımdan farksız olduğunu bilincindedir. Bu bağlamda “Malina”, yazarın kadın sorunsalına dair düşüncelerini yansıtan bir ayna görevi görmektedir.

Ingeborg Bachmann feminist bir yazar olarak “*Malina*” adlı eserinde Viyana’da yaşayan ve iki erkekle ilişkisi olan bir kadının kimliğini koruyabilmek için iç dünyasında verdiği mücadeleyi ele almıştır. Viyana’da Macar Sokağı’nda geçen hikaye ismi bilinmeyen bir ben anlatıcının gözünden anlatılır. Bu ben anlatıcının kadın olduğu ise anlaşılmaktadır. Bunun nedeni Ingeborg Bachmann’ın eserinde kadın sorunsalını bir kadının bakış açısından sunmak istemesi olarak yorumlanabilir.

“[...] ‘bugün’ ile aramda işte bu denli umutsuz bir ilişki var (...) Çünkü Bugün sözcüğünü kullanma hakkının yalnızca kendini öldürmek isteyenlere ait olması gerekir [...]” (Malina, s.16).

Esere yaşadığı anla arasındaki ümitsiz ilişkiye dikkat çekerek başlayan ben anlatıcı yaşamak uğruna yaşadığını ve ‘bugün’ kavramının kendi gibi sona o denli yakın olanlara ait olması gerektiğini bu şekilde belirtmektedir. Yaşamın kıyısından akan zamana tutunmaya çalışan bir kadın olarak ben anlatıcının ilişkilerinde de otorite sahibi olması beklenemeyeceğinden, Malina ile arasındaki ilişkisinde de onun egemenliği altında olmaktan başka çaresi yoktur. Ben anlatıcı Malina’yı kendi gözünden şu şekilde tasvir eder:

“Ama şu da var ki, daha başlangıçtan onun egemenliği altına girmiştim; benim felaketim olacağını, Malina’nın yerinin, o daha hayatıma girmezden önce Malina tarafından alındığını erken anlamış olmalıydım” (Malina, s.21).

Malina’nın eserde eril gücü sembolize ettiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu noktada dikkate değer bir başka şey ise ben anlatıcının okulda öğrendiği ilk şarkının “*Prinz Eugen, der adle Ritter*” (Malina, s.24) olması ve Malina’yı tanımadığı zamanlarda onu “Prinz Eugen” olarak adlandırmasıdır. İnsanlık tarihine bir göz atılırsa, erkek egemen bir toplumun üyelerinin erkek çocuklarına güç ve iktidarın sembolü isimler verdikleri görülür.

“[...] Çünkü hiç benzeşen yanımız yok, çok ayrıyız, ve bu, cinsiyetten, türden, onun kişiliğinin oturmuşluğundan ve benim kişiliğimin oturmuşluğundan kaynaklanan bir soru değil” (Malina, s.259).

Eserde ben anlatıcı Malina’nın sahip olduğu tipik eril özelliklerine bu şekilde dikkat çekerken, diğer yandan güzellik gibi tipik dişil özelliklere de üstü kapalı olarak değinmektedir:

“Gerçi Malina hiç bir zaman benimki kadar inişli çıkışlı bir hayat sürmedi, zamanını asla boşa harcamadı, bir sürü yere telefon etmedi, (...) aynada yarım saat kendini seyredip, ondan sonra –hep geç kalmak üzere- bir yerlere koşmadı [...]” (Malina, s.25).

Görüldüğü gibi duygularını sahneye çıkarma imkanı bulan ben anlatıcının, salt aklın egemenliğine hapsolmuş ve bunun sonucunda kendi duygularına yabancılaşmış Malina’dan kendini anlamasını beklemesi söz konusu değildir. Peki duygularının peşinden koşmayı tercih eden ben anlatıcının salt aklın himayesine sığınan Malina’ya rağmen yaşamını sürdürecektir gücü kendinde bulması nasıl mümkün olmuştur? „*Landstrasser Hauptstrasse’de, adını bulmam gereken şu çiçekçi dükkanının önünde, ve koşarken durmamın tek nedeni, vitrinde duran bir demet kırmızı zambaktı, kırmızıdan yedi kat daha kırmızı, böylesi zambakları o güne değin hiç görmemişim ve vitrinin önünde Ivan vardı [...]*“ (Malina, s.32).

Yukarıda verilen alıntının son cümlesinden de anlaşılacağı gibi ben anlatıcı Ivan ile karşılaştıkları gün hayatının anlamını bulmuştur ve Ivan’ın çiçekçi dükkanındaki “*kırmızıdan daha kırmızı zambakların*” önünde bulunması, ben anlatıcının Malina’nın hayatına girmesiyle aklın esaretine hapsolan ve bu yüzden yok olmaya yüz tutmuş kadın kimliğini diriltecek Ivan’a duyduğu derin aşkı sembolize etmektedir:

“Şimdi ben herhangi bir nedenle, bundan iki yıl önce Macar Sokağı’na taşınmamış olsaydım, (...), o zaman hayatım rastgele bir akışı izleyecekti, dünyanın en önemli gerçeğini hiçbir zaman öğrenemeyecektim: Yani erişebildiğim her şeyin, telefonun, ahizenin ve kordonun, (...) bunların tümünün Ivan marka olduğunu ve Ivan firmasından geldiğini (...) Önceleri dayanılmaz bir gürültü çıkaran yazı makinesiyle elektrikli süpürge de herhalde bu iyi ve güçlü firma tarafından satın alınıp uysallaştırılmış olmalı,

otomobillerin kapıları artık pencerelerimin altında sert çarpışlarla kapanmıyor, ve doğa bile ansızın Ivan'ın gözetimi altına girmiş olmalı [...]" (Malina, s.33).

Ivan'a duyduğu derin aşkın çizgilerini günlük hayatının birer parçası haline gelen nesnelere bile yansıtan ben anlatıcı için anlamını neredeyse yitirmiş hayat, Ivan ile birlikte yeniden doğmuştur. Ivan'a duyduğu aşk sayesinde kendi kadın kimliğini özgür bir birey kimliği olarak ortaya çıkarabileceğine inanan ben anlatıcı, ataerkil bir toplumun dayatması sonucu içselleştirmek zorunda kaldığı "güzellik" kavramına hizmet eder hale gelir ve Ivan'ı sahip olduğu dişil özelliğiyle, yani güzelliğiyle etkileme yoluna gider:

"Heyecandan geriye kalan, yalnızca saç firketelerini ve çorapları bulmak için acele bir arayış, rimel sürerken ve farı seçerken, gözkapakları için kullanılan ensiz fırçaları tutarken, pamuğu açık ya da koyu renkli pudraya batırırken gelen hafif bir titreme (...) boyu bir santimetre uzatan daha hafif bir yürüyüş tarzı [...]" (Malina, s.34).

Eski çağlardan beri kadın cinsiyetinin güzellik imgesine kendini mümkün olduğunca yakın tutma çabasının temeli, kadın bedenini erkek beğenisine hizmet eden bir meta olarak nesnelleştiren ataerkil toplum yapısına dayanmaktadır. Kadın cinsiyetin erkek bedenine hizmet eden edilgen bir varlık olarak görülüp toplumun etkin alanlarından dışlanması sonucu, kadın kendine ait özgürlük alanını yaratma fırsatını yakalayamadığı için kendine biçilen "analık" ve "eşlik" rollerini kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle tercih etme hakkına zaten hiç sahip olamayan kadın tercih edilmek ve bu şekilde erkek cinsiyetin korumasına girebilmek için güzellik imgesini özümsemek zorunda kalmıştır. Eserde Malina tarafından temsil edilen ataerkil toplumda kendi özgürlüğünü ilan edemeyen ben anlatıcının Ivan'a sığınarak daha önceden içselleştirmek zorunda kaldığı kadınlık rollerini yerine getirme çabası bu yüzden şaşırtıcı değildir. Şaşırtıcı olan "tıpkı seccadesine kapanan bir Müslüman gibi, nasıl telefonun önünde, alnı(m) parkeye yapışık (Malina, s.45). Ivan'ı bekleyen ben anlatıcının derin aşkının karşılıksız oluşudur: "Kimseyi sevmiyorum. Çocukları seviyorum doğal olarak, ama başka kimseyi sevmiyorum" (Malina, ss.57-58). Ivan'ın bu sözleri ben anlatıcının aşkını kendi iç dünyasında yaşadığını kanıtlar niteliktedir. Bu kapsamda ben anlatıcının içinde bulunduğu ilişki üçgenine özetle bakacak olursak; birinde mutlak aşkın tek taraflı yaşanabildiği, diğesinde ise kadın cinsiyetinin özgürlüğüne göz yummayan iki erkek arasında kalan ve anılarıyla sürekli geçmişe gidip gelen bir kadının kendi içsel çöküşüne şahit olması söz konusudur:

"Ivan ve ben: bir noktada birleşen dünya

Malina ve ben, ikimiz bir olduğumuz için: aykırılan dünya" (Malina, s.117).

Yukarıda verilen alıntıdan ben anlatıcının Ivan'la kendini özdeşleştirdiği ve ancak Ivan'la kadın kimliğini koruyabileceğine inandığı, buna karşın erkek kim-

liğin temsilcisi rolünü üstlenen Malina'yla ise aykırılışarak bir bütün olmaktan uzaklaştığı sonucuna ulaşılabilir. Buna ilişkin olarak Bay Ganz'a yazdığı mektupta ben anlatıcının ataerkil toplumda kadın ve erkek eşitliğinin mümkün olmadığına dair görüşleri sembolik olarak yansıtılmaktadır. Çünkü "ganz" kelimesinin Türkçedeki karşılığı "bütün" dür:

"Sayın Herr Ganz,

(...) Sizde en son olarak rahatsız edici bulduğum, hala da rahatsızlık duyduğum şey ise adınız. Adınızı bugün bir kez daha yazmak zahmetli geliyor, başkalarından duyduğum anda ise başım ağrıyor [...]" (Malina, s.99).

Erkek egemen toplumun bir parçası olma yolunda dişil kimliğini kurban etmiş ben anlatıcının yazdığı karamsarlığın hakim olduğu kitapların başlıklarına göz atıldığında, "ÖLÜM TÜRLERİ", "BİR ÖLÜLER EVİNDEN", "ÜÇ KATİL" ve "MISIR'IN KARANLIĞI" adlarını taşıdıkları görülmektedir. İç dünyasında meydana gelen kargaşanın mağlubu olan bu baş kahramanın sığınabileceği tek yer kalmıştır: Macar süvarilerinin istilasından sonra "mavi tepelerle örülü ülkesinden" (Malina, s.62) bir bilinmeyene doğru yola yola çıkarak kaybolan, ruhunu ve bedenini saran siyah bir gecenin sessizliğinde, onun elinden ölüme gideceği siyah pelerinli kurtarıcısına rastlayan "Kagran Prensesi'nin Sırları" Efsanesi. Bu bağlamda Kagran Prensesi ile ben anlatıcının yaşamı arasındaki ortak yanlar dikkat çekmektedir. Ataerkil toplumdaki kendini soyutlayarak içine kapan ben anlatıcıya benzer olarak Kagran Prensesi de tek mavi rengin egemen olduğu mavi tepelerle çevrili ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Bu efsanede ben anlatıcının Ivan'la olan ilişkisinin de izlerine rastlanmaktadır. Kagran Prensesi'nin siyah pelerinli yabancıyı kurtarıcısı olarak görmesi, ben anlatıcının Ivan'a sığınmasından farksızdır. Gerek ben anlatıcının gerekse Kagran Prensesi'nin kurtuluşu aşta araması nafiye bir çabadan ibarettir, çünkü ikisi de gün gelip kendilerini yaşama bağlayan aşkı kaybettiklerinde artık yaşama tutunamayacak hale gelirler.

Eserin sonunda boşaltılan dolabının içinde Ivan'la ilk tanıştıklarında giydiği ve ben anlatıcının kutsal bir nesne gibi sakladığı aşağısı renkli yukarı kısmı siyah elbisenin yerine Malina'nın hediyesi olan üst kısmı renkli aşağısı siyah elbisenin askıda asılı olması, ben anlatıcının sonunda neye mecbur kaldığını sembolik bir şekilde gözler önüne sermektedir. Giymeyi en çok sevdiği elbiseyi plastik bir torba içinde rafa kaldırılmış bulan ben anlatıcının, Malina tarafından derisini kıpkırmızı yapacak kadar dar olan üst kısmı renkli elbiseyi giymeye zorlanması, onun duyguların değil salt aklın geçerli olduğu ataerkil toplum gerçeğini kabul etmek zorunda kalması ve bunun sonucunda duvarda beliren çatlağın içinde kimseye duyuramadığı sessiz çılgınlıklarla kaybolarak kendi cinsiyetinin özgürlüğü yolunda verdiği mücadeleyi terketmesi olarak yorumlanabilir.

Üç bölümden oluşan eserin "Üçüncü Adam" adlı bölümünde ben anlatıcının babasına ilişkin kabusları yansıtılmaktadır. Kabuslarında ben anlatıcıyı kadın

kimliğinden ötürü gaz odasına kapatarak, dilini kopararak, tecavüz ederek, kitaplarını yırtarak ve buna benzer çeşitli işkencelerle etkisiz hale getirmeye çalışan baba figürünün, bu bağlamda kadınları eve hapseden ve "annelik" ve "eşlik" rollerini üstlenmeye zorunlu tutan ve bunlara karşı çıkanları ise en ağır şekilde cezalandıran Nasyonal Sosyalizm yönetimi ile benzer özelliklere sahip olduğu açıktır. Ben anlatıcının rüyasında büyük aşkı Ivan'ı Yahudi paltosu giydiği bir toplama kampındaki barakaların birinde arayıp bulması ise "Ari" ırk yaratma amacı güden Nasyonal Sosyalizm döneminde gerçekleştirilen Yahudi soykırımına işaret etmektedir. Ataerkil toplumların vazgeçilmezi olan baba figürünün Nasyonal Sosyalizm döneminde lider konuma geçmesi, kadın cinsiyetini özne olmaktan çıkararak erkek cinsiyetine hizmet eden bir araca dönüştürmesi ve kadın cinsiyetine sadece doğurganlık özelliğinden dolayı yaşama hakkı tanınması gerçeğine ilişkin olarak ben anlatıcının kabuslarında baba figürü tarafından çeşitli yollarla cezaya çarptırılması kaçınılmazdır.

Sonuç

Tüm bu verilerden, Ingeborg Bachmann'ın, ben anlatıcının yenilgiyle sonuçlanan hayata tutunma savaşı ile başarısızlığa uğrayan kadın cinsiyetinin özgürlük mücadelesini yansıttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Esere yakından bakıldığında, yazarın etkisinde kaldığı feminist öğeleri sembolik bir şekilde eserine yerleştirdiği göze çarpmaktadır. Eserdeki bu sembollerin izinden gidildiğinde, hepsinin hayatı boyunca kadın mücadelesine gerek yapıtlarıyla gerek söylemleriyle destek olmaya çalışmış olan yazarın gerçek yaşamına dair kesitler sunduğu da fark edilmektedir ve eserin yorumunda bu gerçeği görmezden gelmek imkansızdır.

KAYNAKLAR

- Bachmann, I. (2004). *Malina. Malina ya da Günlük Cinayetlerin Romant*. (Çev. Ahmet Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beauvoir, S. (1992). *Das Andere Geschlecht. Sitte und Sexus der Frau* [franz. 1949]. Reinbek.
- Erhard, W. B. H. (1997). *Feministische Zugänge – Gender Studies*: Arnold, H.L. ve Detering, H. (Ed.) *Grundzüge der Literaturwissenschaft* içinde, München.
- Kimmich, D., Rolf G.R ve Bernd, S. (2008). *Gender Studies. Texte zur Literaturtheorie der Gegenwart*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. GMBH & Co.
- Oakley, A. (1972). *Sex, Gender and Society*. Melbourne: Sun Books/London: Temple Smith 1972, S.16. *Geschlecht als Soziale and als Analytische Kategorie. Sex und Gender*.
- Schneider, J. (1998). *Einführung in die moderne Literaturwissenschaft*. Bielefeld.
- Überschaer, U. (2009). *Feminismus im 21. Jahrhundert. Alte Fragen – neue Antworten?*, Zusammenfassung des Workshops vom 27. Juni 2009. Berlin.
- <http://library.fes.de/pdf-files/do/06688.pdf>
- Walker, R. (1992). *"Becoming the Third Wave". Ms., January/February*.
- Weber, M. (1907). *Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung*. Tübingen.